POVIJEST
HRVATA U VOJVODINI
OD NAJSTARIJIH VREMENA
DO 1929. GODINE

NAPISAO

PETAR PEKIĆ

IZDANO S POTPOROM „MATICE HRVATSKE“

ZAGREB 1930

zkvh.org.rs

POVIJEST
HRVATA U VOJVODINI

OD NAJSTARIJIH VREMENA
DO 1929. GODINE

NAPISAO

PETAR PEKIĆ

IZDANO S POTPOROM »MATICE HRVATSKE«

ZAGREB 1930

zkvh.org.rs

»TIPOGRAFIJA« D. D., ZAGREB

PREDGOVOR

Giovanni Batista Vico, kojemu novija povijesna filozofija daje jedno od prvih mjesta medju osnivačima filozofije povijesti provodjenoj na znanstvenim temeljima, zastupa u svome glavnom djelu zamašnu misao, da su u povijesti za razvitak svih povijesnih dogadjaja odlučna dva faktora: ljudski um i socijalni autoritet, pod kojim on razumijeva narodnu predaju, koja se očituje kao opće mnijenje, a to se za svaku povijesnu epohu na svoj posebni način manifestira. Vojvodina, koja je tijekom svog povijesnog života zapadala u različite političke i socijalne sfere, ipak je znala očuvati neku, pa bilo i tanku, individualnost, koja je pače u nekoliko prilika, kao u doba cara Jovana, te god. 1849. pa 1918. dobila i neke političke ocrte, pa je zato tražila već odavno svoju povijest.

Medjutim Hrvati u okviru bivše ugarske države nisu u posljednjim decenijima imali punu slobodu za razvijanje svoje nacionalne svijesti i svoje osebnosti, pa su bili uvjereni, da će u novoj nacionalnoj državi naći u tom pravcu puno razumijevanje i zato se toj novoj političkoj formaciji veselili. Nego ulazak u novu državu imao je doći prema našem nacionalnom osjećanju, a ne po lokalnom nazivu. Bunjevci, koji su svoje ime crpili u prošlosti iz lokalnih izvora, ne predstavljaju kakovu nacionalnu grupu, jer takova socijalno narodnog udruženja među južnim Slavenima nema, već se oni zajedno s Hrvatima smatraju jednom jedinstvenom nacionalnom skupinom. Da toj svrsi udo-

zkvh.org.rs

voljim, prije svega trebalo je kao premisu da iznesem nacionalnu ulogu Hrvata u bivšoj Ugarskoj, te ću zato donijeti dokaze, kako su Hrvati u prošlosti Vojvodine zajedno sa Srbima davali glavno obilježje vojvodjanskog žiteljstva.

Za istraživanje dokumenata i spremanje gradje za ovu knjigu obašao sam sva bunjevačka i šokačka mjesta u Vojvodini i po crkvenim i općinskim arhivima sabirao podatke za svoje djelo. U arhivu bajskog, bačkog, subotičkog, segedinskog i budimskog franjevačkog samostana našao sam više važnih dokumenata, a nabavio sam i nekoliko podataka iz Hercegovine i Dalmacije. U državnom arhivu u Beču koristio sam se nekim dokumentima iz njegova protokola. Napokon proučio sam i dosta veliku literaturu o Bunjevcima i Šokcima, kako se to vidi po citatima u samom djelu.

Sabravši cijeli taj materijal, rasporedio sam ga u dijelove i poglavlja, da time djelo bude preglednije, a prikazivanje raznih dogadjaja bolje i jasnije. Svoje izlaganje sam počeo sa najstarijim vremenima, da čitatelj može od najstarijeg doba neprekidnom suvislošću pratiti politički, društveni, materijalni i kulturni razvitak našeg naroda.

Mada je očevidno svakom rodoljubu, da je ovo djelo za naše nacionalne interese bilo potrebno i prema tome moralo naći pristajanje svakoga rodoljuba bez obzira na njegovo ime i na narodno opredjeljenje, to su se ipak zbog uzanog gledanja proti njega već unaprijed digli prigovori, i to isključivo zbog hrvatske tendencije i hrvatskog naslova knjige. Ako je dopušteno pojedinim piscima, da Bunjevcima i Šokcima osporavaju nacionalni karakter i da ih i dalje pod tim lokalnim imenima nazivaju, pače ako je dopušteno, da ih s druge strane proglašuju Srbima, to mislim, da je pravo i dopustivo, da jedan Bunjevac kaže svoju riječ o narodnoj

pripadnosti svoga plemena, a ta je, da su se Bunjevci uvijek smatrali Hrvatima i ako su u ranije doba kao i drugi dijelovi Hrvata dolazili pod lokalnim imenima. No s pobjedom nacionalnog principa oni su se odmah izjavili po svojim najboljim vodjama, da se smatraju dijelom Hrvata, a takovim se svi kao kolektivnost i osjećaju.

U Subotici 25 augusta 1929.

PETAR PEKIĆ.

zkvh.org.rs

DIO PRVI

OD NAJSTARIJIH VREMENA DO MOHAČKE BITKE 1526.

GLAVA I.

STATISTIKA, GEOGRAFSKI POLOŽAJ I GEOLOŠKA FORMACIJA VOJVODINE.

Vojvodina zaprema sjeveroistočni dio naše države sjeverno od Dunava i Drave. Površina joj iznosi 19.702 □ km., a broj stanovnika po statistici iz 1921 god. 1.380.413 duša što odgovara 70.1 na četvornom kilometru. Po narodnosti je iste godine bilo Srba i Hrvata 503.435, Slovenaca 7.132, Čeha 2.840, Slovaka 45.856, Malorusa 11.046, Bugara 2.333. Poljaka 285, Rusa 5,485, Madjara 379.740, Nijemaca 328.341, Arnauta 764, Turaka 203, Rumuna 73.938 Talijana 187, Jevreja 19.117, Francuza 67, Engleza 20 i ostalih 5.670. Po vjeroispovijesti ima rimokatolika 709.381, pravoslavnih 477.544, grkokatolika 13.867, evangelika 144.754, Muslimana 1.671, drugih 140, bez konfesije 866.

Hrvata ima u Vojvodini oko 150.000 duša, a stanuju u Baranji, Banatu, sjevjernoj, sjeverozapadnoj i zapadnoj Bačkoj. Oni su dijelom starosjedioci, dijelom pak doseljenici iz jugoslavenskih zemalja. Njihova seoba je povremeno vršena prije, za vrijeme i poslije turskih ratova, kako ćemo to kasnije vidjeti. Naša je zadaća da sustavno i kronološkim redom prikažemo njihov život i rad u burnoj i krvavoj prošlosti, što će nam samo tako biti

zkvh.org.rs

moguće ako naše razlaganje počnemo sa najstarijim vremenima. Držeći se toga plana, mislim da ne će biti suvišno ako prije svega pregledamo razvoj geoloških faza ove naše uže domovine.

Vojvodina je nizina sa izrazitim reljefom u Baranji srednjoj i jugoistočnoj Bačkoj te jnžnome Banatu. Klime je kontinentalne: ljeta su joj prilično topla, a zime jake. Tlo joj sačinjavaju diluvijalne i aluvijalne naslage te spada medju najplodnija zemljišta na svijetu. Po tim naslagama proučavamo njenu geološku formaciju koja još i danas traje. Nesumnjivo je prema tome da se nad njom prostiralo u prastaro doba takozvano pontsko ili panonsko more iz kojega su baranjske gore stršile kao maleni otočići. Ne može se ni približno znati kako dugo je trajala ta prvobitna epoha, ali je ona svakako morala biti vrlo dugotrajna što se vidi već i po tome da je ostavila oko 300 m. debeo kat. Tome je nemalo doprinijelo i postupno upadanje vojvodjanskoga tla te se voda iz daleke okoline na njega lijevala nanoseći stalno novu naslagu. Takvo je slaganje tla moralo tada biti dosta znatno, jer su geolozi, nakon tolikih slojeva, nedavno konstatovali osjetno utonjivanje zemlje u Banatu.

Kazali smo da je sadašnju našu ravnicu pokrivalo pontsko more. Ali kamo je nestalo to more? Učenjaci vele da je otjecanjem pa isušivanjem stalno opadalo dok ga nije napokon posvema nestalo. Mnogi će primjetiti, da takvo obrazloženje nije dosta jako, jer voda neprestano vrši svoj geološki proces: ona samo prividno nestaje utoliko koliko je vodene pare, rašće i druge organske i anorganske tvari apsorbiraju, ali od svoga kvantiteta nikada ne gubi,

jer materija se ne može uništiti. — Istina je, da se nikakva materija pa ni materija vode ne može uništiti, ali utjecaj topline, zraka i vremena može vodu pretvoriti u drugu tvar. Nije ovdje mjesto da dublje posmatramo to pitanje, ali nam valjda nitko ne će osporavati da je na pr. u diluvijalno doba više vode bilo nego što je danas ima. Ako se ova činjenica ne može pobiti, onda je možda sasvim opravdano tvrdjenje da će zemlja nakon milijuna i milijuna godina ostati posvema bez vode. Takva sudbina je već stigla mnoga nebeska tjelesa medju koja spada i naš Mjesec.

Ogromna naslaga koju je iza sebe ostavilo pontsko more još nije formirala nego je samo pripremila sadašnje nizozemlje. Iza nje nastade levantska epoha ili srednji kat pliocenskoga sistema terciarnoga doba u kojem zavlada užasan pustoš. U Zadunavlju su pontske naslage popucale, vulkanske erupcije rigale dim, oganj i rastaljenu lavu, što je sve samo povećavalo tada već nastalu strahovitu sušu. Tragovi tih već davno mrtvih vulkana se još i sada ponegdje opažaju. Bit će da vulkanske prirode pod tlom panonskoga basena još ni sada nije posve nestalo, što svjedoči zemljotres u okolini Kecskemeta, Baje i t. d. God. 1922. je podzemno rušenje kamenja prouzrokovalo trus u somborskoj okolini. To je nepobitan dokaz da se pod centralnom Bačkom u dubini od 2—5 km. nalaze ogromne špilje. Ako su te špilje djelomice naslagane ugljenom pa do njih prodre požar, može izbiti katastrofa koja bi mogla biti sudbonosna za veliki dio Bačke.

Levantska je epoha, kako smo vidjeli, stvorila strašnu sliku na zemlji. Da iza nje nisu nastale dru-

zkvh.org.rs

ge geološke faze, život bi po tadašnjim uslovima bio potpuno nemoguć. Ali priroda je učinila ono čemu se tada nitko ne bi nadao: nastalo je diluvijalno doba čiju naslagu sačinjavaju u cijeloj Vojvodini dosta obilan les i pijesak. Gotovo sve vjerske sljedbe spominju taj veliki potop, a u tradiciji skoro svih naroda živi uspomena na taj zadnji veći geološki proces iza kojega je zemlja postala otprilike onakva kakva je danas. Koncem ledenoga doba[1] protječu rijeke, nastaju oborine, a zemlju pokriva zelenilo bujnoga rašća. Tu počinje život bilja, životinja, a vjerovatno i ljudi. Iskopine iz toga vremena svjedoče da je u ovim krajevima tada bilo mamuta, nosogora i t. d., pa je vrlo moguće, jer klimatske prilike su bile povoljne, da je bilo već i ljudi. Kada je to moglo biti, o tome se ne može ni govoriti, jer se mišljenja stručnjaka u tom pitanju ni približno ne slažu. Mnogi učenjaci cijene na stotine hiljada godina starost ljudskoga roda, ali to je sve samo lutanje po tami, jer za riješenje tako teškoga pitanja nikada neće niti može biti sigurnih dokaza. Zato bi suvišno bilo da o tome dalje raspravljamo, jer bilo da je čovječanstvo već ma kako staro, mi samo toliko znamo da živimo u njegovu djetinjstvu. Stoga od budućnosti očekujemo više sreće nego što nam je prošlost dala.

---

1) Učenjaci tvrde da je ledeno doba periodično. Sadašnji položaj zemlje prema Suncu je takav da će u Evropi nakon 5000 godina opet nastati ledeno doba, a trajat će otprilike 12.000 godina.

GLAVA II.

AGATIRCI, SIGENI, SKITI, GETI, DAČANI, JAZIGI, SLAVENI,

Ne može se pouzdano ustvrditi tko su bili prvi stanovnici Vojvodine. Razlog je tome taj š'o je i ona sa znatnim dijelom Evrope dugo vremena bila takoreći odijeljena od kulturnoga svijeta. Uslijed toga ne znamo ni kakav je bio u njoj život i društveno uredjenje, ali toliko je sigurno da nije imala jaku državnu organizaciju, jer o političkoj imperiji pojedinih naroda već od najstarijih vremena u povijesti nalazimo traga. Kad se i najudaljenije[1] države spominju, bliska Vojvodina se sigurno ne bi prešutjela da je predstavljala neku silu. To je dovoljan razlog za tvrdnju da je ovdje bio patriarhalni život skoro bez ikakve duševne kulture. Prema tome je najvjerovatnije da su prastari stanovnici Vojvodine morali biti nomadi o kojima znamo samo ono što su o njima prilično kasno zabilježili grčki i rimski pisci.

Herodot prvi govori u god. 464 prije Krista da sjeverno od Istrosa (Dunava) u okolini Marisa (Moris) stanuju Agatirci, Sigeni i Skiti. Ali po tome još ne znamo da li su oni bili prvi stanovnici i kojoj su jezičnoj grupi pripadali, jer nisu nam ostavili nikakvih pisanih spomenika. Isti Herodot veli da su Herakles i Akidna imali tri sina: Agatirca Gelonosa i

---

1) Kritički duh sadašnje nauke sve istražuje. Zemljopis, geologija, zoologija, arheologija nam pružaju već takve dokaze koji sve više potvrdjuju nekadašnje opstojanje bajoslovne Atlantide o kojoj Platon u dijalogu izmedju Timaja i Kritija veli da je bila zapadno od Afrike i da je uslijed žestokog zemljotresa propala u more. Proučavanjem Atlantide se opširno bavi Leon Frebenius u svome djelu: **Und Afrika sprach.** pa K. Lambrech (Az öslények világa 1923.) i drugi.

zkvh.org.rs

jima je pisao, sigurno bi o Slavenima više govorio. U tome ga nekako dopunio Ammian Marcellin[1] u svojim djelima. S tim dokumentima se slaže i Ptolomej kad u drugom vijeku spominje rijeku Černu (Tsierne[2]) koja kod Oršove utječe u Dunav. Nestor je napokon zabilježio tradiciju prema kojoj su Slaveni od nezapamćenih vremena stanovali u Podunavlju odakle su se tijekom vremena raselili u druge krajeve. Osim toga i stari grčki i rimski putopisci u svojim djelima kraj ostalih naroda spominju i Slavene. Kad uporedimo sve te dokaze, dolazimo do zaključka, da su Slaveni, i ako možda pod drugim imenom, već u prvim stoljećima po Kristu morali stanovati u ovim krajevima.

Pogledajmo ovo pitanje i sa drugoga gledišta. Vidjeli smo da su ovdje, prema postojećim dokazima, najprije stanovali Skiti, Geti i Sigeni. Malo kasnije pak vidimo da su oni nestali kao da su propali u zemlju, a njihovo mjesto zapremili dosad nepoznati Jazigi, Heruli, Huni, Goti i t d. i t. d. Da li je moguće da jedan narod tako brzo nestane sa površine zemaljske? Nikako. Narodi mogu izgubiti političku moć, ali oni zato i nadalje žive. Ne velim da nije bilo većih potresa, invazija neprijatelja, pokolja i t. d., ali to zato nije uništavalo čitave narode. Istina da se u tako burna vremena često puta dobar dio pučanstva povuče ispred oružane sile pobjednika, ali pretežni dio se zadrži i prilagodi novim prilikama. Uslijed toga se ne može reći da su preko noći nestali narodi koji su na pozornici svjetskih dogadjaja

1) Rerum gest. lib. XXX.

2) Moramo napomenuti da grčki i rimski pisci vjerovatno nisu znali slavenski pa su mnoga slavenska imena iskrivljena doneli kako se to još i danas dogadja kod više pisaca kad opisuju strane krajeve.

igrali dosta važnu ulogu. Ova činjenica bi se mogla dokazati sa mnogo primjera što držim da ovdje nije potrebno. Kad nakon takvoga razmišljanja uzmemo u obzir da su Slaveni već u drugom stoljeću bili ovdje i da ih u to doba nisu pritisli strani neprijatelji, onda sa pravom možemo zaključiti da su oni u ovim krajevima i mnogo ranije stanovali.

GLAVA III.

SLAVENI U VOJVODINI ZA VRIJEME HUNA I AVARA.

Ma da smo dokazali da su Slaveni već postankom kršćanstva živjeli na teritoriji današnje Vojvodine, ipak dosadašnja istraživanja nisu potvrdila da je ovdje u to doba bilo državne cjeline izrazito slavenskoga karaktera. Mnogi tvrde da Slaveni još nisu bili u stanju da osnuju takvu državu. Uzrok je tome, vele, plemenska pocjepkanost njihova, što nije sasvim opravdano, jer nekoliko stoljeća kasnije vidimo gdje ista plemenska pocjepkanost njihova sačinjava kompaktnu državnu silu. Na osnovu toga se može pretpostaviti da je ona, i ako u manjem opsegu, i ranije postojala[1], ali je bila slabo poznata. Tu mogućnost potvrdjuje i bizantijski car Lav VI. kad veli da Slaveni uvijek življahu samostalni u staroj im domovini u koju je, po njegovu prikazu, morala spadati i Vojvodina[2]. Što je pak bila slabo poznata, tome je

1) Tactica, XVIII. 100—104.

2) Gotovo svi pisci se slažu u tome da su Slaveni u svojim državicama bili potpuno slobodni, pa i onda ako su te državice bile u okviru koje velike države.

zkvh.org.rs

razlog prvo taj što se kraj ogromne rimske carevine gubio značaj drugih država, drugo pak, što tadašnji pisci nisu dovoljno proučavali narode koji nisu imali svojih književnika da pisane dokaze predadu potomstvu. Tako nam je od dragocjenih podataka iz toga vremena vrlo malo ostalo, a mnogo propalo. To malo nam pruža dosta blijedu sliku uredjenja tadašnjih država.

Slaveni su živjeli sa Jazigima u jednoj državnoj zajednici sve do provale Huna. Otada se Jazigi više nigdje ne spominju, a Slaveni se poklone novim gospodarima.

Huni pripadaju uralsko-altajskoj jezičnoj skupini, a njihova provala u jugoistočnu Evropu zaprepasti cio tada poznati svijet. Rimski pisac Ammian Marcellin ih prikazuje kao najkrvoločnije divljake, a Sv. Jeronim jadikuje zbog zvjerstava koja su počinili užasno pustošeći gdje god bi se pojavili.

Huni pod vodstom Balamirovim se prvo obore god. 375. na Vitimira kralja istočnih Gota, zatim na Jazige; razore im državu i udare temelj silnome gospodstvu koje zaprijeti pogibijom i vječnome Rimu. Njihov veliki vojskovodja Atila (gromovnik) sa neobičnom vještinom organizuje jaku vojsku kojoj on bijaše duša. Kao ponosan pobjednik tolikih naroda, Atila uredi na mjestu sadašnje Kelebije vladalački dvor, ali u njemu nije dugo uživao. Kad je mislio da će sa lijepom Ildikom, koju je uzeo za svoju novu ženu, sretno proživjeti još preostale mu dane, smrt mu pomrsi račune i pokosi ga baš na dan svadbe. On umre u naponu muževnoga doba, a sa njegovom smrću se raspade i cijela mu prostrana država. To je u ostalom i razumljivo, jer njena veličina je bila, kako smo

već kazali, samo u njegovoj ličnosti. Obično države koje se brzo osile, brzo i propadaju.

Karakteristično je da se utjecaj Slavena kao hunskih podložnika dosta opažao na njihovim gospodarima. Neosporno je da taj utjecaj bješe znatan i na državnu administraciju, jer po Priskovu tvrdjenju Slaveni imadu na dvoru Atilinu više znamenitih ljudi. Uslijed toga se dade opravdano zaključiti da Huni nisu bili okrutni tlačitelji Slavena nego su se prilagodili njihovu načinu života poprimivši od njih neke narodne običaje. Tako se na pr. na pogrebnim ceremonijama Atilinim obavljala i trizna[1] koja je čisto slavenski običaj. Sve su to neoborivi dokazi da su Slaveni u hunskoj državi brojčano morali biti dosta jaki.

Atila ostavi nasljedstvo prestola svome sinu Elaku. Zbog toga plane svadja izmedju Elaka i braće mu Dengiziga, Hernaka, Emedzara i Uzintura. Tu priliku iskoriste Ardarik gepidski i Valemir ostrogotski kraljevi da se oslobode gospodstva hunskoga. Oko 450 god. bukne užasan rat koji se svrši porazom Huna i diobom njihove države. Ardarik zadrži glavni dio plijena, a Ostrogoti, braća Teodemir, Valemir i Videmir medju sobom razdijele Zadunavlje. Rekao bih da su ova zadnja imena slavenska. Znam da će se mnogi tome protiviti ma da mogućnost moje tvrdnje potkrepljuje činjenica da su Ostrogoti živjeli pomiješano sa Panoncima za koje se, sa dosta vjerovatnosti, tvrdi da su bili Slaveni. Napokon dovoljno je napomenuti da je ovdje govor o krajevima sa kojih povijest već počinje skidati velo nesigurnosti da nam pokaže jasnu sliku velike domovine slavenskih plemena.

Na ruševinama hunske države se naskoro pojave

---

1) Gozba, poduša.

zkvh.org.rs

Avari koji su po jeziku, običajima i načinu života gotovo isti sa Hunima. Sjedište njihove državne uprave je takodjer bilo izmedju Dunava i Tise, a vlast im se daleko širila. Avari su znali da samo u slozi sa Slavenima mogu održati svoju političku prevlast; znali su da je to glavni uslov za osvajalačke namjere njihove. Zato bez odlaganja osnuju sa njima konfederativnu[1] državu na čelu koje su, naravno, oni igrali glavnu ulogu. U takvom državnom uredjenju Slaveni sačuvaju svoju samostalnost, jezik i običaje. U javnome životu se dosta slažu sa Avarima; jednaki su im prihodi kao i tereti, već prema brojnoj jačini njihovoj. Sasvim je razumljivo što se oni u tako povoljnim prilikama ne bune protiv i suviše ozloglašenih došljaka. Ne samo da se ne bune nego za obranu zemlje daju hrabru pješadiju koja u navalnome ratu prednjači, a u defensivi sačinjava pravi bedem avarske države.

Nakon takve unutarnje organizacije, Avari svojim naglim napadima zaprepaste cio svijet. Njihova konjica je bila strašna, a strijela Avara je rijetko kada promašila cilja. Vični borbi i otimanju, oni se stalno zalijetahu u susjedne države šireći na sve strane granice svoje države. Tako već god. 558 pod vodstvom Zabergana dopriješc sve do zidina samoga Carigrada. Slaveni su im ovdje sačinjavali lijevo krilo. Ma da su napadači napeli sve sile da probiju tvrde zidine carigradske, loše su sreće bili, jer se sukobe sa glasovitim Justinijanovim vojskovodjom Belizarom[2] koji ih hametom potuče.

Iza tog užasnog poraza, Avari zato nastave već u običaj im prešlo ratovanje. Sreća ih posluži te se

1) Ali ne u današnjem smislu riječi.
2) Belizar je takodjer bio Slaven (Bijeli Car).

neobično brzo osile. Čuveni Bajan raširi granice sve do franačke države potukavši franačkoga kralja Siegberta. Skoro u isto vrijeme zaprijeti caru Mauriciju da će ga zakopati ruševinama njegova dvora. Ali u tome se ljuto prevario: sam je dočekao smrt kojom se Mauriciju prijetio. Slavni vojvoda Prisko diže protiv njega vojnu koja se nakon mnogih okršaja završi u srcu Bajanove države. Bajan pak umre, ali nitko ne zna gdje, kako i kada.

Ovdje ćemo vidjeti da tiranija uvijek skuplje stoji nego što sama vrijedi. Avari su imali, kako rekosmo, konfederativnu državu sa Slavenima. Da su se oni toga uredjenja vijerno držali, možda se njihova imperija ne bi tako brzo raspala. Ali oni počeše Slavene ugnjetavati, nasilno kolonizirati i t. d. pa nije čudo što se ovi digoše protiv njih. Zahvaljujući promjenljivoj bojnoj sreći, oni se još nekako držaše dok im Karlo Veliki nije zadao udarac od kojega se više nisu pridigli.

zkvh.org.rs

GLAVA IV.

KULTURNE PRILIKE U VOJVODINI PRIJE DOLASKA MADJARA. KRŠĆANSTVO. ŽIVOT I KARAKTER SLAVENA.

Luč prosvjete i kulture nije mogla rasvijetliti tamu prastaroga doba ni u jednoj zemlji pa ni u Vojvodini. Uzalud nastoji Rousseau dokazati da je čovjek po naravi dobar samo ga civilizacija pokvari, jer baš obratno je istina: čovjek je po naravi zao[1], a civilizacija ga popravi. Tu činjenicu nam povijest najbolje dokazuje. Koji stari narod nije bio razbojnički? Ta povijest ljudska i ne počinje s drugim već sa pljačkom, razbojništvom i ubijanjem! Istina da smo do nedavno vidjeli dosta grozota i nedjela ljudskih, ali kolika razlika izmedju starih vremena i naših dana! Danas je ipak stvoren red i humani osjećaji sve više zagrijavaju srce čovjekovo, a civilizacija oplemenjivanjem duha ugušuje mu divljački instikt koji je glavna karakteristika starih i neprosvijetljenih naroda.

Nomadski Skiti ne samo da su bili do zvijerstva surovi nego su, što je i medju divljacima rijetkost, branili svaki pokušaj širenja prosvjete. Svaki civilizator bi skupo platio svoj posao. I sam njihov kralj Anacharsis životom plati svoje nastojanje da po uzo-

---

1) Pročavajmo samo djecu pa ćemo se uvjeriti da su ona već od prve godine života više sklona zlu no dobru (ljutita su, pakosna i t. d). Atavistička klica zla se time pokazala. Koliki se napor čini odgojom, vjerom, školom i pravosudjem da se ta klica uguši! Zlo se, prema tome, lako, a dobro teško usadjuje u čovjeka. Ta okrutna istina zato ne treba da nas prestraši, jer čovjek ima etičkih vrlina pa može, ako hoće, da bude dobar i da savlada sve svoje loše strane.

ru Grka uredi svoju državu. Po tome se već može zamisliti kako je odvratan mogao biti njihov društveni život. Religija im je jednostavna: vjeruju u nebeskoga boga, klanjaju se bogu rata, ognja i t. d. Hramova i oltara nemaju, ali krvavim žrtvovanjem ljudi opravdavaju njihovo zloglasno ime.

Od Skita su mnogo kulturniji, ako se ovdje može o kulturi govoriti, njima susjedni Dačani. Oni vjeruju u jednog vječnog Boga i besmrtnost duše. Nisu nomadi, bave se stočarstvom i, premda zapušteni, odlikuju se porodičnim vrlinama i žarkim patriotizmom.

Što se pak tiče Jaziga, Huna, Avara i t. d., možemo reći da se oni u divljaštvu slažu, a u vjeri te načinu života više-manje razilaze. Svi su oni nomadi, klanjaju se kumirima i žive u vječnjoj borbi. Jazigi su nalik na pokretne gradove, većinu života proborave u šatrom natkrivenim kolima i stalno se kreću sa jednoga mejsta na drugo. Ipak su imali i neke utvrde kao što su na pr. u Bačkoj takozvani rimski šančevi koji su njihova tvorevina[1]. Dobri su konjanici te u borbi kao vihor nalete na neprijatelja. U ratu poginuti smatraju srećom, doživjeti starost prezirom, jer starac je, vele, kukavica. Huni provode skoro cio život pa i spavaju na konjima. Poligami su, hrane se jednostavnim jelom, a žive od pljačke i otimačine.

Njima su, kako smo već ranije vidjeli, načinom života vrlo slični Avari. Ma da ljubitelji sjaja i raskoši, oni su bili prljavi, a u javnom i privatnome životu okrutni, nasilni, lakomi, razvratni. Još i mo-

1) Arch. Ért. VI. 1887. 132-138. 309-310.

zkvh.org.rs

litva im je bila čudna, surova i neukusna[1]). Mislim da je time dosta rečeno o truhlosti njihova života koji ne zaslužuje da se njime dalje pozabavimo.

Po svemu što smo dosada govorili vidimo da u ta vremena nije bilo baš mnogo znakova kulture. Kroz tamni barbarizam teško prodiru zrake prosvjete. Istom sa osnivanjem kršćanstva se pojavljuju prvi znaci civilizacije. Kršćanstvo je, i ako polako, dosta rano doprlo u naše krajeve. Već koncem trećega vijeka ima više biskupija u Daciji. U to vrijeme je svaka crkvena općina imala svoga biskupa, jer organizacija crkve još nije bila dosta razvijena. Konstantin Veliki ukine tu odredbu i pruži mogućnost da se crkva u njegovoj državi brzo raširi. Posljedica toga se opazi u kasnijim stoljećima kada sa raznim narodima i Slaveni primiše kršćanstvo. Otada se počnu sve više ispoljavati osobine pojedinih naroda jugoistočne Evrope. Mi ćemo, prema tome, ukratko pregledati kakav je bio u to doba društveni život i karakter Slavena.

Prokopije[2]) veli da su Slaveni krvoločni, okrutni, muče i ubijaju robove, nastoje da zarobe što veći broj neprijatelja da ih poslije vrate za ogromnu otkupninu i t. d. i t. d. Car Lav prozvani filozof u svo. joj Taktici[3]) sasvim drukčije prikazuje njihove osobine. On tvrdi da su oni prema zarobljenicima čovječni i predusretljivi; ne drže ih doživotno nego ih iza izvjesnoga vremena sa nagradom kao dobre sluge otprave u njihovu domovinu. Ako tko izmedju njih ne bi htio ići, oni ga zadrže u njihovoj sredini smat-

---

1) Dr. Meinart, Gesch. Öst. I. 11–12.
2) Procop. III., 58.
3) Tactica, XVIII. 99–108.

rajući ga najboljim prijateljem. Uporedivši te dvije sasvim oprečne tvrdnje, mi vjerujemo bizantijskome caru, jer Slaveni su bili njegovi podanici pa je imao prilike da ih dobro upozna. Prokopije živi na dvoru cara Justinijana u doba kad Slaveni pustoše veliki dio Grčke. On piše ratnu povijest, a u ratu ni jedan narod nije baš pitom, osobito ako ga crta neprijatelj Slavena Prokopije.

Veoma su gostoljubivi — dodaje car filozof — i neobično ljube slobodu i domovinu svoju. Zato još u staroj im domovini iza Dunava nikada nisu priznavali vlast tudjinaca. Kada su pak naselili nove krajeve, dugo nisu priznavali rimske zakone i gospodstvo. Strancima se ne pokoravaju nego izmedju sebe biraju si poglavicu. Vrlo su brojni, a glavno im je oružje koplje i otrovane strijelice. Rado stanuju po skrovitim i nepristupačnim mjestima. Glavna im je hrana proso, ali zemljoradnjom se ne bave rado. U svačemu su vrlo umjereni: lako snose nepogode vremena, glad, žedju i t. d. Žene su im vrlo vijerne. Mnoge se po smrti svojih muževa ubiju samo da otklone tužan i osamljen udovički život.

Tako crta carski spisatelj u glavnijim potezima život i osobine Slavena svoje države. Istina da je dosta važnih stvari, kao što je na pr. zadrugarstvo, izostavio, ali zato njegov opis nam dovoljno predstavlja duh i društvene nazore njihove. Što god on veli o njegovim to se može reći i o podunavskim Slavenima, jer oni sačinjavaju jednu rasu.

Dok mi slijedimo nit našega predmeta, vrijeme nije kasnilo da novim dogadjajem potrese jugoistočnu Evropu. Balkanski Slaveni su tada bili nekako zaštićeni, jer zapremaju kompaktan geografski

zkvh.org.rs

položaj, ali ovima u Podunavlju zaprijeti nova opasnost od dosad nepoznatoga naroda sa kojim će oni kroz hiljadu godina živjeti naizmjence u medjusobnom ratu i miru. Taj narod su bili Madjari.

GLAVA V.

DOLAZAK MADJARA. UTJECAJ SLAVENA NA MADJARE. MADJARI PRIMAJU KRŠĆANSTVO OD JUŽNIH SLAVENA,

Madjari su uralsko-altajskog ili turanskoga roda ugro-finskoga ogranka. Domovina im je istočno od srednjega Urala odakle se koncem osmog stoljeća krenu prema donjemu Donu, a u prvoj polovini devetog vijeka zauzmu Atelkuzu (Etelköz) u sadašnjoj moldavskoj Besarabiji, napokon god. 896. prodru kroz Karpate i osvoje sadašnju veliku nizinu madjarsku. Oni su vrlo ratoborni, a vojsku im sačinjavaju vješti konjanici. Po dolasku njihovu oni često provaljuju u susjedne pa i daleke krajeve čineći ne manja zvijerstva od njihovih preteča Huna i Avara. Njihov život sasvim odgovara njihovu karakteru. Žive u šatorima, hrane se jednostavnim jelom, a o civilizaciji kod njih ne može biti ni govora. Hunfalvi veli da nisu bili na najnižem stupnju kulture, a nekoliko redaka zatim on sam tvrdi da su za Evropu oni bili pravi vuci i razbojnici[1]). Ne znam zašto Hunfalvi misli da su i vuci kulturni.

---

1) Hunfalvy Pál: Etnographia, str. 270.

Dolazak Madjara je, veli Čeh Palacki, najveća nesreća za Slavene, jer oni su ih razdvojili na sjeverne i južne. Koliki je mogao biti broj Madjara kad su bili u stanju naneti Slavenima nepopravljivu katastrofu? Pomadjareni Augustin Bekšić veli[1]) da je početkom osamnaestoga vijeka jedva bilo milijun i po specifičnih Madjara. Ako ćemo Bekšićevim mjerilom[2]) mjeriti prirast pučanstva, onda bi broj Madjara u desetome vijeku pao na sto hiljada. Prema tome razdvojenju Slavena nije toliko uzrok tadašnja madjarska bojna sila koliko razvoj kasnijih događjaja. Oni su gotovo bez otpora zauzeli dobar dio njihove nove domovine, jer su mnogi krajevi propale avarske države dosta opustjeli, osobito u Podunavlju[3]) i Potisju. Velim opustjeli, ali je zato bilo, premda mnogo manje no prije, cvatućih naselja u svim poriječjima. Prilike su prema zapadu bile mnogo povoljnije. Znamo da je tada u Zadunavlju cvala kršćanska slavenska država u kojoj ima više gradova kao Bettovia (Pettau), Quinque Basilicae (Pečuh) i t. d. i t. d. Teritorija ostale Vojvodine takodjer daje znak života iz toga vremena. Ovdje su tada po rasijanim mjestima stanovali Slaveni, kako to sami Madjari priznaju[4]).

Vidjeli smo da je ratovanje Madjara slično bilo ratovanju Huna i Avara. Kud god su prodirale njihove čete, svagdje bi ostavljale iza sebe strašan prizor. Ovdje nam se nameće jedno vrlo važno pitanje. Kako da se nisu i oni poput Huna i Avara

---

1) A magyar faj terjeszkedése, Budapest, 1897. str. 15.
2) Ibid. str. 15.
3) Description of Europe bi King Alfred the Great, London 1855.
4) Marczali Henrik : Magyar nemzet tört. I sv. str. 90.

zkvh.org.rs

propali? Kako da su se mogli održati medju narodima koji su bili od njih brojno jači, a kulturno napredniji? I oni bi, bez sumnje, propali, da ih nije spaslo kršćanstvo. Postavši kršćanima, oni su uživali zaštitu rimskih papa i kršćanskih vladara. Njihov ugled je znatno uvećan time što su im vladari nosili naslov apostolskoga kralja. Osim toga ženidbene veze njihove sa raznim dvorovima evropskim također ojača njihov položaj. Tako su Madjari vremenom postali sila sa kojom se moralo računati. U tako sretnim prilikama udare čvrst temelj na kojem počeše sigurno graditi veličinu njihove države.

Pri svem tome ne treba misliti da su Madjari, kako to rado prikazuju njihovi historici, brzo zavladali u povijesti poznatom površinom njihove države. Oni su, doduše, potiskivali Slavene, ali je to potiskivanje bilo postepeno i vrlo dugotrajno. Toj istini se nitko ne može opirati, jer Slaveni su bili ratoborni, a osim toga mnogo kulturniji od Madjara. Utjecaj te kulture se opaža na Madjarima već u prvim stoljećima[1] po njihovu dolasku. Prvo je, naravno, na njih djelovao slavenski jezik čiji utjecaj su oni sve do danas sačuvali.

Uvijek jezikom siromašniji narodi poprime tudje izraze. Istina da danas vidimo da se i prosvijetljeni narodi služe stranim riječima, ali, što je danas običaj, u staro doba je bila potreba vezana za svakidašnji život, jer u izrazima oskudni narodi su prinudjeni bili da dopune taj svoj nedostatak riječima civilizovanijih susjeda. Kako su pak Madjari bili oskudni u izrazima, to je razumljivo da su prisvojili sve što su od Slavena naučili. Taj utjecaj nije bio

1) Asboth Oskár: Nyelvtudományi közlöny, 1900.

samo u preuzimanju pojedinih riječi već i u razvoju madjarskoga jezika. S. Simonyi priznaje da se konstrukcija madjarskoga jezika ponegdje izgradjivala u slavenskome duhu[1].

Siromaštvo madjarske kulture možemo prosuditi po tome što su oni prisvojili slavenske riječi iz najvažnijih grana društvenog i državnog uredjenja. Sasvim je razumljivo da su to činili zato što im je toga nedostajalo čemu se, napokon, ne treba čuditi, jer kao raniji nomadi nisu osjećali potrebe za takve stvari. Stoga, stupajući u doticaj sa Slavenima, oni upoznavaju predmete zemljodjelstva, trgovine, odijela, rašća, novca; nadalje dobivaju širi pojam o državnom uredjenju, administraciji[2] i t. d. i t. d. Ne mislim time reći da su Slaveni u X i XI vijeku bili na vrlo visokom, a Madjari na vrlo niskom stupnju kulture nego da su oni u pomenutim strukama bili napredniji od ovih. Ovu činjenicu nije potrebno dokazivati, jer je nepobitno potvrdjuju brojni slavenski elementi kod Madjara. Miklošić[3] nalazi u madjarskom jeziku oko 1000 riječi slavenskoga porijetla. Madjari, naravno, vele da je taj broj prevelik, a ja odgovoram da je premalen. Ova nesuglasnost ide na njihovu štetu, jer već i sama prepirka o takvome broju dokazuje da u madjarskom jeziku ima veliki broj slavenskih izraza. Na to nam S. Simonyi[4] nabraja pet, šest od Madjara preuzetih riječi te zaključuje da su Madjari time kavalirski platiti sve što su od drugih naroda primili. Simonyi mnogo prima, a malo daje, što baš nije vrlo kavalirski.

---

1) Simonyi Zsigmond: A magyar nyelv, 79–80
2) Hunfalvy Pál: Etnographia, 273, 274.
3) Die slavischen Elemente in Magyarichen, Wien 1871.
4) A magyar nyelv, str. 100.

zkvh.org.hr

Po gore izloženim dokazima se vidi koliko su Madjari bili pod utjecajem Slavena. Što se pak nisu poslavenili, uzrok su povoljne prilike koje su im omogućile kontinuitet političke vlasti njihove. Da se taj kontinuitet u prvim stoljećima prekinuo, oni bi se već davno utopili u moru tudjinskome. Zato se Madjari imaju zahvaliti baš nama, južnim Slavenima, za uvjete njihovog opstanka. Jest, nama, južnim Slavenima, se imaju zahvaliti za latinska slova, kršćanstvo i cijelu kršćansku terminologiju[1]). Vidjeli smo pak da je o kršćanstvu ovisila cijela bit madjarskoga naroda. Nije niti može nam ovdje biti zadaća da dublje proučavamo taj inače vrlo interesantan i svakog istraživanja dostojan predmet, jer mi u ovome djelu slijedimo pravac koji vodi sasvim drugome cilju. Mi smo se kod njega samo toliko zadržali koliko nam je potrebno bilo za neosporan dokaz o slavenskome utjecaju na Madjare u prvim stoljećima od njihova dolaska. To smo pak sa madjarskim dokumentima jasno dokazali.

---

1) Melich János: A magyar nyelv keresztény terminologiája. Budapest, 1908.

GLAVA VI.

SLAVENI U VOJVODINI DO MOHAČKE BITKE 1526.

Slaveni su pod Madjarima živjeli dosta mirno. Oni se, kao i prije, baviše zemljoradnjom, sločarstvom, ribarstvom i t. d., a promjena za njih nastade samo u tome što su dobili nove gospodare. Razumljivo je da to nije išlo svagdje baš vrlo glatko, ali je sigurno da su bez većih potresa slavenska naselja u Vojvodini sačinjavala dio madjarske države. Da bismo imali pojam o njihovu životu i kulturnome stanju, potrebno je da prvo pogledamo kakve su tada bile ekonomske i društvene prilike njihove.

Sv. Stjepan je strogo vojnički uredio svoje pokrajinske uprave. Na čelo svake županije postavi velikoga župana koji osim vojničke drži u rukama još i svu gradjansku vlast. Gradjani prvoga reda su plemići, zatim slobodni gradjani pa sluge. Plemići su dužni za dobivene povlastice i donacije na spremi držati odredjeni broj vojnika. Njihov je sudac kralj, a u ratu vojvoda veliki župan. Slobodni gradjani za dodijeljenu zemlju drže u redu gradove, snabdjevaju ih čuvarima i t. d, a u ratu se pridružuju kraljevskoj vojsci. Sluge su takoreći robovi dvaju privilegiranih staleža, jer ne uživaju nikakvih prava pa skoro ni lične slobode. Još ni selili se ne mogu sa jednoga mjesta na drugo bez dozvole svojih gospodara. Njihovo je bilo samo ropski slušati, obradjivati zemlju, snabdjevati desetine katoličkome kleru, nabavljati razne daće i više ništa. Takav je sistem uveden u svim naseljima, a svaki posjed je donaci-

zkvh.org.rs

jom dat u svojinu kojem crkvenom ili svjetovnom visokodostojanstveniku. Uslijed toga vidimo u rukama pojedinaca po čitave pokrajine, a povijest skoro da i ne govori o drugom već o imenima silnih velikaša, što je, u ostalom, i razumljivo u državi feudalnoga uredjenja.

Nemoguće nam je po samim imenima velikaša znati kakve su narodnosti oni bili, jer osim krsnoga imena rijetko kada se u spisima spominje i prezime nego se kraj imena stavi naziv mjesta u kojem dotično lice živi. Na pr. Demetrius de Santovo (Dimitrije iz Santova) Madjari, naravno, tvrde da su njihovi predaci, brzo potisnuvši Slavene, sami stanovali na južnom dijelu političke Madjarske. Njihovi historici bi htjeli da je pomadjarivanje u ono vrijeme vršeno brzinom pomadjarivanja u XIX i XX vijeku. Medjutim u tome se ljuto varaju. Znamo da je u XI. vijeku osnovana bačka biskupija sa sjedištem u Baču. Prvi katolički klerici su došli sa juga, dakle bili su južni Slaveni. Nedvojbeno je da su oni došli zato što je ovdje bilo slavenskih vjernika, je inače njihov dolazak nebi imao smisla. Kad ovdje uzmemo u obzir da su širitelji duševne kulture bili isključivo svećenici, onda se ideja o pomadjarivanju potpuno gubi, jer njihova prva zadaća je bila da šire nauku Kristovu i u kršćanskom, a ne nacionalnom duhu prosvjećuju povjereno im stado. Osim toga pojma o nacionalizmu u to doba apsolutno nije ni bilo Zvaničan jezik je bio latinski, on se upotrebljavao u visokim, srednjim pa i osnovnim školama: dakle ni uslova nije bilo za kakvo nacionaliziranje. Velikašima je mnogo više stalo do brige kako će iskoristiti svoje posjede

nego kojim jezikom govore njihove sluge i robovi. Pa da se, pretpostavimo, nasilno pomadjarivanje razvilo svom silom i žestinom, ono bi dugo i dugo ostalo bez konačkog uspjeha, jer narodi ne umiru tako brzo i lako. Ali ne samo da bi se ono teško izvodilo nego bi sasma prirodnije moglo biti sudbonosno za same Madjare, jer Slavena je bilo mnogo, pa bi reakcija takvoga postupka lako srušila i cijelu madjarsku državu.

Da je Slavena od XI do XVI vijeka bilo mnogo u Vojvodini, najbolje nam svjedoče brojni slavenski nazivi sela i gradova iz toga vremena. Slavenskoga naziva je Bačka, Baranja pa i Bač koji već u XI vijeku ima u Vojvodini najvidniju ulogu crkveno-kulturnog i političkoga karaktera. Njegov ugled znatno poraste osnivanjem templarskoga pa kasnije franjevačkoga samostana[1]. Prvi su bosanski franjevci došli u Bač i svojim djelovanjem stekli vrlo lijep glas, jer osim redovničkih dužnosti, oni su revno vršili misiju prosvjećivanja svoga naroda. Oni su bili Slavenima požrtvovni duhovni oci koji su riječju sadili u srca vjernika živu vjeru da im ona bude u sreći veselje, u nesreći nada, a u borbi snaga. Osim crkvenih svojih pastira, Slaveni su imali u XI. vijeku slavenskoga velikog župana po imenu Vida. Vjerovatno je da su imali više plemića i velikaša, ali samo po krsnome imenu ne možemo ni približno ustanoviti njihov broj. Poznat nam je g. 1056. palatin Rado, a 1092. sudija Uroš[2] pa 1156

---

1) U povijesti bačkoga samostana stoji da je palatin Mogh još za vrijeme Sv. Stjepana našao u Baču četiri crkve. I franjevačka crkva po svoj prilici potječe iz toga doba. Templarski samostan su 1301. preuzeli franjevci.

2) Iványi István: Helynévtár IV. 155.

zkvh.org.rs

palatin Belus, konačno 1231. vlastelin Uroš.

Mnogo je lakše ustanoviti narodnost žitelja po nazivu sela i gradova. Već u XI. vijeku su poznata u Bačkoj osim Bača i mjesta Mrtva[1]), Santovo, Besenevo i t. d., a u XII i XIII vijeku nalazimo Sombor[2]) (u Bačkoj, Banatu i Baranji) nadalje Sontu, Čavnicu, Ivanku, Dobru, Dalaču, Doroslovo, Garu, Časlovo, Pilu, Banču i t. d. i t. d. Neosporno je da su u tim mjestima živjeli Slaveni, jer oni, samo oni su mogli tim imenima prozvati svoja sela i gradove. Madjari se tome ne opiru, ali nadodaju da su ti nazivi ostali u madjaskom narodu kao tradicija i onda kad Slavena u tim mjestima više nije bilo. Takvo je mišljenje sasvim neosnovano, jer Madjari su nazive svojih naseobina dosta brzo preudesili u duhu njihova jezika i jer vidimo da i kasnije nastala naselja[3]) primaju slavenske nazive. Tako nalazimo[4]) god. 1308 Obrovac. 1323. Baku, 1332. Temerin, 1391. Zabatku, 1439. Tavankut, oko 1500. Vrbas i t. d. Dakle raniji kao i kasniji fakti jednako potvrdjuju naše nazore. Iz popisa crkvenih desetina pak znamo da je u navedenim mjestima bilo i katolika, dakle Slavena katolika.

God. 1241. Vojvodinu snadje strahovita katastrofa. Tatari pod vodstvom Batu kana provale u Madjarsku, potuču Belu IV. i počine užasan pokolj. Ali ljudi su skloni svakom pretjeravanju pa tako i ovdje vele da je Vojvodina potpuno opustjela, što nije istina, jer sam Batu je pozvao razbjeglo stanov-

1) Ivanyi Istvan, Helynévtár IV. 86. 118.

2) Ne na sadašnjem mjestu Sombora.

3) Ova naselja ne znače neku novu seobu Slavena nego samo grupisanje sad na jednom sad pak na drugome mjestu.

4) Ivanyi: Helynévtár I. 13, 109. III. 114, 119 IV. 157.

ništvo da se vrati svojim kućama i mirno obradjuje zemlju, jer vojska mu je trebala hrane. Ne treba zato misliti da Tatari nisu bili okrutni, ali koji neprijatelji su blagi? Bili kakvi bili, mi po njihovu odlasku vidimu svatućih sela[1] i monumentalnih gradjevina, što nepobitno dokazuje da se Vojvodina u materijalnoj i duševnoj kulturi prilično podigla, a brojem žitelja znatno ojačala. Zemlja je još uvijek u rukama visokoga plemstva medju kojima nalazimo veliku i moćnu porodicu Kačića[2]) koja je na madjarskome dvoru igrala vrlo važnu ulogu. Ma da su veleposjedi bili u plemićkim rukama, stanje zemljoradnika i radne klase je u mnogim pogledima olakšano, osobito za vrijeme Karla Roberta i Ljudevita Velikoga. Uslovi za život su prema tome bili dosta povoljni, a dobar glas Vojvodine se nadaleko širio. Plodnošću svoga tla ona je sa sjevera mamila Madjare, a sa juga Slavene[3]). Tada otpočne kolonizacija i jednih i drugih tako da Vojvodina, osobito Bačka, postade jedna od najnaseljenijih zemalja u Madjarskoj.

Srbi već u XI[4]) vijeku dolaze u manjim grupama u Vojvodinu. Veća seoba nastade za vrijeme srodstva izmedju srpske i madjarske dinastije t. j. za Bele II. i srpskog kralja Dragutina koji oženi Katarinu, unuku Bele IV. No znatnija seoba je bila g. 1404. te po smrti despota Stevana g. 1427. Njegov nasljednik Djuradj g. 1439. dovede Srbe većim dijelom u Banat.

---

1) Tvrdi se da je već Bela IV. doselio mnoge Dalmatince u Bačku.

2) Karácsonyi János: Magyar nemzetségek a XIV. sz. közepéig II., 277.

3) Madjarski historik Niko veli da se 1301. mnogi katolički Slaveni doseliše u Bačku.

4) Dissertatio de gente Serbica, 1790.

zkvh.org.rs

Kasnije njegov sin Stevan, potom unuk Vuk (oko 1465) koloniziraju priličan kroj svojih sunarodnika po raznim mjestima Vojvodine. Napokon knez Povao Branković nastani u Banatu oko 50.000 Srba[1]. Madjarski 3. i 4. zak. članak iz 1481. daje naročitu povlasticu doseljenim Srbima (nisu plaćali porez i t. d.) Nije dakle čudo što uz tako povoljne uslove oni u velikim masama poplave Banat i Bačku.

Osim Srba su takodjer dolazili već za kralja Sigismunda i Matije Dalmatinci i Šokci[2]. Brustle pak veli da se polovinom petnaestoga vijeka mnogo katoličkih porodica iz Bosne doseli u Bačku[3]. Nakon pada bosanske države još više naroda se iseli da u strahu od Turaka nadje spas u susjednim pokrajinama pa i u Bačkoj i Baranji. Kad ovdje uzmemo u obzir i neprestano nadiranje Madjara sa sjevera, onda si možemo predstaviti pravu sliku gustoće stanovništva u Bačkoj. Posljedica toga je bila ta da je probujao život u svakom pogledu. Cvatuća tadašnja sela nam sjvedoče da je blagostanje moralo biti a zamjernoj visini. Centar društvenog i političkog života je bio Bač. U njemu se stjecalo sve što se odlikovalo sjajem, otmjenošću i bogatstvom. Bač ne samo da je bio znamenit za Bačku nego je imao odlučan utjecaj za cijelu madjarsku državu. Za Vladislava II. i Ljudevita II. se u njemu održavaju kroz tri godine (1500, 1518, 1519). sjednice zemljarskoga sabora. Nu taj veličanstveni sjaj ne će biti dugotrajan. Naskoro će ga Turci potamniti te ponosan Bač više nikada ne će zasjati sjajem njegove slavne proslosti.

1) Hunfalvi: Etnographia, 470.
2) Bács-Bodrog vm. Tört. társaság Évkönyve 1887. str. 4.
3) Recensio cleri dioc 395.

GLAVA VII.

BITKA NA MOHAČKOM POLJU. CAR IVAN ILI JOVAN NENAD.

Ugarska je za slabe vlade Ljudevita II. sve dublje padala u ponor moralne pokvarenosti. Svaki je gledao samo svoju ličnu korist, a općim interesima se nitko nije brinuo. Ta je korupcija toliko zahvatila maha da je Massaro mletački tajnik rekao da su Madjari najgora rasa na svijetu. Posljedica toga se pokazala u svoj svojoj okrutnosti: država oslabi, narod zamrzi velikaše, a kraljev ugled pade. Ne imajući skoro nikakvog autoriteta, kralj često puta oskudjeva u najpotrebnijim stvarima. Takav nered i društvena rastrojenost zaprijete rasulom cijeloj državi. Ali prema toj opasnosti ugarski staleži bijahu ravnodušni. Oni se opamete tek onda kad je turska vojska napala južnu granicu njihovu, a to je bilo već prekasno.

Ugarska u tako žalosnim prilikama nije mogla imati većega neprijatelja od Sulejmana II. On sa jakom vojskom stiže pod Petrovaradin i nakon kratke opsade osvoji ga na dan 28 jula 1526. Madjari se prepadnu i grozničavo se počnu spremati na otpor. Medjutim sultan povede svoju vojsku desnom obalom Dunava, prijedje Dravu i provali u Baranju. Madjarska vojska pod zapovjedništvom Pavla Tomorija kalačkog nadbiskupa se od Tolne desnom obalom Dunava spuštala prema jugu. Razdaljina dvaju neprijatelja bijaše samo nekoliko milja. Kako su pak Turci stalno prodirali na sjever, bilo je očito da je sukob

zkvh.org.rs

neizbježiv. Madjari, medju kojima bijaše mnogo Srba i Hrvata, zapreme ravnicu južno od Mohača u namjeri da prime odlučnu bitku. Videći ogromnu nadmoć neprijatelja, Tomori naumi da naglom navalon iznenadi neprijatelja i dobije bitku. Zato 29. augusta na širokoj liniji napadne i potisne za boj nepripravnu vojsku Ibrahim paše. Tada nastade opći juriš Madjara medju kojima turško topništvo učini grdnu štetu. Istovremeno stupi u akciju glavna sila turska i za sat i po potpuno uništi madjarsku vojsku.

Sulejman isprva nije ni sam znao da je dobio odlučnu pobjedu. Istom sjutradan se uvjeri da je otpor Ugarske potpuno slomljen. Tada se krene prema Budimu, osvoji ga 12 septembra, a Peštu spali. Potom se sa ogromnim plijenom krene lijevom obalom Dunava prema jugu postošeći sve što mu je bilo na putu. Jedino je subotička okolica sretno suzbila njegov napad, a vidjet ćemo i zašto.

U sveopćem strahu i očaju kao posljedice muhačke katastrofe pojavi se sa smjelim i odlučnim nastupom Car Ivan ili Jovan Nenad. Za njegov rod se ništa pouzdanoga ne zna[1]), a o njemu su mišljenja vrlo različita: jedni ga grde, drugi veličaju, a Szentklárai veli da je bio čovjek sveta života. Medjutim je najvjerovatnije da Car Jovan nije bio ni bolji ni gori od svojih savremenika. On je doduše pljačkao kao i drugi, ali se i junački borio protiv Turaka, Valentina Tereka Vladislava Čakija i erdeljskoga vojvode Zapolje.

---

1) Srpski historici tvrde da je bio pravoslavni Srbin što je gotovo nemoguće usvojiti, jer mu je glavni savjetnik bio iločki franjevac Fabijan Literat. Srbin bi po svoj prilici radije uzeo za savjetnika pravoslavnoga kaludjera nego katoličkoga franjevca.

Car Jovan je okupio i upravo fanatizirao[2]) svojom privlačivom pojavom Slavene u Bačkoj i Banatu. Narod ga smatrao od Boga poslanim osloboditeljem krvološtva turskoga. Njegova moć se brzo raširi te Car ubrzo postade apsolutan gospodar južne Ugarske. Po tome se već vidi kolika je bila organizatorska sposobnost njegova. U Zabatki (sadašnjoj Subotici) stavi vojnu posadu koja sa uspjehom odbije navalu Sulejmanove vojske.

Madjarski velikaši Valentin Terek i Vladislav Čaki nisu mirne duše gledali kako po uzmaku njihovu Car raspolaže njihovim imanjima. Zato Terek podje sa vojskom da otme svoj posjed Zabatku. Ali Car ga dočeka i hametom potuče. Kasnije se i Čaki krene sa jakom vojskom na Cara. Ovaj se sukobi s njime kod Čome gdje Čaki izgubi i bitku i glavu.

Da bi svojoj moći dao i vanjskog obilježja, Car Jovan uredi sebi u Zabatki vladalački dvor sa jakom tjelesnom stražom i propisanom etiketom. Vojvodom svojih četa postavi Radosava Čelnika, savjetnicima Fabijana Literata franjevca i Ivana Dolića[2]) kastelana gradaBača, palatinom Subotu[3]) Vrlića, a sebe prozove carem. I doista je bio neograničen gospodar ovih krajeva. Imao je 15.000 (po nekima i 20.000) dobro disciplovanih vojnika, a njegovo prijateljstvo su jed-

---

1) Traciani confleubant ad eum quasi ad novum sanctum.
(*Dj. Sremac: Emlékirat a Magyarország romlásáról, str. 126.*)

2) Dolić je takodjer bio katolik. Od Dolića su postali sadašnji Dulići.

3) Mnogi tvrde da naziv Subotica potječe od Subote Vrlića što ničim ne mogu pokazati. U našem narodu živi predaja prema kojoj se naši stari u subotu doseliše u Zabatku. Kao što naš narod zove nedjelju i nedjeljicom tako nazva i mjesto gdje se nastanio od subote Suboticom. Ovoj tradiciji se svakako može više vjerovati nego ničim nedokazanoj tvrdnji nekih povjesničara.

zkvh.org.rs

nako tražili dva pretendenta na madjarski prijesto Ferdinand i Zapolja.

Isprava Car Jovan ni sam nije znao uz koga da pristane. Napokon se odluči za Ferdinanda i stupi u otvorenu borbu sa Zapoljijem. Zapolja pokuša u više navrata da slomi moć Carevu, ali bez uspjeha. Nalazeći se u mučnoj neizvjesnosti, naloži erdeljskome vojvodi Petru Perinjiju da se sa jakom vojskom obori na Carevu državu. Perinji sakupi oko 12.000 vojnika i krene se da izvrši svoju zadaću. Ali Car ga dočeka I od Seleša (nedaleko od Tise) i u odlučnoj bitci uništi madjarsku vojsku, a sam Perinji jedva umakne iz boja.

Taj osjetan poraz smete Zapolju, ali samo za časak. On je dobro znao da je Car njegov glavni neprijatelj sa kojim mora, ako hoće da se u vlastitoj mu državi učvrsti, čim brže obračunati. Zato sakupi jaku vojnu silu na čelo koje stavi velikovaradinskog biskupa Mirka Cabaka i Petra Perinjija sa nalogom da podju na Cara. Car im podje u susret te se 21. juna 1527. sukobi sa neprijateljima kod Sedija gdje njegova vojska bude potučena. Po tome porazu Car ipak ne klone nego se priprema na otpor u čemu ga zapriječi smrt od atentatora u Segedinu. Po njegovoj smrti se raspade i njegova država.

Car Jovan je vršio svoju ulogu u vječnoj borbi što je onemogućavalo svaki napredak duševne i materijalne kulture. Bio je neustrašiv junak, vješt vojskovodja i dobar organizator. On nije okupio samo Srbe, kako to misli dr. Aleksa Ivić, već i Hrvate, jer i jedni i drugi su bili poznati pod imenom Raca[1]. Držav-

1) U Analima izdatim u Djakovu 1437. stoji da u Bačkoj stanuju Raci katolici i Raci heretici (Srbi).
(Ivanić I. Bunjevci i Šokci u Bačkoj, Baranji i Lici, str. 17.)

nička sposobnost njegova se vidi već i po tome što je znao zadovoljiti i jedne i druge. To bratsko razumijevanje katoličkih i pravoslavnih Slavena bijaše pravi uslov njegovog uspjeha. Ne znamo šta bi sve učinio da je ostao dulje u životu, ali moramo priznati da je učinio sve što je za tako kratko vrijeme njegove akcije moguće bilo učiniti.

zkvh.org.rs

DIO DRUGI

OD OKUPACIJE TURSKE DO 1867. GODINE

GLAVA VIII.

SEOBA SLAVENA U VOJVODINU ZA VRIJEME TURSKE OKUPACIJE. O NARODNOSTI VOJVODJANSKIH SLAVENA.

Madjari se po mohačkoj bitci od straha od Turaka povukoše iz ovih krajeva u nutarnjost Ugarske. Uslijed toga je broj stanovništva u Vojvodini znatno opao, jer su ga sačinjavali sami Slaveni. Vranjčić ostrogonski nadbiskup tamnim bojama riše nastalu katastrofu [1]): ruševine su, veli, pokrivale nekadašnja cvatuća sela, nijema pustoš je uslijedila bujan život i silno bogatsvo. Čini nam se da Vranjčić pretjerava u opisu te nesreće, jer odlaz Madjara nije ostavio potpunu opustjelost pošto smo vidjeli da su Slaveni baš poslije muhačke bitke pod Jovanom Nenadom ovdje bili dosta brojni. Istina da je Turčin već po svom običaju harao i klao, ali nije uništavao cijele pokrajine, jer u tome nije vidio nikakav interes već samo štetu.

Turčin je prije svega trebao harača. Tko će mu ga dati? Nitko drugi već raja. Dakle ako hoće da ima harača mora imati i raje. Zato ne samo da ne izgoni svoje podanike već upravo mami nove doseljenike da mu obradjuju plodnu zemlju i plaćaju harač na koji je on tako lakom. Time nikako ne mislimo reći da je Turčin humano postupao sa kršćanskom rajom nego da je skoro uvijek znao

---

1) De rebus Hungarorum, tom. I. pag. 290 etc.

prave granice svoje tiranije. Jedino je na taj način i mogao sačuvati svoju moć i privući Slavene koji se, i ako ne rado, nastaniše na datoj im zemlji.

Uzroci seobe Slavena se mogu tražiti samo u njihovoj bijedi. Prije su se ispred Turaka zaklanjali amo, a sada od Turaka Turcima ne bi imalo smisla dolaziti da ih na to nije poticala nada u bolji život. Ali kakva nada biti zakupnik Turčinov! Ma da je njihovo stanje svagdje bilo tužno, ipak 1537. naseliše se mnogi Šokci iz Slavonije u Bačku i Baranju. Po tome su slijedile i druge seobe sad u manjim sad pak u većim grupama. Koliko su duša brojile te grupe, o tome nemamo nikakvih podataka. Sam Czörnig i pisac segedinskoga samostana govore o seobi, a nigdje ne spominju broj doseljenika. Zabilježeno je samo da su to bili populi ex Sclavonia et Dalmatia[1].

Čim je Sulejman II. g. 1541. razdijelio Ugarsku na sandžake i u važnija mjesta postavio svoju redovnu posadu. takve seobe su bivale vrlo česte i dosta brojne. Pisanih dokumenata o tome, na žalost, nemamo, ali porast pučanstva nam dokazuje da je broj doseljenika morao biti dosta velik. Svi ti migranti dodjoše iz Slavonije kamo su već ranije došli iz sjeverne Bosne i južne Hrvatske. Tako Slaveni postupno poplave cijelu Bačku i dobar dio Baranje uslijed čega Vojvodina postade čisto slavenska zemlja.

Na zgarištima madjarskih sela vidimo brojna slavenska mjesta i naselja sa progresivnim porastom stanovništva. U Baranji nalazimo god. 1557. slijedeća slavenska sela: Gradište, Bistricu, Lamovo, Belje, Sv. Damjan, Paragu, Ugrište, Ostrvo, Veljin i t. d.

1) Prot. venerab. dom. Sabatkien. fratr. minor. St. Salv. pag. 3.

zkvh.org.rs

sve do Tolne. U Bačkoj su g. 1582. bila poznatija ova mjesta: Subotica, Sombor, Baja, Tavankut, Roglatica, Obronjača, Banovce, Feketić, Djurdjin, Martince, Verušić, Ostorak, Monoštor, Bikić, Zobnatica, Sv. Ivan i još čitav niz drugih sela u jugozapadnom dijelu peštanske županije.

Slaveni nisu bili niti su mogli biti zadovoljni u novim krajevima. Stoga ih mnogi ostave tražeći drugdje bolju sudbinu. Kad je 1598. Ostrogon sa opustošenom okolinom pao u carske ruke, Nikola Palfi tadašnji zapovjednik njegov pozove uz vrlo povoljne uslove Slavene iz Bačke da nasele okolinu ostrogonsku. Ovi prihvate ponudu te u većim masama napuste Garu, Kaćmar, Ledjen, Ivanku, Sebešić, Tavankut i druga mjesta pa se nastane oko Ostrogona. Ali se već poslije kratkoga vremena dosta od njih vratilo u svoju raniju domovinu. Tako je nastalo prezime Ostrogonac, Budimac, Budimčević, Pantelinac, Tukuljac i t. d. Po tome si možemo predstaviti kolika je socijalna nevolja silila naše predje na seobu sa jednoga mjesta na drugo. Pritisnuti od Turaka, oni su često pokušavali da nadju povoljnije uslove za život, što je u ono vrijeme skoro nemoguće bilo naći.

Vidjeli smo da je tada u Vojvodini, osobito u Bačkoj, stanovništvo samo slavensko bilo. Po vjeroispovjesti se ono dijelilo na pravoslavno i rimokatoličko. Ne možemo ni približno znati koliko je koji obred brojio vjernika, ali po vršenju crkvenih propisa u pojedinim mjestima možemo sigurno ustanoviti gdje je bilo katolika. Na pr. u Subotici, Baji, Somboru i Baču su neosporno živjeli brojni katolici, jer u tim mjestima su već od ranijih vremena franjevci

vršili svoje vjerske dužnosti. Osim toga su misionari i visoki crkveni dostojanstvenici češće puta obilazili svoje vjernike u Bačkoj. Na poziv Ivana Matkovića svećenika dodju Isusovci u Bačku gdje već 1612. otpočnu svoje djelovanje. Pavao Papić bosanski misionar g. 1629. javlja iz Sarajeva u Rim da je on u bačkoj županiji mnogo djelovao u crkvenim stvarima[1].

God. 1649. papa Inocent X. imenuje Marina Ibrišimovića beogradskog biskupa za bačkoga vikara. Ibrišimović iste godine pohodi Bačku radi podjeljivanja sakramenta potvrde katoličkim Slavenima[2]. Po njegovu izvještaju Kongregaciji de Propaganda Fide u Rim znamo da je tom prilikom 12 okt. 1649 bio u Bajmaku, 14 i 15. okt. u Jankovcu, 16 okt. u Meljkutu, 17—22 okt. u Santovu, 23 i 24 okt. u Somboru, 26—28 u Baču pa Sonti i Bukinu[3]. U ta mjesta se okupi narod iz okolnih sela kao iz Monoštora, Koluta, Gare, Brega i t. d. da primi sv. potvrdu. U većim selima su katolici imali svoje crkve[4] pa prema tome i svećenike. Ta činjenica pa ubiranje crkvenih desetina jednako potvrdjuju da su katolici u ovim krajevima sačinjavali pretežniji dio stanovništva.

Po dosadašnjim izlaganjima znamo da su žitelji Bačke bili Slaveni rimokatoličke i pravoslavne vjere. Sada nastaje jedno vrlo važno pitanje, a to je ovo: Koje su narodnosti bili ti Slaveni? Srpski pisci A. Ivić, I. Ivanić i t. d. ih bez razlike vjere nazivaju

---

1) Acta Bosnae, 383.
2) Acta Bosnea Mon. Sp. Hist. XVII. 467.
3) Ibrišinović je krizmao u Bajmoku 584. u Jankovcu 325. u Meljkutu 129. u Santovu 350. u Baču 180. u Bukinu 428. osoba.
4) Biskup Ibrišimović je u Bukinu služio misu u crkvi Sv. Ivana krstitelja.

zkvh.org.rs

Srbima. Oni to lako tvrde danas, ali u sedamnaestome vijeku nije bilo tako. Tada su bački Slaveni u opće poznati bili pod imenom raca, a Slaveni katolici pod imenom Hrvata. Ime rac se doduše jednako odnosilo na Srbe kao i na Hrvate, ali, kao što su pravoslavni bili Srbi tako su i katolici bili Hrvati[1]. O tome nam najbolje govore same činjenice. Turski historik Evlija Čelebi nam opisuje junaštvo bačkih Hrvata[2] u borbama g. 1661. S njime je saglasan i Julije Dudaš kad veli da su se katolički Slaveni u Bačkoj već u šesnaestom i sedamnaestome vijeku zvali Hrvati[3]. Czörnig takodjer veli da je Hrvata bilo u našim krajevima već s početka turske okupacije[4]. S time se slaže i Antunović kad veli da poslije mohačke bitke doseliše ovamo Srbi, Hrvati, Dalmatinci, Bošnjaci i t. d.[5]. Napokon i sam Ivanić priznaje da je Hrvata već u prvoj polovini šesnaestoga vijeka bilo u Bačkoj i Baranji[6]. Ti dokumenti su vrlo značajni za povijest našega naroda u Vojvodini. U predjašnjim poglavljima smo dokazali da su katolički Slaveni ovdje već stoljećima ranije živjeli. Kao što Srbi tvrde da su pravoslavni bili Srbi, sa istim pravom i mi možemo reći da su katolici bili Hrvati. Kad uzmemo u obzir da su Hrvatska i Ugarska kroz stoljeća bile združene, onda je nesumnjivo da

---

1) Netko će možda prigovoriti da se po vjeri ne ustanovljuje narodnost, jer može biti pravoslavnih Hrvata i katoličkih Srba. Baš to i dokazuje da nisu bili Srbi, jer kao katolici nisu se zvali Srbi već Hrvati.

2) Evlia Cselebi Magyarorsz. utazásai. Budapest, 1908.

Od svih stranih pisaca može biti pa i jeste najmjerodavniji on u pogledu kojoj su narodnosti pripadali vojvodjanski Slaveni, jer je on ove krajeve proputovao i proučio narode koji su u njima živjeli.

3) Bács Bodrog vm. tört. társ. évk. 1904. III. 119.

4) Ethnographie der öst. Monarch. p. 163.

5) Rasprava, str. 98.

6) O Bunjevcima, str. 15.

su Hrvati u većem dodiru bili sa Madjarima nego Srbi. Osim toga crkveno jedinstvo pa utjecaj hrvatskoga klera u Bačkoj potkrijepljuju mišljenje da su ovdje u starije doba više stanovali Hrvati nego Srbi.

.....

GLAVA IX.

ŽIVOT HRVATA U VOJVODINI ZA VRIJEME TURAKA TURSKA UPRAVA. POREZI. PRAVOSUDJE. PRIVATAN ŽIVOT. MATERIJALNE I PROSVJETNE PRILIKE.

Sulejman II. je razdijelio Ugarsku na sandžake (okruge) i nahije (kotare). Prema toj diobi, koja je vršena 1542—1550., sadašnja teritorija Vojvodine sačinjavala je segedinski, muhački i bečkereški sandžak. Segedinski sandžak je sastojao iz suboličke, bajske, i titelske nahije. U centrima sandžaka i nahija bijaše postavljena jača, a po znatnijim selima slabija posada turska[1]. Na čelu svake posade je postavljen zapovjednik koji upravlja mjestom svoga sjedišta. Subotički zapovjednik je bio g. 1545. Ahmed, bački 1543. Husein dizdar, a somborski 1545. Ahmed dizdar. Po tome vidimo da je turska uprava bila vojničkoga karaktera. Ali muslimanski duh su naskoro ispoljavale mnoge mošeje i preuredjenje ili bolje reći uništenje društvenoga života. Važnija mjesta su poplavili ugledniji Turci: begovi, kadije, imami (svećenici) pa se turski život razvio u svem obilju i silnoj raskalašenosti.

Zemlja turskih pokrajina je pripadala državi. U osvojenim krajevima je država razdijelila zemlju odličnijim gradjanima turskim. Oni joj zapravo nisu ni

1) U Segedinu je bilo 211 a po drugim mjestima 30—70. vojnika.

zkvh.org.rs

bili pravni vlasnici[1] niti su mogli pravo uživanja preneti na potomstvo njihovo, jer donacija je važila za ličnost kojoj se davala. Iskorišćavanje takvih posjeda su regulisali zakonski propisi, ali to su bili samo propisi, a Turci su skoro uvijek činili ono što su htjeli. Glavna im je zadaća bila da što bolje iskoriste plodne njive i bujne pašnjake. Zato ih daju pod zakup kršćanima te se u ime poreza i zakupnine ilegalnim putem napune blaga na račun nezaštićene raje.

Porezni sistem kod Turaka je sačinjavao muslimanski i nemuslimanski porez. Muslimanski porez je desetina koju je svaki Turčin dužan plaćati, jer to mu već i njegova vjera propisuje[2]. Nemuslimanski porez ili harač plaćaju kršćani. Harač sastoji iz zemljarine, desetine i glavarine. Zemljarinu kršćani za Sulejmana i Selima nisu plaćali, ali su plaćali desetinu koja je bila glavni teret njihov, jer su je od svih poljoprivrednih proizvoda i domaće stoke, osim konja i goveda, davali spahijama. Pa da je to bila samo desetina, ne bi ni bilo tako mnogo. Ali nesavjestan Turčin uzima sedminu, petinu, trećinu, a više puta i polovinu. Glavarina se plaćala za svako kućište[3] po 50 ospora (otprilike 2 dinara u zlatnoj vrijednosti). Osim toga se redjao još čitav niz raznih poreza kao što je ispandže[4], salarije[5] pa

1) Hammer: Staatsverfassung I. 347–348.
2) Muradgea: D' Ohsson, II. 411.
3) U Subotici je bilo 1590. god. 63, u Tavankutu 23, u Somboru 13, u Čonoplji 27, u Gari 25, u Riđici 21. u Djurdjinu 26 oporezovanih kuća.
4) Perzijski pendžik ili petina, Potječe otuda što je svaki podanik dužan bio petinu vrijednosti svakoga zarobljenika dati državi. Poznat je i pod imenom poreza na gaće. Zato su muškarci sve do osamnaes e godine nosili duge košulje.
5) Salarija se davala 3% od pšenice, zobi, ječma i vina za izdržavanje spahija.

lični porez na neženje, nevjeste, nadalje porez na stoku, živad i napokon izvanredni namet u naravi kao što su dıva, sijeno i t. d. Kraj tolikog opterećenja još i car je tražio za sebe dobar dio redovnoga poreza[1]. Svi ti nameti ne bi ni bili tako teški da su se pravedno ubirali. Ali Turčin je slabo mario za pravdu. On jednostavno kaže da zemlja mora roditi: svoje obilno uzme (samo ako ima šta) i u najvećoj nerodici pa ma bijednoj raji ništa ne ostalo. Turčina tužiti pak nema smisla, jer on je i optuženik i sudija.

Pravosudje kako u gradjanskim tako i u krivičnim i crkvenim stvarima vrše muftije sa savjetodavnim i kadije sa sudskim i egzekutivnim pravom. I jedni i drugi uživaju veliki ugled i poštovanje. U vršenju svoje dužnosti ne zaziru ni od koga pa ni od samoga sultana. Tako jedan muftija ne prima za svjedoka Murata I. zato što isti nije prisustvovao propisanim molitvama[2]. Razumljivo je da se kraj takvoga autoriteta njihove presude skoro uvijek primaju bez prigovora.

Kada netko pokrene parnicu, obrati se muftiji koji mu za nešto novaca napiše na komadić papira svoje stručno mišljene *da* ili *ne*. S tim odlučnim dokumentom ode na raspravu gdje kadija u ime svetih zakona donese presudu. Raspravi prisustvuju

---

1) XXIV. zak. čl. od 1548. glasi:

„De colonis illis, qui sub ditione Regiae Majestatis existentes Turcis quoque tributa et servitia praestant . . . . non plus quam centum den.rii Ungarici exigantur, propter ipsorum pauperum graves oppress ones."

Po raznim pisanim dokumentima iz toga i kasnijega doba vidimo da po mohačkoj bitci utjecaj careva u ovim krajevima nije prestao. Oni su u toku šesnaestog i sedamnaestoga vijeka ubirali porez, davali plemstva, donacije i t. d.

2) Ubicini, I. 138.

zkvh.org.rs

begovi i spahije, ali sudbinom parnice uvijek odluči kadija. Parnične troškove snosi onaj tko dobije parnicu. Tako tužitelj nikada ne može gubiti već samo dobiti. Zato skoro uvijek Turčin optužuje i dobija parnicu, jer se postara da svoju stvar dokaže pa ma i sa lažnim svjedocima koje sud ne progoni[1], jer za krivo svjedočanstvo, veli kadija, odgovara njihova savijest.

Kad pored takvoga pravosudja uzmemo u obzir i nasilje Turaka protiv kršćanske raje, onda je razumljivo što se ovi sklanjahu na njive da mirno obradjuju zemlju i timare stoku. Ali ni tamo nisu bili uvijek mirni. Turci bi često puta napali njihova naselja, blago i novac oteli, mušku djecu hvatali, odnosili pa poturčivali. Otmice su takodjer bivale dosta česte. Ako Turčin zaprosi kršćansku djevojku, a ona ga odbije, kadija je prisili da podje za njega. Ista sudbina čeka i onu djevojku za koju Turčin dokaže da je primila od njega jabuku. No Turčin ipak najradje otima djevojku, jer time ukljanja mogući neuspjeh prosidbe i neugodnu intervenciju kadije. Ali se time takodjer izlaže i pogibli da glavom plati svoj pothvat, jer medju otimačima i djevojčinim rodjacima obično izbije smrtna borba koja se nerijetko svršava porazom Turaka. Da bi se uklonile takvim napadima, djevojke dosta skriveno žive, a kada dorastu za udaju, otac ih u noćno doba upozna sa mladićima iz okolice. Time se pružala mogućnost da se mladi zaljube i sklope brak. Svadba se ne obavlja u bučnome veselju već u tihoj sveča-nosti, jer Turčin svakoga časa može svojim napadom uništiti sreću mladoga para. Kolika je opreznost

1) Soranzo: Zinkeisen, III., 335.

vladala takvim prilikama vidi se i po tome što je i samo vjenčanje noću obavljao franjevac i ponegdje svećenik. Svadbu je ipak od napada turskoga čuvala oružana straža čija uspomena se u t. zv. mustulundžijama sve do sada sačuvala.

Sasvim je shvatljivo što se u tako teškim okolnostima društveni život nikoliko nije razvio. Turčin je skučio kršćane tako da im je odredjivao kakve boje i kroja smije biti njihovo odijelo, on im zapovijeda kakve kuće smiju graditi i kakvom bojom obojadisati. Seoba je bez Turčinove dozvole zabranjena. U tako stegnutoj slobodi kršćani žive većinom u zemunicama i kolibama; oni mogu samo raditi, a više ništa. Plod njihova rada obere Turčin, a njima jedva što ostane. Zato materijalno blagostanje nigdje nije na dostojnoj visini. Bilo je, kako smo ranije kazali, napučenih sela, ali ona bi mnogo ljepša bila da se pravda više poštovala. Samo da se postupalo po zakonu, blagostanje bi mnogo bolje bilo. Ali Turčin je u postupanju sa rajom često puta prekršio zakon; ako ga raja tuži, on ipak ima pravo.

Pored sve te bijede, rabota je takodjer jednako ubitačna bila i za ljude i za stoku. Turci zatraže odredjeni broj kola i konja sa kočijašima zajedno te ih pošalju u tabor da za vojskom nose municiju i životne namirnice. U dugim vojnim operacijama se dogadjalo da su ljudi padali od iznemoglosti, a stoka skapavala od umora. Ako jedni poginu, Turčin pošalje druge i t. d.

Zbog tako nesretnog ekonomskog i društvenoga stanja ni kulturne prilike nisu mogle biti bolje. Prosvjetnu misiju vrše u glavnom franjevci, a po crkvenim općinama svećenici. Ali ni oni u tome radu

zkvh.org.hr

nisu potpuno slobodni, jer Turčin samo trpi kršćansku vjeru, ali zabranjuje crkvene ophode, zvonjavu i javnu službu božju[1]. Nailazeći tako na poteškoće i u samim svećeničkim dužnostima, oni zato revno poučavaju mladež u čisto vjerskome duhu. Taj njihov rad je u skladu i sa zakonom, jer zemaljski sabor od 1548. odredjuje da se u školama predaje kršćanska vjeronauka[2]. Velimo u školama, a da li je bilo tada školskih zgrada? Zakon od 1550. veli da se prihodi crkvenih dobara upotrebe za gradnju škola[3], a crkveni koncil od 1560. izriče da svaka općina sagradi potrebne škole[4]. Tako je škola više bilo no crkava pa je prema tome kraj svećenika moralo biti i učitelja. To nam potvrdjuje i koncil u Trnavi od 1611. kad odredjuje da učitelj mora biti čestit i učen katolik[5]. Isti koncil poziva roditelje da pod prijetnjom crkvene kazne šalju svoju djecu u školu. Ovo je dokaz da je kraj propisane nastave bilo i neke discipline. Ali sve je to, na žalost, više bila teorija nego praksa, jer Turčin je svačemu pa tako i školstvu davao dosta razloga da se ono ne razvije po zasnovanome planu. Bolja vremena za prosvjetu su nastala samo po izgonu Turaka.

---

1) Bács-Bodr. vm. monogr. I. 227.
2) Corpus Jur. Hung. 1548 Art. 12.
3) Ibid. 1550. Art. 19.
4) Oltványi: A Népoktatásügy Magyarországon, II. p. 1.
5 Katona: Hist. Crit. R. Hung. 29 t. 362.

GLAVA X.

BUNJEVCI U BAČKOJ. O IMENU BUNJEVAC I ŠOKAC. VELIKA SEOBA BUNJEVACA.

Prvi Bunjevci su morali dosta rano doseliti u Bačku. Izvori nam o tome slabo govore, ipak znamo toliko da ih je bilo već u šesnaestome vijeku. Povjesničar segedinskoga samostana, Czörnig i drugi pisci skoro uvijek govore o Dalmatincima pa nam je teško ili bolje reći nemoguće utvrditi postanak naziva Bunjevac u Bačkoj. U turskim defterima se prvi putspominje u selu Maroku (Baranja) 1550 Martin Bunjevac. God. 1565. bijaše u Subotici odlikovan od cara Ferdinanda prvi Bunjevac Stjepan Prćić[1]. God. 1595. se takodjer spominju Bunjevci u Bačkoj, ali sve su to, kao što vidimo, vrlo oskudni podatci. Istom početkom sedamnaestoga vijeka imamo sigurnije dokumente o Bunjevcima. God. 1612. svećenik Simun Matković, koji je vršio duhovnu pastvu medju Bunjevcima, moli papu Pavla V. neka mu pošalje isusovce koji će dalmatinskim jezikom propovijedati riječ božju medju njegovim vjernicima. Deset godina kasnije ponovo moli istoga papu da mu povjeri župu Bunjevci u Bačkoj. Ne znamo da je u Bačkoj postojala župa Bunjevci; bit će da je on pod tim imenom razumjevao koji geografski predjel u kojem su živjeli Bunjevci. Poslije njega već pomenuti biskup Ibrišimović vrši krizmanje medju Bunjevcima i Šokcima u Bačkoj. Po bilješci u povijesti franjevačke provincije u Djendješu Bunjevci se već 1657, 1660

---

[1]) Bács Bodrog vm. tört társ, évk. 1893. p. 121. Porodica Prćića je danas najbrojnija u Subotici.

zkvh.org.rs

i 1668 šalju na nauke u Segedin[1]. Subotički Bunjevci u jednoj molbi od 1775. vele da se Bunjevci 1668. naseliše u okolini Subotice. To pa rodjenje Bunjevca Jeremije fra Guganovića i Nikole Kopunovića oko 1660. u Ludošu potvrdjuju da je Bunjevaca već prije velike seobe njihove bilo u Bačkoj.

Kad je govor o Bunjevcima, prije svega treba da ukratko pregledamo kako je nastalo ime Bunjevac. O tome su mišljenja vrlo različita, a malo vjerovatna. Kao što god se o imenu Šokac izlažu razna i skoro fabulozna mišljenja tako i o imenu Bunjevac postoje ne više sigurne pretpostavke. O Šokcima jedni vele da su prozvani zato što se krste cijelom šakom, drugi pak da su postali od glagola uskočiti (uskok), jer su, vele, mnogi uskočiti iz Turske u susjedne kršćanske države. Ni prvo ni drugo mišljenja nije osnovano, jer, da su dobili ime od šake, vjerovatno bi ga dobio cio naš katolički narod, da su ga pak dobili od glagola uskočiti, s njima bi ga i Srbi dobili, jer i oni su takodjer dolazili iz Turske. Neki pak hoće da su odskočili iz grčko-istočne crkve u katoličku i tako postali Šokci, što ne stoji, jer su Srbi iz kat. crkve odskočili u pravoslavnu pa zato nisu postali Šokci. O. Petar Katančić[2] tvrdi da ime Šokac potječe iz staroga vijeka i to od planine Succus koja je činila granicu Dačana i Ilira koje već Sokrat i Amulijan zovu Sukcima. Ovo tumačenje se ne može usvojiti, jer je za Šokce prestaro, jer ničim nije dokazano i jer bi se stanovnici oko planine Succus morali takodjer zvati Šokci-

1) U Segedinu je takodjer bilo mnogo Bunjevaca. U povijesti segedinskog franjevačkog samostana je zabilježeno 1715 da je veliki žrtvenik u franj. crkvi o svom trošku podigao Juraj Šeravac.

2) Antunović: Rasprava, str. 55.

ma. Napokon se drži da je naziv Šokac postao od madjarske rečenice sok lesz már[1], i t. d. O nazivu Bunjevac se takodjer dosta raspravljalo sa istim neuspjehom kao i o nazivu Šokac. Mnogi tvrde da su bački Bunjevci stanovali u bunjama uslijed čega su prozvani Bunjevci. Ovo tvrdjenje se ne može usvojiti, jer se Bunjevci tako nazivahu već i prije svoga dolaska u Bačku i jer u sličnim bunjama stanovahu i Srbi pa bi, prema tome, i oni dobili to ime. Drugi bi htjeli da su Bunjevci dobili svoje ime otuda što su često puta dizali ustanke i pobune protiv vlasti. S time se opet ne slaže blag i miran karakter Bunjavaca. O. Martin Nedić[2] je izmislio da su Bunjevci dobili svoje ime od pape Bonifacija III. onda kada je carigradski patrijarh Ivan naredio da Slaveni općim glasanjem odluče da li će priznati papu ili carigradskoga patrijarha Kristovim nasljednikom na zemlji. Bunjevci glasaše za papu, a protivnici ih na to prozovu Bonifacima, pa kasnije i Bunjevcima. Neosnovanost ovoga tvrdjenja ćemo odmah vidjeti. Kada bi Bunjevci dobili svoje ime od pape Bonifacija, grčkoistočnjaci bi ga takodjer dobili od carigradskoga patrijarha kao što se to dogodilo u šestnaestome vijeku kada su protestanti katolike zvali papistima, a ovi protestante luterovcima. U takvim slučajevima protivnici nikada ne ostaju jedni drugima dužni. Konačno veći dio historičara pa i sami Bunjevci misle da su tako prozvani od hercegovačke rijeke Bune. Tome se odlučno protive jezikoslovci,

2) Poslije pada bosanske države mnogi narod pobjegne ispred Turaka. Na nekom prelazu preko vode se odveć napune čamci i brodovi uslijed čega Madjar brodar doviknu: Sok lesz már! te od toga Šokci dobiju svoje ime. Toj priči se, naravno, ne može poklanjati nikakva vjera.

1) Djakovački Glasnik, 1881.

zkvh.org.rs

jer, vele, od riječi Buna ne može u duhu našega jezika nastati derivat Bunjevac. Medjutim jezikoslovci se ovdje mogu varati, jer prost narod prije tri-četiri stotine godine je davao nazive onakve kakve je htio, a ne onakve kakovima ih današnji gramati i zamišljaju. Osim toga mi smatramo da je ovo zadnje tvrdjenje najvjerovatnije i zbog toga što jedan i to najstariji dio Bunjevaca doista potječe od rijeke Bune pa je moguće da je, iselivši se u druge krajeve, za pobližu oznaku sačuvao to svoje ime gdje god se kasnije nastanio.

Rijeka Buna lijeva pritoka Neretve izvire iz Veleža planine kod Blagaja gdje se sabiru razne ponornice pa i ponornica rijeke Zalomske, zatim protječe blagaskim poljem te se iza kratkoga tijeka izlijeva kod sela Bune u Neretvu. Selo Buna se pak nalazi 10 km. južno od Mostara, a više njega se nalaze ruševine drevne Bone[1]. Osim Bune poznatija sela bijahu još Nevesinje, Biogas, Stolac. Počitelj i t. d. Poslije pada Hercegovine u turske ruke, tamošnji narod je mnogo trpio od turskoga nasilja. Nemogavši dugo snositi sve žešće ugnjetovanje pa glad i krajnu bijedu, stanovnici oko rijeke Bune pod vodstvom franjevaca napuste svoju domovinu[2] i kod Metkovića prijedju u Dalmaciju te se nastane oko donjega Kotora u primorju. Ali ni tu ne nadju uslove za stalno naseljenje, jer je Dalmacija kao pokrajina mletačke republike tada bila gusto naseljena. Zato se krenu dalje tražeći sebi povoljniju postojbinu. Tako dodju do Knina gdje se razdijele na dvije skupine. Većina podje uz more te se nastani s onu stranu Velebita do bivše-

1) Latinski Bona aqua (dobra voda)
2) U okolini Bune još i sada postoji tradicija o toj seobi.

ga grada Ledenice u Takolicu, Vidovcu, Konjskom, Karlobagu, Cesarici, Prisni, Racviću, Jablancu, Sitnici, Staromgradu, Kladi, Lukovi, Volarici i t. d. pa na Velebitu u Ostariji, Crnompadežu, Krasnom, Ratniku, Krivim Putu i Krmpotama. Manjina se pak krene dolinom rijeke Zrmanje te prijedje Velebit pa se nastani u Gračanici, Stikadi, Rudompolju, Ričicama, Sv. Roku, Ceriju, Lovrincu, Vraniku, Smodrici i Vaganu.

Sudeći po broju naselja što su Bunjevci tom prilikom naselili u Dalmaciji i Hrvatskoj, možemo tvrditi da je kolonista bilo više od iseljenika sa rijeke Bune pa je vrlo vjerovatno, dapače i očito da im se na prolazu kroz Dalmaciju pridružio i veliki broj Hrvata. Zato su možda u nekim izvorima Bunjevci zabilježeni kao Hercegovci, Bošnjaci, Dalmatinci i Hrvati.

Sve do osamdesetih godina sedamnaestoga stoljeća nemamo nikakvih dokumenata o novoj seobi Bunjevaca. Istom iza bitke kod Beča (1683) gdje je Kara Mustafa pretrpio strahoviti poraz od Ivana Sobejskoga, imamo pismenih dokaza o velikoj seobi naših predja u Bačku. Šta je ponukalo Bunjevce na seobu u doba kada se vodila divlja borba izmedju turskoga i kršćanskoga svijeta? Ponukaše ih opet krajna materijalna bijeda i nada u slom Turaka protiv kojih će se i oni rado boriti. Tako se oni u masama krenu[1] prema Slavoniji; mnogi ostadoše

1) Mnogo je Bunjevaca ostalo u Lici gdje još i danas žive. Medju ličkim i bačkim Bunjevcima je vrijedno spomenuti ovo upo-redjenje. Pok. Benedikt Mamužić profesor u Subotici je pohodio ličke Bunjevce. On je tom prilikom po tipu bačkih i ličkih Bunjevaca ustanovljavao istovjetnost prezimena i jednih i drugih. Jednom ustavi nekoga mladića pa ga zapita: „Oprosti, brate, nisi li ti Stipić?“ na što mu ovaj začudjeno odgovori da *jeste*. Kad je pak drugoga zapitao da li je Dulić, dobije odgovor da nije Dulić već *Dolić*. Mladić kojega zapita da li se zove Mamužić, reče: Ne Mamužić već Mamuzić i t. d. Kolika sličnost nakon gotovo tri stoljeća odvojenoga života!

zkvh.org.rs

u virovitičkoj i požeškoj županiji, mnogi pak dodju do Dunava i Drave. Tada u većim i manjim grupama prijedju u Baranju i Bačku gdje kod franjevaca nadju potrebnu zaštitu. O tome dolasku prve podatke nalazimo u povijesti franjevačke provincije u Djöndjöšu. Tamo je zabilježeno da su Bunjevci došli u Suboticu pod vodstvom osamnaest otaca franjevaca pripadnika bosansko-argentinske pokrajine dok u Bačkoj vršiše duhovnu pastvu franjevci pokrajine Salvatorske. U pomenutim rukopisima stoji još zabilježeno slijedeće: „Takozvani Bunjevci većinom iz Bosne (pod kojom se tada razumijevala i Hercegovina, pače i Slavonija), a manjinom iz Dalmacije, vodjeni od osamnaest otaca sv. Franje dodjoše u jesen 1686 u Bačku gdje je već ranije bilo oko 150 bunjevačkih porodica. Jedni se nastaniše u Subotici, a drugi preseliše u Segedin. U njihovoj pratnji na-došli franjevci vratiše se naskoro u Bosnu svi do jedinoga Andjela Šarčevića. Budući da poglavica salvatorski nije trpio da se u Subotici nastane franjevci države bosansko-argentinske, to se u Bosnu morao vratiti i Andjeo Šarčević čim su neki salvatorci naučili bunjevački jezik...“ Koliko su ti franjevci doveli Bunjevaca, ne znamo, jer pismeni izvori o tome šute. Ali, sudeći po tome što su ih doveli osamnaest franjevaca, možemo zaključiti da je njihov broj mogao biti dosta velik.

Nakon pada Segedina 1687, Turci se povukoše iz Bačke koju zauze carska vojska pod zapovjedništvom bavarskoga kneza izbornika Maksimilijana Emanuela. Te znamenite godine kad se većina Ugarske oslobodila turskoga jarma, dogodi se i posljednja velika seoba Bunjevaca u Bačku. Dne 9 jula

stupe neki Bunjevci [1] pred pomenutoga kneza izbornika u njegovu taboru kod Sizara u Bačkoj te ga zamole neka im dozvoli da presele mnoge katoličke porodice iz Turske u Bačku. Nadalje mole neka im se ustupi tri grada za stanovanje u kojima će sebi kuće podignuti i opustjele tvrdjavice popraviti. Malo kasnije iza toga stupe pred isioga kneza izbornika bunjevački izaslanici Dujam Marković i Juraj Vidaković te ga zamole neka im dozvoli 5000 katolika Bunjevaca preseliti iz Turske u Bačku. I oni zatraže tri grada za stanovanje u kojima će si kuće sagraditi i tvrdjave popraviti. Dalje mole neka im se ustupi zemljište za obradjivanje i prehranu, a oni se obvezuju da će se svagda vijerno boriti protiv carskih neprijatelja pod zapovjedništvom njemačkoga generala[2]. Knez izbornik sasluša molitelje, ali pošto nije imao prava naseljavati narod iz drugih država, pošalje obje molbe sa preporukom ratnome vijeću u Beč[3]. Molitelje takodjer uputi u Beč da se stvar što brže i za njih povoljnije riješi.

Ratno vijeće 31 avgusta 1687. uze u pretres obje molbe Bunjevaca. Pošto je tada izmedju cara i Turaka bjesnila divlja borba pa je caru Leopoldu za daljnje vojne operacije trebalo više no ikada vojnika, to ratno vijeće 1 septembra 1687. uvaži molbu Bunjevaca te naloži Maksimilijanu Emanuelu odnosno generalu Caraffi neka ih smjesti u Segedinu, Subotici i Baji gdje imadu sagraditi tvrdjavice. General Caraffa tu odluku ratnoga vijeća uruči moliteljima koji mu tom prilikom rekoše da će još mnogo svojih suplemenika dovesti u Bačku.

---

1) Njihova imena se, na žalost, nigdje ne spominju.
2) Hofkrat. 1687. prot. exp. fol. 573. Nr. 43.
3) Hofkrat. 1687. prot. exped. fol. 570. Nr. 22.

zkvh.org.rs

Ova dozvola ratnoga vijeća je važila samo za prvu molbu Bunjevaca. No mnogo teže je išlo odobrenje molbe Dujma Markovića i Jurja Vidakovića. Zato im sam knez izbornik Maksimilijan Emanuei dade propusno pismo sa kojim 5 sept. 1687. lično podju u Beč da kod ratnoga vijeća ishode traženu dozvolu. Ratno vijeće zatraži mišljenje generala Caraffe. Ovaj pošalje u toku mjeseca oktobra za Bunjevce povoljan izvještaj i tako stvar bude riješena u korist Bunjevaca. Kao mjesta za njihovu kolonizaciju bijahu odredjeni gradovi Segedin, Subotica, Baja i Sombor.

Tada započne posljednja i najveća seoba Bunjevaca pod vodstvom Markovića, Vidakovića i otaca franjevaca preko Hrvatske i Slavonije u Bačku. Sama seoba je bila spojena sa raznim poteškoćama, jer turske vlasti nisu dozvoljavale katolicima da se iseljavaju u carske zemlje. Zato se iseljenici, vodjenih od svojih predstavnika i otaca franjevaca, u noći kretahu prema granici. Došavši na granicu, njihova seoba je bila mnogo olakšana time što je austrijska vojna uprava izdala nalog vojsci da ih pusti na carsku obalu gdje su ih vlasti čekale i o državnom trošku [1] smjestile u odredjena mjesta t. j. u Segedin, Suboticu, Baju i Sombor. Ta je seoba vršena po svoj prilici tečajem mjeseca oktobra i novembra 1687. godine.

U isto vrijeme spada seoba Bunjevaca iz Bosne, Hrvatske i Dalmacije pod vodstvom šest otaca franjevaca. Po spisima biskupa Nikole Plumba[2], ti su franjevci doveli sa sobom čitave legije Bunjevaca.

---

1) Strausz: Bosznia és Hercegovina, pag. 205.

2) Winkler Pál: A kalocsai és bácsi érsekség történeti összefoglalás 1926, pag. 19.

Otac Andrija Dubocac franjevac iz dubočačke župe dovede u Bačku 2700, o. Mihovil Velika 2300, o. Ivan Sočanin iz Majevaca 1500, o. Ilija Dubovac i o. Šimun Rončanin iz Modrića 650, o. Zgozdjanin iz Sevčine 4500, o. Djuradj Turbić iz Čuzmadagnja 5300, duša. Svi ti Bunjevci bijahu smešteni u okolini Segedina, Subotice, Baje i Sombora.

Sve te seobe su, kao što smo vidjeli, vršene za vrijeme turskih ratova. Kad se austrijska vojska vraćala iz Bosne, njoj se pridruže i mnogi Bunjevci iz Turske Hrvatske te dodju u Bačku gdje se stalno nastane. Svi doseljeni Bunjevci se sa ponosom nazivahu: *Mi smo pravi Bunjevci*[1]. To pa znatan broj njihov su glavni razlog da u mjestima gdje oni sačinjavahu većinu Slaveni starosjedioci poprime takodjer naziv Bunjevac. Tako su nastale bunjevačke mase u subotičkoj, bajskoj i somborskoj okolini.

Od doseljenih Bunjevaca u Bačku prva i poznatija prezimena bijahu slijedeća: Adamović, Antunović, Barišić, Bilogrivić, Grubišić, Dujmović, Vojnić, Dulić, Mamužić, Ivković, Stipić, Šarčević, Stantić, Guganović, Kuntić, Skenderović, Mandić, Rajić, Vidaković, Čović, Piuković, Rudić, Latinović, Pilasanović, Vuković, Čilić, Boganović, Bogišić, Berelić, Parčelić, Marković, Carinić, Lovrić, Jurić Mihalović, Sudarević, Vujković, Kujundžić, Peić, Malagurski, Matković, Kulić, Neorčić, Kajić, Jaramazović, Horvacki, Gršić, Francišković, Delić, Barić, Blesić, Pastorović, Drnić.

Na temelju opisane seobe pa tradicije, narodnih običaja, pjesama, etimoloških i jezičnih uporedjenja

1) God. 1881. je štampan u Somboru „*Pravi* bunjevački kalendar." Po tome se vidi da su Bunjevci, osobito u starije doba, često upotrebljavali ispred svoga naziva i pridjev *pravi*.

zkvh.org

možemo sigurno tvrditi da je stara domovina Bunjevaca bila Bosna i Hercegovina, Hrvatska i Dalmacija. Pretežna većina njihova potječe iz Dalmacije, poglavito iz kotara sinjskog, kninskog, imotskog i drniškog, zatim iz južne i jugozapadne Hrvatske, naročito iz okoline Senja, pa sjeverne i sjevero zapadne Bosne, napokon najmanji dio iz poriječja rijeke Bune u Hercegovini[1]. Oni su došli u svoju novu domovinu puni nade da će u njoj naći srećniju budućnost. Ali su, na žalost, dugo morali čekati da im ona dodje.

---

1) Dr. Ivo Milić (Književni Sever, 1927 str. 7.) misli da Bunjevci ne potječu iz okoline rijeke Bune jer, tamošnji stanovnici ne govore istim narječjem niti imaju prezimena kompaktna sa bačkim Bunjevcima. Medjutim kompaktnih prezimena zato nema što su se predjašnji stanovnici oko rijeke Bune u cijelosti iselili, a na njihovo mjesto drugi nastanili koji doduše govore drugim narječjem, ali su predjašnji stanovnici govorili ikavski, što je historijski utvrdjeno.

GLAVA XI.

NARODNOST BUNJEVACA. DA LI SU BUNJEVCI HRVATI ILI SRBI?

Kao što svi ljudi tako i Bunjevci pripadaju nekome narodu. To pravo im nitko ne može osporavati. Kako je pak naziv Bunjevac čisto lokalnoga značenja, a bunjevačke nacije nema, to je sasvim logično da Bunjevci idu ili u hrvatsku ili u srpsku narodnu skupinu. Sa naučnoga, nacionalnog i državnog gledišta je ovo, doduše nametnuto, pitanje veoma važno, zato ćemo ga, nakon što smo govorili o dolasku Bunjevaca, svestrano posmatrati i donijeti zaključak na temelju jasnih i nepobitnih činjenica.

Ako zapitamo Bunjevce da li su oni Hrvati ili Srbi, ne ću reći svi, ali devedesetidevet postotaka će nam odgovoriti da su Hrvati. Već sam taj fakat je dovoljan da riješi takozvano bunjevačko pitanje. Ali to nekim Srbima nije dosta, već zahtjevaju da Hrvati dokažu da su Hrvati. Mi ni od jednoga Srbina ne tražimo da nam dokaže da je Srbin, jer to nam se čini neozbiljno i upravo smiješno. Ipak I. Ivanić, Dr. A. Ivić, a sa njima i mnogi drugi vele da smo mi Srbi. Držim da smo mi, Bunjevci, mnogo pozvaniji no iko drugi da kažemo šta smo, zato ćemo ipak saslušati i njihove nazore te na temelju proučavanja njihovih vlastitih dokumenata dokazati da smo Hrvati, a ne Srbi.

Ivanić[1]) i većina Srba tvrde da skoro svi strani

[1]) O Bunjevcima str. 71, 74, 75, 76.

zkvh.org.rs

učenjaci vele, da su Bunjevci „Raci“ pa prema tome Srbi. Ma da smo vidjeli da je kod stranaca naziv Rac označivao jugoslavena bez obzira na vjeru, ipak pretpostavimo da većina stranih pisaca smatra Bunjevce Srbima. To još zato nikako ne znači da je pitanje riješeno, jer strani pisci nisu mogli biti pravo obaviješteni, jer strani pisci su jedni druge kopirali, napokon jer stranim piscima nije mnogo stalo do narodnosti Bunjevaca. Kada te činjenice i ne bi postojale, pitanje takodjer ne bi bilo riješeno. Zato podjimo dalje. Recimo da su strani pisci na licu mjesta proučavali Bunjevce i na temelju pomnih istraživanja donijeli njihova tvrdjenja. Ni u tom slučaju stvar ne bi mogla biti konačno riješena, jer kad nas braća Srbi, koji medju nama žive i sa kojima govorimo isti jezik, tako slabo poznaju, kako će nas upoznati stranci i to tako upoznati da autoritativno odlučuju kojem narodu pripadamo? Mislim da ni Srbi ne će priznati da nas oni manje poznaju no stranci. Prema tome vidimo da se ovo pitanje sa argumentima stranih učenjaka ne može riješiti, zato ćemo se poslužiti dokazima srpskih historika i publicista.

Gotovo svi srpski pisci tvrde da su Bunjevci ili Srbi ili nešto drugo, što ni sami ne znaju protumačiti. Dr. A. Ivić, profesor univerziteta, veli da su naši pretci prvobitno u sedamnaestome vijeku sebe nazivali katoličkim Srbima[1]), u osamnaestome vijeku pak i Dalmatincima, napokon u devetnaestome vijeku Bunjevcima. Njegovo je tvrdjenje sasvim netačno. Bunjevci se nikada nisu nazivali Srbima; tu istinu nam je lako dokazati, ali ovdje nije potrebno da je

[1]) Književni Sever, 1927. str. 13.

dokazujemo, jer Dr. A. Ivić, na njegovu nesreću, sam sebe pobija. On veli da su katolički Srbi u devetnaestome vijeku postali Bunjevci, a malo dalje opet tvrdi da se za *Bunjevce*[1]) pouzdano zna već 1687. godine. Tako Dr. A. Ivić sam uništava svoje tvrdjenje o kome je, prema tome, suvišno dalje govoriti.

Mnogi tumače srpsko podrijetlo Bunjevaca na temelju njihovih prezimena. Ovo tumačenje takodjer odbijamo, jer prezimena mogu biti ista u Zagrebu, Nišu i Sofiji te mogu predstavljati Srbe, Hrvate i Bugare[2]). Pri svem tome Dr. Risto Jeremić je sabrao devedeset onakvih bunjevačkih prezimena kakvih imaju i Srbi[3]) i time hoće da dokaže istovjetnost Bunjevaca i Srba. Dr. Jeremić nas tim svojim izlaganjem upućuje da posmotrimo postanak i značenje porodičnih imena. Prezimena su nastala pa i nastaju onda kada se jedno pleme, bratstvo ili zadruga, odijeli od drugoga te onaj dio koji se odijelio dobije prezime obično po kraju gdje se nastanio na pr. Gorić, Barić, Bošnjak i t. d. ili po imenu kojega člana stare ili nove zadruge na pr. Ivanić, Matić, Djukić, Nikolić, Marković, i t. d. Zatim mogu nastati prezimena od tudjih naroda na pr. Latinović, Turković, Madjarević, Nemčević, Bugarski pa od prirode, zvanja i obnašanja časti na pr. Maglić, Mrazović, Kapetanović, Vojvodić i t. d. nadalje od domaćih i divljih životinja na pr. Mačković, Košutić, Zečević i t. d., zatim od bilja na pr. Jelić, Zumbulović i t. d. napokon od obrta na pr. Kolar, Kovačić, Zlatarić i

---

[1]) Književni Sever 1927. str. 13.

[2]) Bugarska prezimena se većinom svršuju na ev, ali ima dosta i na ić.

[3]) Književni Sever, 1927. str. 68-74.

zkvh.org.rs

t. d. i t. d. Tako nastalih prezimena ima u svim krajevima gdje žive Srbi i Hrvati pa mogu biti i jesu jednaka na pr. kod Hrvata u Zagrebu, Istri i Dalmaciji, a kod Srba u Kragujevcu, Zaječaru, Skoplju i Bitolju ma da takvi imenjaci ne samo za života već i kroz čitava stoljeća nisu imali nikakve veze i ništa zajedničkoga: jedni su ostali kao što i jesu Hrvati, drugi pak Srbi kao što i jesu Srbi. Dugo bi nam bilo navoditi sve potankosti o postanku prezimena, no držimo da smo za pobijanje nazora Dra Jeremića dosta kazali. Napokon protiv njega govori i samo njegovo istraživanje. On se, naime, trudio, da nadje ista prezimena samo kod Bunjevaca i Srba pa je našao devedeset, a da je tražio mogao je naći skoro dvaputa toliko t. j. sva bunjevačka prezimena[1]) koja su ista sa hrvatskima. Ovo je nepobitan dokaz da su Bunjevci Hrvati.

Ivan Ivanić[2]) tumači da su Bunjevci Srbi već i zato što imaju slične narodne običaje kao i Srbi. Jest, običaji su nam u mnogom slični, što je vrlo razumljivo, jer svi smo mi južni Slaveni koji stoljećima živimo zajedno na jednom geografskome području. Ipak Srbi imaju neke običaje koje mi nemamo. Takav narodni običaj Srba jeste u prvome redu slava ili krsno ime kojega Srbi jednako slave u svim krajevima. Nema srpske porodice koja na dan slave ne bi već na uobičajan način priredila veću-manju gozbu. Da su, prema tome, Bunjevci Srbi ili potomci Srba, onda bi, jamačno, i oni slavili slavu kao i Srbi. Ali kod Bunjevaca ne samo da takva slava ne

---

[1]) Osim onih koja su ovdje nastala na pr. Ostrogonac, Budimac i t. d. i onih koja su ovdje preinačena.

[2]) O Bunjevcima str. 101.

postoji nego ni jedan Bunjevac u opće ni ne zna šta to znači[1]. Po tome je očito da Bunjevci nisu bili Srbi, jer da su bili, spomen na slavu bi se medju njima sačuvao ma u tradiciji. Nadalje kod Bunjevaca nema šišanoga kumstva ni dodole što je sve kod Srba takodjer vrlo popularno. Kada se kod Bunjevaca sačuvao spomen iz poganskih vremena na boga Peruna u biljci perunici, a na idolopoklonstvo u ivanjskim krijesnicama to bi se mnogo lakše morali sačuvati pomenuti srpski običaji. Ali oni se nisu mogli sačuvati, jer nikada nisu bili svojina Bunjevaca. Drugi narodni običaji kao što su na pr. materice, oci pa zadušnice postoje i kod Bunjevaca, ali se bitno razlikuju[2] od srpskih. Mislim da nije potrebno da se dulje zadržavamo kod običaja, jer izneli smo one bez kojih i samoga Srpstva, takoreći, nema, a po kojima je opet očevidno da Bunjevci nikada nisu bili Srbi. Naši narodni običaji su istovjetni sa hrvatskima, ukoliko se pak hrvatski slažu ili ne slažu sa srpskima, nije predmet da se u ovoj knjizi raspravlja.

Nisu više osnovana ni mišljenja srpskih pisaca da Bunjevci imaju srpske narodne pjesme pa da su, prema tome, i oni Srbi. Bunjevci kao svi južni Slaveni rado pjevaju ne samo o srpskim već i o svim poznatim junacima od Beča do Carigrada. Ali je utvrdjeno da su medju Bunjevcima sačuvane izvorne narodne pjesme iste sa onima u zbirci Matice Hrvatske[3]. Po tim pjesmame se tačno ustanovljuje da je u predjašnjem poglavlju opisana doista bila stara

1) Izuzimaju se oni koji su bili u dodiru sa Srbima.
2) Bunjevci na pr. slave oce običnom čestitkom, a Srbi vežu slavljenika rano u krevetu.
3) Blaž Rajić: Narodno Blago, Subotica, 1910.

zkvh.org.rs

domovina Bunjevaca. To je, napokon, i razumljivo, jer istina i nauka se ne pobijaju.

Nadalje ima književnika koji tvrde da su Bunjevci Srbi, jer i govore srpski. Dakle samo srpski, a hrvatski ne. Ne znamo kakvim ti pisci smatraju da je hrvatski jezik, ali znamo da Daničić veli da Hrvati ne govore samo kajkavski i čakavski već isto kao i Srbi. Ali, ako ti filozofi razlikuju srpski jezik od hrvatskoga, onda su morali kazati da Bunjevci govore hrvatski, a ne srpski. Bunjevci sa velikim dijelom hrvatskoga naroda govore ikavsko štokavskim, a Srbi ekavskim i ijekavskim narječjem. Prema tome su Bunjevci u Vojvodini sačuvali hrvatsku ikavštinu a Srbi svoju ekavštinu i ijekavštinu (u Baranji) po čemu je očevidno da su ovi od vajkada bili Srbi, a oni od vajkada Hrvati. Na to će nam Srbi nave sti iznimku da ima i nekoliko Srba ikavaca. Ako su njima iznimke glavne, a fakti sporedni, onda je za nas njihovo mišljenje o nama takodjer vrlo sporedno.

Čudnovato je da nas gotovo svi Srbi radije smatraju ono što nismo nego što jesmo. Dr. Simonović[1] i Dr. Jeremić[2] spominju da Bunjevci potječu od Vlaha. U svojim djelima se pozivaju na sinjskog biskupa Martina Brajkovića koji oko 1700. god. katoličke Vlahe u Lici zove i Bunjevcima. Jest, biskup Brajković veli Vlasi zato što su Hrvati kajkavci sve ikavce zvali Vlasima[3], ali da Bunjevci nisu bili Vlasi, to i sam Brajković potvrdjuje kad ih naziva *Bunjevcima*. Nadalje da su Bunjevci potomci Vlaha, onda bi se i sada zvali Vlasima, a ne Bunjevcima

---

1) Etnografski pregl. Vojvodine, str. 13.
2) Književni Sever, 1927. str. 75.
3) Obzor, 1880.

kao što mnogi Srbi u Lici još i danas priznaju da su Vlasi. Konačno Bunjevci još i sada imaju o Vlasima porugljivu izreku *da se Vlasi ne osjete* i t. d. Da su Bunjevci Vlasi, jamačno ne bi sami protiv sebe govorili takve izreke. Nema naroda na svijetu koji bi sam sebe potcjenjivao, rugao i isticao svoju glupost. Prema tome je stanovnište da Bunjevci potječu od Vlaha neodrživo te ga moramo zabaciti.

Srpski pisci, kao što vidimo, na svaki način dokazuju da su Bunjevci i Šokci srpskoga porijekla. Svoje stanovište potkrepljuju i time što se, vele, Bunjevci, osobito Šokci, u prošlosti služiše ćirilicom. — Bunjevci i Šokci se nisu služili ćirilicom u privatnome životu nego se u javnim uredima ponegdje upotrebljavala i ćirilica. To je bilo većinom u onim mjestima gdje je bilo i Srba. Napokon ćirilica je slavenska pa prema tome isto toliko hrvatska koliko i srpska. Zato je u starije doba upotrebljavahu i Srbi i Hrvati[1]. No kasnije Hrvati kao i svi civilizovaniji narodi primiše latinicu. O ćirilici je, prema tome, suvišno dalje govoriti

Napokon mnogi Srbi učenjaci odlučno tvrde da su Bunjevci i Šokci pokatoličeni Srbi. Moramo im kazati da se opet varaju. Bunjevci i Šokci nikada nisu bili pravoslavne vjere, jer da su bili, i danas bi znali da su bili kao što protestanti znaju da su njihovi pretci bili katolici[2]. U povijesti bi također moralo biti zabilježeno kada su prešli na katoličku vjeru stotine hiljada Bunjevaca i Šokaca u Vojvodini, Slavoniji i t. d. Ali u povijesti toga nigdje nema. Zato

1) Lopašić: Mon. Hist. Jur. Slav. Merid. vol. V. pag. 7.
2) Norvežani još i sada poštuju majku božju ma da im to njihova vjera zabranjuje.

zkvh.org.hr

se čudimo što ozbiljni ljudi zastupaju tako neozbiljno stanovište[1].

Nemoguće nam je ovdje iznijeti sve nazore sa kojima Srbi dokazuje da su Bunjevci srpskoga porijekla. To nam, u ostalom, nije ni potrebno, jer svi ti nazori ne mogu izdržati ozbiljnu kritiku. Mi smo izneli i pobili njihove najjače argumente i time završili ovu neželjenu, ali potrebnu raspravu. Dokazali smo da naši predji nikada nisu bili Srbi, a da smo Hrvati držim da nije potrebno ni dokazivati. Ta naši djedovi dodjoše amo iz srca nekadašnje slavne kraljevine Hrvatske! Naš jezik, način života, karakter, mentalitet; naše pjesme, naše poslovice, naši običaji i sve naše osobine su jedne te iste sa hrvatskima u Banovini i Dalmaciji. Zato se Hrvatima priznavahu svi naši istaknutiji rodoljubi. Hrvat je bio i slavni biskup Antunović, Hrvati su bili braća Kujundžići, i braća Sudarevići, Hrvati su bili svi naši predji pa i mi ne možemo biti drugo no Hrvati. Mi smo Hrvati i budimo ponosni što smo Hrvati. Mi kao Hrvati možemo sa pravom biti ponosni na našu prošlost i sadašnjost, a o nama ovisi da li će naša pokoljenja ponosna biti i na našu budućnost.

Braćo Srbi! Neka Vam ne bude krivo što se mi nazivamo Hrvatima. Mi smo sa Vama ujedinjeni u jednu državu: ljubimo zajednički tu našu domovinu. Kao što mi poštujemo u Vama Srbe, nemojte ni Vi brezirati u nama Hrvate. Mi smo braća pa smo upućeni da jedni druge ljubimo, potpomažemo i dižemo; mi smo upućeni da složno radimo na

---

1) Dr. R. Simonović u svom Etnografskom pregledu Vojvodine navodi mane zbog kojih Srbi nisu mogli asimilirati samo nešto Rumuna, Bugara i Cigana.

nacionalnom, prosvjetnom i društvenome polju za ljepšu budućnost naše domovine, a naša će sreća samo onda biti prava ako ona doista bude sreća i Srba i Hrvata.

GLAVA XII.

OSNIVANJE VOJNE KRAJINE U BAČKOJ. JUNAŠTVO HRVATA.

Jedva što su se Hrvati. smjestili u Bačkoj, već moradoše da se bore protiv Turaka kao što su obećali još prije njihova dolaska. Carska vojska je pojednosno potiskivala Turke iz Bačke tako da je naskoro cijela južna Ugarska, osim Banata, bila u carskim rukama. U tim borbama su već i Hrvati učestvovali; oni zajedno sa Srbima već 1687. osvoje od Turaka Sombor.

U Bačkoj su, nakon izgona Turaka, nastale sretnije prilike, ali mir ipak nije bio siguran. Turčin je još uvijek bio u blizini, a kad je on blizu ni opasnost nije daleko. Zato se osnovala takozvana vojna krajina koja se protezala od Titela, odnosno Petrovaradina, do Segedina. Vojna krajina se zvala zato što je disciplinovana vojska duž granice turske čuvala narod od turskih upada, razbojstva i paleža, naročito pak od vodjenja naroda u sužanjstvo. Ovo potonje su Turci rado činili da zarobljenike kasnije za veliku otkupninu puste na slobodu. To pa strateški razlozi su bili povod neodložnom osnivanju vojne krajine.

O samom postanku vojne krajine nemamo tač-

zkvh.org.rs

nih podataka. Po svoj prilici je osnovao već bavarski knez izbornik Maksimilijan Emanuel, jer već god. 1687. nalazimo prve graničare u Segedinu, Subotici, Baji, Martonošu, Senti, Bečeju i Titelu. God. 1688. i 1689 ih ima već i u Adi, Kovilju i Žablju. Svi ti graničari su spadali pod jednu vojnu oblast čije sjedište bijaše u Segedinu. Viši časnici su bili Nijemci, a niži (kapetani, poručnici i t. d.) većinom Hrvati (Bunjevci) dok su prosti militari gotovi svi bili Hrvati i Srbi.

Vojna krajnia je, kao što vidimo, postojala, jer ju je stvorila potreba, ali nije bila definitivno ustrojena niti je imala od cara potvrdjena pravila. Medjutim graničari su časno vršili svoju dužnost, ali su vrlo slabo bili nagradjeni. Njemački časnici u oslobodjenim krajevima bijahu pravi tirani. Više puta bi hrvatskim graničarima uskratili platu, a ponekada i hranu. Hrvati uslijed učinjenih nepravda dizahu tužbe kod bečkoga dvora koji im je, donekle, izlazio u susret. Tako nepovoljne prilike su trajale dvanaest godina.

Istom nakon karlovačkoga mira se počelo ozbiljno raditi na ustrojstvu milicije u Bačkoj. Po naredbi Leopolda I., ratno vijeće izradi nacrt o ustrojstvu graničara. Prema tome nacrtu bi se u Potisju imale podići utvrde i postaviti vojne posade sa glavnom komandom u Segedinu, ali bez Subotice i Sombora. Ta bi vojska stajala pod zapovjedništvom jednog velikoga kapetana kome bi se dodijelilo trinaest podkapetana. Platu bi kako časnici tako i vojnici primali u prirodi (zemljištu) i novcu, a uživali bi trogodišnji oprost od plaćanja poreza[1]. Taj nacrt grof Starhengberg podnese 29 avgusta 1699. caru Leopoldu na odobrenje.

1) Hofkriegsr. 1701. No. 302.

Ali taj nacrt bijaše odbijen te se moralo pristupiti izradi novoga plana.

Već 9. jula 1700. ratno vijeće u Beču sastavi novi nacrt koji se slaže sa prvim u pogledu posada, plate i uzdržavanja milicije, ali predvidja da se Hrvati stalno smjeste i razdijele na dva dijela: na stalne vojnike i na islužene veterane. Oba razreda će dobiti zemlje i neće plaćati porez, a seljaci će se odvojiti od vojnika. Ratno vijeće istoga dana obavijesti i madjarsku kancelariju da i ona preduzme potrebne mjere za ustrojenje pogranične milicije. Sa svoje strane pak imenuje komisiju čija zadaća bijaše da nadje način na koji bi se imala organizirati vojna krajina. Članovi komisije bijahu Franjo Sigismund, grof Lamberg, Schlichting članovi ratnoga vijeća, general Leopold barun Schlick i povjerenik dvorske komore Thavonat. Njima se kasnije pridruži i velikovaradinski biskup Augustin Benković kao izaslanik madjarske kancelarije. Ratno vijeće izda komisiji potrebne direktivne sa nalogom neka podje u Segedin te na licu mjesta ispita uvjete uz koje bi se u svrhu obrane komore i gradjanstva osnovala vojna krajina.

Nakon što je komisija izvršila nalog ratnoga vijeća, otpočne 4. novembra svoje djelovanje u Aradu. Sjednice se održavahu u domu baruna Schlicka sve do 21. novembra. Tada donese odluku da Subotica i Sombor ponovo pripadnu u okvir vojne krajine, jer su se Dalmatinci stanovnici tih gradova uvijek pokazali vijerni caru i jer su, kao katolici, mnogo pouzdaniji od Srba. Tu odluku dostavi Lamberg 20 jula 1701. ratnome vijeću moleći ga ujedno neka promijeni predjašnji nacrt

zkvh.org.rs

te komisiji pošalje nova upustva[1]. Ratno vijeće doista pošalje nova upustva koja se u glavnom slažu sa Lambergovim predlogom, ali se u njima predvidja da broj pješaštva iznosi 1100, a konjaništva 900 momaka, da momčad u novcu, časnici jednu trećinu u novcu, a dvije trećine u naravi, dok njemački časnici samo u novcu primaju platu. Zatim se ustanovljava pokriće tih izdataka i konačno uredjenje vojne krajine.

Komisija otpočne svoj rad u duhu dobivene instrukcije. Ali već 3. oktobra Lamberg dobije od ratnoga vijeća nalog da se požuri sa organizacijom vojne krajine. U isto vrijeme komisija dobije novoga člana u osobi Kristofa grofa Volkra. Komisija nastavi svoj rad, ali, budući da nije ništa učinila, ratno vijeće i dvorska komora joj pošalju nove instrukcije od 55. točaka. Znamenita je ustanova o plati časnika i vojnika prema kojoj su županije novcem državnoga poreza dužne plaćati militare koji služe na njihovu području. Ako pak takvoga novca ne bi dostajalo, nedostatak imaju nadoknaditi susjedne županije. Komisija je raspravljala o toj stvari o čemu Lamberg obavijesti ratno vijeće. Na to ratno vijeće, dvorska komora i vrhovni vojni zapovijednik na temelju medjusobnog sporazuma 10 jula 1702. pošalju Lambergu nove direktive od 10 točaka. Budući da komisija ni poslije toga nije ništa učinila, general Herdegen 10 avgusta 1702. podnese ratnome vijeću nacrt u 17 točaka o ustrojstvu vojne krajine sa Suboticom i Somborom. Ratno vijeće uze taj nacrt u pretres i 14 avgusta zatraži u toj stvari mnijenje Lambergovo. Ovaj pošalje 21 oktobra od-

1) Hofkrat. 1701. Nr. 226.

govor usvojivši glavnije točke pomenutoga nacrta.

Kao što vidimo rad komisije se bez potrebe odugovlačio. Bilo je mnogo nacrta, a malo rezultata. Ipak se u glavnom zadržao Lambergov nacrt po kome Subotica i Sombor pripadoše u okvir vojne krajine. God. 1702. bijaše izvršena podjela zemlje graničarima. Osnova po kojoj je izvršena ta podjela obuhvataše, po Antunoviću, ove fiksirane odredbe. Veliki kapetan je dobio 354, kapetan 192, poručnik 112, vodnik 92, zastavnik pješak 61, konjanik 96, narednik pješak 31, konjanik 46, desetnik pješak 24, konjanik 31, napokon prosti vojnik pješak 18, a konjanik 24 jutra zemlje. Osim toga su dobili nešto novaca na uniformu.

Prvi graničarski kapetan u Subotici bijaše Luka Sučić[1], u Baču Juraj Vidaković, a u Somboru Dujam Marković. Luka Sučić bijaše i zapovjednik Subotice. Stanovao je u takozvanoj kuli koja se nalazila na mjestu današnjeg franjevačkoga samostana. Bio je veoma hrabar i borio se u dvanaest ratova. Nosio je dugu bradu koju bi u času napada bacio na ramena i tako nasrnuo na neprijatelje, zastrašio ih i nagnao bijeg. Znamenitiji časnici još su bili Marčetići, Kajići. Vujevići. Njihovo junaštvo kao i junaštvo svih graničara Bunjevaca[2] kroz pola stoljeća bijaše, jeste, pa i bit će ponos i dika njihovih potomaka.

---

1) U Danici od 1897. stoji da je odmah iza mohačke bitke u Subotici bilo sedam braća Sučića. Toj priči se, naravno, ne može vjerovati. Prvi od Sučića je u Subotici bio Luka, a i on je rodjen u Bosni. On od 1687 do 1714. bijaše kapetan u Subotici. Od 1714—1724 njegov sin Ilija, a od 1724—1743. unuk Jakov bijahu takodjer subotički kapetani.

2) Već 1690. bijahu od Leopolda I. odlikovani plemstvom Luka Sučić, Dujam Marković i Juraj Vidaković.

zkvh.org.rs

GLAVA XIII.

UPADI TURAKA I KURUCA U BAČKU. BIJEG STANOVNIŠTVA U ŠUME I RITOVE. DJELOVANJE FRANJEVACA. BITKA KOD SENTE.

Hrvati dodjoše u Bačku, kako smo vidjeli, baš kad je ona bila pozornica krvavih ratova. Turke je neprestano povlačenje njihove vojske više ljutilo nego strašilo, pa zato su bili okrutniji nego ikada prije. Jao svakome tko pade u njihove ruke! Više puta bi napali cijela sela te počinili strašan pokolj i otimačinu. Nikada siroti Bunjevci još nisu bili u težemu stanju: za boj sposobni muškarci odjoše u carsku vojsku, a kod kuće ostadoše djeca, žene i starci. Uslijed toga svaki oružani otpor bijaše skoro nemoguć. U pomanjkanju svake zaštite, oni bijahu izloženi čestim provalama ne samo Turaka već i Madjara[1]). Zato na glas da dolazi neprijatelj, cijelo stanovništvo se uklanja žestini njegova bijesa. Tako 1694 od straha pred Turcima Subotičani se povuču i utabore kod ludoškoga jezera. Tu ih opet napadnu Tökölijevi Madjari koji ništa nisu bili bolji od Turaka. Nakon kratke borbe za boj iznemogli Bunjevci budu potučeni, te se razbegnju i zaklone u rit ludoškoga jezera. Kad pomislimo da su ti nesretnici bili starci, žene i djeca, onda se ne može opisati pravo stanje krute sudbine njihove. Preko cijeloga dana bi ostali tako skriveni; majke traže izgubljenu djecu, djeca plaču za roditeljima: mnogi se, takoreći, više boje za druge no za sebe. Istom kad počne padati

1) Mirko Tököli digne 1682 bunu protiv Laopolda I. Bunjevci pristanu uz cara i time postanu neprijatelji Tökölijevih Madjara.

sumrak, bojazljivo i oprezno izlaze iz blatnoga jezera da ugledaju svoje drage. Njihovo tjelesno i duševno stanje bijaše očajno. Jedni plačući cijede i suše promočeno im odijelo, a drugi tijelo zakrivaju lišćem, šašem i trstikom da se ne smrzne u noćnoj studeni. Zaštićeni od zime tako bijednom odjećom, travom i korijenjem se hrane da ne umru od gladi. Sve te muke je povećavala pomisao što nisu znali šta se dogodilo sa njihovim u bjegstvu zaostalim rodjacima i znancima. Tako u strahu i tuzi provedu cijelu noć, a čim zora zapuči, povuču se opet u predjašnje zaklonište. Sretni bijahu ipak utoliko što je medju njima stalno bio otac franjevačkoga reda čije ime bijaše Aleksandar. On je dijelio sa njima svu nevolju, tješio ih i hrabrio da ne klonu duhom. Njegove ljubavlju prožete riječi su im davale jakost da izdrže napor sve dok nisu bili sigurni da je opasnost minula. Tada se povrate na zgarište svojih kuća gdje ih je čekala druga nesreća: puste zidine bez hrane, brižno sačuvanih stvari, stoke pa glas o pogubljenom ili zarobljenom djetetu, kćeri, majci, rodjaku, znancu, prijatelju.

U arhivi franjevačkoga samostana u Subotici je zabilježeno da su takve provale Turaka bivale vrlo česte. One za potišteno stanovništvo bijahu pravi bič božji, jer mogućnost obrane bijaše sasvim isključena. Zato pred svakom navalom ono se kao na najsigurnije mjesto zakloni u rit i močvare ludoškoga jezera. Turci su ponekada ušli u trag bjegunaca te se uputili u potjeru za njima. Na dolazak njihovih bijednici zarone u vodu držeći u ustima trstiku kroz koju dišu dok opasnost ne prodje. Lukavi Turčin bi se više puta poslužio u tradiciji tako pozna-

zkvh.org.rs

tom varkom dovikujući najobičnija imena bunjevačka *Kate! Mare! Bare! otišao je prokleti Turčin, izidjite, nemojte se više bojati*[1]*!* Mnoge nesretnice mišljahu da ih zovu njihovi znanci te izidjoše i padoše u tursko ropstvo ili bijahu pogubljene. Tako su zarobljene dvije mlade Algaševe od kojih jedna bijaše sestra majke tadašnjega senatora Josipa Jaramazovića. Medju ostalim žrtvama se spominje i mlada žena Milije Sučića koja bijaše u srodstvu sa franjevačkim ocem Šimunom Antunovićem. Nakon sedmogodišnjeg uzaludnoga čekanja na njen povratak u (takvim slučajevima se to smatralo dužnošću), Sučić oženi Katarinu Bojakovićevu koja mu rodi sina Luku od koga se prozvala Sušićeva grana „Lukin".

Dok je u subotičkoj okolini harao Turčin, u zapadnome dijelu Bačke su nastali ljepši dani za ratovima iz nemoglo stanovništvo. U Baji se na pr. osnivaju trgovački cehovi te se život u svakom obliku lijepo razvija. Ali to nije dugo potrajalo nepomućeno ratnim strahotama.

Kazali smo da je Turčin u poslednjim trzajima u Bačkoj činio česte i okrutnošću popraćene prove. Takve su navale učestale i osobito žestoke bile u titelskoj i subotičkoj okolici te je prestrašeno stanovništvo bježeći tražilo spasa u zapadnome dijelu Bačke. Tako subotičani, ne usudjujući se više skriti u ludoški rit, pobjegnu jedni sve do Baje, a drugi u jankovačku šumu gdje bijahu prinudjeni ostati mjesec i po dana u grozničavome strahu i najvećoj bijedi. Jedina utjeha su im bili opet oci franjevci koji nisu prestali snositi sve nevolje svoga stada. Oni su bez ikakve opasnosti mirno i nesme-

1) Prot. venerab. Dom. Sabatk. fratr. nimor. St. Salvat. pag. 8.

tano mogli živjeti u samostanu, jer Turčin je uvijek dosta poštovao taj hram molitve da ga ne oskvrne kakvim zločinom. Ali njima je ljubav za svoj nesretni narod jača bila od sigurnosti samoga života. Zato i oni rado podju sa njime u najtežim časovima i kada je najviše trebao moralne pomoći njihove. U tako požrtvovnome radu se napose istakao već pomenuti otac Aleksandar, pa otac Luka, Nikola i Rajmund. Oni, kad ustreba, ili podju sa svojim stadom ili mu pruže siguran azil u segedinskome samostanu. Po tome si možemo zamisliti kolika su dobra činili svojim napaćenim vjernicima. Ali to djelo milosrdja i ljubavi ne čine samo oni franjevci koji su pod Turčinovom vlasti, već često puta i oni koji su već oslobodjeni ispod njegova jarma stavljajući na kocku svoj vlastiti život samo da pomognu porobljenoj braći njihovoj. Na pr. otac Bernardo Spaić i Evetović dolaze iz Tukulja preodjeveni u tursko odijelo da olakšaju teško stanje potištenih kršćana. Tako plemenito i požrtvovno djelovanje zasluži i dobije dostojno priznanje: zahvalan narod je franjevce honorirao ugledom i velikim poštovanjem. Taj ugled je prešao u tradiciju tako da ga oni u našemu narodu i sada uživaju.

Po dosad opisanim dogadjajima možemo si predstaviti kakav je bio otprilike život naših predja u prvim godinam po dolasku njihovu. Sretni su još bili ako su mogli umaći provali neprijatelja, ali ni to, na žalost, nije uvijek bilo moguće. Napad je više puta vršen neočekivano te se veći dio stanovništva nije mogao blagovremeno skloniti na podalje sigurno mjesto. Subotica se tada nalazila u vrlo teškome položaju, jer je bila jednako izložena napadu i

zkvh.org.rs

Turaka i Madjara. Po upadu jednih ili drugih se činilo strahovito krvoprolijeće nad golorukim Hrvatima. Madjari se u tome ni malo nisu bolje poneli od Turaka. Osobito neki Tökölijev kapetan Virág svojim divljaštvom učini svoje ime odvratnim u povijesti našega naroda. On je sav razjaren rušio i ubijao gdje god je koga našao: preko trideset osoba pade žrtvom njegova bijesa. Prestrašeni narod se ne usudi njihova tjelesa u groblju već u gradu sahraniti: toliki mu strah zadavahu neumoljivi Madjari. Na grobu tih mučenika je god. 1738. podignuta kapelica Sv. Roka koja još i danas postoji.

Napokon poslije pada Tökölijevog dodje i za Turčina katastrofalna 1697. godina. Sultan Mustafa II. sa ogromnom vojskom navali na Titel i osvoji ga te se uputi dolinom rijeke Tise prema sjeveru. Hrvati u subotičkoj okolini se prepadnu i pobjegnu prema Baji da tamo sačekaju razvoj dogadjaja. Medjutim u južnoj Bačkoj se nalazila carska vojska pod zapovjedništvom vrsnoga vojskovodje Eugena Savojskoga. Eugen je stalno proučavao snagu i kretanje sultanovo i čekao da u zgodan čas stupi sa njime u borbu. Tako su obje vojske bez većih okršaja sve više madirale na sjever. Ratni plan sultanov je bio da osvoji Segedin što bi za Eugena bilo sudbonosno, jer tamo je smjestio sav ratni materijal. Došavši do Sente, sultan promijeni svoj plan i krene sa vojskom preko Tise u Banat. Eugen iskoristi tu priliku i navali na podvojene Turke i započne odlučnu bitku. Turci počeše uzmicati, ali sultan na prijedlog Tökölijev razori most na Tisi da prisili Turke na borbu i da im osujeti uzmak. To ga i upropasti, jer time je sam zapriječio da mu ba-

natska vojska priskoči u pomoć ovoj kod Sente koju je Eugen nakon ogorčene borbe potukao i uništio. U toj bitci se odlikovahu i Hrvati pod vodstvom Luke Sučića i Dujma Markovića.

Poraz kod Sente je Turčinu zadao udarac od koga klonu i odustane od namjere navalnoga rata. Prisiljen na uzmak, on se još neko vrijeme drži u defensivnome stavu, ali zbog posvemašnje iznemoglosti bude prisiljen da sklopi i potpiše 26 jan. 1699. mirovni ugovor u Karlovcima. Po tome ugovoru Banat ostade pod Turčinom, a Bačka se definitivno oslobodi dugotrajne tiranije njegove.

GLAVA XIV.

MIR U BAČKOJ. RAKOCIJEVA REVOLUCIJA. KURUCI PROVALJUJU U BAČKU. HRVATI SE ZAKLANJAJU U RITOVE. KURUCI SPALE RITOVE. LUKA SUČIĆ POTUČE KURUCE KOD KEČKEMETA.

Po karlovačkome miru su nastali vedriji dani za napaćeno stanovništvo Bačke i Baranje. Svakome je odlanulo osjećavši se na svome ognjištu siguran od invazije krutog i grabljivoga Turčina. Sa žudjenim mirom su takodjer uživali sve blagodati koje sloboda pruža gradjanima slobodne države. Mirno su obradjivali svoju zemlju, timarili stoku, a plodom njihova truda raspolagali, kao što je i pravo, po svojoj volji. O administrativnome preuredjenju i napretku se, naravno, ne može ni govoriti, ali to zato nije isključivalo prosperitet pojedinaca. Ne

zkvh.org.rs

smijemo zato misliti da je materijalna i duševna kultura kod njih bila na zavidnoj visini, jer ona se stvara sa velikim trudom, a postizava tijekom dugoga vremena. Bogatstva i školstva, doduše, nije bilo, ali je bilo zadovoljstva što je za čovjeka glavno, jer bez njega nema sreće. Ali ni to zadovoljstvo bačkih stanovnika, pogotovo Hrvata, nije bilo dugotrajno. Već 1703. izbije t. zv. Rakocijeva revolucija koja ostavi strašan prizor u Bačkoj, a tužnu uspomenu u našem upravo mučeničkome narodu.

Povod revoluciji dade odbijanje nekih madjarskih zahtjeva od strane bečke vlade, ali pravi razlog njezin bijaše taj da se Madjari oslobode austrijskoga gospodstva. Rakoci za kratko vrijeme uspije da skoro u svim županijama pridobije za sebe strastvenih pristaša. Odmah po tome organizuje ratobornu, a još više okrutnu vojsku koja kroz osam godina skoro neprekidne borbe samim Madjarima nanese više štete no koristi. S njome se Rakoci obori na sve careve pristaše, a sreća ga posluži te ih potisne i brzo učvrsti pa raširi svoju moć.

Već ranije smo vidjeli da se Hrvati naseliše u ove krajeve sa carevom dozvolom i uz obavezu da će stupiti kao vojnici u carsku vojsku. Oni se te svoje obaveze vijerno držahu i za vrijeme Rakocijeve revolucije. Zato je očevidno bilo da će izmedju njih i Madjara doći do sukoba. I došlo je. Rakoci pozove Hrvate i Srbe da se pridruže njegovoj stranci, a kad ga ovi odbiše, stupi sa njima o otvorenu borbu.

Hrvati se zajedno sa Srbima pod vodstvom svojih kapetana utabore kod Halaša kamo je takodjer i Rakoci koncentrirao svoju vojsku. Početkom oktobra 1703. plane medju njima ljuta borba koja se

završi porazom Hrvata i Srba. Carsku vojsku naime sačinjavahu sami graničari koji pred ogromnom silom neprijatelja brzo klonu i uzmaknu prema jugu. Opojen tom pobjedom, Rakoci sam povede svoju vojsku u Bačku.

Ovdje počinje najtragičniji period naše historije. Na vijest da kuruci dolaze, znatan se dio Hrvata iz Bačke sa franjevcima na čelu[1] povuče u Petrovaradin i njegovu okolinu gdje ostane sedam godina. Mnogi pobegoše u turske krajeve, jer ni Turci nisu bili tako okrutni kao kuruci. I sretnije prodju oni koji se povukoše od onih koji ostadoše kod svojih kuća. To su dokazali sami kuruci sa počinjenim krvoprolićem od kojega strašnije nema u ratnim analima ni jednoga naroda. Sela i gradovi budu popaljeni[2], stoka odnešena, a neskriveno stanovništvo poubijano. Kako prije od Turaka tako i tada od kuruca nesretni Hrvati potražiše spas u ritovima ludoškoga jezera. Ali tamo ih dočeka neslućena katastrofa. Turci se u najžešćemu bijesu ograničiše da dovikivanjem izmame žrtve, a kuruci ne čine tako već zapale ritove te svi oni koji mišljahu da će u njima naći spas, nadju smrt, jer se ritovi brzo pretvore u plameno more, a Bunjevci izgore u njima.

Poslije takvoga pustošenja Rakoci se 20 jula 1704. povrati u Segedin. Generalom Bačke vojske postavi Ivana Bottyana koji sa ne manje okrutnosti nastavi krvoproliće medju nezaštićenim Hrvatima i Srbima. Češće puta bi sa svojim hajdučkim četama pošao da obadje glavnija mjesta u Bačkoj. Takvim prilikama je činio nečuvena zvijerstva i otimačinu. Sam

---

1) Prot. vonerab. dom. Sabatk. fratr. minor. St. Salv. pag. 18.
2) Kuruci su još i franjevački samostan u Baji zapalili.

zkvh.org.rs

piše Rakociju kako je cijelu Bačku opljačkao, stoku oteo, sve pa i pšenicu popalio[1].

Tužno je izgledala Bačka u ta nesretna vremena. Tadašnji pisci tamnim crtama rišu prizor koji u njoj svagdje bijaše isti: sela su uništena, opustjela, stanovništvo je dijelom poubijano a dijelom se razbjeglo i posakrivalo tako da se rijetko gdje pokazuju znaci života ljudskoga. Ali to za Hrvate i Srbe tragično stanje se približavalo svome kraju. Pod zastave carske vojske dodju nova pojačanja, a Rakocijeva navala bude skučena na očajnu defensivu. Gubivši teren s dana u dan, kuruci se kraj sve slabijeg otpora na cijeloj liniji povlačiše u nutarnjost Ugarske.

Napokon dodje i 1707. godina. Kapetan Virág, koji je pogubio toliko nedužnih Bunjevaca, utabori svoju vojsku pokraj Kečkeméta. Kad je to doznao Luka Sučić, sakupi svoju hrabru miliciju pa sa njome podje da po zasluzi kazni toga krvoloka i njegovu razbojničku vojsku. Došavši blizu Kečkemeta, utabori se i učvrsti rovovima. Čim je noć pala, poručnik Kajić ode preodjeven u madjarsko odijelo u Virágov tabor i dozna da ovaj namjerava u zoru napasti graničare. Vrativši se sretno k svojima, saopći Sučiću ofensivni plan Virágov. Sučić odmah rasporedi vojsku na tri dijela: u sredinu postavi pješadiju, a na dva krila konjaništvo.

U cik zore kuruci napadnu centar ušančenih graničara. Junačka pješadija odbije prvu navalu i natjera neprijatelja u bijeg. Tada Virag sabere svu silu i ponovo se obori na pješadiju koja pod pritiskom ogromne nadmoći uzmaknu. U taj čas poručnik Ka-

1) Arch. Rakociana, t. IX—253—265.

jić sa svojim konjanicima sa boka naleti na kuruce i omete im bojni red. Dok se Virag u zabuni svojoj krenuo protiv Kajića, Sučić sa preostalom rezervom jurnu na njega i odluči bitkom: potučeni Madjari se u najvećem neredu razbjegnu na sve strane. Sam Virág ne htede bježati već boreći se umre od junaka čiju braću je nekada tako barbarski ubijao. Graničari tom prilikom otmu četiri topa, više zastava, mnogo kola i sav ratni materijal, a Kecskemét, Nagy Körös i cijela okolica pade u njihove ruke. Madjari se žale kako su graničari počinili veliko krvoproliće nad nemoćnim stanovnicima, ali ne će da kažu da je tome bio razlog baš u njihovim kurucima. Istina da se krvoproliće ne može nikada opravdavati pa ni onda kad se ono čini u ime osvete, ali tadašnja vremena su takva bila da se vraćalo milo za drago.

Poslije bitke kod Kecskeméta od Bačke je otklonjena svaka opasnost od kuruca, ali rat se zato i nadalje vodio. Osigurani od upada neprijatelja, nesretni Hrvati bijahu izloženi elementarnim udarcima. S proljeća 1709. velika poplava uništi usjeve, a ljeti iste godine izbije kuga. Tako se ratu pridruži glad i kuga: taj trostruki bič prorijedi inače već dosta rijetko stanovništvo Bačke.

Medjutim Rakoci uvidi da bi daljnjim ratovanjem survao Ugarsku u neželjenu nesreću. Uslijed toga počne ozbiljno razmišljati o potrebi mira. Tako dodje do mirovnih pregovara, a 1. maja 1711. i do mira u Szatmáru. Time je dokončana Rakocijeva revolucija protiv koje se osobito istakla hrvatska i srpska milicija. Kapetan Sučić za junaštvo svoje bude od cara 1705. odlikovan zlatnim lancem, a graničari se caru svojom hrabrošću dostojno oduže za dobivene privilegije.

zkvh.org.rs

Nakon tolikih napora i bojeva, junačka se milicija povrati u svoje kule da se odmori od sedmogodišnjega ratovanja. Razbjegli i posakrivani stanovnici se takodjer povrate u ove opustošene krajeve gdje nadju razorene kuće na čijim mjestima opet posagrade nove. Bačka je tada izgledala životom preporodjena zemlja. Videći da je svaka opasnost minula, Hrvati iz petrovaradinske okolice se počnu vraćati[1] na prije sedam godina ostavljena njihova ognjišta u nadi da se više ne će ponoviti dani zvijerstva krvoločnih Turaka i još krvoločnijih kuruca.

GLAVA XV.

VOJNA KRAJINA OD 1711 DO 1743. RAT S TURČINOM. DRŽANJE GRANIČARA ZA VRIJEME MIRA. GRANIČARI SE BORE U MORAVSKOJ, ŠLESKOJ I BAVARSKOJ.

Već sam naziv vojne krajine dovoljno potvrdjuje da je to još uvijek bila od municipijske vlasti neovisna vojnička oblast. Madjarima to baš nije bilo po ćudi prvo zato što vojna krajina nije sačinjavala faktični sastav madjarske države, drugo pak zato što u krajinu doseljeni Madjari nisu imali ona privilegirana prava koja su uživali Slaveni graničari. Zato su Madjari jedva čekali prvu priliku da ukinu vojnu krajinu. God. 1712. bude sazvan zemaljski sabor koji potraja do 15. juna 1715. Već u početku zasjedanja madjarski

---

1) Neke porodice su ostale u Petrovaradinu što nam dokazuju lamošnja bunjevačka prezimena.

staleži traže od cara da se osvojeni krajevi u Bačkoj, Srijemu i drugim županijama konačno prisajedine ugarskoj državi. No ta njihova nastojanja bijahu bez ikakvog rezultata: vojna krajina i nadalje ostade samostalna i nepodredjena municipijskoj vlasti.

Ako posmotrimo tadašnje prilike, uvidjet ćemo da je vojna krajina još uvijek bila potrebna, jer svaki čas je mogla izbiti opasnost od takvoga susjeda kao što je bio Turčin. Ovu potrebu su opravdali sami dogadjaji. Istina je da ovaj put nije on bio začetnik neprijateljstva, ali pogibao zato nije bila manja. Car se kao saveznik Mletaka 1716 ponovo uplete u rat sa njime. Iste godine ljeti turska vojska prodre do Slankamena. Graničari su, naravno, prvi bili spremni na oružani otpor. Medjutim Turčin nije dublje prodirao pa je carska vojska dobila vremena da se koncentrira oko Futoka u Bačkoj. Tako Hrvatima i Srbima ne zaprijeti tolika opasnost od Turaka kolika od same carske vojske koja poplavi čitav južni dio Bačke tražeći od osiromašenog stanovništva nemoguću količinu životnih namirnica, stoke, kola i t. d. Sam Brachvogel tadašnji vojni komesar i Josip Cometh komorni upravnik potvrdiše da je opterećenje ratovima iznemogloga naroda bilo pretjerano. Sva je sreća što nesnosno to stanje nije dugo potrajalo.

Već 4. augusta stiže iz Segedina princ Eugen i preuzme zapovjedništvo carske vojske. Kod Petrovaradina prijedje Dunav, napade i sjajno pobijedi Turke. Po tome se 14. avgusta vrati pod Sentu gdje se zadrži nekoliko dana. Sabravši svoju vojnu silu, 26. augusta prijedje Tisu i sa vojskom podje na Temišvar. Nakon kratke i žestoke opsade osvoji ga 13. oktobra. Slijedeće 1717. godine krene se prema Beogradu

zkvh.org.rs

i zauzme ga 13. avgusta iste godine. Padom Beograda Turčin bude prisiljen potpisati požarevački mirovni ugovor po kome Banat pripade carskoj vlasti-

Nakon požarevačkoga mira Bačka više nije graničila sa Turskom pa je, prema tome, ona prestala biti vojna krajina. U prvi mah nam se čini da milicija tada nije bila potrebna pošto ja Bačka zaštićena bila od neposredne opasnosti od Turaka. Medjutim nije sasvim tako prvo zato što je Turčin još uvijek bio dosta jak, drugo pak zato što trajan mir ničim nije bio zagarantovan, napokon i zato što je u ratno vrijeme dobru pomoć pružala takva vojnička organizacija kao što je bila vojna krajina Zato je ona kao takva i nadalje ostala, a milicija je svoj opstanak opravdala jednakim junaštvom ne samo u obrani domovine već kasnije i u dalekom inostranstvu.

Dosada smo vidjeli miliciju kako se kroz tridesetgodina sa manjim prekidima borila u raznim ratovima pa treba da vidimo kakvo je bilo njeno držanje i za vrijeme mira.

Još od osnivanja graničara, ratoborni duh zavlada svagdje pa i u privatnome životu. Što god je netko hrabriji time uživa veći ugled. Djevojka se radije nikada neće udati nego da podje za kukavicu. Strašljivac je bio prezren i svakome odvratan. To je razumljivo za vrijeme rata, a nepotrebno za vrijeme mira. Zlo je što u vojnički uredjenoj državi mnogi i u miru čine ono što su u ratu činili.

Nakon posljednje vojne operacije na Turčina, Vojvodina se petnaest godina odmarala. Zemljodeljstvo, obrt i trgovina oživi, a društveni život probuja na sve strane. Sve je krenulo na bolje samo se milicija bolja pokazala u ratu nego u miru. Vični

kako su bili borbama, graničari u za njih dosadnome miru i besposlici postadoše grabežljivi, a ponegdje i narušitelji javne sigurnosti. Mnogi su protiv njih dizali tužbe zbog kradje i otimanja tudjih zemljišta. Ali ta kradja nikako nije bila u takvoj mjeri kako nam to prikazuje madjarski historik Ivanji koji se služio izvorima neprijatelja graničara. Zato i prikazuje u isto vrijeme graničare kao razbojnike i kukavice. Koliko su ga zaveli takvi dokumenti vidi se i po tome što se usudjuje reći da se stanovništvo Bačke u trećoj desetini osamnaestoga vijeka za trideset zadnjih godina upravo podesetostručilo. Kad pomislimo da je baš u to doba bjesnio rat, onda je apsurd takvoga mišljenja dokazan. Stoga sve pa na oko i najautentičnije dokaze treba uvijek mjeriti mjerilom mogućnosti, jer inače čovjek vara ne samo samoga sebe već i sve one koji se povode za njime.

Neosporno je, kako smo to gore istakli, da graničari nisu baš uvijek činili pohvalna već i prijekorna djela. To je poznata ratna posljedica koja doduše ne opravdava njihov zločin, jer on se ničim ne može opravdati, već dokazuje da su i oni bili ljudi svoga vremena. No te svake osude dostojne prestupke njihove prekinu novi dogadjaji. God. 1733. bukne rat protiv Francuske i Španjolske koji potraja do 1735. U tome ratu se graničari prvi put borahu van domovine. God. 1734. bečki dvor se uplete u pitanje poljske dinastije te se tom prilikom i jedan dio milicije pošalje na šlesku granicu. Pod vodstvom Jakova Sučića je tamo bila i jedna satnija Subotičana[1].

1) Osobito se istakoše u borbama subotički konjanici. U Subotici bijaše jedna satnija konjanika, a jedna pješaka. Imala je dva opkopa: prvi, nutarnj, oko kule, a drugi, vanjski, u blizini sadašnje pravoslavne crkve. I Sombor je takodjer imao jednu satniju konjanika i jednu pješaka.

zkvh.org.rs

Godine 1736. car se kao saveznik Rusije ponovo umiješa u rat sa Turcima. Graničari se okupe pod zapovjedništvom Jakova Sučića, Milaka Bukvića, Ignjata Vukovića, Ivana Budimčevića, Grgura Vidakovića, Luke i Stjepana Vojnića, Tome Rudića, Jerka Vukovića, Ilije Crnkovića, Šimuna Antunovića, Ilije i Josipa Kopunovića. Jedan dio te vojske bude poslat pod Banjaluku, a drugi, manji dio u šabačku posadu. Ta posada 25 februara navali na jednu tursku četu, ali zlo prodje, jer joj u boju pogine četrdeset graničara, a druge borce Turci odvedu kao zarobljenike u Zvornik. Medju zarobljenicima je bio i Subotičanin Pavao Skenderović koga Turci za svotu od 1700 for. puste na slobodu da sakupi otkupninu za ostalu braću svoju. Skenderović dodje u Suboticu da izvrši tu humanu misiju prema zarobljenoj mu braći. On je išao iz mjesta u mjesto i sakupljao milodare, ali o rezultatu nije ništa zabilježeno u arhivi subotičkoga samostana.

U ratu sa Turcima graničari se istakoše u raznim bitkama sve do mira sklopljenog 2 oktobra 1739. u Beogradu. Kao poznata posljednica rata izbije 1738—1740. u Bačkoj kuga koja je hiljade žrtava pokosila u subotičkoj, bajskoj i somborskoj okolici. Subotički franjevci uz pripomoć gradjanstva, a u ime zahvalnosti što je kuga prestala, sagrade već pomenutu kapelicu Sv. Roka.

Po smrti cara Karla III. (20 okt. 1740) po Pragmatičkoj Sankciji stupi na prijesto njegova kćerka Marija Terezija sa kojom počinje nova epoha u životu našega naroda u Vojvodini. Čim je ona preuzela vlast u svoje ruke, zarate se s njome Prusi, Bavarci i Francuzi. Odvažna carica ne klonu duhom već

pozove svoje narode. a sa njima i graničare na obranu domovine. Tako su god. 1740—1741. u šleskome ratu učestvovali i graničari. Slijedeće 1742. godine graničari su pod kapetanom Ševićem i Vujićem poslati u Moravsku, a 1743. i u Bavarsku. U svim tim ratovima oni se borahu dostojno njihove slavne prošlosti.

Po gornjem opisu vidimo da graničari nisu branili od neprijatelja samo svoja ognjišta nego su junački hrlili u boj gdje god se za to ukazala potreba. Oni su kroz više od pedeset godina doprinijeli mnogo ljudskih i materijalnih žrtava za odbranu cara i svoje nove domovine. Marija Terezija je tu lojalnost njihovu honorirala lijepim priznanjem, odličjima i privilegijama o kojima ćemo govoriti u narednome poglavlju.

GLAVA XVI.

UKIDANJE VOJNE KRAJINE. SUBOTICA POSTAJE POVLAŠĆEN KAMERALNI GRAD. NEZADOVOLJSTVO SRBA. NESLOGA U SUBOTICI SOMBOR SLOB. KR. GRAD. KOLONIJA BAČKIH SRBA I HRVATA U RUSIJI.

Vrijeme vladavine Marije Terezije za Vojvodinu jeste vrijeme konsolidacije i napretka kako u duševnoj tako i u materijalnoj kulturi. Čim se ta odvažna carica učvrstila na prijestolu i osigurala od vanjskih neprijatelja, vojna krajina u Bačkoj ne samo da više nije bila potrebna nego je bila upravo pogubna za blagostanje silnim ratovima napaćenoga naroda. Voj-

zkvh.org.rs

na uprava je potreban teret samo za vrijeme kada je država izložena udarcima neprijatelja ali, čim ta pogibao prodje, ona škodi općem interesu, jer sapinje kulturno-socijalan razvoj, a time paralelno i materijalno blagostanje svoje oblasti. Potreba je, dakle, nalagala, da se vojnoj upravi u nepograničnim mjestima čim brže učini kraj. Tako po 3. §. XVIII. zak. čl. od 1741. bude ukinuta vojna krajina u Bačkoj nakon čega nastanu sasvim nove i za prosvjetno-ekonomski razvoj mnogo povoljnije prilike. Time je postavljena baza na kojoj će se izgradjivati ljepša budućnost gradjanskoga života u Vojvodini.

Vojna krajina je bila pravno ukinuta, a stvarno je postojala sve do 1745. godine. Fakičnom ukinuću njenom su znatno doprinijeli subotički Hrvati koje obuze težnja za gradjanskim životom. Na čelu te akcije bijaše Petar Jozić[1] bilježnik subotičkoga šanca. On okupi uglednije ličnosti, sastavi deputaciju koja početkom 1743. ode u Beč i umoli Mariju Tereziju da učini Suboticu kameralnim gradom. Kad je govor o razvoju Subotice, treba da ovde pogledamo i njezin postanak.

Subotica je u starije doba važila samo kao tvrdjava i posjed. Prvi put se spominje 1391 pod imenom Zabatka, a bijaše kraljeva svojina sve do 1439. Otada prijedje u posjed Janka Sibinjanina, Mihovila Szilágyia, kralja Matije, Ivana i Matije Pongraca, pa Mirka i Valentina Töröka, napokon Cara Jovana Nenada. God. 1580 broji samo 24 oporezovane kuće. Otada se nije mnogo razvijala sve do osamnaestog vijeka. Od 1720. počinje rapidno rasti tako da je 1740 mogla brojiti oko 7000 duša.

---

1) Ivanji I: Szabadka sz. kir vár. tört. I. 139.

Misija Jozićeva i njegovih drugova sjajno uspije. Marija Terezija 7 maja 1743. potpiše privilegiju kojom Subolica postade povlašćeni kameralni grad pod imenom „Szent Mária". Po toj privilegiji Subotica dobije u posjed dvanaest slijedeći pustara: Verušić Čantavir, Tompu, Ludaš, Zobnaticu, Žednik, Pavlovac, Djurdjin, Bajmak, Tavankut, Šebešić i Kelebiju. Ta ogromna površina plodnoga tla[1] čini da je Subotica i danas u poljoprivredi najbogatiji grad u zemlji.

Povlastice što je tada Subotica dobila medju ostalim odredjuju da članovi gradske uprave mogu biti samo katolici, dakle Hrvati, pošto Madjara još nije bilo. Tako prvu gradsku upravu sačinjavahu slijedeća lica: knez Stjepan pl. Vojnić, savjetnici: Ilija Bukvić, Ivan Vojnić, Grgur Križanović, Josip Jaramazović, Marko Skenderović, Josip Kopilović, Mihovil Perčić, Andrija Paulešanov, Petar Mukić, Ivan Mačkov, Mihovil Bačin i Grgur Vidaković. Knez se bira ili potvrdjuje svake godine dok izabrani savjetnici vrše čast doživotno. Kneževa plata je iznosila godišnje 100, a svakoga savjetnika 60. forinti. Osim toga su uživali neke povlastice u javnim teretima.

Ne smijemo zato misliti da je novo stanje isprva sa općim oduševljenjem i zadovoljstvom bilo primljeno. Najžalosnija posljedica mu je bila ta da je razdvojilo Srbe i Hrvate koji su dotada uvijek živjeli u lijepoj i razdorom nikada ne pomućenoj slozi i ljubavi. Srbi se naime odlučno usprotive ukinuću vojne krajine i htjedoše pod svaku cijenu da i nadalje ostanu graničari. Osim toga ih ljuto uvrijedi što ih privilegija Subotice isključuje iz učešća

1) Osim Bajmaka koji sačinjava zasebnu općinu i površine koja je po Trianonskom ugovoru pripala Madjarskoj.

zkvh.org.rs

u gradskoj upravi. Njihovo nezadovoljstvo je utoliko bilo opravdano što nije pravo jednim gradjanima uskratiti ono što se drugima daje. Oni opet prijedju u drugu krajnost i u svom ogorčenju zatraže za sebe šest pustara. Hrvati pokušaju da dodje do sporazuma, ali bez uspjeha. Reakcija zahvati maha na sve strane, a strast osvete raspali sve nezadovoljnike. Stvar postade ne samo ozbiljna već i opasna. Da bi se uklonila svaka nesreća, ratno vijeće zapovjedi Srbima da se pokore caričinoj volji ili da napuste Suboticu. Srbi prihvate ovo drugo te se u toku 1746 i 1747. isele većinom u šajkaška mjesta. No poslije nekoliko godina se mnogi vrate u Suboticu. Hrvati pak bace velo zaborava na predjašnji razdor srdačno ih dočekaju, te im bratski ustupe sva ona mjesta koja su ranije posjedovali.

Još se nije potpuno dokončala seoba Srba iz Subotice, kad izbije novi razdor baš medju najodličnijim gradjanima subotičkim. Mnoge bunjevačke porodice su za razne zasluge već ranije dobile plemstvo. Svi su ti plemići zauzeli odlučan stav protiv zahtjeva Srba, jer to je išlo u prilog njihovih interesa. Čim je to pitanje bilo riješeno, oni opet gledaju samo njihov interes i neće da plaćaju porez i druge javne terete. Tako se oni sukobe sa gradskom upravom. Uzalud ih senat opominje da u smislu 13 točke ugovora sa komorom svaki je gradjanin jednako dužan snositi sve javne terete, plemići ne popuste od svoga stanovištva. Županija ih u tome podupre što ih još više osokoli na ustrajnu borbu i nepopustljivost. Spor se vrlo zaoštri i, na opću štetu, odugovuče na godine. Slali su se na nadležna mjesta predlozi i protivupredlozi, činile razne intervencije, ali sve

bez uspjeha. Napokon grad se obrati molbom samoj kraljici. Kraljica izda rezoluciju sa željom da se stranke nagode. Tako dodje do sporazuma koji plemićima pruža samo tu pogodnost što u ime otkupnine ličnih nameta godišnje plaćaju 300 forinti u gradsku blagajnu. Ugovor potpišu 6 nov. 1748 sa strane grada knez i šest senatora, a sa strane plemića Luka Bukvić, Luka Vojnić, Djuradj Vidaković i Ivan Vojnić[1]. Ali time još razdor nije potpuno prestao, jer taj ugovor ne usvoje svi plemići. Mnogo bijaše medju njima koji od predjašnjih svojih zahtjeva ništa ne htjedoše popustiti. Uslijed toga njihov opstanak u gradu bude apsolutno nemoguć. Zato nakon kratkoga vremena napuste Suboticu i nasele se na pustaru Militić koja se po njima prozva Lemeši (sadašnji Svetozar Miletić) pa u Matević gdje i sada žive sami Piukovići. U tim mjestima subotički plemići dobiju sve one povlastice koje u Subotici nisu mogli uživati.

Po primjeru Subotičana i Somborci se obrate kraljici i zatraže povlastice za svoj grad. Sombor nije vrlo znamenit u prošlosti[2]. U šesnaestome vijeku bijaše još pustara. God. 1590 broji samo 13 oporezovanih kuća. Za vrijeme pa i poslije Turaka poprimi sasvim vojnički karakter. Zato Somborcima nije bilo lako odreći se vojničkoga života, ali potreba je kod njih jača bila od navike. Oni zahtjevom svojim mnogo dalje podju od Subotičana tražeći ko-

---

1) Ivanji: Szabadka sz. kir. vár. tört. I. 180.

2) Već početkom šesnaestoga vijeka u Somboru vrše duhovnu pastvu franjevci bosansko-argentinske pokrajine. Imali su Sv. Franji As. povećenu kapelicu bez tornja. Rimokatolička župa je osnovana god. 1717. U matrikulama 1719. godine nalazimo samo slavenska imena, osobito pak Goretiće, Grilanoviće, Beretiće, Kuliće, Garaševiće, Mamužiće, Mrakovće, Kekezoviće, Probojčeviće, Parčetiće, Kuntiće i Devčie.

zkvh.org.rs

načno oslobodjenje od županijske vlasti što bi samo tako moguće bilo da Sombor postane slobodan kraljevski grad. Zadaća je bila velika, a njeno izvršenje teško. Trebalo je uložiti mnogo truda i vremena, ali svijesni Somborci nisu žalili ni jedno ni drugo. God. 1745. Martin Parčetić, Atanasije Stojšić i Stevan Radojević lično ponesu molbu u Beč i tamo provedu godine tražeći veze sa dvorskim krugovima u cilju da što brže i uspješnije svrše svoju misiju. Stvar se medjutim odugovlačila. Napokon im podje za rukom te kraljice 17. marta 1747. potpiše privilegiju po kojoj Sombor postade slobodan kraljevski grad. U ime pristojbe grad bijaše dužan platiti 150000 forinti. Kako je privilegija samo po isplati pristojbe bila izvršna, Somborci podignu zajam i potraživanje namire te ukazom od 17 februara 1749. dobiju stečena prava u svoje ruke. Medju raznim povlasticama Sombor dobije i jedanaest slijedićih pustara: Bukovac, Čičovo, Gradinu, Ivanovoselo, Šaponju, Bilić, Nenadić, Karankoriju, Bančevo, Pracević i Pepiroš.

S velikim svečanostima i vanjskim sjajem proslave Somborci svoje oslobodjenje od županije. To veselje nije pomutila nesloga Hrvata i Srba, jer povlastice gradske su pravednije bile nego u Subotici pošto i jednim i drugima bijaše otvoren pristup gradskoj upravi. Tako je prva gradska uprava sastavljena iz sledećih lica: gradonačelnik bijaše Martin Parčetić, gr- kapetan Jovan Živojnović, bilježnik Andrija Ribenji, senatori: Josip Merković, Martin Kekesović, Marko Bogišić, Jovan Damjanović, Gabriel Pavlović, Stjepan Karalić, Abraham Rasković, Atanasije Popović i Atanasije Stojšić.

Isprva je grad bio u velikoj novčanoja neprilici

čija posljedica se samo kasnije pravo pokazala. Komora mu ponudi u tako nesredjenim financijskim prilikama za 800 torinti pustare Kulu i Petovrac pa naselja Sivac, Stapar, Apatin, Bezdan, Kupusinu, Doroslovo, Čonoplju, Staru Moravicu, Pačir, Kruševlju i Gakovo, ali on i taj takoreći poklon zbog nagomilanih dugova odbije. Veličinu gubitka te ponude Somborci još i danas osjećaju.

Proglašenje Sombora Slob. Kr. gradom nije bilo bez opozicije. Tome se naročito usprotivi municipija i jedan dio graničara Srba i Hrvata. Ti graničari se nikako nisu mogli snaći u novim prilikama. Vični vojničkome životu, oni u pogradjanivanju nisu vidjeli nikakve koristi: tolika je moć navike ljudi koji ne razmišljaju dublje o značenju same stvari. Njima se pridruže i nezadovoljni graničari iz okolice. Ne slušajući savjete ni opomene. oni se naskoro isele dijelom u vojnu krajinu, a dijelom u Rusiju te u jakaterinskoj guberniji osnuju srpsko hrvatsku koloniju. Tamo utemelje novu Suboticu. Sombor i druge poznatije nazive mjesta Bačke. Ma da u ruskome moru oni bijahu osudjeni na nacionalnu smrt, njihovi potomci su još do sada sačuvali jezik i uspomenu svojih junačkih predja.

zkvh.org.rs

GLAVA XVII.

OSNIVANJE I NASELJIVANJE HRVATSKIH SELA U OSAMNAESTOME VIJEKU.

Česti ratovi ostaviše tragove u svim granama društvenog i privrednoga života u Vojvodini. Zato sela do polovine osamnaestoga vijeka više bijahu pustare nego sela. Uredjenih ulica u njima nije bilo nego nekoliko desetina rasijanih kućica sačinjavahu malene općine koje opet bijahu vlasništvo bogatih plemića. Velikaške porodice kao što je bila čuvena obitelj Czobora pa kasnije i Grašalkovića dobivahu u posjed čitave kotare na kojima su pojedina sela topografski pobliže označivala središta te ogromne površine zemljišta. Tu činjenicu nam najbolje potvrdjuje statistika iz 1743. godine kojom ćemo se ovdje poslužiti. Prema toj statistici bilo je u Aljmašu 29, u Kupusini 23, u Bregu 51, u Santovu 60 u Bačkom Monoštoru 80, u Kaćmaru 43, u Bikiću 47, u Gornjem sv. Ivanu 27, u Sorti 102, u Gari 65, u Ridjici 47 poreznih obveznika. Rezultat toga popisa nam pruža dosta jasnu sliku o slaboj naseljenosti tadašnjih sela. Sudeći po tome, stanovništvo Bačke bi neobično rijetko bilo, što nije sasvim tako prvo zato što nije svaki bio porezni obveznik, drugo pak zato što i sam popis zbog nedovoljne općinske organizacije i slabog administrativnog uredjenja nije bio uvijek točan.

Istom u drugoj polovini osamnaestoga vijeka počinje osnivanje i naseljivanje mnogih općina u Vojvodini. Ovo nije bilo neko novo doseljiva-

nje nego samo grupiranje po poljima rasutoga naroda. Mi ćemo ovdje navesti nekoliko važnijih sela gdje je živio pa i sada živi znatan broj Hrvata. Naše izlaganje se ovdje neće protezati samo na mjesta u Vojvodini već i na ona u Madjarskoj gdje živi znatan broj našega naroda. Tom prilikom ćemo istaći poznatije porodice koje se prve spominju po osnutku ili naseljivanju dotičnih općina.

Aljmaš(Madjarska) je poznato kao staro mjesto, ali se istom oko 1760. počinje razvijati. Na općinskom štambilju iz 1770. stoji natpis „Selo Aljmaš." God. 1780. dobiju od komore tri devetine sela Matej, Ivan i Antun Rudić, a šest devetina Šiškovići, Kovačići, Antunovići i Vermeši. Matrikule se vode već od 1740., a prve poznatije porodice su bili: Abramovići, Agatići, Antunovići, Apići, Babići, Balažići, Belinovići, Crnkovići, Čovići, Dulići, Evetovići, Guganovići, Ikotići, Jasenovići, Jagići, Kovačići, Krekići, Mandići, Mihalovići, Parčetići, Piukovići, Rogići, Rudići, Šarčići, Šiškovići, Tumbasi, Vidakovići, Vuići, Vukovići, Zelići.

Bač bijaše kao što smo vidjeli znamenito mjesto već od jedanaestoga vijeka pa do provale Turaka. Ali otada mu samo ruševine svjedoče o slavi njegove prošlosti. Početkom osamnaestoga vijeka se ponovo počne razvijati. Hrvati (Šokci) iz okoline ga nasele te postade samostalnom općinom. Dne 11. jula 1773. je postavljen osnovni kamen sadašnje župne crkve Matrikule se vode već od 1713 godine. U njima nalazimo zabilježene: Kaliniće, Pečiće, Rubišiće, Cvitkoviće, Voglišiće, Pluiće Tadijanoviće.

Baćin (Madjarska) spominje se 1369. kao svojina crkvenih plemića opatije szegszàrdske. Rimokato-

zkvh.org.rs

lička župa je osnovana 1698, a matrikule se vode od 1715. godine. Polovinom sedamnaestoga vijeka se nasele u njemu Šokci medju kojima bijahu najpoznatija prezimena: Koprivanac, Aničić, Jelo, Tupčija, Marokić.

Bajmak. Vidjeli smo da je već u sedamnaestome vijeku biskup Ibrišimović obavljao krizmanje Hrvata u Bajmaku. Ipak je Bajmak zadržao izgled pustare šve do sedamdesetih godina osamnaestoga vijeka. Tada ga počeše Subotičani Hrvati naseljavati tako da se za nekoliko decenija lijepo razvije. God. 1817. je sagradjena, a 1845. ponovljena rimo-katolička crkva. Od hrvatsih porodica su poznatije: Budanovići, Kajići, Bešlići, Mandići.

Batina kao i cijela Baranja bijaše naseljena još prije Krista. Poslije su pak Rimljani gradili po baranjskim gorama razne tvrdje čije ruševine i danas postoje. Takva vrdja u doba Panonije Valerije[1] bijaše i Batina. Ali kao selo Batina počinje biti važno samo početkom osamnaestoga stoljeća kada je nasele Hrvati pa zatim Nijemci. Matrikule se vode od 1780, a prvi stanovnici su bili Živići, Domjanovići, Prokosi, Dorići, Vukići, Dukšići, Borkovići.

Bikić je za vrijeme Turaka gotovo ravan bio Subotici, ipak je zadržao izgled pustare sve do 1751. Isprva ga dobije u posjed Grašalković, poslije njega grof Hédervári Viczay pa grof Zichi, napokon je općina u ime otkupnine postala samostalna. Matičenje se vodi još od 1771, a prvi stanovnici su bili sami Hrvati. Najstarije porodice su bili Asići, Bačići, Dujmovići, Benići, Latinčići, Latinovići, Milankovići, Pan-

1) Tako se zvala po Valeriji kćeri cara Dioklecijana.

čići, Šimići, Kasnije se naseliše jos Goretići, Jasenovići, Volari.

Branjin Vrh pored kojega se nalaze ruševine staroga grada, postade znatnije mesto oko *1760*. Crkva mu je sagradjena *1773*. Prve stanovnike nalazimo Bariće, Mesare, Žalce, Joniće, Bance, Kolariće.

Breg se kao pustara spominje već u četrnaestome vijeku. God. 1699. ima 11 oporezovanih kuća. Sv. Mihovilu posvećena crkva mu je sagradjena 1740, a parohija osnovana 1757. Prvi stanovnici su mu svi Hrvati (Šokci). U matrikulama 1757. nalazimo Petreševiće, Tubiće, Gorjance, Joziće, Dekiće, Gučiće, Kolare, Filipoviće, Andriće i dr.

Čavolj (Madjarska) je već u petnaestome vijeku poznat kao pustara, ali samo oko 1750. se može smatrati selom. Tada se nasele u Čavolj Hrvati iz Baje i susjednih pustara. Matičenje u njemu počinje 1748., a prve porodice su bili Ivankovići, Jelačići, Kumanovići, Matišći, Mandići, Milašini, Pekići, Polja, kovići, Peštalići, Plavšići, Stuparići, Svrakići, Vidović-Vragovići, Trnakovi, Tucići, Zomborčevići. God. 1780 počeše se u Čavolj seliti Nijemci.

Čonoplja nekada poznata pod imenom Čonoklija, osnovana je 1747. kao samostalna općina. Po Katoni 1760. broji već 700 stanovnika[1] većinom Hrvata. Parokija je osnovana 1762. kada se i matrikule počeše voditi. Poznatije porodice su Antalovići, Beretići, Burnaći, Džinići, Palići, Djurkovići, Rajići, Tubići, Koprići, Kupkovići. God. 1785. je doseljen znatan broj Nijemaca[2]. a kasnije i Madjara.

Draž se počinje naseljavati oko *1770*. Matriku-

1) Katona Hist. Cleri. Coloc. Eccl. I. 105.
2) Groschmidt: Tört. tanulm. pag. 115.

zkvh.org.rs

le se vode u njemu od *1789*, a poznatije porodice su mu Gregin, Golubov, Talijanov, Nanajić, Lazić.

*Dubošević*a postaje važnije mjesto istom potkraj osamnaestoga vijeka. Veće porodice su mu Kaini, Prakaturi, Kovačevi, Sedlari, Domljenovi.

Dušnok (Madjarska) početkom sedamnaestoga vijeka bijaše pustara. Oko 1660. ga nasele Hrvati (Šokci). Po tamošnjoj tradiciji su neki Matić i Perić u t. zv. Grabovoj šumi posjekli turskoga pašu i tako oslobodili selo ispod turskoga jarma. God. 1720. ima 23 oporezovane kuće. Matrikule se vode od 1738 god. a najstarija prezimena su: Jagica, Tomaško, Šimonić, Džinić, Marokić, Jelenčić, Marčetko, Drobljen.

Gajić se počinje razvijati sredinom osamnaestoga vijeka. Prvi stanovnici su mu bili Golubovi, Jozini, Balatinci, Filokovi.

Gara (Madjarska) je kako smo ranije vidjeli poznata kao vrlo staro, ali sve do 1750. slabo napučeno mjesto. God. 1641. dobije Garu Nikola Milojković, zatim Stjepan Aszalay i Nikola Dvorniković pa Marko Czobor, konačno 1750. Grašalković sa Bajom zajedno. Parohija je osnovana 1735., a crkva sagradjena 1750. Prvi stanovnici su bili Aladžići, Barići, Dujmovići, Guganovići, Jasenovići, Karagići, Kričkovići, Kubatovići, Somborčevići, i Šibalići,

Gornji Sv. Ivan (Madjarska) se već 1396 spominje. 1590 je imao 22 oporezovane kuće. Kasnije je selo propalo. Još i 1727 spominje se kao pustara. Pravo se počeo razvijati istom oko 1770. U njemu je god. 1780. Grašalković sagradio Sv. Ivanu posvećeou crkvu. Parohija je osnovana 1783., a prvi stanovnici su bili svi Hrvati. Poznatija prezimena iz

osamnaestoga vijeka nalazimo Andreševiće, Androviće, Babiće, Bačiće, Bedžuliće, Bundiće, Berkiće, Čiliće, Deliće, Doriće, Frknčeviće, Franciće, Gariće, Hutoviće, Marušiće, Markuline, Patarice, Pekiće, Poljakoviće.

Kaćmar (Madjarska) je poznat već u šestnaestome vijeku. God 1714. se spominje kao selo i ako u 1715. godini ne broji više od 14 oporezovanih kuća. Oko 1740. se počeše seliti u Kaćmar Hrvati iz okolice. God. 1748. je sagradjena u njemu crkva. Prve stanovnike u njemu nalazimo Alagiće, Andrašine, Agardiće, Batinkoviće, Barišine, Begoviće, Bertiće, Cerniće, Čelikoviće, Detkoviće, Filipoviće, Guniće, Išpanoviće, Jerkiče, Kečiće, Kraljiće, Lamiće, Latinoviće, Marijanoviće, Maruševiće, Petreše. Radiće, Tomaševiće, Zeliće, Zvekanove.

Luč bijaše poznat već u sedamnaestome vijeku. Parohija mu je osnovana *1722*. a prve stanovnike nalazimo Plavšine, Brdariće, Peršine, Derine.

Matević (Madjarska) se spominje 1662. kao pustara. God. 1724. ga dobije obitelj Czobor, a 1744 Pavao Csejtai podžupan, najzad 1747. ga posjeduje Ivan Piuković. Matević je sve do najnovijeg vremena sačuvao izgled pustare. Stanovnici su mu svi Hrvati Piukovići.

Mohač već u starije doba bijaše znamenit po bitci od *1526*, ali kao općina samo u osamnaestome vijeku postade važan. Parohija mu je osnovana *1700*, a matrikule se vode od *1713*. Crkva svetog Stjepana ja sagradjena *1740*, a Sv. Križa *1745* godine. Hrvati ga počeše naseljavati već u šestnaestome vijeku, a poznatije porodice bijahu Grgete, Briglović,

zkvh.org.rs

Lipokatići, Šimonkovići, Kovačevići, Lipoženčići Čelinci.

Monoštor je vrlo staro mjesto. Iskopine svjedoče da je već u kameno doba bio naseljen. U starije doba se zvao Bodrog Monoštor gdje je bila opatija Cistercita samostana Sv. Petra[1]. Poglavar toga samostana Martin bijaše 1327. u parnici sa Pavlinima samostana Sv. Križa koji su nepravedno upotrebljavali ribarska jezera Cistercita. God. 1522. Monoštor ima 10 poreznika. Za vrijeme Turaka je naseljen Šokcima iz Slavonije i Bosne. God. 1699. ima 36 porodica. Matrikule se vode od 1718 god. a 1722. je osnovana župa. Bogoslužje se obavijalo u crkvici koja je bila od pruća pletena. Prvi dušobrižnik je bio Jakov Kelić franjevac. Otada Monoštor lijepo napreduje. God. 1770 broji 262 porodice. Poznatija prezimena bijahu i jesu Bešlići, Blašaniči Baliči, Keraviči, Pejakoviči, Patariči, Simunoviči, Burganovič. U blizini Monoštor bijaše i nekadašnji grad Bodrog[2].

Plavna je postojala već u šestnaestome vijeku. God. 1570 ima 23 oporezovane kuće. Samostalnom općinom postade oko 1740. kada nalazimo u njoj štambilj sa natpisom *Selo Plavna*. Isprva je Plavni pripadala i Vajska sa Bodjanom, ali samo kratko vrijeme, jer već 1760 Vajska bijaše samostalna općina. Prvi stanovnici Plavne bijahu svi Hrvati. Najstarija prezimena su Lackovići, Gejčini, Blaževići, Hišikovići, Sušići, Margetići, Mikolići. Matrikule se u njoj vode od 1756., a crkva je sagradjena 1813. godine.

---

1) Po kanonskim vizitama iz god. 1803., 1816. i 1828 su ruševine opatije monoštorske na bodroškoj pustari u t. zv. Obrovačkoj šumi.

2) Grad Bodrog od koga je i prozvana bodroška županija je u prošlosti bio dosta zamenit. God. 1552. broji 147 poreznika. Misli se da ga je Dunav poplavio.

Santovo (Madjarska) je, kako smo već spomenuli, vrlo staro mjesto. Znatnije postade samo 1715. kad je osnovana u njemu parohia, a selom se smatra od 1752. kad mu je sagradjena crkva. Prve poznatije porodice bijahu Velin, Jelić. Lerić, Tomašev, Dekić.

Sonta leži 3 km. sjeveroistočno od nekadašnje Suonte. Ona je u toku više stoljeća bila vlasništvo velikaških porodica pa se kao općina nije mogla dovoljno razvijati sve do sredine osamnaesloga vijeka. Rimokat. župa je osnovana 1718., a dušobrižničku su dužnost vršili franjevci iz Iloka, Vukovara pa i Šibenika. Matrikule se vode već od 1718., a prva prezimena su bili Brdarići, Djanići, Gregičevići, Gergići, (sada Grgići) Kuručevići, Miloševići, Prelići, Torolići, (sada Tolorići), Zečevići, Zlatarevići.

Svetozar Miletić je za vrijeme Turaka poznato pod imenom Militić. Naseljenjem subotičkih plemića g. 1748. postade samostalna općina. Parohija je osnovana 1752, matrikule se vode od 1755, a prije 1748. stanovnici su bili Knezi, Piukovići, Kijevići, poslije se doseliše Vujevići, Mandići, Kujundžići. God. 1770. u njemu stanuju već sedamdeset plemićkih porodica.

Topolje bijaše pustara u sedamnaestome vijeku. Crkva mu je sagradjena 1722, a matrikule se vode od *1713*. god. Prve porodice nalazimo Lukačeve Andriće, Bartulove, Kneževiće, Topalove, Matevíće.

Vajska se već spominje g. 1338. u popisu crkvenih desetina. God. 1522. ima 52 oporezovanih kuća. Za vrijeme Turaka broj stanovništva znatno opade. Istom oko 1760 postaje samostalna općina. Matrikule se vode od 1788. Prvi stanovnici su bili

zkvh.org.rs

svi Hrvati, prezimena su bila Augustinović, Markosić, Simunović, Bartolović, Suvaković, Ištoković, Simetić, Benaković, Mihoković. Kasnije se počeše seliti Madjari i Nijemci.

Vancaga (Madjarska) je postala god. *1805.* sjedinjenjem pustare *Pandur i Kakonj.* Kakonj se spominje *1488*, a Pandur *1691.* godine. Stanovnici su im bili Hrvati što se vidi po tome što su plaćali desetinu kalačkome nadbiskupu. Poznatije porodice su bile Ikotići, Šamani, Grgići, Vuići, Štifani.

Vaškut (Madjarska) se spominje god. sve 1580. da ima 28 oporezovanih kuća. God. 1752. Grašalković osnuje u njemu samostalnu općinu. Crkva Sv. Trojstva je sagradjena 1759., a parohija osnovana 1763. godine. Prvi stanovnici su bili Kulišići, Peštalići, Bešlići, Zorići. Koncem osamnaestoga vijeka se počeše seliti i Nijemci.

Ovo su važnije općine koje su osnovali i u kojima žive Hrvati. Nadalje Hrvata ima u Titelu, Novome Sadu, Staroj Moravici, Čantaviru, Popovcu, Torjancima, Kneževim Vinogradima, Petlovcu, Baranjskom Petrovom Selu pa u Madjarskoj sa obje strane Dunava sve do Budimpešte. U prošlosti su pak živjeli na još većoj teritoriji nego što je danas zapremaju. U osamnaestome vijeku nalazimo Hrvata u Kaloči, Segedinu, Sükösdu, Bezdanu, Stanišiću, Kuli, Dautovu, Kupusini, Apatinu, Dardi, Kácsfalu, Villányu, Kökènyu, Pečuju i drugim mjestima, ali su oni tijekom vremena u tudjinskim masama nestali.

Osim već pomenutih sela bilo je i mnogo pustara u kojima su Hrvati živjeli sa Srbima pa kasnije i sa Madjarima i Nijemcima. Mi smo ukratko istakli samo važnija sela koja je osnovao naš narod. Po

izloženim faktima vidimo da ovdašnji Hrvati nisu pokatoličeni Srbi kako to tvrdi Radivoj Simonović. On očito veli *da Bunjevac označuje čovjeka koji se pokatoličio*[1]. Mislim da bi R. Simonović bio u neprilici da ga netko zapita: *Kada su pokatoličeni?* Turčin ih sigurno nije pokatoličio, a po njegovu izgonu rimokatoličke matrikule koncem sedamnaestoga i u toku osamnaestoga vijeka potvrdjuju da su oni bili katolici. Ne velim da nije bilo iznimaka, ali te iznimke su bile tako neznatne kao što su danas rijetke. jer nitko ne ostavlja lako vjeru svojih otaca. Napokon iznimke su slabi ili nikakvi argumenti. Cijeneći rad R. Simonovića, moram osuditi i njegove pogrješke koje nisu baš uvijek male. Da je malo temeljitije proučavao historiju, sigurno ne bi izneo tvrdnju koju ničim ne može dokazati. *Veritas semper praevalet, eique cedunt omnia.*

---

1) Етнографски преглед Војводине, str. 13.

zkvh.org.rs

GLAVA XVIII.

ADMINISTRATIVNO UREDJENJE BAČKE. KRUNSKA OBLAST. SAMOUPRAVNE GRANE. SUBOTICA POSTAJE SLOBODAN KRALJEVSKI GRAD. REFORME CARA JOSIPA.

Vidjeli smo da su općine u Bačkoj bile dosta slabo napučene pa je razumljivo da u slabo napučenim općinama je morala biti slaba i administracija. Tomu se ne ćemo čuditi ako pomislimo na burnu prošlost koja je zatirala napredak u svim oblicima njegovim. Reorganizacija se, prema tome, u području administracije vršila postepeno; dugo je trajalo uvadjanje lokalne uprave, a još dulje njeno usavršivanje.

Bačka je od 1699. bila razdvojena od bodroške županije sve do 1730. godine. Tada su sjedinjene županije imale opet česte neprilike sa graničarima što dakako nije išlo u prilog administracije. Nakon ukinuća vojne krajine, od potiske krajine se osnuje god. 1751. krunska oblast kojom upravljaše poseban senat od dvanaest prisednika na čelu sa jednim upravnikom komornih dobara. Senat je imao administrativnu i sudsku vlast, a sjedište mu bijaše Stari Bečej gdje je ostalo sve do 1848. godine. Tako je Bačka izgubila Potisje, ali se u drugim mjestima županijska samouprava postupno lijepo konsolidovala.

Bačka je tada bila razdijeljena na bajski, somborski, bački, futoški i titelski kotar. Županijska uprava je bila vrlo mnogostruka. Ona se protezala na vojno-sudsku, redarsku, poresku, siročadsku, gospo-

darsku i plemićku vlast. Taj ogroman posao vrši dosta maleni broj činovnika što je i razlog da se administracija nije brže razvijala. Municipijske skupštine se većinom održavahu u Baji, a bijahu dvije vrste. Prva t. zv. Congregatio generalis (glavna) se održava jedan put, a druga Congregatio particularis četiri pa i više puta u godini. Na čelu skupštine stoji veliki župan, članovi su joj viši žup. činovnici te izaslanici pojedinih sela. Interesantno je da su veliki župani Bačke od 1699.—1776. uvijek bili kaločki nadbiskupi.

Baja je, kao što vidimo, bila sijelo županije. Ovdje ćemo ukratko pregledati prošlost i razvoj Baje. do druge polovine osamnaestoga vijeka. Drži se da je na mjestu sadašnje Baje bila Francovilla koju je osnovao Karlo Veliki 801—803 godine. I doista u jednoj ispravi od 1260. stoji *Francovilla alias Baja*. Mnogi bi htjeli da je svoje ima dobila od avarskoga Bajana što se ne može dokazati. Ali da je Baja slavenski naziv o tome se jedva može sumnjati. Već u trinaestome vijeku ima franjevački samostan. Inače nije bila osobito važno mjesto. God. 1590. ima samo 22 oporezovane kuće. Sto godina kasnije se znatno podigne. G. 1699. ima više od 700. velikom većinom hrvatskih porodica. Tada nalazimo u njoj slijedeća prezimena: Agatić, Alagić, Antunović, Barakovič, Barbarić, Belić, Čilić, Djurić, Drašković, Dorić, Elešić, Bertić, Gardalić i dr. God. 1794. postade kameralnim trgovištem i otada se počne brzo razvijati. God. 1751. je mnogo stradala od poplave, ali se brzo oporavila i postala najvažnije mjesto u Bačkoj.

zkvh.org.rs

Predjimo sada na unutarnje uredjenje županije. Sigurnost u to vrijeme nije bila baš uvijek javna. Policijsko uredjenje bijaše dosta slabo što nam svjedoče česte i velike kradje i razbojništva iz toga doba. Svaki je bio prinudjen da čuva sebe i svoj posjed onako kako je to najbolje znao.

Nije mnogo bolje bilo ni pravosudje. Glavno sudište bijaše u sijelu županije. Na čelu mu bijaše podžupan sa odvjetnicima i sudijama. U provinciji pravosudje vrše kotarski predstojnici, županijski izaslanici, odbornici i t. d. Sve to još ni za tadašnje prilike nije sasvim odgovoralo. Feudalni sustav pa staleške razlike su takvo pravosudje samo kvarile.

Porezni sistem je donesen u zemaljskome saboru od 1715, koji bez veće promjene ostade do 1849. godine. U glavnom se dijelio na 1) *Contributio* (ratni) i 2) *Domestica,* ili domaći porez. Ratni porez se plaćao u državnu, a domaći u županijsku blagajnu. U domaći porez su spadali još i pristojba plemića, porez židova, grka, cigana i t. d.

Državni porez svake godine ustanovljuje zemaljski sabor, zato se on prema potrebi mijenja. Tako ustanovljeni porez vlada razdijeli županijama po t. zv. palatinskim portama[1]. Bačka je 1748. imala 67 porta. koje su joj sačinjavale poreznu osnovu. Županija je za pokriće svojih samoupravnih izdataka prema potrebi razrezavala porez na dike[2] bračne parove[3], suvaje i t. d. Porezom krunske oblasti je županija zasebno rukovodila.

---

1) Jedna porta = 455 for. 30 kr., a kasnije i više.

2) Dikom se smatra tko ima 3 konja ili 4 vola ili 4 krave ili 25 svinja ili 25 mjerova pšenice i t. d.

3) 1 for. od para.

Pri takvom administrativnom uredjenju, Bačka je kao što je i razumljivo, najviše napredovala u političkim centrima. Lijepo procvatu Baja i Sombor kao središta županijskoga života. Razvoju Sombora je mnogo doprineo njegov agilan kapetan Josip Marković. Subotičani su zavidno gledali kako se Baja i Sombor lijepo dižu i napreduju. Zato svim silama nastojahu da i svome gradu osiguraju ono mjesto koje mu sa pravom pripada. U tome nastojanju opet najviše učini starac Petar Jozić koji je 1743. godine toliko doprineo da Subotica postane povlašteni kameralni grad.

Gradska uprava 2. decembra 1776. odasla Petra Jozića i Simona Prćića u Beč da ispitaju uslove uz koje bi Subotica mogla postati stobodan kr. grad. Tome se opet odlučno protivila županija. Ali prokušani starac Jozić zato ne klonu duhom već neumorno nastavi svoj rad. U Beču nadje odlične veze i moćne zagovornike. Po tome se Šimon Prčić vrati kući, a Jozić ostane neprestano radeći da želju svojih sugradjana čim brže ostvari. Napokon zatraži i dobije audenciju kod Marije Terezije. Kraljica ga na dan 6 aprila 1777. vrlo ljubazno primi i dulje vremena provede s njime u familijarnom razgovoru. Kraljici je očito godio govor simpatičnoga starca. On joj sa takvim oduševljenjem opiše prirodne ljepote svoga grada da mu ona smiješeći se reče: „*Das ist schön, dass Szent Mária als in einem Paradeis liegt. Ob auch da schöne Häuser sind*[1]*?*“ Jozić joj na to opiše važnije zgrade i crkve čime ona bijaše takodjer zadovoljna. Saslušavši ga tako u važnijim pojedi-

---

1) „Lijepo je da Subotica izgleda kao da je u zemaljskom raju. Ima li u njoj lijepih kuća?“ (Iványi: Szabadka sz. kir. vár. tört. I. 246.)

zkvh.org.rs

nostima, kraljica mu obeća da će molbu Subotičana povoljno riješiti čim joj ona sa nadležne strane bude podnesena.

Jozićeva audencija vrlo obradova subotičane. Pored opravdane nade njihove, oni nisu čekali skrštenih ruku izvršenje kraljičinog obećanja, jer dobro su znali da im županija može praviti velikih neprilika. Zato već 22 avgusta 1778. odašalju Antuna Parčetića glavnog bilježnika i Ivana Sučića senatora da prvo u Požunu pa u Beču nadju načina da se njihova molba brzo i povoljno riješi. Senat je time pogodio najbolji put svoga cilja, jer odugovlačenjem bi lako mogla propasti cijela stvar.

Izaslanici prvo podju u Požun gdje od kr. namjesništva dobiju preporuku s kojom podju u Beč. Došavši u Beč, odmah upoznaju raspoloženje nadležnih krugova. Bijaše im jasno da će rezultat najprije postići ako grad u ime otkupnine ponudi izvjesnu svotu novaca, jer zbog ratova je kraljici novac bio vrlo potreban. Zato dopisivanjem stupe u pregovore sa senatom i u ime grada obećaju otkupninu od 5000 dukata, i dvije stotine konja. Tada je stvar tekla mnogo brže. Unatoč svim zaprekama i nepovoljnim izvještajima županije, misija izaslanika bude okrunjena sjajnim uspjehom: Subotica postade 22. januara 1779. slobodan kraljevski grad i dobije naziv u čast kraljice Maria Theresiopolis. Kraljica pak svakom izaslaniku dade zlatnu kolajnu, koja predstavljaše njenu sa dragim kamenjem ukrašenu sliku. Tada se Ivan Sučić vrati kući, a Parčetić ostade da izvrši gradske obaveze i primi povelju sa novoizradjenim grbom.

Nakon što je obavio povjerene mu dužnosti, Parčetić se sa poveljom i gradskim grbom krene

kući. Na vijest da on dolazi, grad mu priredi sjajan doček. Na Tompi ga 20. maja susrete svečana povorka subotičana. Došavši k njoj, Parčetić održi na latinskome jeziku divan govor. On počne ovako: „Prestanite malo i recite šta znači ova povorka? U ruci vam je ubojno oružje, a na licu vam se odrazuje radost vašega srca . . . .“ I biranim riječima sa velikim zanosom ocrta bunjevačkom zaslugom, a kraljičinom dobrotom postignutu slobodu Subotice.

Sa neopisivim oduševljenim i velikom svečanošću bude dočekan Parćetić u Subotici. Stjepan Ranić župnik 20. maja otpjeva zahvalnu službu božju, a 22 maja senat održi svečanu sjednicu na kojoj se hrvatski pročita kraljičina povelja i sva prava koja je Subotica stekla postavši slobodan kraljevski grad.

Subotica, oslobodivši se kameralne vlasti, samostalno uredjuje administrativne, sudske i gospodarske grane svoga područja. Na upravi grada stoji gradonačelnik sa dvanaest senatora. Prvi gradonačelnih bijaše Luka Vojnić, a članovi senata bijahu Josip Mamužić, Martin Mamužić, Toma Rudić, Petar Jozić, Nikola Sagmeister, Šimun Prćić, Karlo Kovač, Ivan Sučić, Šimun Romić, Albert Kopunović, Grgur Kopunović i Stjepan Kulundžić. Osim toga je Subotica kao slob. kr. grad imala pravo da pošalje dva zastupnika u zemaljski sabor. Prvi zastupnici su joj bili Antun Parčetić i Ivan Sučić. Grad im se time dostojno oduži za njihov rad u Beču.

Ali Subotica pa i drugi slob. kr. gradovi nisu dugo uživali plodove stečenih prava. Marija Terezija umre 1780, a njen sin i nasljednik Josip II. sprovede velike reforme u nutarnjem uredjenju države.

zkvh.org.rs

On ukine županije, a Ugarsku razdijeli na deset oblasti. Bačka sa torontalskom, tamiškom i krašovskom županijom sačinjavaše jednu oblast na čelu koje bijaše postavljen Ivan Bacho kraljevski komesar. Time je prestala samostalnost slob. kr. gradova. Josip osim toga kolonizira Nijemce u Bačku, uvede njemački kao službeni jezik, dade popisati i procijeniti posjede, reformira porezni sistem i prouzrokuje veliko nezadovoljstvo u cijeloj državi. Sva je sreća što ta rjegova reforma nije bila dugoga vijeka. On umre 1790, a sa njegovom smrću postade sve onako kao što je ranije bilo.

GLAVA XIX.

MATERIJALNO BLAGOSTANJE I PROSVJETNE PRILIKE U VOJVODINI TOKOM OSAMNAESTOGA VIJEKA.

Dosada smo govorili o dogadjajima koji su se zbili na izmaku osamnaestoga vijeka pa treba da pogledamo kakve su bile materijalne i prosvjetne prilike u tom pod imenom prosvijetljenog apsolutizma poznatome vijeku.

Vojvodina ima sve uslove za gospodarstvo i stočarstvo. Plodnost njenoga tla je poticala stanovnike na zemljoradnju, a bujnost pašnjaka na stočarstvo. U starije doba je agrikultura zbog rijetkoće stanovništva bila na dosta niskome stupnju, ali sa dolaskom novih doseljenika se ona znatno pridigla čemu je najviše doprinijela racionalna politika Marije Terezije i Josipa II. Država je kolonisttma davala ne samo od poreza prostu zemlju već i gospodarske pribore, potrebno sjeme i t. d. Ona je time pružila mogućnost da se agrikultura što bolje razvije i unaprijedi. I u svome pothvatu nije promašila cilja. Gospodarstvo se svake godine usavršivalo tako da je materijalna kultura u Vojvodini u osamnaestome vijeku prema tadašnjim prilikama bila dosta unaprijedjena.

Prema gospodarstvu obrt i trgovina su bili slabo razvijeni. Glavni je uzrok tome taj što su Vojvodjani mnoge za život potrebne stvari sami zgotovljavali. Odijela sa sami tkali i šili, kuće gradili i t. d. Domaći obrt osobito lijepo bijaše razvijen kod Bunjevaca i Šokaca. Njihove razne tkanine bijahu toliko lijepe

zkvh.org.rs

koliko i trajne.[1] Sve je to dosta otežavalo razvoj napredne trgovine koju stvara više raskoš no potreba.

Glavno i najpromjetnije trgovačko mjesto u Bačkoj bijaše Baja. Već 1696. u njoj se održavaju godišnje tri sajma. Ona je najznatnije tržište žita, a prednjači i u drugim granama trgovine. God. 1714. nalazimo u Baji 52, a g. 1748. u Subotici samo deset trgovačkih radnja.

Od gradjevina su znamenitije iz toga doba crkva Sv. Terezije u Subotici, župne crkve u Somboru i Baji pa vojarne, škole i druge javne zgrade. Osim toga bijaše znatan broj i vlastelinskih palača u Subotici, Baji, Somboru i po nekim selima.

Materijalna i duševna kultura se gotovo uvijek združuju: gdje je blagostanje veće tamo su prilike za prosvjetu povoljnije. Tako je bilo i u Bačkoj. Čim se gradjanski život počeo razvijati, potreba školstva se spontano opazi u svim organizovanim općinama.[2] Zato osnutak općina i škola spada skoro i isto vrijeme. Prvo je, naravno, u gradovima počela reorganizacija pučke nastave. U Somboru se pored franjevačke[3] god. 1722. osnuje i rimokatolička osn. škola. U Baji 1722., a u Subotici 1732. se ukinu franjevačke i osnuju pučke škole. Oko 1740. se u Subotici spominje učitelj Šimun Romić, kasnije Ivan Kadar, Marko Vukelić, Pavao Skenderović i grugi.

---

1) Još i sada ima iz toga doba krasnih tkanina, ćilimova, veziva i t. d.

2) U vojnoj krajini je doduše i ranije bilo škola u kojima su graničarski podoficiri pa kantori i dušobrižnici obučavali djecu na hrvatskom i njemačkom jeziku. Ali takva obuka je bila ne samo nedovoljna već i nesigurna. Borba sa Turcima i kurucima je često puta prekidala red u školama.

3) Franjevačke škole se osnovaše god. 1687. u Subotici i Somboru, a 1696. u Baji. Ali zbog čestih ratova one su vrlo slabo napredovale.

Tada se i po selima počeše osnivati narodne škole tako da je za nekoliko decenija svaka samostalna općina imala svoju školu. Mi ćemo u slijedećem iskazu pregledati kada su po hrvatskim općinama u Vojvodini i jugozapadnoj peštanskoj županiji osnovane rimokatoličke narodne škole i koji su bili prvi poznati učitelji u njima.

Naziv općine	Kada je osnovana škola	Tko je bio prvi poznati učitelj?	Kada je nastupio zvanje?
Aljmaš	1756	Mihovil Forgač	1756
Bač	1744	Luka Lukačević	1756
Bajmak	1783	Ivan Goretić	1783
Batina	1771		
Bikić	1767	Stjepan Goretić	1767
Breg	1752	Ignacije Balažević	1752
Ćantavir	Oko 1800		
Čavolj	1762	Antun Laub	1762
Čonoplja	1762	Andrija Kralj	1762
Dušnok	1762	Matija Mandić	1762
Gara	1735	Antun Tubić	1735
Gor. Sv. Ivan	1783	Stjepan Balažić	1783
Kaćmar	1762	Josip Mihályi	1762
Matević	Oko 1790		
Bač. Monoštor	1752	Antun Zetović	1752
Plavna	1783	Ladislav Bošnjaković	1783
Santovo	1762	Toma Bena	1762
Sonta	1734	Franjo Tadijanović	1750
Sv. Miletić	1752	Mihovil Radić	1770
Vajska	1742	Tomislav Kaplarović	Oko 1800
Vancaga	Oko 1790		

zkvh.org.rs

U svim školama navedenih općina se učilo samo hrvatski, jer Madjara jedva je i bilo ponegdje u Bačkoj. Isprva učitelji nisu imali stručnu spremu nego su zvonari pa isluženi podoficiri i vojnici obučavali mladež u najelementarnijim stvarima. Na više mjesta je općinski bilježnik ujedno bio i kantor i učitelj. Kasnije se već tražilo da učitelj ima tri razreda latinske skole. Kako za postavljanje spremnih učitelja tako i za podizanje školskih zgrada su činjene potrebne mjere. Županija 1770. izdaje naredjenje općinskim upravama da grade potrebne školske zgrade.[1)] Plod ove naredbe se vidi u tome što je već 1771. godine pedeset bačkih općina imalo svoje školske zgrade.

U školama se u prvome redu, naravno, učilo čitati, pisati i računati. Zatim se predavala vjeronauka, nešto povijesti, prirodoslovlja i dr. U većini mjesta se to vršilo i bez potrebnih udžbenika što nije čudo kad pomistimo da je osnovna obuka bila samo u svom početnome stadiju.

Pored osnovnih bilo je u Bačkoj i t. zv. latinskih škola u kojima su predavali franjevci. Prva latinska škola je osnovana 1747. u Subotici, zatim 1757. u Baji, najzad 1763. u Somboru. Ove su imale samo tri razreda i služile su za odgajanje učitelja i spremanje učenika za visoke škole.[1)]

Takvo je bilo školstvo u Bačkoj sve dok Marija Terezija god. 1777. nije izdala svoj čuveni *Ratio Educationis.*[2)] Po njemu sistem školstva bijaše vladarevo pravo. Inače u pučkoj nastavi nisu nastale

---

1) Latinske škole su postale kasnije gimnazije.

2) Ratio Egucationis totiusque Rei Literariae per Regnum Hungariae et Provincias eidem adnexas. Tom I. Vindobonae MDCCLXXVII.

veće promjene. Znatnija promjena bijaše ta što je država protegla pravo na sve prosvjetne ustanove dok se školstvo dotada smatralo samo crkvenim pravom. Država, prema tome, postavlja školske nadzornike koji u duhu nastavnoga plana djeluju na razvoju pučke obuke.

Po toj uredbi o školama Bačka je spadala pod upravu pečuhskoga nadzorništva. Ali zbog velike udaljenosti nadzornikov rad za Bačku bijaše veoma otežan. Zato kr. namjesništvo u Požunu 1780. postavi Mateja Rudića žup. podbiježnika pomoćnim nadzornikom za rimokatoličke osnovne škole u Bačkoj. Rudić oduševljenjem i ljubavlju primi svoju dužnost i otpočne intenzivan rad za napredak narodnoga prosvjećivanja. Stara se da škole, gdje god je moguće, dobiju zasebne zgrade, postavlja spremne učitelje i snabdjeva učenike potrebnim udžbenicima Budno pazi da učenici osim vjeronauke nauče dobro čitati, pisati i računati. Tim svojim radom Rudić je doista stekao zasluge na polju narodnoga prosvjećivanja.

Josip II. bez veće promjene nastavi prosvjetnu politiku Marije Terezije. Već početkom svoga vladanja počne kolonizirati Nijemce u Bačku i zatim osnivati njemačke škole. Kao prijatelj francuskih filozofa, izda ukaz o toleranciji, ali je zato uvijek favorizirao Nijemce i njihov jezik na štetu Srba i Hrvata u Bačkoj. Ipak Slavenima od Nijemaca nije prijetila ozbiljna opasnost. Mnogo veća pogibao za Slavena bijahu Madjari koji koncem osamnaestoga vijeka počeše naseljavati Bačku. Već 1790. županija naredjuje da se u osnovnim školama u prvom redu

zkvh.org.rs

upotrebljava madjarski jezik.[1] Da bi se to naredjenje što bolje sprovodilo, županija iste godine naredi da se roditelji kazne sa dvanaest batina kad god propuste poslati svoju djecu u školu. Tu je početak pomadjarivanja. Ali stvar nije išla tako glatko. Trebalo je više od sto godina da se hrvatski jezik istisne iz škola. Borba je bila žestoka: ona počne pomadjarivanjem, a završi se diobom madjarske države.

---

1) Žup. sjedn. od 27 maja 1790.

GLAVA XX.

RATOVI S TURCIMA. ODLIKOVANJE NIKOLE MILAŠINA. BANDERIJ BAČKIH PLEMIĆA I KRUNISANJE LEOPOLDA II. MIR U SISTOVU.

Vojvodina je za nekoliko decenija otkako nije bila pozornica ratova u svakom pogledu znatno napredovala. Ali to napredovanje ugroze diplomatski zapleti. Napokon bukne i rat koji ljuto pogodi Banat i Bačku. Josip II. u maju 1787. sklopi sa Katarinom II. ruskom caricom krimski savez protiv Turaka. Prema tome rat bijaše neizbježiv. Carska vojska se već iste godine utabori kod Futoka u Bačkoj gdje ostade dugo vremena u pogubnoj dokolici. Za to vrijeme bijedni stanovnici pretrpiše veću štetu i od samoga rata. Opskrba vojske bijaše skoro ubitačna za građanstvo, ali protiv toga zla se ništa nije moglo učiniti, jer u ratno doba se više gleda na potrebu vojske nego na žalbe gradjana.

Josipova namjera bijaše da prije nego što navijesti rat iznenada osvoji Beograd. No taj pothvat mu ne uspije. Tada mu ne preostade drugo nego da objavi rat, što i učini 9 febr. 1788. Time se stanje ne promijeni, jer vojska je i nadalje ostala u Bačkoj nepomična. Izgledalo je da se nije mislilo na veću vojnu operaciju. Sam Josip II. podje u glavni stan svoga tabora i tom prilikom posjeti Subotičku gdje bude sjajno dočekan. Po tome se krene u Futok gdje stiže 15. marta 1788. Došavši u glavni stan, održi vojnu smotru i preuzme glavno zapovjedništvo. Ratni plan nije promijenio već je čekao da

zkvh.org.rs

prvo Rusi provale u Moldavsku. Medjutim turska vojska se primicala Beogradu i utaborila duž Dunava i Save. Veliki vezir je isprva samo proučavao razvrstavanje neprijateljskih četa. Ali početkom avgusta 1788. prijedje Dunav. provali u Banat i potisne vojsku generala Popilla. Pred vatrenim navalama turske konjice carska vojska uzmakne prema sjeveru. Da zaustavi prodiranje Turaka, Josip II. sa 40.000 vojnika podje u Banat. Ali u burnoj noći 20. septembra vojska mu se zbuni pa mjesto Turaka počne sama sebe tući.[1] Da su Turci to za vremena doznali, carska je vojska te noći mogla biti sasvim uništena.

Nakon kravih okršaja, Turčin bude potisnut iz Banata, ali time odluka rata još nije pala. Sve ostade kao što je i bilo. Josip II. se tada vrati u glavni stan u Futok da sastavi plan dalje vojne operacije protiv Turaka.

Došavši u glavni stan, Josip II. sasluša štab vrhovne komande o stanju vojske i vojnoj sili neprijatelja. Zatim zatraži da mu se predlože lica koja bi za ratne zasluge trebalo odlikovati. Medju prvima bude predložen i mladi franjevac Nikola Milašin koji se kao feldkurator istakao ne samo brižnim njegovanjem bolesnika već i neobičnim junaštvom i u samoj borbi. Premda neprijatelj svećenstva, Josip II. je znao pravo cijeniti svačiju zaslugu. „Upravo sam sada, reče, osnovao kaptol u Stolnom Beogradu pa ću ga tamo imenovati za kanonika“. Na to ga jedan od vojskovodja opomene da se po crkvenome pravu redovnik ne može postaviti za kanonika. „Kad ne može biti kanonik, ja ću ga imenovati za biskupa“, odgovori car. „To već dopušta crkveno pravo“

1) Marczali H.: Magyarország története VI. 449.

doda vojskovodja. I Nikola Milašin zaista postade stolnobeogradski biskup.[1)]

Josip nije dugo boravio u glavnom stanu. Tome bijaše uzrok taj što ga je bojna sreća ostavila. Kraj ogromne svoje vojske nigdje nije mogao postići odlučan uspjeh. To ga toliko razočara da tjelesno i duševno slomljen podje u Beč. Otada ga više nisu mogli oduševiti ni vojni uspjesi pa ni zauzećem Beograda okrunjena pobjeda generala Laudona. Njegova bolest bijaše smrtna. Nakon oduljega bolovanja, on umre 20. febr. 1790.

Josipa naslijedi njegov brat Leopold II. Njegovo krunisanje pruži Madjarima priliku da javno i svečanim manifestacijama istupe protiv austrijske politike. Josip II. je, naime, dao prenijeti krunu Sv. Stjepana u Beč. Taj postupak ljuto uvrijedi Madjare koji jedva čekaše zgodan čas da dadu izraza svome ogorčenju. Smrt Josipova dade povoda te odluče da će na demonstrativan način prenijeti krunu Sv. Stjepana iz Beča u Budim. Da bi tom istupu dali revolucionaran karakter protiv postupanja Beča, odluče da će prenos i čuvanje krune vršiti banderija plemića svih županija. Zato pozovu svaku županiju da odašalje svečani banderij na zarečeno vrijeme i odredjeno mjesto. Bačka se takodjer odazove pozivu i pošalje većinom od Hrvata sastavljeni kićeni banderij u Budim. Neosnovano je tvrdjenje da su Hrvati i Srbi prožeti

---

1) Nikola Milašin se rodio u Cavolju (Madjarska), a umro u Stolnom Beogradu 1811 godine. Dan i godina njegova rodjenja se ne zna, jer tada se još nisu vodile matrikule. Zna se samo toliko, da je bio sin siromašnih roditelja. Stupivši u franjevački red, odlikovao se uzornim životom i požrtvovnim radom. Kad je za vrijeme cara Josipa u Beču jednom eksplodirala jedna barutana, Milašin je prvi pohitao na mjesto nesreće da pruži tjelesnu i duševnu pomoć nastradaiima.

zkvh.org.rs

madjarskim nacìonalizmom pošli u Budim. Njih je, kao i sve ljude, jedino privlačila parada koja se imala održati u tamošnjoj kraljevskoj palači.

Vodj bačkog banderija bijaše Matej Vojnić, prvi kapetan Josip Latinović, drugi kapetan Salamon Vojnić, pobočnik Mirko Tomčanji, zastavnik Jakov Antunović, a vitezovi mu bijahu: barun Antun Brnjaković, Benedikt i Damjan Piuković Lovro nadalje Pavao pa Matija Vojnić, Ivan Rudić, Baltazar Sučić, Ivan Pilasanović, Ivan i Antun Latinović, Ignacije i Franjo Gomboš, Mihovil Horvat, Matija Kézsmarki, Nikola Köröskényi, Josip Vojnić, Dimitrije Zako, kapelan Stjepan Roth i pop Simo iz Srbobrana. Prema tome vidimo da cvijet bačke aristokracije bijahu gotovo sami Hrvati. Sva važnija mjesta su oni zapremali, a svojom otmjenošću su svagda bili ponos i dika bačke županije.

Sjajno opremljeni banderij bačkih plemića se krene 19, a u Budim stiže 29. juna 1790. godine, U Budimu bijahu istodobno koncentrirana banderija iz tridesetitri županije. Svakom banderiju bijaše odredjeno vrijeme čuvanja Stjepanove krune. Na kićene Bačvane dodje red izmedju 3. i 9. jula. Samo čuvanje se obavljalo na taj način da se dnevno tri para čuvara mijenjalo svaka dva sata.[1] Prema tome je svakome čuvaru propisano bilo čuvanje od osam sati dnevno. Tako je do krunisanja Leopoldova na svaki banderij došao red čuvanja Stjepanove krune.

Dok se u Budimu obavljahu sjajne i dugotrajne svečanosti dotle se sa Turčinom vodiše mirovni pregovori koji se 23. septembra završe mirom u Sistovu.

---

1) Századok, 1881.

Rezultat trogodišnjega rata bijaše taj da su granice kraj mnogo ljudskih i materijalnih žrtava ostale status quo ante.

Leopold II. je mogao da u miru poveća sjaj svečanosti svoga krunisanja. Bački banderij poslije izvršenoga čuvanja Stjepanove krune ostade u Budimu da prisustvuje tim ceremonijama. Medjutim krunisanje bijaše na tradicionalan način obavljeno 15. nov. 1790. u Bratislavi. Po svršenim svečanostima se svaki banderij vrati u svoju županiju. Leopold pak nastojaše da narod u miru steče opet ono blagostanje što je u ratu izgubio. Ali taj mir bijaše kratkoga, a Leopoldovo vladanje još kraćega vijeka. U to doba se na zapadu pojavi junak koji će pobijediti svu Evropu. Taj junak bijaše Napoleon I.

zkvh.org.rs

GLAVA XXI.

USTANAK PLEMIĆA. BAČKI HRVATI U FRANCUSKIM RATOVIMA

Leopold II. umre 1792, a naslijedi ga Franjo I. koji se odmah na početku svoga vladanja uplete u duge i nesretne ratove sa Francuzima. Pozornica rata bijaše u Italiji pa opasnost isprva nije bila velika. Ali čim je Napoleon preuzeo vrhovno zapovjedništvo francuske vojske, bojno stanje se odmah promijeni. On u više mahova potuče i potisne carsku vojsku iz Italije te prodre u Koruśku i Štajersku.

Franjo u svojoj neprilici odredi novačenja i pojača vojsku, ali uzalud pokuša da ustavi prodiranje slavnoga protivnika. Napoleon je slavodobitno napredovao i zaprijetio i samome Beču. Videći očitu opasnost, Franjo 8 apr. 1797. odredi ustanak ugarskoga plemstva da tako pojača vojsku i ukloni pogibao koja svakim danom bijaše veća.

U starija vremena su plemići smatrali svetom dužnošću boriti se za svoga vladara. No kasnije su odnos plemića prema kralju regulisali zakonom potvrdjeni propisi. U XIII. zak. čl. od 1741. su utvrdjena prava i dužnosti plemića, ali samo privremeno. Oni se zato i prije i poslije toga uvijek rado i sa oduševljenjem odazvaše pozivu svoga kralja. Tako to bijaše i ovaj put. Bački plemići sa veseljem prime carski poziv i odmah se počnu spremati za polaz u boj. Tadašnji veliki župan Andrija Odri te podžupani Tadija Latinović i Matej Slatković sa višim

činovnicima i uglednijim gradjanima županije učiniše potrebne mjere za organizaciju plemićkih četa.

Za kratko vrijeme budu okupljene i opremljene tri plemićke kohorte. Prva bijaše koncentirana u Subotici, druga u Baji, a treća u Somboru. Sastanak sve tri čete bijaše odredjen u Subotici. Časnici plemićke vojske bijahu Salamon Vojnić zapovjednik sve tri kohorte, zatim Antun Rudić kapetan, Baltazar Sučić natporučnik, Nikola Köröskényi i Pavao Gombos potporučnici prve čete, nadalje Josip Vojnić kapetan, Stjepan Antunović natporučnik, Aleksander Vermeš i Franjo Császár potporučnici druge čete, napokon Benedikt Piuković kapetan, Martin Dančа natporučnik, Filip Piuković i Stjepan Fratričević potporučnici treće čete. Ukupni broj plemićke vojske je iznosio 506 boraca većinom Hrvata pa Srba i Madjara.

Plemićka vojska se početkom jula 1797 krene iz Subotice preko Baranje u zapadnu Ugarsku. Dne 28 jula stigne u željeznu županiju i ustavi se u Sárváru. Odavde se polovinom avgusta krene u tabor kod Murske Subote. Franjo I. je takodjer bio u tome taboru. Prije polaska vojske u boj, on održi vojnu smotru i tom prilikom pohvali ustaške čete bačkih plemića.[1] Iz Murske Subote bačka vojska 12. septembra bude upućena u Šopronsku županiju te se utabori kod Čorne gdje u vojnim vježbama čekaše zapovijed polaska u boj. Medjutim da toga nije došlo, jer je Franjo 17 oktobra 1797. u Campo Formiu sklopio mir sa Francuzima. Tada plemići budu poslani svojim kućama.

---

1) Horváth : Magyarország tört. VIII. str. 207.

zkvh.org.rs

Mir sklopljen u Campo Formiu ne bijaše dugoga vijeka. Francuzi od Italije zaprijete austrijskim zemljama, navale na cara te plane strahovita borba. Kad je Napoleon u marengskoj bitci potukao Franju, ovaj 7 septembra 1800. opet pozove plemiće da se dignu na oružje. Bačka je i ovaj put učinila svoju dužnost. Za kratko vrijeme bijahu organizovane predjašnje plemićke kohorte. Subotica tom prilikom sama dade još jednu četu koju su predvodili Maksimilijan Sučić kapetan. Time Kuzmanović i Antun Kalofatić natporučnici, Djuradj Antunović i Josip Lovász poručnici. Početkom decembra ustaška vojska se krene iz Subotice u šopronski tabor kamo je i Franjo stigao. Car održi vojnu smotru i bijaše vrlo zadovoljan sa četama bačkih plemića.

Neprestano prodiranje Francuza prisili Franju da pozove ustašku vojsku na obranu Beča. Ovdje izbije neočekivani razdor medju samim plemićima. Plemići su, naime, dužni bili boriti se samo u okviru državnih granica. Zato kad je ustaška vojska stigla na granicu, bački pješaci ne htjedoše dalje ići. Kad je carska vojska počne siliti da prijedju granicu, oni otkažu poslušnost i upute se kući.

Glavni zapovjednik plemićke vojske uputi za njima jednu konjičku diviziju da ih vrati natrag. Plemići se na to razvrstaše u bojne redove i započnu boj. Nakon ljute borbe, njihov otpor bude skršen i mnogi od njih se vrate u tabor, a većina u svome rasulu dodje kući.

Kr. namjesništvo u Požunu 13 dec. izvijesti Bačku županiju o tom dogadjaju s tim da se bjegunci pohvataju i pošalju na ratište. I sam car piše županiji „koliko mu je mio bio odziv bačkih plemića

toliko mu je sada žao što su mnogi od njih otkazali poslušnost. Nada se da će županija bjegunce natrag poslati da prolijevanjem krvi operu nepromišljeno učinjenu ljagu.“ [1)]

Županija održi 26 jan. 1801. sjednicu sa koje caru i nadvojvodi Josipu izrazi svoje duboko žaljenje nad neposlušnosti plemića i obećaje da će odmah drugu četu organizovati i poslati u boj. To svoje obećanje naskoro izvrši te pošalje novu četu u tabor kod Bečkog Novoga Mjesta. Ona tamo sa ostalom vojskom čekaše da podje na neprijatelja do čega ne dodje, jer Franjo, da spasi Beč, sklopi 9 februara 1802 u Lunevilleu mir sa Francuzima. Tako se plemići po drugi put vrate kući bez da su učestvovali u ratu.

Mir u Lunevilleu potraja samo tri godine. Napoleon 1805. provali u Austriju i tako počnu novi ratovi. Požunski sabor odredi u cijeloj državi ustanak plemića da zaštiti Ugarsku od nesreće koja je lako mogla zadesiti od tako genijalnoga protivnika kao što je bio Napoleon. Bačka opet organizuje od plemića jednu pješadijsku i jednu konjičku satniju te ih pošalje u boj. Ali one teško da su učestvovale u borbi, jer se rat brzo svršio. U bitci kod Austerlica 2. dec. 1805. Napoleon potuče savezničku austrougarsku i rusku vojsku te prisili Franju na primirje pa 26 dec. 1805. i na požunski mir.

Napokon 1809 bijaše zadnji i najslavniji ustanak bačkih plemića. Napoleonovo prodiranje u nasljedne zemlje austrijske prisili Franju da nagovori staleže te ovi zakonom regulišu insurekciju plemstva.

---

1) Žup. arh.

zkvh.org.rs

Tako već početkom marta 1809. u Bačkoj se čine potrebne mjere za ustrojstvo i opremu plemićke vojske.

Početkom maja bački plemići podju ne samo u tabor kao dosada već i borbu sa Francuzima. U razvrstavanju vojske bijahu dodijeljeni nogradskoj pukovniji čiji zapovjednik bijaše Ignjat Garčika. Isprva su pored Abde blizu Djura kao predstraže junački vršili svoju dužnost. Kasnije pak stupe u otvorenu borbu sa Francuzima. Naročito se istaknu Hrvati (Bunjevci) pod zapovjedništvom Stjepana Sučića. Oni se 15, 16 i 17 juna kod Pardaja i Kis Mária-Cella sukobe i u bijeg natjeraju francuske pješadijske i konjičke odjele. Tom prilikom se istakao Lovro Antunović uhvativši jednog višeg oficira i jednog glasonošu. Od drugih hrvatskih plemića se takodjer istakoše Josip Kajić, Ivan Alaga, Matej Vujević, Luka Vidaković, Juraj Marković, Maksim Sarić, Nikola Vojnić, Filip Milašin, Petar Josip Piuković, Marko Mandić, Mihovil Markulin, Mihovil Vojnić i dr. U toku cijeloga rata bački plemići su dostojno vršili svoju dužnost. Oni se na polju časti junački mjeriše sa Francuzima sve do 21. jula kad je sklopljeno primirje. Poslije toga plemićke čete su vojnim vježbama provodile vrijeme sve dok nije Franjo I. 14 oktobra 1809 sklopio u Schönbrunu mir sa Francuzima. Tada plemićke čete bijahu upućene svojim kućama.

Francuski ratovi su Vojvodinu stajali mnogo ljudskih i materijalnih žrtava. Ali najveće žrtve su doprinijeli Bunjevci. Oni su bili prvi u pružanju materijalne pripomoći i prvi u bojnim redovima. Zato

od svih bačkih naroda najveća slava pripada njima, a ponosi i dika njihovim potomcima.

GLAVA XXII.

HRVATSKA NASELJA U BANATU. KRAŠOVANI, HRVATI U MARIJI RADNI, TEMEŠ REKAŠU, JUŽNOM I SREDNJEMU BANATU.

U Banatu ima oko 7000 Hrvata koji žive u Klariji, Hrv. Neuzini, Boki, Perlazu, Opavi, Starčevu, Borči, Glagonju i Komoljiči. Još veći broj Hrvata je pripao Rumunjskoj u Krašovu, Nermetu, Jablči, Kokotiću, Rovniku, Vodniku, Lupaku pa Keči, Rekašu i čuvenom prošteništu Mariji Radni. Oni se doseliše već u šesnaestom i sedamnaestome vijeku, a ovi u našemu Banatu dodjoše oko 1770. i 1801., dakle ovi potonji za vrijeme francuskih ratova.

Najstariji doseljenici Hrvati su Krašovani. Vrijeme njihova dolaska se dosada nije moglo utvrditi. Isto tako se ništa pouzdanoga ne zna ni odakle su došli. Predaja veli da se već tokom šesnaestoga vijeka doseliše iz Bosne iz okolice Kruševca ili Kreševa te su tako sačuvali naziv Kruševljani od čega su tokom vremena postali Krašovani. U starije doba se jedva što zna o njima. Istom u sedamnaestome vijeku znamo da su medju njima djelovali bosanski franjevci. Tako 1628. vrši duhovnu pastvu medju njima o. Mandulavić[1] a 1641. o. Dezmanić[2]. Otada se ta-

---

1) Acta Bosnae, pag. 381, 382, 392.
2) Ibid. pag. 410.

zkvh.org.rs

kodjer malo i različito govorilo o njima. Srbi ih smatraju Srbima, a Böhm[1] i Czörnig opet Bugarima[2]. Medjutim oni su Hrvati. Govore ikavštinom, a upotrebljavaju neke, samo njima svojstvene jezične osebujnosti. Tako mjesto futurskog oblika glagola *biti* upotrebljavaju *lati*. Na pr. *lam da vidim* (vidjet ću) i t. d. Ima ih oko 7500 duša, ali su, na žalost, osudjeni na nacionalnu smrt, jer u tudjinstvu nemaju sve uslove za očuvanje svoje narodnosti.

Iza krašovanske je najstarija hrvatska kolonija u Mariji Radni gdje žive oko 400 Hrvata. Vrijeme njihovog doseljenja ne znamo, ali toliko je sigurno da ih je na tom otočiću u moru tudjinskome bilo već početkom šesnaestoga vijeka. Tu je djelovao već oko 1520. o. Andrija Jonić, a iz matrikula umrlih u sedamnaestome vijeku vidimo da su tamo živjeli Abramovići, Carići, Dorkići, Novoselići, Margetići, Orošići i drugi. Tamošnji Hrvati se nazivaju Šokcima i vele da se njihovi predji doseliše iz Dalmacije. Govore ikavštinom, ali se njikov govor u mladjem naraštaju sve slabije čuje tako da će za kratko vrijeme navijeke zamuknuti lijepi jezik najistočnijih Hrvata.

Istočno od Temišvara, a južno od Marije Radne se nalazi mjesto Temeš Rékás gdje žive oko 800 Hrvata koji se takodjer zovu Šokcima. Za njih se drži da su ogranak bačkih Bunjevaca i Šokaca, ali se ne zna kada i otkuda su doseljeni. Iz crkvenih matrikula znamo da ih je već bilo u polovini sedamnaestoga vijeka, a najvjerovatnije je da su i oni došli iz Hrvatske i Dalmacije. Govore ikavski,

1) Bánság külön tört. II. str. 70 i 71.
2) Etnographie, III. pag. 270, 278.

nacionalno su još svijesni, ali se medju masama Madjara, Nijemaca i Rumuna kao takovi ne će dugo održati.

Mnogo kasnije spada kolonizacija Hrvata u našemu dijelu Banata. Ona nije vršena u isto vrijeme niti su Hrvati iz istoga mjesta doseljeni. Ti Hrvati se dijele na kajkavce u srednjem i štokavce u južnome Banatu.

Prilikom općeg preuredjenja vojne granice u drugoj polovini osamnaestoga vijeka nastadoše znatnije promjene u posjedima više vlastelina. Prema tome su nekim plemićima na jednim mjestima se oduzimali, a na drugim u ime odštete opet davali novi posjedi. Sa promjenom vlasnika zemlje se na više mjesta promijenilo i stanovništvo. To bijaše uzrok da i Hrvati iz ličke i modruške županije pa iz okolice Petrinje i Gline oko 1765 godine dosele u banatsko Podunavlje. Oni se nastaniše u većim grupama u Perlazu, Opavi i Starčevu, u manjim pak u Borči, Gloganju, Homoljici, a bijaše ih prije rasijano i po cijeloj okolici. Oni koji u većem broju žive u pojedinim mjestima ne samo da su sačuvali svoju narodnost unatoč žestokoga pomadjarivanja nego su pohrvatili znatan broj tudjinaca. Tako se u Opavi pohrvatilo preko 500 Nijemaca. Ali, s druge strane, izgubiše se oni koji su rasijano živjeli medju mnogobrojnim tudjincima. Prema tome koliko se utopilo u strance toliko se, otprilike, od stranaca pohrvatilo. Govore pomiješano ikavskom i ekavskom štokavštinom. Njihov broj iznosi oko 5000 duša. Marljivi su te u gospodarstvu lijepo napreduju. Od oslobodjenja se i kod njih, naravno, osnivaju razne prosvjetne ustanove i time se budi

zkvh.org.rs

nacionalna svijest koja je u tudjoj državi dugo vremena bila uspavana.

Isto preuredjenje vojne granice bijaše uzrok naselju Hrvata kajkavaca u srednjemu Banatu. God. 1778. Marija Terezija odredi da se znatan dio posjeda zagrebačkoga nadbiskupa i drugih uglednijih plemića ustupi vojnoj upravi, a vlasnicima dade odštete na drugome mjestu kameralnoga zemljišta. Tada se otpočnu dugotrajni i bezuspješni pregovori. Činiše se pokušaji za pravedan kompromis, ali sve bez uspjeha. Više od dvadeset godina je trajalo to natezanje. Napokon 1801. god. dodje do sporazuma na taj način da su oštećenici dobili medju ostalim i selišta Sarču, Modoš i Biled u Banatu. Iste godine Maksimilijan Vrhovac onovremeni nadbiskup zagrebački naseli svoje crkvene plemiće iz Turopolja u Klariju i Hrv. Keču (Rumunjska), iz Berkisenova u Hrv. Neuzinu, a iz turopoljske okolice u Boku i selište Biled. Ti doseljenici su, kao što rekosmo, bili svi plemići te su po procjeni dobili zemljište u svojoj koloniji. Od njihovih porodica ima koje su dosta odavno poznate. Tako u Klariji živi porodica Pozojevića čije predje poznamo već u šesnaestome vijeku[1]). God. 1566. Urban Pozojević kapetan kisenovske tvrdje za svoje junaštvo protiv Turaka dobije od Jurja Draškovića zagrebačkoga biskupa velike posjede, a njegov brat Juraj 1575. zadobije plemstvo od cara Rudolfa II. Od iste porodice potjekoše još 1740. Mirko zagrebački kanonik i 1779. Juraj prebendar zagrebačke katedrale. Osim Pozojevića znamenitije porodice bijahu i jesu u Klariji Milošići, u Hrv. Neu-

1) Po originalnim spisima crkvene općine u Klariji.

zini Berkovići i Novakovići, u Boci Malanovići i Žunci, n Hrv. Keči pak Mikšići. Oni su još i sada ponosni na nekadašnje im plemstvo i rado se sjećaju staroga bogatstva. Mogu se i sjećati, jer je svaka od te četiri naseobine dobila više od 10.000 kat. jutara zemlje od koje danas velika većina nije više u njihovim rukama. U tom pogledu se još najbolje održaše Hrvati u Keči. Oni broje po prilici 300 duša, a posjeduju oko 3000 kat. jutara zemlje. Ma da gospodarski jaki, oni svoju narodnost u Rumunjskoj ne će dugo održati. I njih će, kao i sve druge naše sunarodnike van otadžbine, zadesiti skoro nacionalna smrt.

Broj Hrvata u Boci, Klariji i Hrv. Neuzini iznosi 1600 duša. Kajskavskoga narječja medju njima sve više nestaje: oni se, kao što je i razumljivo, prilagodjuju jeziku banatskih Srba. Svoju narodnu nošnju su takodjer modernizirali kao i svi drugi narodi u Vojvodini. Neke narodne običaje kao na pr. božićne i dr. su još vjerno sačuvali. U porodičnome životu se odlikuju lijepim osobinama: čestiti su, mirni i vrlo gostoljubivi. U kućama im vlada red i uzorna čistoća. Vrlo su marljivi i pothvatnoga duha. U racionalnome gospodarstvu se drže na visini susjednih Nijemaca i Srba. Od oslobodjenja, naravno, imaju svoje škole pa se nacionalna svijest u njima sve više budi. Jednom riječi oni imaju sve uslove za sretan razvoj kako u materijalnom tako i u duševnome blagostanju. Kad imaju tako lijepu sadašnjost, nadamo se da će u slobodnoj državi dočekati još ljepšu budućnost.

zkvh.org.rs

GLAVA XXIII.

UTJECAJ HRVATA U POLITIČKOM, ADMINISTRATIVNOM I DRUŠTVENOM ŽIVOTU DO 1848. GODINE. PLEMIĆKE PORODICE. BISKUP PAVAO SUČIĆ ODGOJITELJ STROSSMAJEROV. OBIJEST PLEMIĆA.

Ovdje ćemo nastaviti prikazivanje dogadjaja što smo prekinuli svršetkom insurekcije bačkoga plemstva. Francuski ratovi zadadoše Ugarskoj osjetne rane od kojih se nije mogla brzo oporaviti. Zato Bačka kao i druge županije posveti najviše truda konsolidovanju unutrašnjih gospodarskih i financijalnih prilika. U tome radu se nije dala pomesti ni od koga pa ni od samoga cara sa kojim je više puta bila u očitome sukobu. Carska naredjenja ili uputi na zemaljski sabor ili jednostavno i ne uzima u u obzir[1]. To je znak da se ipak osjećalo za interese napaćenoga naroda. Kao svagdje tako i ovdje najveća zasluga pripada Hrvatima.

Vidjeli smo da su Hrvati uvijek igrali najvažnije uloge u političkom i društvenome životu Bačke. Tako je to bilo još od dolaska Bunjevaca pa tako bijaše i poslije francuskih ratova. Bunjevce vidimo svugdje na visokim položajima gdje stječu priznanje ne samo svoje okoline već i cijele Ugarske. U Subotici su veliki suci pa gradonačelnici sa većinom senatora uvijek bili Bunjevci. Osobito se istakao onamo od 1820. kao veliki sudac, gradonačelnik pa narodni poslanik Šimun Mukić svojim dugogodišnjim i uspješnim javnim djelovanjem. Pored njega se također istakoše Josip Antunović, Josip Sarić i mnogi

1) Bács Bodrog vm. monogr. II. str. 501, 502.

drugi koji svojim radom stekoše lijepe zasluge na administrativno društvenome napretku Subotice.

Kao što u Subotici tako Bunjevci imahu odlučan utjecaj u Somboru, Baji pa municipijskoj upravi Bačke. Važniji položaji su većinom u njihovim rukama tako da oni svagdje prednjače u društvenom i političkome životu, Od 1825. god. se naročito ističu Albert Antunović (stric biskupa Antunovića) i Josip Sučić ovaj kao prvi, a onaj kao drugi podžupan, pa Benjamin Latinović veliki bilježnik. Županija je uvijek slala u zemaljski sabor po dva zastupnika koji skoro uvijek bijahu Bunjevci. U važnije odbore se postavljaju većinom Bunjevci, unapredjeni činovnici su ponajčešće Bunjevci. Kad 1829. Josip Sučić bijaše postavljen sudijom stola sedmorice, njegovo mjesto zauzme Albert Antunović, a Antunovićevo pak Antun Vojnić. Tako je na svaki važniji položaj skoro uvijek dolazio Bunjevac. Ali Bunjevci svakako bijahu najljepše zastupani u municipijskoj upravi kad 1837. godine Josip Rudić postade namjesnik velikoga župana. Interesantno je da je pored Bunjevaca Madjara takodjer bilo uglednih pa ipak se na više položaje nisu postavljali oni već Bunjevci. Ova činjenica potvrdjuje da Bunjevci nisu bili samo ugledni već i sposobni za visoke položaje.

U to doba su dašto plemići igrali glavne uloge u svim granama društvenoga života. I po broju plemića su Hrvati zapremali dostojno mjesto u Vojvodini. Mi ćemo u slijedećemu iskazu pregledati koje su hrvatske porodice bile plemićke i kada su dobile plemstvo.[1] One plemiće koje smo već spomenuli

1) Nagy Iván: Magyarország családai sv. 1–12. Bács Bodrog vm. tört. társ. évk. 1893. i dr.

zkvh.org.rs

na pr. Vidakoviće, Markoviće, Prćiće ne ćemo uvrstiti. Isto tsko ne ćemo spominjati pojedine grane jedne porodice koje u isto vrijeme dobiše plemstvo. Na pr. Adamovići su dobili na više mjesta plemstvo: u Pečuhu, Svet. Miletiću i dr.

Porodično i krsno ime	Stalno boravište	Koje god. je zadobio plemstvo?
Adamović Juraj	Svet. Miletić	1625
Alaga Petar	„ „	1722
Antunović Albe	B. Aljmaš	1751
Bakić Gavro	Pečuh	1700
Balović Ladislav	Svet. Miletić	1776
Barašević Josip	Batina	1838
Baric Mihovil	Gara	1712
Blesić Nikola	Kaćmar	1756
Bošnjak Josip	Sombor	1770
Bukvić Ilija	Subotica	1741
Djelmiš Ivan	„	1798
Fratričević Jakov	Sombor	1791
Grašalković Antun	Baja-Beč	1750
Guganović Pavao	Kunbaja	1745
Horvat Andrija	Svet. Miletić	1798
Ivanić Josip	„ „	1744
Ivanković Nikola	„ „	1780
Jakopčić Šimun	Subotica	1816
Jozić Baltazar	Sombor	1805
Kajić Josip	Subotica	1798
Knežević Matija	Svet Miletić	1753
Kopunović Grgur	Subotica	1791
Kovačić Antun	B. Aljmaš	1813
Kujundžić Josip	Baja	1835
Latinović Stjepan	Borsód	1719
Mandić Ivan	Svet Miletić	1688
Markulin Ivan	Gornji Sv. Ivan	1776

Porodično i krsno ime	Stalno boravište	Koje god. je zadobio plemstvo?
Miković Ivan		1770
Milašin Nikola	Stolni Beograd	1791
Nimčević Maksimilijan	Subotica	1751
Orčić Matija	„	1776
Parčetić Martin	Sombor	1753
Pavić Mihovil	Pečuh	1732
Perčić Jakov	Subotica	1757
Pilasanović Filip	Roglatica	1741
Piuković Ivan	Matević	1741
Radnić Juraj		1832
Rudić Toma	Subotica	1755
Sarić Stjepan	„	1751
Stipanović Gajo		1752
Strilić Antun	Sombor	1791
Sudarević Gajo	Subotica	1751
Sišković Josip		1719
Tomašić Ivan	Subotica	1778
Vojnić Stjepan	„	1741
Volarić Franjo		1753
Vujević Ilija		17
Vuković Jernim	Subotica	1756

Kad uzmemo u obzir da je svaka od navedenih porodica bila prilično brojna, onda možemo prosuditi da upliv Hrvata u javnom i društvenome životu bijaše odlučnoga značaja.

Bunjevci se nisu istakli samo u administralivnoj političkoj struci nego su vazda imali vidjenih ličnosti i u drugim staležima. U vojništvu se istakao general Ignacije Fratričević, a od crkvenih dostojanstvenika bijaše najznamenitiji odgojitelj velikoga Strossmajera djakovački biskup Pavao Sučić o kome ćemo nešto opširnije govoriti.

zkvh.org.rs

Pavao Sučić je rodjen iz proslavljene grane plemenitih Sučića 11 januara 1767 godine u Subotici. Filozofiju svrši u Budimu, zatim stupi u redove kalačkoga svećenstva. Teološke nauke nastavi u Jegru i Pešti, a završi u Beču. Bio je kapelan u Krnjaji, Monoštoru, pa administrator u Čataliji i Karavukovu, napokon 1797 župnik u Bukinu pa župnik i vicearhidjakon u Subotici. God. 1815 bude postavljen kanonikom u Kaloči. Kao takav podje sa nadbiskupom P. Klobušickim na sinodu požunsku gdje brani povlastice metropolite kaločkoga protiv zahtjevima ostrogonskoga primasa u čuvenoj disertaciji *Metropolis Colocensis Metropoleos Strigoniensis semper Soror munquam Filia.* God. 1827. bude imenovan stolnobeogradskim biskupom. U svojoj dijecezi ostane nešto više od dvije i pol godine, jer već 3 juna 1830 dobije imenovanje za biskupa u Djakovo. Medjutim smrt Pija VIII. i duge konklave do izbora Grgura XVI bijahu uzrok kasnije prekonizacije tako da je Sučić ustoličen istom 13 juna 1831.

U Djakovu je tada bio i mladi Josip Strossmayer u kome je biskup Sučić odmah opazio vanrednu sposobnost i neobično interesovanje za nauku. Zato je budno pazio da se ta sposobnost mladoga klerika dobrom odgojom i potrebnim studijama usavrši. Zato god. 1833. pošalje Strossmayera u Budim da studira teologiju. Ma da se mladi teolog odlikovao neobičnom darovitošću, biskup Sučić se nije prestao upravo očinski starati njime ne samo do svoje smrti, koja ga snadje 13 aprila 1834, već i poslije nje ostavivši mu na samrtni čas novaca za stroge

ispite iz filozofije. Njegov trud uložen za odgoju Strossmayerovu urodi lijepim plodom. Poslije dva-deset godina Strossmayer ga kao biskup naslijedi[1] u Djakovu i postade jedan od najvećih sinova hrvatskoga naroda.

Po dosadašnjem opisu Bačka je morala biti sretna zemlja, što nije sasvim tako, jer pored sreće uvijek je bilo i nesreće. Rata, doduše, nije bilo, ali je druga bijeda narodu zadavala veće udarce i od samoga rata. God. 1831. kolera desetkovaše stanovništvo cijele Vojvodine. Najžešća je bila u avgustu i septembru kada je po selima dnevno umiralo 10, 15 pa i više osoba. Zvonjava bijaše zabranjena kao i redovno sahranjivanje. Franjevci rabilježiše da je samo u Subotici pokosila 2590 žrtava. Broj mrtvih po drugim gradovima i selima razmjerno bijaše po svoj prilici isti. Od svih gradova je najgore prošla Baja. Jedva se oporavila od kolere kad 1 maja 1840 bukne u njoj požar i uslijed velikoga vjetra izgori gotovo cio grad. Narod je tu tužnu uspomenu sačuvao u pjesmi.

Prvog maja izgorila Baja,
Za dva sata šezdeset sokaka . . . .

Po podne oko dva sata bukne požar u jednoj kući na sjevernome dijelu grada. U isto vrijeme se podigne strašan vihor te raznese požar po cijelome gradu. Za nekoliko minuta se cijela Baja pretvori u dim i plamen. Do četiri sata izgori šest crkava, franjevački samostan, gimnazija, bolnica, preko dvije hiljade raznih zgrada i osamdeset ljudskih žrtava.

---

1) Dne 2 novembra 1872. Strossmajer reče o biskupu Sučiću da je bio čovjek vrlo dobar i blag i vrlo je lijepo u govoru na bunjevačku zanašao. Bio je ljub telj cvijeća, te bi ga posjetnici biskupskoga vrta ne jednom zatekli kako cvijeće ili vodom zalijeva ili vlastitom rukom sadi.

zkvh.org

Vjetar bijaše toliko jak da je na dvadeset kilometara južno od Baje raznosio goruće stvari. Nije potrebno tumačiti veličinu štete što je prouzrokovala ta velika nesreća. Dosta je napomenuti da Baja dotada bijaše po industriji, trgovini i prometu prvi grad u Bačkoj, ali po toj katastrofi ona se više nije podigla na visinu na kajoj je nekada bila.[1)]

Pored elementarne nesreće vojvodjansko stanovništvo je pritiskala i socijalna bijeda. Plemstvo je držalo u rukama svu vlast koju poslije tridesetih godina nije baš uvijek najsavjesnije upotrebljavalo. U bogatstvu i dokolici mnogi plemićki činovnici omlitave i postanu štetni ne samo sebi već i svojoj okolini. U Bačkoj ne bijaše ni jedne novine; duševne hrane skoro nitko ne traži već gotovo svaki se odaje neumjerenim pijankama, zabavama, igrankama i t. d. U prizemlju županijske zgrade bijaše gostionica u kojoj su gospoda činovnici često puta provodili cijele noći u veselu i pijanu društvu. Više puta je bilo da se i po samim zvanjima održala bučna zabava, ali je to kasnije veliki župan Rudić zabranio.

Takav život nije bio samo u središtu županije već i u selima kamo su gospoda županijski i kotarski činovnici rado izlazili na lov, zabave i t. d. Što god im je takav život više prelazio u strast, time se oni manje starаše zvaničnim i javnim poslovima. Školstvom i općim interesima se nije dovoljno vodilo računa šlo je sve, naravno, išlo na štetu naroda. I samu disciplinu je u takvim prilikama teško ili nemoguće bilo uzdržati prvo zato što oni, koji bi trebali da je uzdrže, takodjer pijanče, drugo pak zato

1) Gradnji železnica je Baji takodjer sve više oduzimala prometnu važnost.

što su činovnici sinovi uglednih plemića kojima se nije smjelo činiti krivo. Zato je moralo sve ostati onako kako je i bilo.

Nakon što smo vidjeli administrativne prilike i pijanke činovnika, pogledajmo kakav je bio život i samoga naroda. Onovremeni feudalni sistem je plemićima poružao privilegirana prava i baš ta prava su plemiće više kvarila no popravljala. Ljudi se pokvare kad ima se daje mogućnost da čine zločin bez kazne. Malo je ljudi koji na štetu drugoga ne će upotrebiti stečena prava. Tako bijaše i medju plemićima malo dobrih, a mnogo zlih ljudi. Sa njihovim slugama, radnicima pa najamnicima upravo barbarski postupaju. Batinanje se vrši na sve strane za najmanje prestupke, a više puta i za pravedne pa i za pohvalne stvari. Vlastelin plemić na pr, odredi za seljake rabotu. Tko na odredjeno mjesto preurani dobije ponekad isto toliko batina kao i onaj koji se zakasni. Čovjek je uvijek izložen batinama. *Bojim se Danajaca još i kad darove nose,* veli Virgil,[1] a ovdje se može reći: bojim se vlastelina još kad mu i darove nosim, jer dogodilo se da je darovatelj za uzdarje primio batine.[2] Ali to još nije bila najveća nesreća. Siromah radnik je više puta morao biti pravi umjetnik da ugodi obijesti krutoga vlastelina. Ako progovori bezazlenu, ali vlastelinu neugodnu riječ, može dobiti ne samo batine već

---

1) Aen. 2, 49.

2) Bács B. vm. tört. társ. évk. 1891. pag. 62.

Neki Šokac iz Sonte odnese jednu korpu rajčica Andriji Odru kotarskom predstojniku. Ovaj jednu po jednu udari o Šokčevu glavu. Šokac mu se zato lijepo zahvali, jer, veli, žena mu je savjetovala da mjesto rajčica donese krumpira pa do je poslušao, sigurno bi ostao bez glave. Dakle bio je magarac i jedan i drugi.

zkvh.org.rs

i smrt. Ivan Latinović iz Boršoda reče radniku koji mu je pokrivao kuću da nešto ne radi dobro. Ovaj mu odgovori da on dobro zna svoj zanat te da će vlastelin sa njegovim poslom biti potpuno zadovoljan. Latinović na to iznese pušku i opali u čovjeka koji mrtav pade na zemlju. I još ima ljudi koji hvale ta zlatna stara vremena!

Narod u to doba, kao što vidimo, bijaše orudje privilegiranih staleža. Njegovo je bilo raditi pa šutjeti. Ma da je bilo i od velikaša koji su očinski postupali sa njime, položaj njegov bijaše očajan. Malo dobra se gubi u moru zla. Ali to bijahu posljednji trzaji krutoga tiranina koji će doskora nemoćan pasti u prah da se više nikada ne pridigne na visinu na kojoj se nekada toliko ponosio.

GLAVA XXIV.

MADJARSKA REVOLUCIJA 1848—1849. USTANAK SRBA I DRŽANJE HRVATA U BAČKOJ.

Ivanić veli[1] da je bolje prešuljeti dogadjaje što su se zbili kod Bunjevaca i Šokaca za vrijema madjarska revolucije. Ja neprotiv tvrdim da ih ne treba prešuljeti nego prikazati onako kako su se oni razvijali, jer zadaća povijesti jeste da govori istinu. To će biti korisno već i zato što mnogi zbog neobaviještenosti prikazuju držanje Bunjevaca sasvim u drugome svijetlu nego što je ono zapravo bilo.

Dr. Fedor Nikić profesor univerziteta osudjuje držanje bunjevačke inteligencije, jer ona se, veli, od 1848—1860 uvijek borila protiv slavenske politike.[2] On tako govori zato što ne pozna dovoljno prilike onoga doba. Ne mislimo braniti sve Bunjevce, jer je medju njima već bilo pomadjarenih, ali ne možemo ih sve ni osudjivati. Tadašnje držanje Srba prema Bunjevcima se ne može opravdati, a držanje Bunjevaca prema Srbima se, takodjer, ne može opravdati, ali se može razumjeti kao što ćemo to kasnije vidjeti. Svakako je vrlo žalasno što su Bunjevci i Srbi vodili bratoubilački rat, ali pogledajmo tadašnje dogadjaje pa ćemo naći pravi razlog te nesloge njihove.

Madjarske revolucija izbije 15. marta 1848. u Pešti. Na čelu prevrata bijaše omladina koja izda znameniti proglas od dvanaest tačaka. Taj proglas

---

1) O Bunjevcima, str. 24.
2) Književni Sever, 1927. str. 44.

zkvh.org.rs

nije vrijedjao Bunjevce, jer je govorio o pravima, slobodi i jednakosti. Prema tome je sasvim razumljivo što se Bunjevci nisu bunili protiv njega. Gradski senat u Subotici održi 19 marta vanrednu sjednicu u kojoj bijaše odlučen osnutak narodne garde. Josip Antunović predsjednik odbora predloži da svaki gradjanin vrši čuvarsku dužnost grada. To su bile prve mjere da se održi javni mir i red. Držanje tadanjih bunjevačkih zastupnika Stjepana Kujundžića i Vinka Zomborčevića bijaše saglasno sa držanjem gradskoga senata, jer se mislilo da će sve mirnim putem proći. Zato se već 25 marta drži zahvalna služba božja u katoličkoj i pravoslavnoj crkvi u Subotici.

Medjutim stvar je postala ozbiljna. Hrvati pristanu uz cara, a s njima i Srbi, Sada bijaše očevidno da je rat neizbježiv. U tome momentu su Bunjevci bili u najtežem položaju, jer im nije preostalo drugo no pristati uz udaljene Srbe pa se baciti u pandže Madjara ili pristati uz Madjare pa se boriti protiv Srba.

Mnogo lakši položaj bijaše Srba. Oni u Novome Sadu i Srijemskim Karlovcima su mogli činiti šta su htjeli, jer im od strane Madjara nije prijetila nikakva, opasnost. Osim toga su ih potpomagali Srbi iz Slavonije i Srbije. Zato već 13 maja održaše kongres u Srijemskim Karlovcima te pozovu sve Srbe na oružje za ostvarenje srpske Vojvodine. Na čelu pokreta bijahu juraj Stratimirović, Svetozar Miletić i patrijarh Josip Rajačić. Srbi sa oduševljenjem prime taj poziv. Vojsku sakupe i organizuju neobično brzo te za kratko vrijeme njihove ustaške čete poplave svu južnu Bačku.

Srbi u tako povoljnim prilikama su trebali tražiti zbliženje i vezu sa Bunjevcima. Ali oni to ne samo da nisu činili nego su Bunjevce udaljivali od sebe raznim grožnjama. Kazat ćemo odmah i zašto je to bilo. Sjećamo se da su Srbi prije sto godina pretrpjeli nepravdu koju nisu mogli zaboraviti. Njima su tada bila uskraćena gotovo sva prava što su Bunjevci uživali. Sad im se pružila prilika da se osvete za tu nepravdu i to da se osvete Bunjevcima koji nisu bili krivi njihovu zapostavnjanju od strane Marije Terezije. Oni imaju gotove planove kako će Bunjevcima oteti posjede, kuće, stoku i t. d. Takve prijetnje su Madjari samo upotrebljavali na štetu i Bunjevaca i Srba. Istina da se te grožnje upućivahu većinom od strane Srba koji su bili u doticaju sa Bunjevcima i da se one ne bi izvršile, ali u ono vrijeme nije trebalo mnogo toga da se uzbune inače dosta urnemireni duhovi. Tu više nije moglo pomoći razumno dokazivanje, jer je mase obuzela strast koju nije lako stišati.

U takvim prilikama Bunjevci su dobro shvatili težinu njihovoga položaja. Dići se protiv Madjara znači hrliti u očitu propast, jer oni u blizini već imahu golemu vojsku. Osim toga alarmantne grožnje Srba samo pojačaše rezervirano držanje Bunjevaca prema Srbima. Tome su glavni razlog pogrješke učinjene u početku srpskoga pokreta. Srbima je dužnost bila da blagovremeno stupe u dodir sa bunjevačkim prvacima[1] jer oni su bili inicijatori cijeloga ustanka. Trebalo je prethodnim pregovorima

1) Bunjevački prvaci su takodjer trebali tražiti veze sa Srbima. Ugroženi položaj njihov tu pogrješku, doduše, olakšava, ali je ne opravdava.

zkvh.org.rs

pripremili teren za tako sudbonosne dogadjaje, pa onda čekali plodove uloženoga truda. Da se tako činilo, dogadjaji bi se po svoj prilici drukčije razvijali. Drugi razlog rezerviranome držanju Bunjevaca je taj što su Srbi vazda isticali srpstvo Vojvodine ma da je u njoj (osobito u Bačkoj) bio veliki broj i Hrvata. Osim toga oni su identifikovali vjeru i nacij u[1] Napokon razlog je tome i taj što Bunjevci nisu imali čovjeka koji bi sve te zaprijeke mogao savladati i oko sebe okupiti narodne mase i brzim nastupom uspostaviti oružanu vezu sa Srbima. Dosta puta jedan čovjek odlučuje sudbinom cijeloga naroda. Ali takvi ljudi su rijetki u cijelome čovječanstvu. Josip Rudić onovremeni veliki župan bijaše pristaša bana Jelačića i Srba pa je zato i smijenjen. Biskup Antunović Vinko Zomborčević, Ambrozija Šarčević bijahu takodjer pristaše Hrvata i Srba, ali nisu mogli ništa učiniti. Prema tome se ne može tvrditi da su Bunjevci više naginjali Madjarima no Hrvatima i Srbima. Po selima, gdje nisu dopirale razne i većinom lažne vijesti, razpoloženje Bunjevaca prema Srbima bijaše takodjer veoma živo, ali brzina dogadjaja onemogući svaku akciju za oslobodjenje.

Borba i pustošenje Bačke otpočne svom žestinom i Srba i Madjara. Nalazivši se u kliještama Madjara, Bunjevci su morali poći neželjenim putem. Nije laka stvar boriti se protiv rodjene braće. I sami Bunjevci su dokazali koliko im je bilo teško pri duši što je tako moralo biti. Oni se veseliše svakoj pobjedi Hrvata i Srba. Koliko su željeli poraz Madjara vidi se po tome što se do danas sačuvala ova rugalica:

1) Književni Sever, 1927 str. 48.

Bježi Kosuth kao zec,
Goni njega Windischgrätz . . .

Junačko držanje Srba uzruja cijelu Madjarsku. Uzalud se šalju nova pojačanja, bojna sreća se ne promijeni. Srbi zauzeše mjesto za mjestom tako da je do polovine februara 1849. gotovo cijela Bačka bila u njihovim rukama. Bunjevci u oslobodjenim mjestima sa oduševljenjem prime Srbe te se s njima bratski slože protiv Madjara. Ovo je takodjer jedan dokaz da bunjevačke mase nisu bile niti su mogle biti neprijateljski raspoložene prema Srbima. Po tome vidimo koliko je neosnovano bacati krivicu samo na Bunjevce. Na temelju dosadašnjih izlaganja možemo zaključiti da uzrok neslozi Srba i Bunjevaca osim nepovoljnih prilika bijahu i njihove vlastite pogrješke. Te pogrješke neka nam služe na pouku da ih više nikada ne ponovimo.

Srbi nisu dugo držali osvojene krajeve. Kretajući se prema Subotici, sukobe se sa Madjarima (5. marta 1849.) kod Kaponje blizu Bajmaka gdje izgube bitku te se povuču sve do titelske visoravni. U isto vrijeme general Mavro Percel započne ofenzivu na Bačku. Ali ban Jelačić priskoči u pomoć Srbima, potuče Percela 7. juna kod Kaća, a 24. juna kod St. Bečeja. Tada general Richard Guyon prijedje iz banata i Bačku i prisili Jelačićevu vojsku na uzmak. Medjutim slom Madjara bijaše na svršetku. Austrijski vojskovodja Haynau 29. jula osvoji Mélykut, 30. jula Suboticu, Baju, Sombor, Sentu i t. d. Poslije toga se Madjari još držahu nekoliko dana; napokon kapitulacijom kod Vilagoša (13. avgusta 1849.) njihov otpor bijaše potpuno slomljen. Konac madjarske revolucije bijaše početak Srpske Vojvodine.

zkvh.org.rs

GLAVA XXV.

SRPSKA VOJVODINA. HRVATI ZAPREMAJU VAŽNIJE ADMINISTRATIVNE POLOŽAJE. APSOLUTIZAM. STANJE HRVATA DO 1867. GODINE.

Nakon vilagoske kapitulacije za organizaciju Srpske Vojvodine bude postavljen Mayerhoffer koji imenuje Hrvata Karla Latinovića[1] komesarom i proglasi prijeki sud. Latinović otpočne rad i potvrdi većinu činovnika u svojim zvanjima medju kojima bijaše i Augustin Piuković bivši podžupan. Zatim dodje u Suboticu i postavi Pavla Antunovića bivšeg kotarskog predstojnika privremenim načelnikom Subotice. Srbima je vrlo krivo bilo što u Srpskoj Vojvodini jedan Latinović po miloj volji potvrdjuje i postavlja činovnike. Zato se dignu protiv njega, i sreća ih posluži te car Franjo Josip I. 10. okt. 1849. postavi Izidora Nikolića glavnim kr. komesarom Bačke. Ali stanje se time nije mnogo promijenilo, jer uprava Srpske Vojvodine i nadalje ostade većinom u rukama Hrvata. Srbi dakle tim svojim istupom nisu ništa postigli, ali su protiv sebe ogorčili sve narode Bačke. Madjari jedva dočekaše taj razdor te pohitaju u Beč da osujete ostvarenje Srpske Vojvodine. Ali to im ne podje sa rukom pošto je

---

1) Karlo Latinović svojom neobičnom ljepotom, dobrotom i prijaznošću steče ljubav i poštovanje ne samo svojih zemljaka već i viših krugova. Njegov lijepo uredjeni posjed bijaše t. zv. *Stari Ledjen* u Boršodu (Madjarska). Zalazio je često medju narod i s njime se bratski proveselio. Više puta bi digao čašu i uzviknuo: *Živili Bunjevci!* Bio je vrlo milostiv i često je stao na obranu svoga naroda protiv obijesti plemića. Narod ga je zato visoko cijenio i poštovao.

Franjo Josip još 13. decembra 1848. odredio njen osnutak.[1]

Vojvodtna je, kao što vidimo, bila samo zasnovana, ali još nije bila ostvarena. No to ostvarenje se nije dugo čekalo. Već 18. novembra 1849- Franjo Josip izda ukaz po kome Bačka, Torontalska, Tamišku Banovinu. Na čelo te pokrajine bijaše postavljen već pomenuti Mayerhoffer sa sjedištem u Temišvaru. Srpska Vojvodina zaprema Bačku, onaj dio Banata gdje Srbi stanuju pa iločki i rumski okrug u Srijemu. Ona je administrativno podredjena izravno carskoj vladi u Beču. Bački kr. komesar bijaše, kao što smo vidjeli Izidor Nikolić, a podžupan postade Karlo Latinović dotadašnji kr. komesar. Nikolić imenuje 26 novembra Pavla Antunovića subotičkim gradonačelnikom, Stjepana Blagojevića njegovim zamjenikom, a senatorima postavi Šimuna Markulina, Mihovila Vojnića, Benedikta Mačkovića, Martina Šarčevića, Jurja Zarića, Svetozara Milutinovića, Jurja Vilova, Franju Hoffmanna i Antuna Hofbauera.[2]

Vojvodina je, dakle, stvorena, ali bez nacionalnoga karaktera. Ona nikoga nije zadovoljila, a to je baš ono što je bilo najgore. Ona je politička nakaza koju svi mrze, a najviše sami Vojvodjani. Od Austrije se, u ostalom, nije ni moglo mnogo boljega očekivati. Ona je imala u vidu samo svoj interes. To se opažalo već kod stvaranja Vojvodine. Opsadno stanje nastade u svim mjestima, a vojnička vlast predominira u cijeloj upravi. Dobro bijaše utoliko što su naši ljudi bili na čelu vlasti, jer inače bi još gore bilo. Oni su opet morali postupati po

1) Reichsges. Blatt, 3, 1849.
2) Iványi : Szab. 12. kir. vár. tört. I. 499

zkvh.org.rs

instrukcijama iz Beča. Zato su ipak oni za svoj narod manje činili nego što su htjeli, a više nego što su po upustvima iz Beča mogli činiti.

Ni sami Srbi nisu bili zadovoljni sa takvom Vojvodinom. Tome se ne treba čuditi, jer se i radilo na tome da ne budu zadovoljni. Sam Mayerhoffer je rekao da Srbi u Vojvodini ne će biti vladajući narod[1] Eto kako bijaše priznanje Austrije! Carev interes nije da Srbi ojačaju, jer svim sredstvima dočepati se koje pokrajine bijaše tradicionalna politika Habsburgovaca. Žalosno je što se ta politika pomoću Slavena na njihovu štetu tako dugo održala.

Već 1850. se ukine podžupansko, velikobilježničko i podbilježničko zvanje, a na položaje kotarskih predstojnika budu postavljeni carski komesari. Po samoupravnim i drugim uredima često puta bijahu postavljeni njemački činovnici. Taj postupak samo poveća ogorčenje naroda. Ali se protiv njega nije moglo ništa učiniti, jer iste godine je osnovana i žandarmerija da uzdrži red i mir. Tada otpočne krajni apsolutizam i žandarska politika Bachova. Osim tiranije malo se može iz toga doba spomena vrijednoga zabilježiti. Medju važnije dogadjaje svakako spada i 2. maja 1853. izdana naredba Ministra Finansija o uredjenju katastra, pa 15. dec. 1855. o regulisanju gruntovnica te 7. febr. izdata carska naredba o postavljanju javnih bilježnika. Ma da se o prosvjetnim prilikama slabo vodilo računa, Subotica ipak 1858. podiže zabavište, više osnovnih škola, a gimnaziju dopuni sa pet na osam razreda.

Poslije krimskoga rata koji je Ausztriju kao saveznicu zapadnih sila survao u novčanu nepriliku,

1) Böhm: Délmagyarország külön tört. II. p. 71.

počeše mjerodavni krugovi u Beču uvidjati pogubnost apsolutističke politike. Oni su vidjeli zlo, ali nisu imali volje i energije da ga odstrane. Ali što oni nisu htjeli da učine, učinit će sami dogadjaji. God. 1859. bukne rat izmedju Austrije, Italije i Francuske. Austrijska vojska pretrpi 4. juna iste godine kod Mogenta veliki, a 21. juna kod Solferina još veći poraz. Mirom u Zürichu od 10. nov. 1859. Austrija izgubi najljepšu i najbogatiju pokrajinu Lombardiju.

Posljedica toga rata bijaše pad Bachove vlade. Država je pala u financijalna krizu čije saniranje nije bilo baš lako. Vidilo se takodjer i to da apsolutističkim sistemom sve samo gore postaje. Zato se t. zv. oktoberskom diplomom 1860. promijeni cio administrativni sustav, a carskom naredbom od 29. dec. iste godine bude ukinuta Srpska Vojvodina i Tamiška Banovina. Tako Bačka dobije svoju samoupravu. Velikim županom bijaše postavljen barun Josip Rudić. Grad Sombor ga upravu kraljevski dočeka. Na toj svečanosti ga zanosnim govorom pozdravi veliki rodoljub Ivan Antunović. Dr. F. Nikić osudjuje Bunjevce što su radosno pozdravili ukidanje Srpske Vojvodine.[1] Malo dalje pak on sam kao Srbin veli da ni Srbi nisu mnogo žalili za Bachovom Vojvodinom[2] koja je bila srpska samo po imenu. Prema tome on Srbima ne zamjerava ono što Bunjevcima pribacuje. Time on sam potvrdjuje svoju pristranost koje bi se u pisanju historije kao profesor univerziteta morao vazda čuvati.

Čim se uspostavila ta djelomična ustavnost, narodu je nekako odlanulo. Ali ni to jedva dočekano

1) Književni Sever, 1927. str. 44.
2) Ibid. str. 44.

zkvh.org.rs

stanje nije bilo dugoga vijeka. Dne 22. avgusta 1861. bude zemaljski sabor raspušten. Velikožupansko zvanje se ukine, a carskim komesarom bijaše postavljen Augustin Piuković. On odmah imenuje Antuna Kovačića prvim, a Trifuna Atanackovića drugim podžupanom i otpočne svoje djelovanje.

Ma da je Piuković dosta samovoljno upravljao, stanje županije, i ako polako, krenulo je na bolje. Ali je bilo još uvijek dosta i nevolje, osobito oko ubiranja poreza. Austrija je, naime, ubirala i od zemaljskoga sabora nevotirani porez. Županije se tome usprotive i uskrate plaćanje poreza. Tako dodje do sukoba izmedju gradjanskih i vojnih vlasti. Osobito žestok otpor gradjana bijaše u Subotici gdje se uporno držao cio senat sa Ivanom Mukićem gradonačelnikom i Ivanom Skenderovićem vilikim sudijom. Vojna vlast zatraži od Mukića da joj preda gradsku blagajnu i porezne knjige. Ovaj to energično odbije. Tada vojna vlast postavi u stan gradonačelnikov 9, u blagajnikov 8, u senatora 9 konjanika da ih na taj način prisili na pokornost. To je trajalo deset dana, a nije koristilo ništa.[1] Najzad Ambrozija Prćić gradski blagajnik popustivši brutalnoj sili vojnika bude prisiljen predati ključeve blagajne i porezne knjige. Tada vojnici kao zvjerad navale u kuće i počiniše grdnu pljačku i otimačinu. Gradska uprava je dizala tužbe zbog toga nasilja, ali to su bile samo zakašnjene tužbe, koje su ostale bez ikakvoga rezultata. Osim toga elementarna nesreća nanese u Bačkoj veliku štetu. God. 1865. bijaše velika poplava, a 1832. opet velika suša, pa 1865. glad i slijedeće godine kolera koja u Baji, Bikiću, Čavolju, Gornjem

1) Ivanyi: Szab. vár. tört. I. pag. 529.

Sv. Ivanu pa Čonoplji i t. d. pokosi mnogo ljudskih žrtava.

God 1865. barun Josip Rudić bijaše opet imenovan velikim županom. Pored njega je Piuković takodjer ostao i vršio dužnost komesara za gradove u Bačkoj. Medjutim takav administrativni sustav se približavao svome kraju. Ideja o nagodbi sa Austrijom zahvati sve jači korijen medju Madjarima. Austrija je takodjer osjećala potrebu nagodbe, ali se nije trsila da je oživotvori. U to vrijeme se zarati s Prusijom te 3. jula 1866. pretrpi strahoviti poraz kod Kraljičinoga Graca. U tome ratu se pokazala vojnička slabost Austrije. Zato se otpočnu pregovori izmedju Budima i Beča, koji se završe nagodbom i stvaranjem dualističke Monarkije. Krunisanje Franje Josipa I. u Budimu 8. juna 1867. je tu nagodbu sankcioniralo. Tako pored Nijemaca i Madjari postanu privilegiran narod na štetu i nesreću Slavena.

Pored svih nasilja i mana apsolutističkoga režima, Hrvati u Bačkoj i Baranji su imali svoje narodne škole. Kad je 1861. Ivan Mažuranić postao dvorski kancelar, prosvjetne prilike su i kod nas postale povoljnije. Njegovom zaslugom su Bunjevci dobivali školske knjige i druge udžbenike većinom u Beču štampane. Osim toga se u javnim uredima poštovao i upotrebljavao takodjer i naš jezik. Prema tome naš nacionalni opstanak nije bio ugrožen. No sasvim druge su prilike nastale sa nagodbom Budima i Beča. Madjarski nacionalizam se razbuktao i postao poguban za Slovene. Tu je početak velike borbe Bunjevaca protiv pomadjarivanja, borbe koja će svom žestinom neprekidno trajati pedeset godina.

---

zkvh.org.rs

DIO TREĆI

OD 1867. DO 1918. GODINE.

GLAVA XXVI.

PREPOROD HRVATA U BAČKOJ. IVAN ANTUNOVIĆ POČINJE BORBU PROTIV POMADJARIVANJA. OSNUTAK PUČKE KASINE U SUBOTICI.

Od doba revolucije 1848. nacionalna svijest Madjara se sve žešće raspaljivala. Sjaj i raskoš madjarske aristokracije privlačiše i jedan dio predstavnika Hrvata u Bačkoj. Stvar je došla već dotle da se neki Bunjevci javno priznavahu Madjarima. Ta žalosna pojava sa pravom zabrine sve naše rodoljube, jer, ako se ona produži, za kratko vrijeme Bunjevaca više ne će biti. Ivan Antunović prvi opazi tu opasnost. U njemu se porodi sretna misao da u Bunjevcima treba probuditi nacionalnu svijest koja će odbijati svaki napad pomadjarivanja. On u tome smislu odmah otpočne djelovanje. Već 1865. uz potporu i saradnju biskupa Strossmayera, Ivana Mažuranića, pa Franje Račkoga i Ilije Okrugića radi za preporod svoga naroda. Njegovu pokretu se pridružiše Ambrozija Šarčević, župnik Blaž Modrošić, Dr. Lazar i Augustin (Ago) Mamužić, Karlo Milodanović i pučki pisac Stjepan Grgić.

Poslije nagodbe izmedju Budima i Beča, sazovu god. 1868. predstavnici i starješine Bunjevaca u Subotici vijeće na kome odluče da će Bunjevci i nadalje zadržati svoj dosadašnji nadimak, jer bi

nazivom svog narodnog imena hrvatskoga bili izloženi progonstvu od strane Madjara. Medjutim Antunović uvidi da je potrebno početi veću akciju za suzbijanje tako žilavih protivnika kao što su bili Madjari. Zato već 1869. dodje iz Kalače u Suboticu te sazove u župnome stanu župe Sv. Terezije svoje uže prijatelje i narodne predstavnike na dogovor da se posavjetuju o tome kako bi svoj narod očuvali od propasti i preporodili narodnim duhom. Na to vijećanje dodju Ambrozija Šarčević, Dr. Franjo i Vinko Somborčević, Matija, Stjepan i Ljudevit Antunović, Ivan i Filip Probojčević i još neki svećenici. Antunović tada oduševljenim govorom pozove prisutne neka se stave na čelo narodnome pokretu u Subotici i porade svom energijom oko prosvjećivanja i budjenja nacionalne svijesti Bunjevaca. Jedva što je Antunović završio svoje razlaganje, kad ustade odvjetnik Dr. Franjo Somborčević i reče Antunoviću: *Brate Ivo, zakasnio si se s tvojim predlogom. Mi smo se već pomadjarili.*[1] Kao grom iz vedra neba djelovahu te riječi nekadašnjega rodoljuba i člana ilirskoga pokreta u Zagrebu na sakupljene bunjevačke rodoljube te svi nikom ponikoše i mukom zamukoše. Ljutit poradi toga ispada Franje Somborčevića, Antunović, okrenuvši se prema Ambroziji Šarčeviću, reče: *Hajdemo, Bozo, mi ovdje namamo više ništa tražiti.*[2] I obojica napuste skupštinu. Sporazumivši se sa Šarčevićem u vršenju nacionalnoga pokreta, Antunović se povrati u Kaloču.

Razdor što je prouzrokovao Franjo Somborčević nije ni na časak zaustavio plemenitu akciju naših

1) M. Mandić : Pedeset godišnjica Pučke Kasine, str. 11.
2) Ibid. str. 11.

zkvh.org.rs

preporoditelja. Uz Antunovića i Ambroziju Šarčevića pristanu i učena braća Mamužići pa i drugi ugledniji Bunjevci. Zato podje Dr. Augustin Mamužić lično u Kalaču Antunoviću te mu ponudi saradnju svoju i svoga brata Lazara. Antunović prihvati predlog, ali mu ujedno reče da će on lično pokrenuti opću prosvjetnu akciju za budjenje narodne svijesti Bunjevaca i Šokaca, a njima savjetuje da se late svim žarom toga posla u Subotici. Zatim još nadoda da će skoro pokrenuti Bunjevačke i Šokačke Novine. Očaran tom izjavom Antunovićevom, Augustin Mamužić se vrati u Suboticu.

Antunović je doista nastojao da obećani list što brže pokrene. Već 15. avgusta 1869. uputi Bunjevcima i Šokcima poziv na pretplatu. U tome pozivu kaže da će pokrenuti novine na bunjevačkome jeziku i poziva sve učene sinove na spasavanje Bunjevaca od sigurne propasti; proklinje sve koji se ogluše njegovu pozivu i ne pomognu rad prosvjećivanja svoga naroda. Evo šta medju ostalim veli on u svome proglasu: *Mene je prava Bunjevka rodila i zato donle neću da virujem, dok se ne osvidočim; da i vi blagog ovog naroda sinovi, koji ste na prsi bunjevaka, šokica odhranjeni, otaca vaši trudom i krvavim znojem izučeni, žestoku bol neosićate, kad gledate, gdi oni vaši rodjaci, na čiji rameni ste se na jedan ili drugi odličan svitovni ili crkveni stališ uzdigli: u neznanstvu čame, brojem i imovinom se gube, jer neimaju. tko bi jim knjige znanstva sadanjeg svita otvorio i nauku potribnu udilio, da se njeva lipa narav razvijava ... Braćo mila svanilo je, neka je dakle kraj neplodnoj tužbi, nasto je dan i pozivljemo se svikoliki u kojima još bunje-*

vačka, šokačka krv vrije, da se združimo, snagu i svu našu silu sjedinimo i narod naš od sigurne propasti izbavimo, a na onog, koji bi se iz ova narodna posla izvukao na sve grlo vičemo: da ga nije mila bunjevka, šokica svojim sladkim mlikom dojila, već nemila turkinja odgojila. [1])

Taj poziv prouzrokuje golemu radost kod Bunjevaca u svim krajevima. *Imat ćemo naše novine!* bijaše radosan usklik svih Bunjevaca i Šokaca. I doista na dan 19. marta slijedeće 1870. godine izidje prvi broj *Bunjevačkih i Šokačkih Novina.*[2]) U njemu Antunović veli doslovce ovako: *Budući da je čista moja nakana ko ono sunce koje s vedrog neba sja da ograni, oživi, razjasni sve polje, nadam se da će me okripiti ruka Svemogućega i uza me stati sva braća u kojih srca ljubav naroda gadna sebičnost ugušila nije.* Po proglasu i ovome članku jasno vidimo svrhu preporoditelja. Kao da čujemo samoga Antunovića kako nam staračkim glasom dovikuje: *Dalje od Madjara!* Bunjevci se lijepo odazovu glasu staroga rodoljuba. Odmah se javiše lijepi broj saradnika medju kojima bijahu Dr. Ambrozija Šarčević, Dr. Augustin Mamužić, Blaž Modrošić, Stjepan Grgić, župnik Ivan Palić, fra Stjepan Vujević i t. d., a od Hrvata iz Banovine biskup Strossmayer, Ilija Okrugić i drugi. Tako su *Bunjevačke i Šokačke*

---

1) Prema tome vidimo *da* je bunjevački pokret bio posve nezavisan od spskoga pokreta u Vojvodini. Ako bi se ipak moglo govoriti o kakvom utjecaju na Bunjevce, on bi mogao potjecati od ilirskog pokreta u kojem su i Bunjevci sudjelovali te od Hrvata koji su 1848. i 1849. mnogo više učinili za nacionalnu stvar od Srba. Ovo je iskreni odgovor koji toliko želi Dr. Fedor Nikić na 45 strani *Književnog Severa* od 1927. god.

2) God. 1875. prestanu izlaziti Bunjevačke i Šokačke Novine, a mjesto njih se pokrene Bunjevačko-Šokačko Vila pod uredništvom Blaža Modrošića.

zkvh.org.rs

Novine donosile rodoljubive i razne druge članke, a ponekada i koju zanosnu pjesmu budilicu. Time se znatno podigne samosvijest Bunjevaca i Šokaca,

Primjer Antunovićev slijediše i drugi rodoljubi. Karlo Milodanović pokrene 1872. u Subotici političko-zabavni list *Misečnu Kroniku*. Taj list takodjer znatno doprinese ostvarenju Antunovićevih ideja u bunjevačkoj metropoli.

Pored novinstva pojavi se i književnost. Profesor bajske učiteljske škole Ivan Mihajlović napisa čitanke za pučke škole i *Gramatiku Ilirskoga jezika*. Ambrozija Šarčević piše razne brošure, Ivan Prohojčević sastavi mali, a Ivan Palić srednji katekizam za pučke škole. Te knjige na narodnome jeziku iz pera domaćih sinova probude i razviju nacionalni duh i ponos Bunjevaca i Šokaca.

Ovo rodoljubivo djelovanje naših preporoditelja izazva mržnju, a prouzrokuje strah kod ovdašnjih Madjara koji se pobojaše za političku sudbinu južne Ugarske. Zato kao vladajući narod počeše Bunjevce sumnjičiti, zlostavljati, napokon zahtjevati da se odreknu svoje narodnosti i postanu Madjari. Ljutiti poradi toga nasilja, Bunjevci listom napuste madjarsku čitaonicu *Népkör* u Subotici koju su dotada zajedno sa Madjarima pohadjali. Na to Madjari opet uzeše progoniti bunjevačke rodoljube, naročito svećenike, činovnike i učitelje. Ista sudbina stiže i trgovce, obrtnike i radnike koji bijahu privrženici bunjevačke ideje. Bunjevačke pučke škole u Subotici i Somboru posvema, a u ostalim mjestima djelomično ukinu, a izdavanje naših udžbenika zabrane. Vlast uzmu u svoje ruke, i kao strastveni šoviniste pored madjarskoga noroda ne poznaju druge narod-

nosti. Njima se pridruže i pomadjarena porodica Vojnića i Latinovića. Latinovići prezirno spale sve knjige svojih djedova samo da zataru trag njihovome porijeklu. Tim putem podju, na žalost, i neki bunjevački intelektualci smatrajući svoj maternji jezik prostim i za njih nedostojnim jezikom. Tako Bunjevci bijahu izloženi žestokim napadima sa svih strana. Njihovo stanje, naročito u Subotici, bijaše zdvojno. Sloboda udruživanja i zborovanja bijaše zabranjena pa je to stanje, po svemu slično opsadnome stanju. puno gore od apsolutizma. Nije čudo što su mnogi Madjari proricali da će Bunjevci za dvadesetipet godina dočekati svoju smrt.

Naši su predstavnici uzalud iscrpili sve pravne lijekove protiv nasilja Madjara. Posljedica toga nasilja bijahu još bolje zbijeni redovi naših rodoljuba. Oni često puta vijećahu o tome kako bi suzbili pomadjarivanje Bunjevaca u opće, a potisnuli madjarsku manjinu iz subotičke gradske uprave napose. Napokon vrsni pravnik i žarki rodoljub Ambrozija Šarčević raspravljajući o progonsivu Bunjevaca sa učenom braćom Mamužićima reče: *Ša snosite taj odmetnički Mukićev jaram i tripite u gradskoj upravi oholu madjarsku majstoriju koja od vas živi i o vama ovisi, već se složite i osnujte jedno narodno gnijezdo, Bunjevačku Kasinu i zavladajte Suboticom bijelom.* Braća Mamužići sa veseljem prihvate taj plemeniti predlog te ga saopće svojim prijateljima koji ga takodjer sa oduševljenjem usvoje. Nije bilo rodoljuba koji od srca nije prionuo predradnji osnivanja tog nacionalnoga doma. Ljubav kojom se radilo za podizanje toga hrama ubrza mu ostvarenje. Početkom 1877. sastanu se u odvjetničkoj

zkvh.org.rs

kancelariji Dr. Augustina Mamužića Bariša Vidaković Božanov, Ivan Rožić, Josip Manić-Jukić, Đjeno Dulić i Veco Vidaković te na osnovu medjusobnoga sporazuma osnuju *Bunjevačku Pučku Kasinu*. Zatim sazovu privremenu skupštinu koja jednoglasno potvrdi podastrta joj pravila te izabra upravu čiji predsjednik postane Eugen Dulić, a pravila podnesu na odobrenje ministarstvu unutarnjih djela.

Osnivanjem *Bunjevačke Pučke Kasine* silno poraste samosvijest našega naroda, ali ujedno i mržnja Madjara koji uzeše otvoreno tražiti od vlade da ne potvrdi pravila te protivumadjarskom idejom zadojene ustanove. Ta se mržnja doskora pretvori u osvetu. Po naredbi ministra unutarnjih posala dodje veliki župan Dezider Gromon, te raspusti i zatvori *Bunjevačku Pučku Kasinu*. Ali protiv toga postupka članovi *Kasine* ulože utok na ministra unutarnjih djela. U tu svrhu izašalju Dra Augustina Mamužića u Budimpeštu koji u posebnoj audenciji potanko obavijesti tadašnjega predsjednika vlade i ministra unutarnjih djela Kolomana Tisu o pravome stanju stvari. Uvjerivši ga o čistoj namjeri i svrsi Kasine, umoli ga da odobri njena pravila. Tisa privoli na to, ali uz ove uvjete: prvo da se iz nazive Kasine ispusti *„Bunjevačka“*, a zadrži samo *Pučka Kasina;* drugo pak da Bunjevci u Subotici podupru vladinu stranku. Mamužić prihvati oba uvjeta i time sudbina Kasine bijaše riješena.

Već 19 septembra 1878. vrati ministarstvo Unutarnjih djela pravila Kasine s time da joj se naziv promijeni, a njezina svrha opširnije obrazloži. Nakon što je izvršila tražene uslove, uprava Kasine

15 oktobra podnese pravila na odobrenje ministarstvu koje ih, na opću radost Bunjevaca, 2 novembra 1878. odobri.

Dne 15. decembra bude *Pučka Kasina* na svečani način otvorena. Tom prilikom izabra starješinstvo Antunovića počasnim članom Kasine, i stavivši mu tu svoju odluku do znanja ujedno ga pozdravi kao začetnika naše narodne misli. Zahvaljujući se Antunović starješinama Kasine za iskazanu mu počast reče medju ostalim da čuvaju Kasinu od politike, jer se kasinska vrata inače mogu zatvoriti.

Pučka Kasina odmah otpočne svoje rodoljubivo djelovanje. Već 2 februara slijedeće 1879. godine priredi prvo *Veliko Prelo* koje silno uspije. Veselje uveća Nikola Kujundžić sa poznatom svojom pjesmom *Kolo igra* . . . koju je uglazbio Stjepan Mukić.

Preporod Hrvata u Vojvodini se nije opažao samo u Subotici već i svim mjestima gdje žive Bunjevci i Šokci. Plam rodoljublja zahvati sve narodne slojeve i oživi u njima ideju nacionalizma koja će odoljeti i najžešćim napadima pomadjarivanja.

---

zkvh.org.rs

GLAVA XXVII.

DOLAZAK HRVATA NA VLAST U SUBOTICI I BORBA ZA NJIHOVA PRAVA U ŠKOLAMA. NASILNO POMADJARIVANJE.

Osnutak Pučke Kasine bijaše od neprocjenjive vrijednosti za Hrvate u Subolici, jer ona se doskora pokazala ognjištem i žarištem radoljublja koje obuhvati čitav javni život i znatno utječe ne politički razvoj našega naroda u cijeloj Vojvodini.

Dne 15. oktobra god. 1880. na predlog starješinstva Pučke Kasine vlada smijeni tadašnjeg velikog župana Dezidera Gromona[1] a na njegovo mjesto postavi Aurela Jankovića. Te godine bijahu vršeni u Ugarskoj parlamentarni izbori. To dade Hrvatima u Subolici povoda te se okupe u jednu t. zv. *bunjevačku stranku* čija pravila izradi prokušani pravnik Dr. Ambrozija Šarčević. Njihovo geslo bijaše okupiti sve Hrvate, oboriti Madjare sa uprave grada i osigurati svome narodu sva prava koja mu po zakonu pripadaju. Kandidatom svojim izaberu Lazara Mamužića te stupe u izbornu borbu. Sa geslom *Bunjevci na okup!* operirahu braća Mamužići na svim javnim zborovima obećavajući narodu da će se svom silom zauzeti za njegova prava i poštovanje našega jezika u svim javnim uredima. Hrvati listom pristanu uz ljude svoga povjerenja. Sila svijeta navali na zbor gdje god se pojaviše braća Mamužići

---

1) Na sjednici gradskog predstavništva od 27. okt, 1880. Franjo Somborčević predlcži da se zapisnički ovjekovječi žaljenje zbog odlaska velikoga župana što je jednoglaso odbijeno.

te ih oduševljeno pozdravi kao svoje oslobodiltelje od košutovca Mukića.

Ta jednodušna manitestacija Hrvata u Subotici osupnu narodnoga zastupnika Ernesta Mukića te počne podvalama i klevetama obasipati Mamužiće nazivajući ih buntovnicima, veleizdajnicima i panslavima. Ali sve uzalad. Iscrpljen svim sredstvima, Mukić jedva spasi mandat na dan izbora 28. juna, a Subotičani izabraše narodnim zastupnikom svoga ljubimca Dr. Lazara Mamužića. Po sretnome izboru Hrvati prirede u čast svome zastupniku i svoje pobjede veliku narodnu svečanost i pučko veselje.

Lazar Mamužić se vijerno držao svoga obećanja. Vazda je štitio prava svoga naroda, a u parlamentu je svojim djelovanjem stekao tijepo priznanje. Kad je srpski Knez Milan 6. marta 1882. primio kraljevski naslov, na njegovo podvorenje vlada izašalje parlamentarnu delegaciju čiji član bijaše i Lazar Mamužić[1])

Ali ta pobjeda Hrvata još nije bila potpuna, jer je šovinistički košutovac Ivan Mukić još uvijek gradonačelnik u Subotici. Radi toga Lazar Mamužić i njegovi jednomišljenici pomno pripremaju teren svojoj stranci za buduće općinske izbore. Kada ih je vlada god. 1883. doista odredila, obore se braća Mamužići, pa članovi Kasine, osobito Eugen Dulić, Bariša Vidaković, Baltazar Kujundžić i Marko Skenderović svom stlom na odmetnika Ivana Mukića agitirajući najstrastvenije protiv njegovoga nasilja i pomadjarivanja. Hrvati svi pristanu uz svoje vodje pa tako

---

1) Mamužić je s kraljem, naravno, srpski govorio. Madjarski članovi delegacije se upravo začude kad im reče da je bunjevački jezik isti sa srpskim.

zkvh.org.rs

Lazar Mamužić na dan izbora 20. decembra 1883. sjajno pobjedi svoga takmaca dobivši većinu u šest kotara dok je Mukić u ostala dva s pomoću Srba jedva nadvladao. Tim činom složni Hrvati navijeke potisnu Mukića i braću Somborčeviće iz subotičkog političkoga poprišta. U svome veselju ponovo prirede svečanost u čast svoga budućega gradonačelnika. Kolika je radost vladala tom prilikom u našemu narodu, vidi se po tome što *pao je Mukić, a pobjedio Lazo!* bijaše na ustima svakoga Hrvata u Subotici.

Poslije toga poraza Ivan Mukić podnese 12 januara 1884. ostavku. Njegov pad prouzrokuje silnu radost medju Hrvatima u Subotici. Nakon dvanaest godina ljute borbe, nemoćan pade veliki protivnik Slavena da ustupi gradsku upravu ljubiteljima svoga naroda. Na sjednici proširenoga senata 12 januara veliki župan Aurél Janković povjeri vršenje dužnosti gradonačelnika Mihovilu Prćiću velikome kapetanu. Nakon tri mjeseca Prćić bude 6 marta jednoglasno izabran načelnikom Subotice. Ali se već tada znalo da je to samo privremeni izbor, jer se čekalo da sadje vrijeme poslaničkome mandatu Lazara Mamužića koje bijaše samo dva mjeseca. Zato već 20 jula 1884. sazove Matija Antunović kr. javni bilježnik sastanak svojih doglavnika u svratište Pešte (sada Beograd) gdje bijaše odlučena kandidacija Lazara Mamužića na gradonačelnički položaj Subotice. I na prvoj sjednici gradskoga zastupstva 30 okt. 1884. doista bude velikom većinom glasova izabran za gradonačelnika. Istovremeno je izabran predsjednikom siročadskoga stola Mihovil Prćić dotadašnji načelnik, vel. bilježnikom Josip Kujundžić, gl. fizikom Josip Antunović, a gl. računovodjom Tit Mačković.

Nova gradska uprava otpočne svoje djelovanje u duhu preporoda našega naroda. Hrvatima u Subotici sa veseljem nastanu i ljepši dani, jer gdje su prije nailazili na mržnju i progonstvo sada susretaju ljubav i zaštitu njihovih prava.

Politički uspjesi Hrvata u Subotici potaknu Hrvate u cijeloj Vojvodini da ne popuste od prava na samoupravu svojih općina. I doista vidimo po mjestima gdje su Hrvati u većini kao u Bregu, Monoštoru, Plavni, Baču i t. d. općinske knezove Hrvate, a u mjestima gdje oni žive sa Madjarima i Nijemcima, knezove naizmjence Hrvate, Madjare pa Nijemce, već prema medjusobnome kompromisu. Taj politički sporazum je prešao u tradiciju tako da ga Madjari kraj sve tiranije njihove nisu mogli promijeniti. Ako se tko drzne u njega dirnuti, nastade u selu prava buna koju može stišati samo nepromijenjeno stanje. Ali Hrvati osim političke imahu i prosvjetnu borbu s Madjarima koja će sa jednakom žestinom potrajati više decenija.

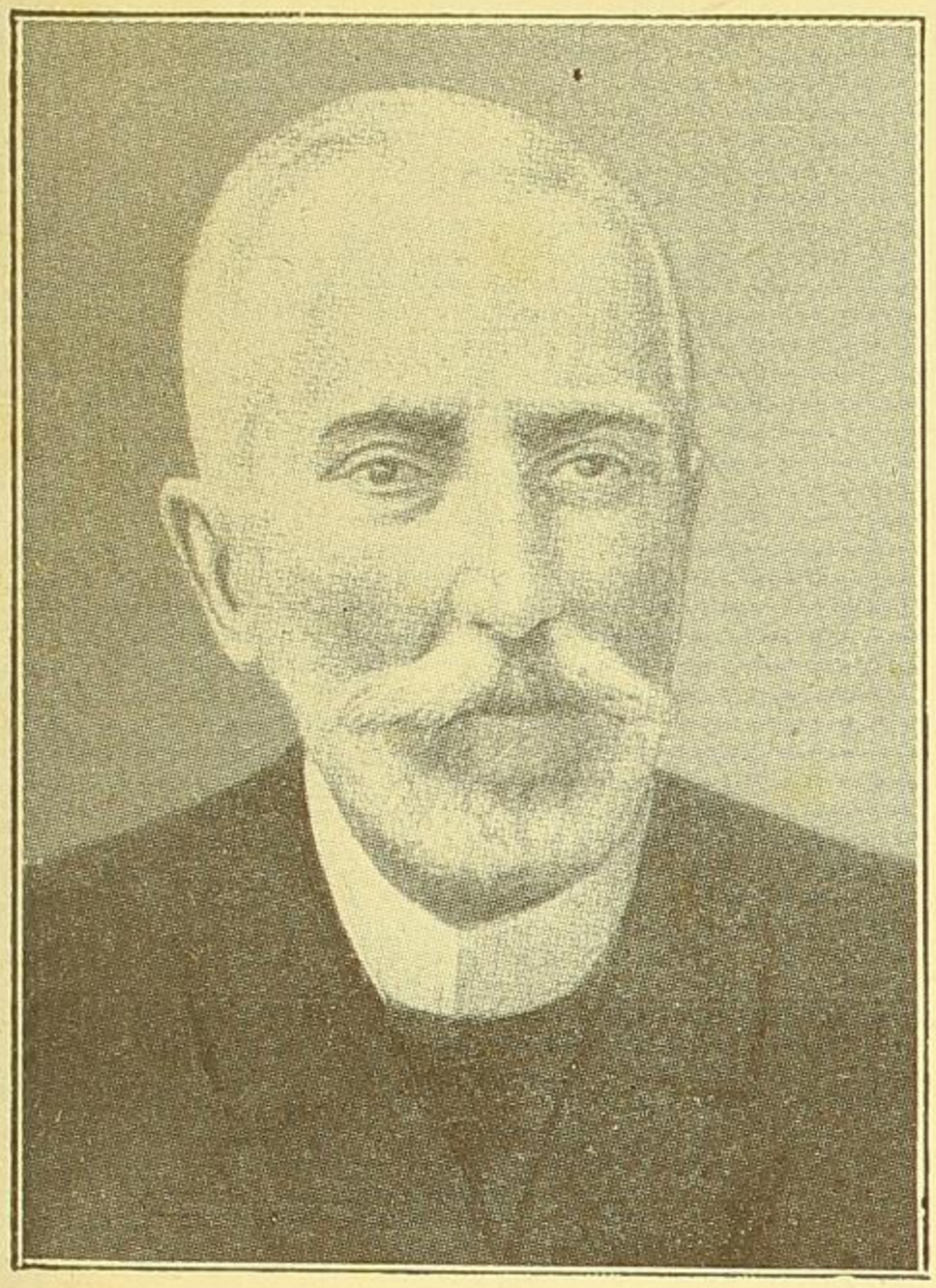
Ugarska je u XXXVIII. i XLIV. zak. lč. od 1868. godine regulisala narodnosno pitanje na njenoj teritoriji. Po 35. §. XXXVIII. zak. čl. od 1868. *svaki učenik treba da na svom maternjem jeziku dobije školsku obuku*. U istome duhu govori i XVIII. zak. čl. od 1879 godine. Takve zakone je donela madjarska narodna skupština zato da pokaže stranome svijetu kako je Ugarska demokratska i tolerantna država i kako sa Madjarima i sve narodnosti imaju potpuna prava na kulturnome polju, a ne zato da ih izvrši. Time su madjarski državnici htjeli postići dvije svrhe: steći naklonost prosvjetljenoga svijeta i pomadjariti narodne manjine. Ovo potonje mišljahu

zkvh.org.rs

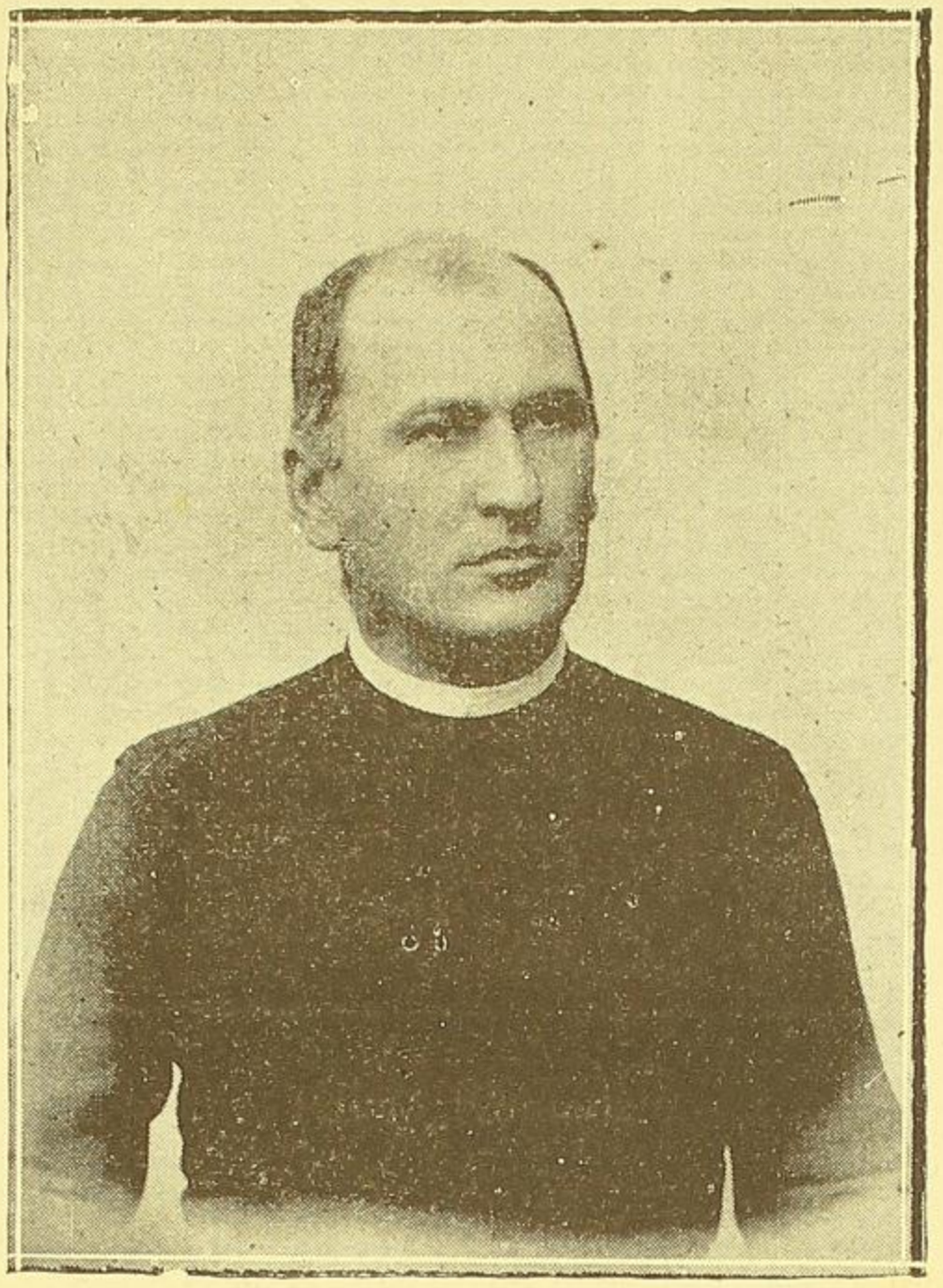
da će postići dok se velika evropska javnost ne obavijesti o njihovoj namjeri. Zato se počelo sistematski pomadjarivati; upravne i školske vlasti više cijene uspješno pomadjarivanje od valjane eastave. Tko se pak usudi tražiti zakonom zagarantovana prava, taj je proglašen veleizdajnikom i neprijateljem države. Takovo postupanje urodi otporom narodnih manjina i stvori narodnosno pitanje. Ugarska ga ne može rijesiti, jer se boji propasti državnog intigriléta, narodne manjine opet neće da se odreknu svoga prava. Što god je napad bio jači, time je otpor bio žešći. Borba zahvati sve šire dimenzije, a od pitanja unutarnjeg uredjenja Ugarske postade evropsko pitanje koje će razoriti madjarsku državu.

Madjari su ipak držali da se narodne manjine ne će moći dugo opirati. Njihov plan bijaše početi pomadjarivanje u gradovima, a završiti ga u selima. Prvo neka zamru, mišljahu, kulturna središta po tome će stvar lako ići. U tome pothvatu se prevare, jer u gradovima naidju na žestoki otpor koji uzruja i na otpor potakne i sela. Tako se razvije žestoka borba na cijeloj liniji.

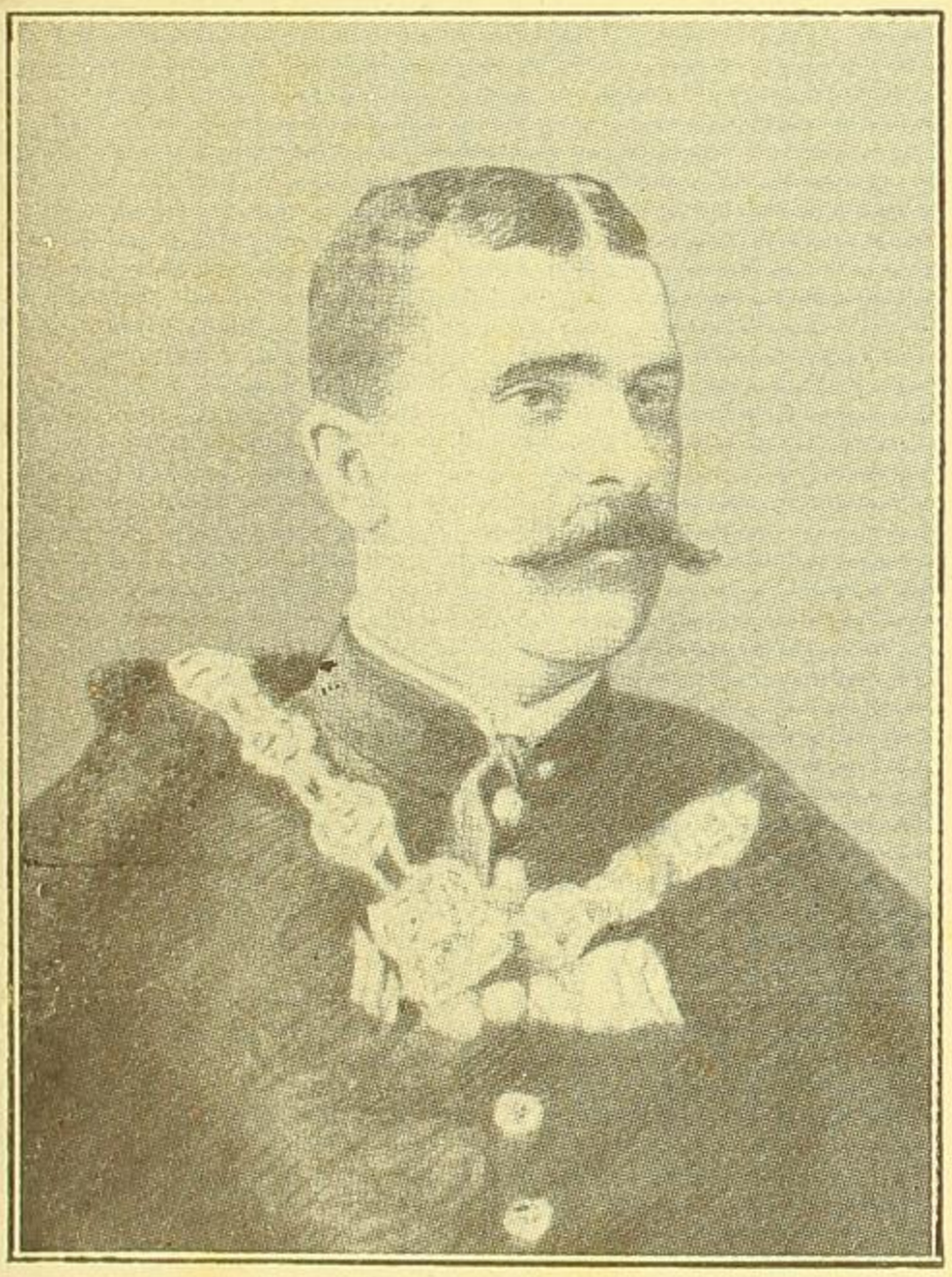
Kazali smo već da su Madjari u sedamdesetim godinama devetnaestoga stoljeća ukidali bunjevačke škole u Subotici. To ujedno uzruja i učvrsti redove Hrvata koji obore Madjare sa vlasti. Poslije Subotice dodje na red Sombor. Madjari ukinu prvo u centru grada, a 1876. i vanjske bunjevačke škole. Hrvati su oštro prosvjedovali protiv toga, ali bez uspjeha. Nekoliko godina iza toga ista sudbina stigne i Hrvate u Baji. God. 1883. bude ukinuta bunjevačka nastava u svim bajskim školama. No odvažni Hrvati ne htjedoše na to pristati već upute pismeni prosvjed sa deputacijom

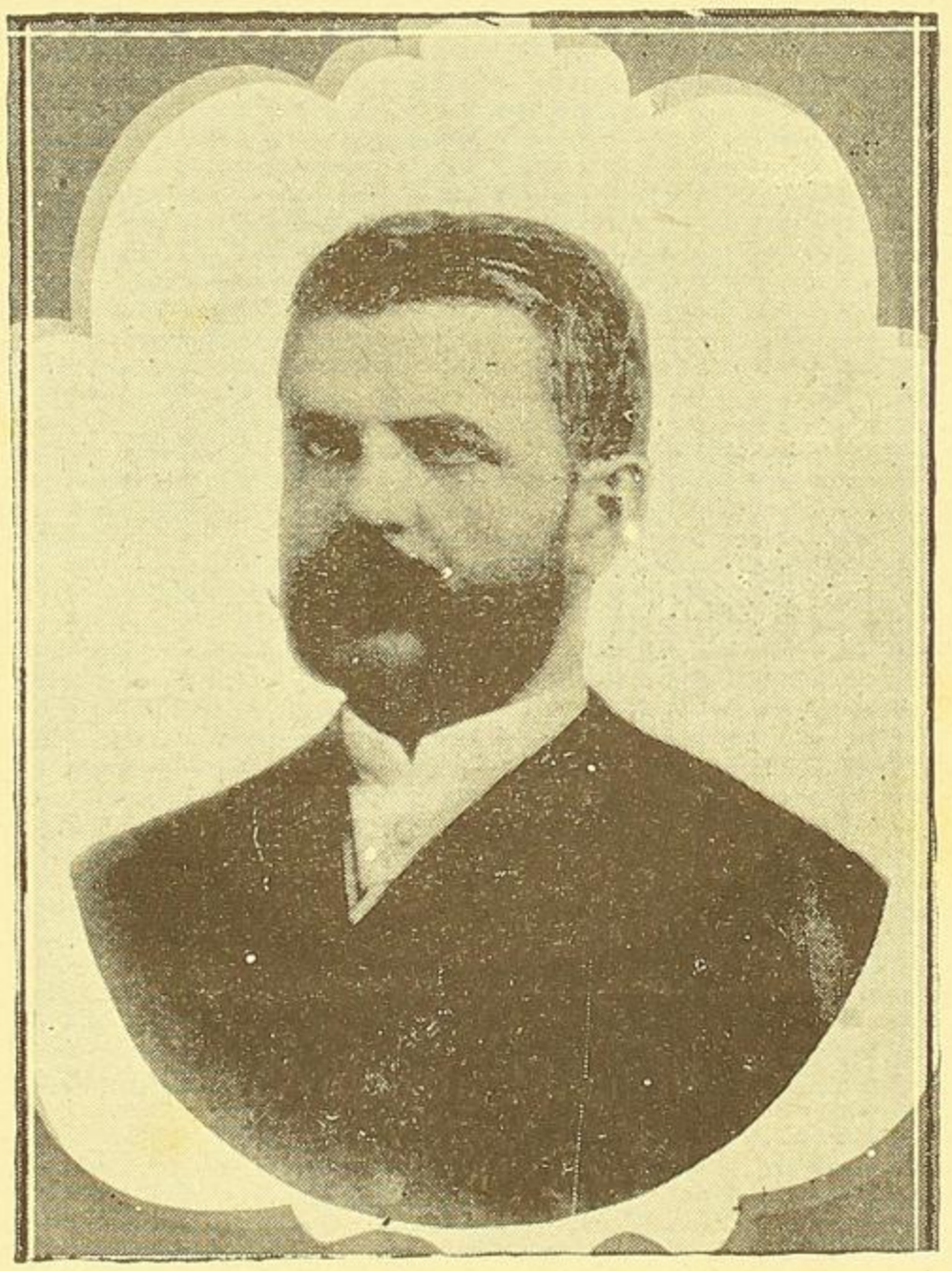
Ambrozije Šarčević.

Pavao Kujundžić.

Lazar Mamužić.

Augustin Mamužić.

zkvh.org.rs

kalačkome nadbiskupu. Kad ih on odbije, obrate se izravno kralju i zatraže audenciju. Vladar ih primi te sasluša njihovu tužbu i naredi ministru prosvjete neka tu stvar izvidi i riješi i da ga o tome obavijesti. Ministarstvo naloži župniku Danielu Berénjiu i kanoniku Latinoviću te školskom nadzorniku Czifrusu neka oni tu stvar po svom uvjerenju riješe. Oni doneše odluku da je uvadjanje našega jezika u osnovne škole nepotrebno, pošto jedan dio Bunjevaca, vele, razumije madjarski jezik. Protiv toga riješenja nisu više koristili prosvjedi Hrvata u Baji. Da ne bi narodna svijest zamrla, pokrene Mijo Mandić učenik Antunovićev 15. januara 1884. u Baji mjesečni list *Neven*.

Nije bilo mnogo bolje ni po selima. I u njima se poče bezobzirno istiskivati naš jezik iz osnovnih škola, naročito u Aljmašu, Bikiću, Čavolju, Vaškutu, Gornjem sv. Ivanu, Santovu, Svetozaru Miletiću i Čonoplji gdje se u osamdesetim godinama nedeljno jedva nekoliko sati predaje na našemu jeziku. Nešto je bolje bilo u Bajmaku, Bregu, Monoštoru i drugim mjestima gdje su Hrvati sačinjavali veliku većinu stanovništva. No i tamo je zato zapostavljanje našega jezika bilo uvijek na dnevnome redu. Koliko je u bijednome stanju bilo naše školstvo vidi se i po tome što i sami Madjari priznaju da je u Bačkoj 1883. godine bilo samo trinaest naših osnovnih škola.[1]

Najgore stanje našega jezika u osnovnim školama bijaše u hrvatskim mjestima pešťanske županije. U Vancagi je osamdesetih godina u školama posve, a u crkvi djelomično ukinuta uporaba našega jezika. U Dušnoku je takodjer zabranjen naš jezik

1) A kalocsai érsekmegye népiskoláinak évkönyve 1883. str. 22.

zkvh.org.rs

u školama i javnoj upravi dok je u Baćinu ukinut u školi i crkvi. [1] Narod je više puta prosvjedovao protiv toga nasilja vlasti, ali sve bez uspjeha. Kad se nitko nije odazvao glasu vapaja njegova, mnogi vjernici napuste katoličku crkvu i stupe u nazarejsku sljedbu.

GLAVA XXVIII.

AKCIJA PAVLA KUJUNDŽIĆA ZA UVADJANJE HR. VATSKOGA JEZIKA U SUBOTIČKE OSNOVNE ŠKOLE.

Madjari su dobro znali da će cilj pomadjarivanja najprije postići kroz škole. Zato sistematski rade na što skorijem ostvarenju te njima toliko drage želje. Isprva bijahu nekako blagi, a kasnije postadoše sve strožiji, napokon ukinu naš jezik gotovo u svim školama u Subotici. Da bi svoj plan lakše izveli, postavljaju učitelje koji znaju samo madjarski, a koji se pokazaše nesmiljeni progonitelji našega naroda. *Neven* oštro prosvjeduje protiv takvoga postupanja i zahtjeva da se pučka nastava predaje i na našem jeziku.[2] Naši svijesni rodoljubi takodjer dižu tužbe protiv gaženja zakona madjarskih vlasti. Madjari na to odgovore time da putem školskoga nadzornika 1894. zabrane svaku hrvatsku riječ u subotičkim školama. Ovo nasilje prouzrokuje silnu

---

1) Neven, 1. apr. 1897.
2) Neven, 1. avgusta 1891.

ogorčenost i buru nezadovoljstva medju Hrvatima[1] te ih potakne na još veću borbu.

Vidjeli smo da je subotička gradska uprava bila u rukama svijesnih Hrvata. Kako se, dakle, moglo sprovodili takvo pomadjarivanje na očigled gradske uprave? Tako što je pomadjarivanje vršeno po nalogu vlade kojoj se gradska uprava nije mogla protiviti. Sam Lazar Mamužić načelnik Subolice jadikuje zbog nezakonitoga pomadjarivanja veleći: *Duša mi plače kad pomislim da sadašnja neshvatljiva i na maternjem jeziku neupotrebljavana školska obuka naraštaju moga naroda uskraćuje blagodati novog nastavnoga plana.* Zato koliko mu bijaše moguće podupire akciju svoje braće za uvadjanje našega jezika u osnovne skole. U tome je donekle i uspio. Već mjeseca januara slijedeće 1895. god. obrazuje se poseban odbor od sedam lica čija zadaća bijaše proučavanje bunjevačkoga pitanja. Taj odbor pod njegovim predsedništvom otpočne rad i na njegov predlog još istoga mjeseca donese odluku da se u nižim razredima osnovnih škola imaju upotrebljavati mješovite čitanke i udžbenici, t. j. na našem i na madjarskom jeziku.[2] Ali ta odluku se vrlo slabo izvršivala. Većina učitelja ne htjede ni nabaviti takve čitanke već nastavi još bezobzirnije pomadjarivanje zabranjujući učenicima i kršćanski pozdrav na našemu jeziku[3] Ne mogavši postići uspjeh u nastojanju da se u osnovne škole uvede naš jezik, bunjevačka omladina na čelu sa Drom Stjepanom Matijevićem, Benom Sudarevićem, Ivanom (Mukijom)

---

1) Neven, 1. marta 1894.
2) Neven 1. februara 1895.
3) Neven 1. jula 1895.

zkvh.org.rs

Budimčevićem i drugima maja 1896. osnuje *Kolo Mladeži*. Svrha toga društva je njegovati i širiti bunjevačke pjesme, glazbu i priredjivati zabave. Ma da je ono časno i uspješno vršilo svoju zadaću, ipak njegovo djelevanje nije dostajalo za ustuk pomadjarivanja.

U to doba kada je naš narod najviše trebao borbenih sinova, pojavi se veliki roduljub, neustrašivi borac za prava svoga naroda i učenik biskupa Antunovića Pavao Kujundzić. Potaknut žarkim rodoljubljem pa nepravdom i protivuzakonitim postupanjem Madjara, on otpočne akciju za uspostavljanje hrvatskoga jezika u subotičke osnovne škole. U tome duhu podnese 1. decembra 1895. molbu školskome odboru u Subotici. Školski odbor uze tu molbu mjeseca januara slijedeće 1896. godine u pretres te je nakon odulje rasprave sa 19 protiv 8 glasova odbije, jer su Madjari grožnjom uspjeli predobiti i glasove nekih Bunjevaca. Mnogi su pak ostali neutralni ili nisu ni očestvovali u debati.[1] Ta nepravda školskoga odbora samo poveća borbenost Pavla Kujundžića koji sa još jačom energijom nastavi započeti rad. Oko njega se okupi sve što narodnim duhom diše i osjeća te od njegova pokreta postade narodni pokret.

U sporazumu sa svojim drugovima, uloži Pavao Kujundžić utok protiv odluke školskoga odbora Kr. Školskom nadzorništvu u Subotici. No njegov utok bude odbijen. Ali to još ne učini konac akciji naših rodoljuba nego je poveća. Sada se Pavao Kujundžić

---

1. Za predlog Pavla Kujundžića su bili: Augustin Mamužić, Matija Mamužić, Veco Mamužić, advokat, Grgur Dulić, Marko Skendercvić i Marko Crnković. Protiv su glasuli : Mihovil Beneš, Alojzie Gabrić, Antun Malagurski, Loša Jaramarović, Ivan Stantić, Loko Temunović, Albert Prćić i Mate Zelić. Nisu glasali: Lazar Mamužić, Antun Dulić i dr.

i njegovi jednomišljenici obrate izravno na narod sakupljajući potpise za spas svoga jezika. Narod se tome pozivu lijepo odazvao. Za kratko vrijeme bijaše sakupljeno preko 1200 potpisa najuglednijih Hrvata u Subotici. Pavao Kujundžić priključi te potpise svojoj molbi koju 2 maja 1896. podnese ministarstvu prosvjete i vjeroispovjesti. U toj molbi traži na osnovu XXXVIII., XLIV od 1868. te XVIII. zak. čl. od 1879. uvadjanje hrvatskoga jezika u niže razrede subotičkih osnovnih škola.

Tu akciju Pavla Kujundžića narod oduševljeno pozdravi nadajući se da će se njegove minimalne, ali pravedne i zakonite želje doista ostvariti. Medjutim Pavlu Kujundžiću je bilo iskapiti mnogu gorku čašu. Političke i crkvene vlasti počnu javno zahtjevati da se kao buntovik izagna iz Subotice, jer se usudjuje tražiti zakonita prava. Do toga ipak ne dodje, jer je posredovanjem i zagovorom nekih umjerenijih elemenata spašen od izgona, ali je izložen nepravednim napadima.

Molba Pavla Kujundžića je u ministarstvu godinu dana čekala neriješena. Ona bi, vjerovatno, čekala i mnogo dulje da nije molitelj požurio njeno riješenje. Ministarstvo je tada uze u pretres te ponajprije zatraži 15. jula 1897. u toj stvari mišljenje subotičkog velikog župana. Ovaj odgovori u protuzakonitome duhu t. j. da se molba ne uvaži. Na to ministarstvo donese 6 decembra 1897. odluku kojom bez ikakvog obrazloženja odbija molbu Pavla Kujundžića i subotičkih Hrvata.

Ta protivuzakonita odluka prouzrokuje veliko uzrujanje medju subotičkim Hrvatima. Tada bijaše

zkvh.org.rs

svakome jasno da se u Madjarskoj uzalud bilo pozivati na zakon i pravdu. Ali svijesni Hvrati ne umu tako lako na znanje dekrete nasilja. Intelektualci zajedno sa narodom ne popuste od svojih prava nego javno i svagdje govoraše da se nikada i nikome ne će pokoravati u zapostavljanju svoga jezika. Kakvo tada bijaše opće raspoloženje našega naroda, najbolje se vidi po riječima Dra Josipa Vojnića Hajduka iz 1898. godine. *Mi ćemo,* veli Dr. Vojnić, *nastojati da svi naučimo madjarski, ali, kad Madjari zahtjevaju da mi naš jezik stegnemo samo na porodični krug, a iz škola i javnih predavanja izključimo, onda smo prisiljeni kazati da taj njihov zahtjev ne ćemo izvršiti.* Taj otpor opet ogorči Madjare te počnu gušiti svaki kulturni pokret Hrvata. Tako nisu mogli gledati ni lijepo napredovanje *Kola Mladeži.* Pod izlikom panslavizma grozničavo rade na ukinuću toga društva naše svijesne omladine. I podje im za rukom te ministarstvo 20. novembra 1900 doista ukine *Kolo Mladeži.* Hrvatima u Subotici preosta još samo *Pučka Kasina.*

Nije bolje stanje našega naroda ni u školama van Subotice. U Aljmašu, Čavolju, Gornjem sv. Ivanu, Vaškutu, Vancagi bijaše posvema, [1] a u Gari, Kaćmaru, Santovu, Bregu, Sonti, Monoštoru, Svetozaru Miletiću, Bajmaku većinom ukinut naš jezik u školama. Ne ide dašto to bez otpora Bunjevaca. God. 1893. je u bajskoj i kalačkoj preparandiji ukinuto predavanje na hrvatskome jeziku. Slijedeće 1894. godine zabrane školska nadzorništva upotrebu hrvatskoga jezika skoro u svim školama. Ali ta se naredba u

1) Ponegdje se predavalo hrvatski samo nešto vjeronauke.

Gari, Kaćmaru i Bajmaku nije izvršila. Zbog nje je došlo kasnije 1899 i do sukoba u Bajmaku izmedju Tadije Bešlića kao braniča svoga jezika i Madjara[1] Slično tome se dogodilo i u Vancagi gdje je Madjar župnik Aleksandar Györfi počeo ukidati naš jezik ne samo u školi već i u crkvi. Tome se energično usprotive Hrvati te 1898. u školskom odboru odluče da se hrvatski jezik ima ponovo uvesti u pučke škole o čemu opet župnik ne će ni da čuje. Hrvati se potuže duhovnoj vlasti, ali nasilan župnik ne popusti. Zbog toga dodje u junu 1899 do izgreda protiv njega i njegova nasilja. Ali ni to ništa ne pomaže, jer župnik upravo tiranski sprovodi svoju namjeru protivnu Sv. Pismu koje veli *Idite i učite sve narode!*[2] Tako našemu narodu ne preostane drugo do bezuspješni prosvjed i plač. Tako je to bilo gotovo svagdje. Zato nije potrebno da posebno pregledamo sva bunjevačka i šokačka mjesta, jer ne bismo našli ni jedno gdje su prilike bile bolje: svagdje je stanje našega naroda bilo podjednako tužno. Nije čudo što *Drepatatea* rumunski list u Temišvaru opominje Rumune neka budu složni i čuvaju svoja prava da ih mimoidje žalosna sudbina Bunjevaca i Šokaca. Bunjevcima pak isto list savjetuje da čitaju hrvatske knjige i novine i da se na taj način spase od propasti.

---

1) Učitelj Madjar je zlostavljao djecu ako su govorili hrvatski. Bešlić iznese tu stvar u školskom odboru uslijed čega dodje do sukoba izmedju njega i Madjara.

2) Matej, XXVIII., 19. Marko, XVI., 15. Luka, XXIV. 47.

zkvh.org.rs

GLAVA XXIX.

CRKVENE PRILIKE. NASILJE MADJARSKOGA KLERA. DOGADJAJI U GORNJEM SV. IVANU, BAJMAKU, KAĆMARU I DRUGIM MJESTIMA. CRKVENI RASKOL U SANTOVU.

Hrvati u Vojvodini su imali neosporno pravo da u crkvama obavljaju bogoštovlje na svome jeziku. U tome ih do devetnaestoga stoljeća nitko nije smetao. Ali tada je šovinističkim Madjarima krivo bilo da se u Madjarskoj i hrvatski navješćuje riječ božja. Prvi je bio pomadjareni Gavro Patačić kalački nadbiskup koji je u Kalači, Sükösdu i t. d. iz crkava izagnao naš jezik batinom i globom [1]. Otada do druge polovine devetnaestoga vijeka nije se činila u tom pogledu nikakva nepravda. Svaki je bio zadovoljan svojim pravima, a u tudja nije dirao. Ali taj sklad i mir nisu bili dugotrajni.

Jedva što je pomadjarivanje Bunjevaca i Šokaca otpočelo, duhovna vlast uzme ukidati hrvatski jezik u crkvama u korist Madjara i Nijemaca. Kako su Bunjevci dosta religiozni, moglo se predvidjeti da će taj postupak imati neugodnih posljedica. Ali crkvene vlasti to nisu imale u vidu ili, bolje reći, nisu marile ako u cilju pomadjarivanja dodje do manjih izgreda. Tako sedamdesetih godina devetnaestoga vijeka Kalački nadbiskup Haynald bez saslušanja i pristanka Bunjevaca izda naredbu po kojoj su Bunjevci u Gornjem Sv. Ivanu dužni jednu trećinu svoga prava u crkvi uslu-

---

1) Tko god se usudio hrvatski govoriti bijaše kažnjen sa 12 batina ili globom od 12 forinti (Katona: Hist. Met. Coloc. Eccl. t. pag. 72)

piti Nijemcima. Župnik Josip Frey umjesto da obavijesti svoje župljane o toj naredbi, naloži da se ona izvrši. Tako pri samoj službi božjoj dodje do strašne scene. Čim su Nijemci zapjevali, nastade u crkvi prava pobuna, tučnjava i svadja [1]. Bunjevci bijahu radi toga tuženi, ali se opravdahu time što im župnik nije prethodno dao na znanje naredbu duhovne vlasti.

U Bajmaku se takodjer zbog nasilja tadašnjega kapelana Josipa Garaya desio nemio dogadjaj. Upravo na uskrs 16. aprila 1876. godine Garay bez prethodnog obavještenja župljana počne propovijed u crkvi na madjarskom jeziku. Služba božja, naravno, prestade, a razjareni vjernici navale na župni stan hoteći linčovati župnika Bartola Prćića. U zadnji čas dodje redarstvo i jedva uspije rastjerati ogorčenu svjetinu. Medjutim se ustanovilo da je Garay podmetnuo na potpis župniku Prćiću akat u kome se traži oduzimanje jednoga dijela crkvenih prava Bunjevaca. Nadbiskupija sa veseljem odobri tu lažnu molbu i tako dodje do meteža u crkvi. Sada se Bunjevci opet obore na pravoga krivca Garayu koji od straha obavlja službu božju pored oružane straže. Poslije nekoliko dana Garaya bude premješten za katehetu u Sombor, a Bunjevci, osobito Tadija Bešlić, Albert Mandić, Matija Babić, Josip Jozić, Albert Budanović uzalud su tražili da im Kalača povrati lažnim aktom oduzeta prava.

Poslije nekoliko godina u Kaćmaru takodjer izbije tučnjava u crkvi. U ono vrijeme bijaše običaj

---

1) Bijaše subota po podne. Kad se zaorila njemačka pjesma, Antun Pekić predsjednik općine zagrmi na orguljaša: *Stani, jer ću te čak na oltar baciti!* Ovaj prestane i mjesto njemački počne latinski pjevati. Bunjevci su mislili da njemački pjeva te nastade tučnjava i još veća galama.

zkvh.org.rs

da prilikom službe božje bunjevački i njemački mladići zapreme mjesto pred velikim oltarom. Medjutim Nijemci su stalno potiskivali Bunjevce i zauzimali sve više prostora u crkvi. Onovremeni župnik Eduard Navratil isprva valjada nije htio, a kasnije nije mogao da obustavi nasilje Nijemaca. Svakome bijaše jasno da će se to zlo svršiti, jer Nijemci su postali sve agresivniji. Najzad na dan 26. decembra 1881. Nijemci prilikom službe božje izazovno potisnu Bunjevce sa njihovoga mjesta. Na to Grgur Petreš udari pjesnicom medju Nijemce koji počnu vikati za pomoć. Tada skoči neki Hans Rauch i sav razjaren zagrmi: *Ded pokoljimo sve Bunjevce!* U taj čas nastade užasna tučnjava u cijeloj crkvi, a kasnije i po ulicama. Poslije toga se, naravno, povela istraga koja je najskuplje stajala Hansa Raucha. Crkvena vlast pak odijeli bunjevačke i njemačke mladiće, što nije mnogo koristilo, kako ćemo to kasnije vidjeti.

U Gari je crkvena vlast takodjer počela krnjiti bunjevačka prava u korist Nijemaca. Osim odlučnog prosvjeda Hrvata, ovdje nije došlo ni do kakvoga sukoba. U drugim mjestima su se takodjer višemanje stezala crkvena prava Hrvata.

Posljedica tako nepravednoga postupanja crkvenih vlasti prema Hrvatima bijahu i dogadjaji u Santovu. Santovački Madjari već 1876. dobiše trećinu prava u crkvi i ako nisu sačinjavali trećinu stanovništva. S teškom mukom podje za rukom nadbiskupu Hajnaldu putem svoga župnika Karla Jerkovića umiriti uzrujane duhove. Jerković sa propovjedaonice svečano objavi nadbiskupovo obećanje da se hrvatska crkvena prava u buduće ne će više

krnjiti. To donekle barem prividno umiri Hrvate, a ohrabri Madjare koji uzeše javno i tajno raditi na tome da zadobiju polovinu službe božje i time polako, ali sigurno istisnu Hrvate. Pitanje bijaše samo vremena i zgodnoga časa kada će stupiti u veću akciju i ostvariti njihovu nadu.

Najzgodniji momenat za realizovanje te nepravde im se pričini god. 1896. kao millenium opstanka Ugarske. Za tu proslavu se pripremahu velike svečanosti, a svaki roduljub ima pokazati vidljiv rezultat pomadjarivanja i time, naravno, steći naklonost crkvenih i političkih vlasti, a potom dašto osigurati si sjajnu budućnost. Zanesen takvim idejama, santovački župnik Ivan Bathori s nekoliko svojih privrženika Madjara podnese molbu kalačkoj nadbiskupiji i ministarstvu vjera u kojoj moli da se po želji santovačkih Hrvata promijeni crkveni red u njegovoj župi. Nadbiskupija i ministarstvo usvoje molbu o čemu pismeno obavijeste molitelja. Batori u crkvi proglasi novi red službe božje što izazove burni prosvjed medju župljanima. Hrvati počnu plakati, grozili se i u svom ogorčenju navale na župnika kojega redarstvo jedva spasi od linčovanja. U takvoj uzrujanosti odmah sastave i pošalju deputaciju u Kalaču i Budimpeštu tražeći da im se prava u crkvi povrate. Kad im to neuspije, zakunu se gotovi svi da dotle neće polaziti crkvu dok im se ne povrate ranija prava ili dok Madjari ne budu plaćali toliko poreza koliko ga oni plaćaju. Duhovi ne samo da se nisu stišavali nego je uzrujanost bivala sve veća.

Medjutim se približavahu izbori školskoga odbora. Na dan izbora Hrvati odlučno pobjede te članovi

zkvh.org.rs

školskog odbora postanu svi Hrvati. Na njihovu molbu crkvena vlast odredi protiv Batorija istragu koju su vodili župnici Mihovil Maison i Gabriel Tormáši. Na temelju te istrage nadbiskupija razriješi dužnosti župnika Batorija kao krivca i začetnika nemira[1]). Ali Hrvati se time nisu primirili već zatraže uspostavu predjašnjega reda u crkvi. Videći da stvar postaje sve opasnija, sam nadbiskup Csaszka u pratnji svog pobočnoga kanonika Julije Városssya podje u Santovo. U Somboru mu se pridruži još nekoliko viših županijskih činovnika. Došavši u Santovo, Császka otpočne saslušati predstavnike obiju stranaka, školske odbornike i razne deputacije. Prilikom saslušavanja Hrvata, reče Julije Varossy prijetećim glasom: *Što se toliko držite vašega jezika kad i tako morate podleći?* Na te izazovne i drzovite riječi jednoga svećenika pobacaju Hrvati svoje krunice i molitvenike pred Városssya. Tada zaplače nadbiskup Csaszka i pridušenim glasom reče: *Podajmo im bar još preostale blagdane.* Na to mu Varossy odvrati: *Sada se već ne može popuštati.*[2]) I time zinu još veći jaz razdora koji se može izgladiti jedino opozivanjem nadbiskupove i ministarske odluke, a to se opet ne će učiniti.

Nakon te neuspjele posjete nadbiskupa Császke, crkvena oblast pošalje u Santovo svećenike Ivana Evetovića, Ljudevita Budanovića i Leonarda Hegedüsa

1) Ivan Batori se rodio u Conoplji 11 maja 1841 od siromašnih bunjevačkih roditelja. Svršivši gimnaziju kao darovit djak stupi u svećenički stalež. Ali malo zatim ga napusti i postane financijski činovnik u Budimpešti. Ni tu nije bio zadovoljan nego se opet vrati u svećenike. Tada pomadjari svoje prezime Burnać na Batori te pokrene u Somboru tjednik *Bunjevac* koji je za kratko vrijeme prestao izlaziti. Po svom tužnom svršetku u Santovu podje u Budimpeštu gdje ga pri sprovodu jednog svog prijatelja udari kap i on pade mrtav.

2) „Most már nem lehet tágitani."

da umire narod. No to im ne podje za rukom. Tada se pokuša uspostaviti mir postavljanjem za župnika Andrije Cara. Ali ni Car nije mogao primiriti duhove, jer nadbiskup samo obaćaje, a Hrvati ne vjeruju obećanjima već traže činjenice.

Mjeseca jula 1897. pokušaju Hrvati u Santovu posljednji put da nadju svoja izgubljena prava. Oni odašalju deputacije u Kaloču, Budimpeštu i papinom nunciju u Beč moleći svagdje da se uspostavi predjašnji red u njihovoj crkvi. Nadbiskup i ministar bogoštovlja jednostavno odbiju njihovu molbu, a nuncij im reče da vrlo žali njihovu nesreću, ali da im Sv. Stolica ništa ne može pomoći. Ožalošćeni Hrvati se tužno povrate svojim kućama. U svom ogorčenju htjedoše uskratiti svako plaćanje crkvenog, općinskog i državnoga poreza, ali u tome ih opet zapriječi vlast. Od svakoga napušteni nesretni Santovčani odašalju dvadeset ljudi u slavonsko selo Sv. Blaž sa namjerom da kupe jednu pustaru i da se tamo stalno nastane, jer se javno govorilo da u Madjarskoj mora za kratko vrijeme nestati Šokaca. *Idemo prije nego što nas budete tjerali,* vele jadni Hrvati. Medjutim kupnja nije uspjela te su morali nastaviti bezuspješnu borbu za oteta im prava.

Mjeseca septembra 1898. nadbiskup uvidi Hrvatima učinjenu nepravdu i htjede uspostaviti predjašnje stanje u santovačkoj crkvi. Ali bijaše već prekasno. Hrvati stupe u pregovore sa srpskim patrijarhom Jurjem Brankovićem te februara slijedeće 1899 godine 1200 santovačkih Hrvata napuste rimokatoličku i stupe u grčko-istočnu crkvu. Već početkom marta iste godine sakupe se mnogi odlični Srbi u Santovu gdje je patrijarh Branković održao svoj crkveno-pro-

zkvh.org.rs

pagandistički govor. Zatim Srbi nosiše svoju pravoslavnu hrvatsku omladinu na izlet po srpskim krajevima.

Ma da je srpski patrijarh svojim novim vjernicima sagradio crkvu, Hrvati nisu bili zadovoljni sa pravoslavnom vjerom[1]: ta nisu je ni primili iz uvjerenja već iz osvete prema nasilju katoličkoga klera. Ali taj se njihov korak nipošto ne može opravdati, jer su time ujedno oslabili svoju vlastitu snagu i solidaran otpor protiv pomadjarivanja. Zato mi koji duboko žalimo sudbinu Hrvata u Santovu, nemamo dovoljno riječi kojima bismo osudili i njihov istup iz katoličke crkve. Požrtvovna ljubav i gorljivost Bunjevaca i Šokaca prema svojoj vjeri bila bi u stanju podignuti i novu crkvu, u tu svrhu bi sigurno dobili i potporu Hrvata. Nije dakle trebalo ostavljati vjeru svojih otaca i time navlačiti na sebe crkveno prokletstvo radi Madjara kojima neka služi na poniženje njihovo nepravedno postupanje.

Istup Hrvata iz katoličke crkve zaprepasti nadbiskupiju kalačku. Da ne bi pošli tim putem i drugi uvrijedjeni Hrvati, crkvena oblast opomene svećenstvo da u pomadjarivanju bude umjerenije. I bilo je umjerenije, ali još uvijek i nepravedno. Služba božja, naime, bijaše u svakoj općini podijeljena medju narodnostima u razmjeru brojne jačine njihove. Ali Madjari i njihovo svećenstvo upotrebiše svaku priliku da taj uobičajeni sporazum promijene u korist Madjara i Nijemaca, kako ćemo to kasnije vidjeti.

---

1) Za kratko vrijeme se mnogi povratiše u krilo katoličke crkve.

GLAVA XXX.

NAPAD NA HRVATSKU ŠTAMPU U SUBOTICI. ODBIJANJE ZAKONITIH ZAHTJEVA HRVATA. SMRT AMBROZIJE ŠARČEVIĆA I AUGUSTINA MAMUŽIĆA. PAD LAZARA MAMUŽIĆA.

Osim ukidanja škola i stezanja bunjevačkih prava u crkvama, Madjari se dignu i na skromnu bunjevačku štampu. Napad protiv *Danice* otpočne u samom ugarskom parlamentu. Na sjednici od 22. marta 1900. prilikom budžetske rasprave pribaci narodni zastupnik Ratkai ministru unutrašnjih djela i državnom odvjetništvu da ne paze dovoljno na pisanje štampe, naročito ne na pisanje subotičke Danice za koju veli da je izdajnička. Zatim predstavi saradnike Danice kao nepouzdane i protivudržavne osobe. Na tu optužbu nitko nije ništa odgovorio. To je, u ostalom, i razumljivo, jer Danica nije bila popularna u takvim krugovima kao što je parlamenat. Svi prisutni pogledaju subotičke poslanike Aleksandra Vojnića i Belu Vermesa koji takodjer ništa nisu kazali.

Nakon sjednice izda ministar unutarnjih djela naredbu subotičkome velikom županu u kojoj traži da ga potanko obavijesti o pisanju subotičke Danice i njezinih saradnika. Veliki župan smjesta odredi istragu potoj stvari tražeći po cijeloj Subotici i njezinim salašima Danicu koju je Ratkai napao. Nakon što su pregledali stanove Dra Franje Sudarevića, Staniše Neorčića pa štampariju gdje se tiskala i knjižare gdje se prodavala Danica, nadju traženo godište njeno i ustanove da tvrdjenje poslanika Ratkaia nije istinito. Zato Dr. Franjo Sudarević, Dr.

zkvh.org.rs

Josip Vojnić-Hajduk i Dr. Stjepan Matijević pošalju Ratkaiu optuženi primjerak Danice tražeći od njega pravednu satisfakciju. Ovaj opozove svoje ranije tvrdjenje i time stvar bijaše dokončana.[1)]

Jedva što se jedna istraga dovršila, druga je otpočela. Povodom Ratkaieve interpelacije, državno odvjetništvo u Subotici odredi istragu i protiv *Nevena*. Istragu je vodio istražni sudija Ivan Bogaromi saslušavši dva puta urednika Nikolu Matkovića, a po jedan put braću Franju i Benu Sudarevićе koji mu izjave da je njihov rad na zakonu osnovan i da za pisanje Nevenovo u svako doba odgovaraju. Poslije nekoliko dana državno odvjetništvo ih obavijesti posebnom odlukom da su riješeni svake optužbe.

Madjari, kao što vidimo, nisu toliko gazili zakon da kazne koliko da progone Bunjevce. Ali to progonstvo se vrši zbog stvari koje najbolje karakterizuju obijest i tiraniju Madjara. Dne 8. avgusta 1900. vjenčao se u subotičkoj crkvi Sv. Terezije učitelj Matija Išpanović sa Antonijom Mačkovićevom našim jezikom. To raspali nadzornika Juliju Kuruca te pozove Išpanovića da pomadjari svoje ime, jer inače će ga svrgnuti sa ravnateljskoga položaja njegove škole. Ovaj odbije taj predlog, a Kuruc ga doista razriješi ravnateljske dužnosti. Taj postupak nadzornikov školski odbor jednostavno uzme na znanje. Tome se ne ćemo čuditi ako pomislimo da slična progonstva bijahu i u drugim mjestima. Upravne i školske vlasti ne samo da svakome nameću madjarski jezik već i zapostavljaju one koji se javno služe hrvatskim jezikom. Tako na pr. kažnjavaju tjelesnom kaznom

---

1) Neven, 1 maja 1900.

učenike koji slabo znaju madjarski ili se usude hrvatski govoriti. U Suboticu je stizavala tužba za tužbom na okrutnost madjarskih učitelja i tiraniju činovnika. Pod dojmom toga nasilja, bunjevački rodoljubi podignu putem Nevena 1. oktobra 1900. na hrvatskom i madjarskom jeziku tužbu ministru bogoštovlja i nastave te zatraže, pozivajući se na narodnosni i školski zakon, da se ukine protivuzakonito i nehumano postupanje školskih vlasti.[1] Ali njihovu tužbu ministar ne uvaži te sve ostane zlo kao što je i bilo.

Ne mogavši postići nikakav rezultat u školama i javnim uredima, Bunjevci se počnu okupljati u prosvjetno kolo da glazbom i pjesmom sačuvaju nacionalnu svijest svoga naroda. Ali Madjari nisu mirne duše gledali kako Bunjevci njeguju glazbu i i narodne pjesme. Da zataru svaki umjetno-prosvjetni razvoj kod Bunjevaca, ukinu, kao što smo vidjeli, i krepko organizovano društvo *Kola Mladeži,* a Bunjevcima preostane samo još Pučka Kasina u koju se sakupi sve što narodnim duhom diše i osjeća.

Dne 21. novembra 1901. bijaše održan kongres slavenskih studenata u Budimpešti. Na tome kongresu osim Srba, Hrvata i Slovenaca sudjelovahu takodjer i bunjevački sveučilištarci. Tom prilikom se upoznaju sa svojom braćom i postanu još veći branitelji potlačenoga im roda. Ali time im takodjer teže bijaše gledati kako Madjari svim sredstvima uništavaju svijest Bunjevaca. Oni otpočnu zakonitu borbu koju su Madjari suzbijali progonstvom.

---

1) Tužbu su potpisali Dr. Stjepan Matijević, Dr. Iosip Vojnić-Hajduk, Dr. Franjo Sudarević, Ivan Prćić, Marko Stipić, Staniša Neorčić, Ivan Malagurski, Beno Sudarević i Antun Romić.

zkvh.org.rs

Nelegalno postupanje ugarske vlade još više ogorči naše rodoljube. Činiše se pokušaji da se popravi očajno stanje Bunjevaca, ali bez uspjeha. Kad već ništa nije pomoglo, Neven od 1. marta 1902. u vrlo ratobornome članku napada cio sistem madjarske uprave, školstvo i činovnike što zapostavljaju, grde i sramote naš narod, i oštrim tonom protestuje što se Bunjevcima uskraćuju posvećenim zakonima osigurana prava. Državni tužioc, naravno, optuži pred porotnim sudom pisca toga članka. Odgovornosti za članak se primi Pavao Bačić. Rasprava se održala pred porotnim sudom u Segedinu 24. septembra 1902. godine. Tuženika je branio Dr. Armin Balassa koji je dokazivao da piscu članka nije bila namjera razdraživati i raspirivati mržnju protiv Madjara nego mu je svrha bila izvojštiti zakonom osigurana prava narodnih manjina. Protivno tome državni tužilac tvrdi da je članak narodnosnoga karaktera pa se mora u klici ugušiti. Sud uvaži tužbu i osudi Pavla Bačića na šest mjeseci zatvora i 200 kruna globe. Protiv te presude uloži branitelj ništovnu žalbu, ali bez uspjeha, jer presuda bude u cijelosti odobrena i postade pravomoćna. Tako Pavao Bačić izdrži zatvor od šest mjeseci i plati globu od 200 kruna za članak čiji autor bijaše Mijo Mandić.[1)]

U punome jeku borbe za nacionalni opstanak stiže Bunjevce i na političko-kulturnome polju težak udarac. Dne 29. septembra 1899. umre učeni starina Dr. Ambrozija Šarčević jedan od preporoditelja Bu-

---

1) Osim bogate nagrade, Bačiću se svaki dan u zatvor odnosila najfinija hrana i najbolje vino tako da je sam rekao da nikada nije tako dobro živio kao u zatvoru.

njevaca, tvorac njihovog političkoga programa i zaslužni radnik na kulturnome polju. Bunjevci u njemu izgube muža koji je žarkom ljubavlju i svim svojim znanjem vazda radio za dobrobit svoga naroda. Zahvalni Bunjevci mu se zato dostojno oduže. Na predlog Dra Fabijana Malagurskog, Pučka Kasina dade izraditi sliku pokojnikovu koja na dan 10. juna 1900. bijaše na svečani način otkrivena u Pučkoj Kasini. Na večer istoga dana bude priredjen banket, a po tom pučko veselje koje potraja do zore.

Po smrti Šarčevićevoj naskoro zadesi Bunjevce još jedan osjetan udarac. Dne 21. marta 1902. umre Augustin Mamužić znameniti radnik na političkome polju, neustrašivi branič bunjevačkih prava i aktivni borac za uvadjanje hrvatskoga jezika u osnovne škole. Taj udarac nemilo pogodi osobito Bunjevce Subotičane u čijoj sredini je pokojnik toliko puta govorio o njihovim pravima. Žaleći svoje velike pokojnike, Bunjevci sa još većom ljubavlju podju putem koji su im oni pokazali. Medju njima bijaše znatan broj vrlih rodoljuba i junačkih boraca za prava svoga plemena. Pod vodstvo Pavla Kujundžića, Mije Mandića, braće Sudarevića, dra Stjepana Matijevića i drugih se okupljahu Bunjevci spremni da prime svaku borbu.

Medjutim Bunjevce zadesi još jedna nesreća. Madjarima je već otprije krivo bilo što na gradonačelničkom položaju Subotice tako dugo bijaše Bunjevac. Zato počnu iza kulisa raditi protiv Lazara Mamužića. Za kratko vrijeme podje im za rukom te• ministarstvo unutrašnjih djela 17. decembra 1901 izašalje dva činovnika koji otpočnu istragu. Istraga

zkvh.org.rs

se vodila više mjeseci, a rezultat njen bijaše pad Lazara Mamužića. Uzalud je izdao u zasebnoj knjizi svoju vrlo dobro motiviranu *Obranu,* na položaju gradonačelnika se nije mogao održati.

Lazar Mamužić kao gradonačelnik je uvijek činio za svoje pleme sve što je mogao. Oni su tražili od njega da po svaku cijenu uvede hrvatski jezik u osnovne škole. Vidjeli smo da je on to i pokušao, ali nije uspio, jer je bezakonje vršila sama madjarska vlada. Po tome se vidi koliko je nepravedno bilo zahtjevati da se on sa uspjehom bori protiv vlade koja ga drži na vlasti. Ipak je svakom prilikom od srca nastojao da pomogne Bunjevcima. On je ponamještao gotovo sve bunjevačke činovnike i gledao da svakom svom sunarodniku izidje u susret. Ali je po nalogu vlade ponekada, i ako teškim srcem, strožije morao postupati sa svojom braćom. Istina da se kao imućan čovjek nije morao bojati vlade, jer mu nije mnogo stalo do načelničkoga položaja, ali je kao roduljub više puta rekao svojim prijateljima: *Ako mene smijene, Bunjevcima će biti gore.* Ali to Bunjevci nisu htjeli razumjeti. Oni su zahtjevali da im on učini ono što u ono vrijeme nitko nije mogao učiniti. I zato su ga neki prozvali odmetnikom i madjaronom.[1)]

Za osamnaest godina gradonačelničkoga rada, Lazar Mamužić je postigao neosporan uspjeh u svim

---

1) Nekima je krivo što je u madjarskome duhu napisao svoj *Védelem* (Obranu). Ja pitam te rodoljube: Koji bi se gradonačelnik u Jugoslaviji ili ma kojoj drugoj državi usudio pred vladom javno braniti time da je radio u protivunacionalnome duhu?

administrativnim granama. Ni pod jednim načelnikom ni prije ni paslije njega Subotica nije podigla toliko lijepih gradjevina kao pod njegovom upravom. God. 1886. i 1887. je proširena i rekonstruirana crkva Sv. Terezije, god. 1896. je sagradjena u gotskome stilu crkva Sv. Roka, a god. 1898. takodjer u gotskome stilu crkva Sv. Djurdja. Osim toga su sagradjene gradska bolnica, dvije vojarne, klaonica, sirotište, muška gimnazija, poljoprivredna škola, dvadeset osnovnih škola, sedam zabavišta i još mnogo drugih korisnih gradjevina.

Misleći da će ga sugradjani za tolike zasluge honorirati povjerenjem, pojavi se Lazar Mamužić ponovo na političkoj areni. Uz pomoć Dra Stjepana Matijevića i drugih osnuje desničarsku općinsku stranku. Kad su 1902. raspisani bili općinski izbori, stupi u izbornu borbu, ali na dan izbora 20. decembra 1902. doživi poraz.[1] Novim gradonačelnikom bude izabran Karlo Biro. Čim je Biro otpočeo svoje djelovanje, obistine se riječi Lazara Mamužića, jer Bunjevci, govoreći o novome načelniku, doista rekoše: *Lazar je bolji bio.*

---

1) Tada bijaše od strane Hrvata Mihovil Prćić kandidat za gradonačelnički položaj. Na izboru 20 dec. Prćić dobije 127, a protivnik njegov Biró 178 glasova.

zkvh.org.rs

GLAVA XXXI.

BORBA PROTIV POMADJARIVANJA. DOGADJAJI U BAJI I KAĆMARU. ZASLUGE HRVATSKIH SVEĆENIKA. UTJECAJ CRKVENE KNJIŽEVNOSTI NA SPAS NACIONALIZMA HRVATA.

Svrgnućem Lazara Mamužića Bunjevci bijahu lišeni moćnoga žaštitnika u gradskoj upravi. Djelujući po instrukcijama vlade, on je ipak izlazio u susret svome rodu i dopuštao da bez ičije dozvole održi veselje, igranku i slične zabave. *Ja ću vam sve dozvoliti*, znao bi reći, *ali nemojte tražiti nikakvih pravila ni drugih formalnosti, jer to je baš ono što mi prouzrokuje najveće neprilike.* Ali njegov nasljednik nije tako govorio. On se pokazao energičan, a prema Bunjevcima nepopustljiv kako ćemo to po slijedećim faktima vidjeti.

U Subotici je više puta gostovalo novosadsko Srpsko Pozorište. Subotički Hrvati su lijepim brojem posjećivali srpske predstave. Kako su pak takve predstave bile dosta rijetke, odluče Bunjevci da će organizovati vješte diletante i s vremena na vrijeme sami predstaviti po koji kazališni komad. Tako Beno Sudarević okupi trgovačko-obrtničku omladinu da sa njome predstavi jedan hrvatski igrokaz od osiječkog učitelja Franje Sudarevića. Skoro pola godine je revno poučavao svoje diletante u izvodjenju pojedinih uloga. Kad se svaki u svojoj ulozi odlično izvježbao, dan predstave bude ustanovljen 30 juli 1905. godine. Medju Bunjevcima se za tu predstavu pokazalo veliko interesiranje. Ta nije ni čudo, jer nisu imali nikakvih

prava te su svaki pa i najskromniji nacionalni pothvat sa veseljem pozdravili. Ali gradonačelnik Biró i senat 29 jula zabrane održanje predstave. Taj postupak gradske uprave prouzrokuje medju Bunjevcima golemo ogorčenje i postigne sasvim protivan rezultat od onoga čemu se nadala. Otpor Bunjevaca postade mnogo jači, a priredjivači predstave odgovore Madjarima i gradskom senatu pjesmom:

Ta ne boj se, bunjevačka nane,
Nikad ne će nestat naše grane!

Po gradu i svim salašima zaori pjesma bunjevačke omladine:

Nek se vije bilo-plavi,
Bunjevački barjak pravi!

Nepravedno postupanje gradske uprave prema Hrvatima potakne Dra Josipa Vojnića-Hajduka te 28. avgusta 1905. predloži gradskome senatu neka u buduće barem jedan policijski kapetan vlada našim jezikom. Gradonačelnik Biró s ogorčenjem i prezirom odbije taj predlog.[1] On to učini u punom uvjerenju da će pomadjarivanje Bunjevaca skoro biti završeno. I doista *Szabadkai Közlöny*[2] na uvodnom mjestu slavi pobjedu pomadjarivanja i hvali madjarsko zakonodavstvo što je sasvim uništilo naš jezik, a veseli se što Hrvati roditelji ne mogu razumjeti svoju djecu koja se služe madjarskim jezikom. Ta radost Madjara ujedno potvrdjuje i bijedu Bunjevaca. U školama našega jezika više nema.[3] Učenici koji u nazočnosti učitelja ili svećenika progovore hrvatski

---

1) Danica, 1906 i 1908.
2) Od 4 decembra 1904.
3) Osim nešto u Gari i Kaćmaru

zkvh.org.rs

kazne se svim mogućim tjelesnim kaznama. Naročito strogi bijahu mladji učitelji, jer koji se u progonstvu Bunjevaca više odlikuje taj postizava unosniju službu i sjajniju karijeru. Poradi toga nasilja 15. novembra 1905. predloži Šimun Mukić gradskome senatu u Subotici da se u osnovinim školama bar vjeronauka predaje hrvatski. Na to izdaše katehete izjavu u novinama *da bunjevačka djeca znaju Očenaš i Zdravomariju izmoliti bunjevački pa da je, prema tome, nepotrebno uvadjanje bunjevačke vjeronauke.*[1] Kolika neozbiljnost, ironija i prezir! Vidilo se da cilj svih Madjara bijaše da zataru svaki trag našemu jeziku. U tako teškome stanju Neven poziva Bunjevce neka osnivaju narodne knjižnice i čitaonice i tako spase svoju narodnost. Tolika nepravda odjeknu i u inostranstvu te praški časopis *Novi Vijek* javno brani naša prava, a našu sudbinu zbog ukinuća našega jezika i vjeronauke u školama požališe i krugovi Sv. Stolice u Rimu.[2]

Bunjevcima i Šokcima još preostane samo pravo u crkvama. I njega bi, po svoj prilici, već davno nestalo da santovački dogadjaji nisu zaprepastili crkvene krugove u Kaloči. Oni su postali umjereniji, ali nikako pravedni, jer svaku priliku su iskoristili da krnje bunjevačka prava. Tako 1901. u franjevačkoj crkvi Sv. Antuna u Baji jedan dio hrvatske službe božje ustupe Nijemcima. Ni ta nepravda nije prošla bez posljedice. Nijemaca, naime, nije bilo ni toliko da pjevaju u crkvi uslijed čega je kantor mjesto njemački pjevao latinski. Ali taj novi red nije dugo potrajao, jer čim je kantor zapjevao latinski, Hrvati

1) Danica, 1907.
2) Danica, 1908.

su takodjer zapjevali hrvatski tako da se u isto vrijeme pjevalo i latinski i hrvatski.[1] Odjednom starješina samostana Bartol Kochány stane kod oltara i reče: *Kome se ne svidja u crkvi taj neka ide van!* Jedva što je izrekao te riječi, kad Hrvati zavikaše: *Naša je crkva! i* počeše se bacati kamenjem na oltar. Starješina se, naravno, skloni, a služba božja prestane. Hrvati zbog toga budu tuženi i osudjeni na novčanu globu i zatvor. Interesantno je da se Hrvati prije prethodne istrage sami prijaviše kod suda i rado izdržaše zbog svećeničke nepravde prouzrokovanu kaznu.

Slijedeće 1902. godine dodje ponovo do nemira u Kaćmarskoj crkvi. Nijemci ovaj put zatraže da im bunjevačke djevojke ustupe mjesto. Kalača izašalje Ivana Kutsa bikićkog župnika da primiri duhove. Kuts predloži da u crkvi ostane sve kao što je i bilo. Nadbiskupija usvoji njegovo mišljenje, ali istovremeno na predlog Aleksandra Gärtnera kaćmarskog župnika molbu Nijemaca takodjer usvoji. Sada istom izbije pravi metež, jer je svaka zavadjena stranka smatrala da je pobjedila. Medjutim dodje Mihovil Maison ridjički župnik i objavi Bunjevcima da se imaju pokoriti naredbi Kalače te ustupiti Nijemcima traženo mjasto. Na to Bunjevci listom napuste crkvu i više godina je nisu pahadjali. Djecu su krstili i vjenčavali se u Bajmaku, Madarašu i drugim mjestima. God. 1904. Ivan Petreš bijaše izaslan da izmiri Bunjevce. I to mu podje za rukom na taj način što je pregradom nutarnjosti crkve

---

1) U borbi za svoja crkvena prava su se istakli Djuka Trskić, Aleksandar Paštrović, Franjo Poljaković, Marija Ostrogonac i dr.

zkvh.org.rs

jedan dio prostora odredjen za Bunjevce, a drugi za Nijemce. Tako je 1906. nastalo konačno izmirenje, a pregrada u crkvi još i danas čuva uspomenu na dogadjaje crkvenoga nasilja.

U Subotici je takodjer nepravedno bila razdijeljena služba božja medju Hrvatima i Madjarima. U crkvi Sv. Terezije se svake nedjelje počam od sedam pa do pola dvanaest sati odslužilo pet misa. Prva bijaše t. zv. madjarska pučka misa, druga pak madjarska fundaciona misa, treća t. zv. djačka, a četvrta sa dva-tri stiha hrvatskoga pjevanja, najzad madjarska misa za činovnike. Kad pomislimo da je u župi Sv. Terezije bilo 35.000 Hrvata onda je veličina svećeničke nepravde dokazana. Bunjevci su više puta tražili pravdu kod samogu nadbiskupa, ali uvijek bez uspjeha. U crkvi Sv. Roka i Djurdja bogoštovlje bijaše većinom hrvatsko, u franjevačkoj crkvi pak većinom madjarsko. Slično tome bijaše i po selima. Pored sve žešćega pomadjarivanje Bunjevci i Šokci su ipak svagdje imali više-manje prava u crkvama što za naš opstanak bijaše od velike vrijednosti.

Crkveno pravo Bunjevaca i Šokaca jeste ako ne jedini, ali svakako glavni razlog očuvanja njihove nacionalne svijesti. U tome su pak najveće zasluge stekli bunjevački svećenici koji su vazda bili dobri duhovni pastiri svoga stada. Osim Pavla, Ilije i Nikole Kujundžića ističu se Ljudevit Budanović, Blaž Rajić, Ivan Petreš, Ivan pa Ante-Miroljub Evetović, Franjo Piuković i drugi. Medju njima je uvijek bilo koji su izdavali bunjevačke molitvenike i crkvene pjesmarice koje su prodrle u široke narodne

mase i bile vrlo popularne. Bunjevci i Šokci su rado pjevali svoje krasne nabožne pjesme što je odlučno utjecalo na spas njihove narodnosti. U tome su ih, takoreći, odgajali bunjevački svećenici medju kojima bijaše i dobrih govornika. Narod je zato ljubio i poštovao svoje svećenike što je opet Kalači bilo krivo te je onemogućavala da svijestan Bunjevac bude župnik medju Bunjevcima. God. 1906. izda Ljudevit Budanović molitvenik *Slavu Božju*. Madjari ga proglase panslavom te mu iste godine osujete izbor za župnika u Bajmaku. Nisu puno bolje prolazili ni drugi istaknutiji bunjevački svećenici. Ali oni su zato ipak ostali vijerni svome rodu.

zkvh.org.rs

GLAVA XXXII.

OSNUTAK BUNJEVAČKE STRANKE U SUBOTICI. USTOLIČENJE PAVLA KUJUNDŽIĆA. OSNUTAK KRŠĆANSKE ČITAONICE I PRVO VELIKO PRELO U BAJI. BUDJENJE NARODNE SVIJESTI U DRUGIM MJESTIMA.

Kad je ugarska vlada za 5. maj 1906 godine odredila parlamentarne izbore, Hrvati u Subotici odlučiše da će u izbornu borbu stupiti u samostalnoj bunjevačkoj stranci, jer su vidjeli da se na taj način mogu najuspješnije opirati nasilnome pomadjarivanju. Sama stranka je osnovana 30. aprila 1906. u domu Dra Franje Sudarevića gdje se okupilo preko trideset najuglednijih subotičkih Hrvata. Tu izrade program stranke koji obuhvata sva prava Bunjevaca u školama i javnim uredima. Zatim jednoglasno odluče da će za poslanika kandidirati Benu Sudarevića dok će vodstvo stranke zadržati njegov brat Franjo. Tada podju korporativno u dom Bene Sudarevića te ga zamole neka se primi kandidacije. Ovaj sa zahvalnošću prihvati poklonjenu mu čast održavši tom prilikom zanosan govor u kome reče da je pripravan svoj narod ne samo braniti već takodjer za njegovo i svoje uvjerenje i prava i sam život položiti. Po tome se vrate u stan Dr. Franje Sudarevića gdje nakon kratkoga vijećanja izdaše proglas na narod pozivajući sve Bunjevce da glasaju za svoga kandidata. Taj proglas osim braće Sudarevića potpisaše još i Dr. Josip Vojnić-Hajduk, Pavao Kujundžić. Dr. Ivan Mikija Somborčević, Marko Dulić, Matej i

Alojzije Skenderović, Ivan Malagurski, Pavao Čović i drugi. Zatim odmah stupe u akciju medju narodom. Ali vrijeme od četiri dana bijaše prekratko da se postigne željeni uspjeh. Beno Sudarević je u oči samih izbora održao samo jedan programni govor, a pritisak od strane vlasti je svagdje bio nečuveno žestok. Proniješe se, na pr., vijesti da su se Bunjevci pobunili, javno se govorilo da će svi oni koji glasaju na Sudarevića biti pozatvarani, jer da je on odmetnik i panslav.[1] Zbog toga Beno Sudarević nije mogao biti izabran za poslanika.

Neuspjeh na prošlim izborima nije ni za časak ustavio političko djelovanje Hrvata u Subotici. Bunjevačka stranka je i nadalje postojala, njen predsjednik bijaše Franjo Sudarević, a blagajnik Dr. Fabijan Malagurski dok su joj potporu obećali Dr. Stjepan Matijević i Dr. Josip Vojnić-Hajduk odvjetnici čije će kancelarije zainteresovanima davati potrebna obavještenja. Stranka je stavila u svoj program glavne zahtjeve Bunjevaca kao što je pravo i sloboda govora, tiska i udruživanja te uporaba hrvatskog jezika u svim granama javne uprave pa i u osnovnim školama. Koliko je ta politička akcija nailazila na odziv kod Bunjevaca toliko je zabrinula krugove vladine i Košutove stranke. Ali oni se pobrinu te nadju načina da onemoguće svaki uspješan rad Bunjevaca. Zato bunjevačka stranka osim Subotice nigdje nije ni mogla istupiti samostalno u izbornu borbu.

Videći sve žešće pomadjarivanje, bunjevačkim redoljubima bijaše jasno da će svoj narod spasti

---

[1] Neven 1. juna 1906.

zkvh.org.rs

od sigurne propasti jedino prosvjetom, raznim udruživanjima i širenjem hrvatskih knjiga i novina. Osobito se mnogo radilo na rasprostiranju svetojeronimskih knjiga. Duša toj akciji bijaše Pavao Kujundžić On je svim silama nastojao da budjenjem narodne. samosvijesti parira udarce pomadjarivanja. Ali tim svojim postupanjem pade u nemilost Kaloče. Više puta su mu nudjeni sjajni položaji uz uslov da se odrekne rada za Bunjevce. Ali on je svoj narod više cijenio od sveg blaga. No nagrada njegovoga rodoljublja nije dugo kasnila. Smrću Ivana Jesenovića (24. februara 1909. god.) bijaše upražnjena župa Sv. Djurdja u Subotici. Time se pružila prilika Pavlu Kujundžiću da izborom u toj župi osigura sebi stalan položaj medju Bunjevcima. I to mu podje za rukom. Dne 19. maja 1909. bijaše izbor na kojem on sa 156 protiv 79, glasova bude izabran župnikom crkve Sv. Djurdja. Njegov izbor pozdrave Bunjevci s najvećim oduševljenjem i neopisivom radošću. Svečano ustoličenje novoizabranoga župnika je uslijedilo samo 24. aprila slijedeće 1910. godine. Ustoličenju je prisustvovao nadbiskupov izaslanik, gradski senat, više svećenika i veliki broj subotičkih Hrvata.

Pavao Kujundžić svom energijom nastavi rad na prosvjećivanju svoga naroda. Njegovim nastojanjem je osnovano meseca marta 1910. *Kolo Mladih Nevenaša*. Madjarska štampa ciknu protiv toga društva i pokuša da onemogući njegov rad, ali bez uspjeha, jer se garda Nevenaša svejednako množi.

Medjutim je pomadjarivanje zahvatalo sve većega maha. Svaki Hrvat koji se usudio tražiti za svoj narod zakonom osigurana prava bijaše zaveden u

crnu knjigu. Pavla Kujundžića su Madjari zvali buntovnikom, a Ljudevita Budanovića god. 1909. premjeste iz Novoga Sada u Baju samo zato što se nije odrekao opravdanoga rada za svoj narod. Medjutim Hrvati u Baji su baš trebali takvoga rodoljuba kao što je Budanović. I doista on u Baji lijepo nastavi svoj rad. Već u decembru 1910. okupi svijesne Bunjevce i osnuje *Kršćansku Čitanoicu.* Nakon izbora privremene uprave podnese pravila ministarstvu na odobrenje. Medjutim odobrenje se namjerno odugovlačilo, jer Madjari se odlučno usprotive osnutku te slavenske ustanove. Oni putem subotičke i peštanske štampe počeše tražiti neka se pravila odbiju, jer se, vele, iza kršćanskoga naziva krije slavenska propaganda. Javno se govorilo: *ne ćemo panslavizma u Baji! ne trebamo drugu subotičku Pučku Kasinu!* i t. d. Pod pritiskom javnoga mišljenja, činilo se da će pravila Kršćanske Čitaonice doista biti odbijena. To je porazno djelovalo na njene osnivače koji su kupili već i mjesto za gradnju doma.

Medjutim ministarstvo pošalje pravila na mišljenje velikome županu u Baju. Saznavši za to članovi Čitaonice, sastave deputaciju od deset lica koju pošalju velikome županu da kod njega nadju potrebnu zaštitu. Ogradivši se protiv zlonamjernih klevela, deputacija umoli velikoga župana neka poradi oko odobrenja pravila. On im obeća da će pravila biti odobrena. I doista, na veliku radost bajskih Hrvata, ona budu za kratko vrijeme odobrena.

Čitaonica je odmah započela svoj nacionalno-prosvjetni rad. Dne 5. februara 1911. priredi prvo

zkvh.org.rs

bunjevačko *Veliko Prelo* u hotelu *Zlatnoga Jagnjeta*. Tu se sakapi oko 1400 Bunjevaca ne samo iz Baje već i Vancage, Gare, Kaćmara, Čavolja, Gornjeg Sv. Ivana, Bikića. Aljmaša i Subotice. Goste je pozdravila gdjica Jozefina Djurkić sa pjesmom dobrodošlicom, a tambaraški zbor je odsvirao:

Kolo igra, tamburica svira . . . .

Ovo je prelo više nosilo karakter narodnoga sleta no zabave, jer se divno manifestirala narodna svijest svih općina bajske okoline. Na tome veselju bijaše i priličan broj Srba pa je lijepo bilo vidjeti kako se uz trojanice Bunjevci i Srbi bratski vesele pjevajući srpske i hrvatske narodne pjesme. Ples je trajao do zore kada se gosti sa lijepim uspomenama i dubokim utiscima vrate svojim kućama.

U proljeće iste godine se počne graditi dom za Čitaonicu. Ali se bilo bojati da ne će dostajati dovoljno sredstava za njegovu dogradnju. Zato prionu bogataši i siromasi poput marljivih pčela besplatno radeći samo da što prije dovrše posao. I marijivi Bunjevci su postigli svoj cilj: dom bijaše do prvoga decembra potpuno sagradjen. Nekoliko dana iza toga, naime 9. decembra 1911. se zbilo posvećenje doma, a obavio ga je bajski opat Daniel Vojnić. Tako čitaonica postade ognjište i žarište nacionalnoga života bajskih Hrvata. Zato i nariču madjarski listovi grozeći se ujedno njenim osnivačima.

Po primjeru bajskih Hrvata osnovaše se i u drugim bunjevačkim i šokačkim mjestima ognjišta narodne svijesti. U Bikiću se god. 1912. osnuje *Narodna Čitaonica*, u kojoj se priredjuju bunjevačke zabave i kazališne predstave. Istovremeno se u Alj-

mašu i Bregu osnivaju *Čitaonice* u kojima se u svrhu budjenja narodne svijesti takodjer priredjuju zabave i predstave. Aljmaškoj Čitaonici pokloni svećenik Franjo Piuković 110, a bikićkoj 65. svetoje, ronimskih i drugih knjiga. U Subotici pak Petar Vojnić-Zelić osnuje *Bunjevačko Pjevačko Društvo* Katoličke Čitaonice Sv. Djurdja. Tako se pjesmom-knjigom i udruživanjima uspješno suzbijalo pomadjarivanje.

Kao što vidimo, narodna svijest Bunjevaca i Šokaca se svagdje lijepo budila. U takvim prilikama se osjećala potreba organa političke prirode. Zato uredništvo Navena koncem 1912. položi u tu svrhu propisanu pristojbu i postane političko-društveni organ. Politički pravac lista bijaše u skladu sa težnjama Bunjevaca. Načelo mu bijaše boriti se *za sva prava svog hrvatskoga jezika* priznavajući *narodno jedinstvo i sa Srbima čiji jezik takodjer smatra svojim.*[1] Kako divna misao Jugoslavenstva! Pobjeda srpskoga oružja u ratu protiv Turaka 1912. još više oživi nacionalni duh Bunjevaca i Šokaca. Pisanje Nevena i Danice bijaše prava apoteoza srpskoga junaštva. Tu počinje medju Bunjevcima i Šokcima san o velikoj jugoslavenskoj državi. I doista u ojačanju Srbije su naši prijatelji vidjeli znak da će nam sa juga doći toliko žudjena Sloboda.

---

1) Neven, 15 marta 1913. Novosadska *Zastava* u 30 broju od 1913 ciknu protiv toga što se Bunjevci priznaše Hrvatima. Osudjuje Srbe oko Matice Srpske što nisu poveli propagandu medju Bunjevcima i Šokcima da ih predobiju za Srpstvo. Mnogo pametnije učini srpski list *Branik* koji srdačno pozdravi ideju narodnog jedinstva i Hrvatstva Bunjevaca.

zkvh.org.rs

GLAVA XXXIII.

DRUGA AKCIJA PAVLA KUJUNDŽIČA. UGARSKA VLADA ZABRANJUJE HRVATIMA PODIZANJE PRIVATNIH ŠKOLA. SVJETSKI RAT. SMRT PAVLA KUJUNDŽIĆA I LAZARA MAMUŽIĆA. KONAC BORBE.

Uspjeh srpskoga oružja na Balkanu zabrinu Madjare, ali ih ne ublaži. Oni su i nadalje nesmiljeno pomadjarivali ne žacajući se ponekad upotrebljavati grubu i brutalnu silu koja počiva na bezakonju i okrutnoj samovolji. Ipak bunjevački rodoljubi u školskim odborima i javnim uredima protestiraju protiv tlačenja svoje braće i zabrane upotrebe svoga jezika. Na njihove zahtjeve Madjari prezirno odgovore: *Ta šta se toliko zauzimate za vaš jezik kad ga ni sami Bunjevci ne će!* i time je stvar bila svršena.

Videći bunjevački rodoljubi sa Pavlom Kujundžićem na čelu da će Bunjevci u takvim prilikama za kratko vrijeme izumrijeti. Tražiti pomoć od Madjara protiv njihovog vlastitog nasilja nije imalo smisla. Nemogavši nigdje naći pravednu zaštitu, ne preostade im drugo do pouzdati se u svoje vlastite sile i pribaviti si ono što im drugi nisu htjeli dati.

Poznato je da su Hrvati, Madjari i Nijemci imali svoje privatne škole i van njihove domovine. Društvo Sv. Cirila i Metoda u Istri podiže hrvatske škole koje o svom trošku uzdržava i učitelje financira. U Hrvatskoj su opet julijanske škole širile madjarsku

ideju sa geslom *od Karpata do Jadrana! Szent László Társulat* pak podiže madjarske škole u rumunskoj Bukovini. Nijemci preko *Schulverein*-a se takodjer staraju o svojim školama van Njamačke. Sva su ta društva bez zaprijeke od strane političkih vlasti vršila misiju prosvjećivanja u stranim državama: ona su bila kao privatna svojina kojom vlasnik raspolaže po svojoj volji. Takve privatne škole odlučiše Bunjevci podignuti u Subotici. Time će svoj narod spasti od očite propasti, a Madjarima dokazati da Bunjevci ljube svoj maternji jezik i da su za njega spremni doprinijeti velike materijalne žrtve. Zato Pavao Kujundžić i drugi rodoljubi sazovu 29. marta 1913. bunjevački zbor u Kavani Hungariji. Na taj zbor se sabra mnogo naroda iz Subotice i njene okoline. Čim se Pavao Kujundžić pojavio na govornici u dvorani zaori gromko: *Živio!* On u vrlo jezgrovitom govoru razloži potrebu osnivanja privatnih škola koje će sam narod sagradili i uzdržavati. One će biti ognjište naše književnosti, njegovalište naše glazbe i umjetnosli te rasadište naše hrvatske ideje. U njima ćemo mi, Bunjevci, bili jedini gospodari, a osim nas u njima ne će imali nitko mjesta. Kad su to Bunjevci čuli, zaori se medju njima pravo klicanje od veselja. Zatim bijaše izabran privremeni odbor čiji članovi su bili Pavao Kujundžić, Blaž Rajić, Dr. Fabijan Malagurski, Dr. Mirko Ivković-Ivandekić, Dr. Stjepan Malijević, Dr. Stjepan Vojnić-Tunić, Mijo Mandić, Mate Dulić, Dr. Josip Prćić, Nikola Matković, Bašo Vukmanov. I time skupština bijaše završena.

Privremeni odbor se odmah dade na posao. Već 1-og septembra 1913. godine upravi pro-

zkvh.org.rs

glas[1] na narod i razasla arke za uplaćivanje članarine i prinašanje milodara za gradnju škola. Prinosi se sabirahu u željeznim škrinjicama na kojima stajaša natpis: *Prva Školska Zadruga u Subotici.* Takove škrinjice bijahu izložene u svim bunjevačkim čitaonicama, kavanama, gostionicama, trgovinama pače i na javnim zabavama. Hrvati u Subotici su se lijepo odazvali tome poziva i obilno prinašali milodare. Neki rodoljubi oporukom obećaše Zadruzi potporu od 5000, 2500 i 2000 kruna, a mnogi se obvezaše da će joj godišnje davati po 100 kruna pripomoći. Akcija bunjevačkih rodoljuba, kao što vidimo, naidje na lijep odziv u narodu. Sakupljanje članarina i milodara bijaše nastavljeno sa takvim uspjehom da je za nekoliko mjeseci zadruga brojila više od hiljadu redovnih članova.

Nakon tako srelnoga početka svoje akcije, podnese Pavao Kujundžić 11 aprila slijedeće 1914. godine pravila Zadruzina i molbu potpisanu sa 1155. njenih članova putem subotičke gradske uprave ministarstvu unutarnjih posala na odobrenje. Ali ministarstvo je pravila jednostavno odbilo i ako su ona bila sastavljena na temelju pozitivnih zakona. Tako je Bunjevcima i zadnja nada propala. No

---

1) U pozivu medju ostalim stoji i slijedeće: „Članom Prve Školske Zadruge u Subotici postaje svako muško i žensko čeljade koje se iz ljubavi za bunjevačku školu za ovaj arak pretplati i obeća najmanje za tri godine po jednu krunu članarine godišnje; tko se bar sa 10 kruna godišnje obveže može biti biran za odbor Zadruge; tko se bar sa 100 kruna obveže taj već biva odbornikom. Kada se bar 200 članova potpiše, Zadruga će se privremeno osnovati, pravila sastaviti i radi odobrenja podastrti kralj. ugarskom ministarstvu. Kada pravila budu odobrena, Zadruga će se konačno obrazovati. A tek zatim se počinje plaćanje članarine, a i svakovrsni darovi za našu školu.“

Subotica, 1 rujna 1913.

U ime privremenog Odbora

Pavao Kujundžić i dr.

poslije nekoliko dana ih utješi vijest da će doista imati prava u školama. Ugarsko ministarstvo prosvjete mjeseca maja 1914. na opće iznenadjenje, dozvoli narodnim manjinama uporabu njihova jezika u osnovnim školama i svim nastavnim predmetima ako to zahtjevaju roditelji, skrbnici učenika i pojedini školski odbori. Time je, doduše, prividno stavljena van kreposti naredba istoga ministarstva od 23. oktobra 1908. po kojoj su ta prava narodnim manjinama bila uskraćena. Ali ministarske naredbe protiv Bunjevaca se i suviše strogo izvršuju, a naredbe u njihov prilog se ne uzimaju ni u obzir. Tako Bunjevci i Šokci ni ovaj put nisu dobili ništa.

Medjutim je došao i svjetski rat. Austro Ugarska vlada uslijed umorstva Franje Ferdinanda i supruge mu Sofije prekinu 25. jula 1914. diplomatske odnose sa Srbijom, a sutradan već proglasi opću mobilizaciju. Mladji bunjevački intelektualci moradoše u rat koji već 28. jula započe sa Srbijom. Srbija isprva bijaše sama u ratnome stanju sa ogromnom Monarkijom, ali poslije dvije nedelje bukne rat u gotovo cijeloj Evropi. Tada je obustavljeno izlaženje Nevena i time prestа nacionalan rad medju Bunjevcima.

Rat je pružio priliku da se mladji Bunjevci bolje upoznaju sa njihovom braćom Hrvatima i Srbima. Time postadoše nacionalno svijesniji. To se naročito opažalo poslije strahovitog poraza austro-ugarske vojske u Srbiji 1914. godine. Bunjevci puni samosvijesti govoriše svagdje hrvatski, što je opet vrlo tjutilo Madjare. Zato su oni više puta upravo izazivali Bunjevce da ih uvale u zlo. Ovi bi na to znali

zkvh.org.rs

odgovoriti riječima čije posljedice su snosili u zatvoru.[1)]

Rat je Bunjevce i Šokce kao i druge zaraćene narode stajao mnogo žrtava. U boju su nam ginuli krepski omladinci, a kod kuće umirali najveći sinovi Bunjevaca. Dne 10 oktobra 1915. umre župnik i veliki rodoljub Pavao Kujundžić taj neumorni braniteljBunjevaca i neustrašivi borac za njihova najsvetija prava. Njegova smrt ljuto pogodi Bunjevce; ona se duboko dojmila svakoga rodoljuba koji je poznavao njega i njegov rad. Osim njega smrt pokosi još jednog Bunjevca velikana. Dne 25 jula 1916. umre Lazar Mamužić bivši gradonačelnik Subotice. On je otkako se povukao sa političke pozornice mirno poživio ne mareći ni za kakvo javno djelovanje. Pozorno je pratio dogadjaje svetskoga rata i veselio se svakom uspjehu antante. Češće puta je rekao svojim mladjim prijateljima: *Vidjet ćete da će centralne vlasti izgubiti rat.* Njegova smrt je rastužila naše rodoljube, a njegove zasluge Bunjevci nikada ne će zaboraviti.

Dok se tokom rata medju vojvodjanskim Hrvatima nije zbio značajniji dogadjaj, na nadležnim mjestima se odlučivala i njihova sudbina. Dne 30 maja 1917. pročelnik Jugoslavenskoga Kluba u bečkoj zastupničkoj kući zahtjeva ujedinjenje u jednu državu svih zemalja koje nastavaju Srbi, Hrvati i Slovenci. To stanovište zauzme i predsjednik Unije Vilson kad

---

1) Ambrozija Ivković Ivandekić subotički stanovnik je uvijek bunjevački pozdravljao i Madjare poznanike. Ovima je to krivo bilo te ga opomenu da je u Madjarskoj pa bi mogao baš i madjarski pozdravljati. Na to im on odgovori: *Dosta je bilo već od te vaše Madjarske, skoro će doći Srbi pa ćemo mi vladati.* Madjari ga optuže i on 29 oktobra 1914 godine bude osudjen na jednu godinu zatvora.

u svojoj poruci kongresu od 8 januara 1918. traži autonomiju za potlačene narode Austro-Ugarske. Bunjevci i Šokci, naročito intelektualci budno pratiše razvoj dogadjaja. Dalo se već predvidjeti da se njihove dugotrajne patnje približavaju svome kraju. Nacionalne borbe više nije bilo ; nisu preduzimali nikakve mjere protiv svojih tlačitelja nego su mirno čekali svršetak rata.

zkvh.org.rs

DIO ČETVRTI
OD OSLOBODJENJA DO 1929 GODINE.

GLAVA XXXIV.

PROPAST AUSTRO-UGARSKE MONARKIJE. VELIČANSTVENI ZBOR U SUBOTICI. BLAŽ RAJIĆ UZ URNEBESNO KLICANJE I ODOBRAVANJE NARODA IZJAVLJUJE UJEDINJENJE SA JUŽNIM SLAVENIMA. OSNUTAK NARODNOGA VIJEĆA U SUBOTICI I DRUGIM MJESTIMA.

Nakon neuspjeha zadnje njemačke ofenzive na zapadnome bojištu, vidjelo se da će centralne vlasti za kratko vrijeme izgubiti rat. Još jasnije se to vidjelo ljeti 1918. kada je maršal Foch kao zapovjednik zavezničke vojske i ako lagano, ali sigurno potiskivao njemačke armije iz sjeverne i istočne Francuske. Nijemci su izgubili bitku za bitkom i neprekidno se povlačili prema Rajni: vojnička sila Njemačke bijaše slomljena. Istovremeno je pala odluka i na balkanskome ratištu. Srpska i antantina vojska u odlučnoj bitci 15. septembra 1918. probiju solunski front i strahovito poraze sjedinjenu vojsku centralnih sila. Bugarska od toga udarca brzo klonu te već 29. septembra sklopi primirje. Isto učini i Turska te Austro-Ugarska i Njemačka ostanu same u borbi sa nadmoćnom antantom. Nekoliko dana kasnije nastade sveopće rasulo austro-ugarske vojske. Vojnici otkažu svaki posluh i podju svojim domovima. Tu je početak raspadanja Austro-Ugarske Monarkije na čijim ruševinama će se podići nove samostalne države.

U to doba je u Vojvodini vladala prava anarhija. Sa ratišta došli vojnici počeše pljačkati bogate židove i one koji za vrijeme rata bijahu oprošteni od vojne službe. Da se tom učini kraj, osnovaše se u gradovima i selima narodna vijeća koja za očuvanje javnoga mira ustroje narodnu gardu. Time je nekako uspostavljen red, ali je kradje zato bivalo na sve strane. Te užasne prilike nastanu sa dolaskom Mihajla grofa Karolyia na madjarsku vladu. On proglasi nezavisnu Madjarsku i sklopi 6 novembra 1918. u Beogradu primirje sa Franchet d'Esperayem glavnim zapovjednikom antantine balkanske vojske. Po tome primirju Madjari su dužni povući svoju vojsku iz južne Ugarske na demarkacionu liniju Moriš, Tisa, Horgoš, Subotica, Baja, Pečuh i Barč.

Medjutim Hrvati prekinu 29. oktobra 1918. svaki faktični državopravni odnos sa Austro-Ugarskom, Slovaci se ujedinjuju sa Česima, a Rumuni u Banatu i Erdelju upućuju proglas narodima svijeta u kome traže konačno oslobodjenje od Ugarske. U tim sudbonosnim vremenima svi traže svoja prava samo Slaveni južne Ugarske šute, ma da se i kod njih opaža živahnije kretanje, jer i oni se bave mišlju kako da stresu sa sebe madjarski jaram. Pitanje je samo tko će započeti tu veliku i časnu akciju. Onaj tko je najviše patio, a to su Bunjevci. Oni se u okviru Ugarske decenijama uzalud boriše za svoja legitimna prava. Oni bijahu progonjeni, zapostavljani, prezreni: to bijaše krivda koja takodjer ima svoju osvetu. Kucnuo je čas da se navijeke oslobode objekata upravne sile lažnoga naslova. Što nisu postigli u Ugarskoj, oni će sada postići van nje

zkvh.org.rs

i ujediniti se sa jugoslavenskim suplemenicima u zajedničku slobodnu državu te postati gradjani sa pravima i dužnostima.

Duša tome pokretu za oslobodjenje bijaše župnik Blaž Rajić. On je prisustvovao i historijskoj sjednici u prostorijama hrvatskoga Sabora u Zagrebu 29. oktobra 1918. na kojoj je izrečeno cijepanje od Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države. Zatim dodje u Suboticu i stupi u dodir sa bunjevačkim i srpskim rodoljubima dok su u Zagrebu ostali Dr. Mirko I. Ivandekić i Dr. Stjepan Vojnić T. kao članovi tamošnjeg Narodnoga Vijeća. Njegovim nastojanjem je održana 5. novembra u domu braće Vladislava i Jovana Manojlovića uža konferencija kojoj su prisustvovali osim pomenute braće Blaž Rajić, Dr. Josip Vojnić H., Dr. Josip Prćić, Ilija Kujundžić, Lazar Orčić, Andrija Mazić, Gavro Čović, Dr. Jovan Petrović, Marko Protić, Dr. Rada Miladinović i Bogdan Svirčević. Na toj konferenciji se odlučilo da cijelu akciju započne Pučka Kasina, a za održanje reda i sretno izvršenje te zadaće se osnovala bunjevačko-srpska narodna garda.[1)]

Shvatajući veličinu dogadjaja, sazovu bunjevački rodoljubi i starješine Pučke Kasine narodnu skupštinu na dan 10. novembra 1918. u kavanu Hungariju (sada Lifka) da učine konac ugarske vla-

---

1) Zapovjednik garde bijaše potpukovnik Milan Viličić, kapetani bijahu: Jovan Iskrić, Ervin Šlemin, Sava Janković; poručnici Stevan Prodanović, Ilija Lepedat, Slavko Kaćanski, Aleksandar Suvajdžić, Lazar Oršć, Marko Petrović, Nikola Iskrić, Dobrivoj Savić, Milivoj Beslin, potporučnici Ivan Malagurski, Andrija Mazić, Nikola Suvajdžić, Andrija Čakić, Josip Mikšić, Gavro Čović, Bela Orčić Lujo, Kopunović; zastavnici Remija i Marko Pejić Tukuljac. Komanda garde bijaše u sadašnjoj žandarmerijskoj vojarni. Imala je i mitraljesko odjeljenje. Garda je brojila sa oficirima 354. momka. Već 6 novembra su gardisti cirkulirali po ulicama okićeni hrvatskim kokardama.

davine u Subotici stavivši time na kocku svoj imutak pa i život. Na zarečeno vrijeme se pred Hungarijom sabra oko 10.000 naroda[1] pod velikom svilenom hrvatskom zastavom[2] koju je skupštini darovao uvaženi rodoljub Veco Vidaković. Bunjevci bijahu okićeni hrvatskim, a Srbi srpskim trobojnicama.

Da bi ta revolucionarna manifestacija narodne svijesti Hrvata i Srba što bolje uspjela, omladinac Gavro Čović uze veliku hrvatsku zastavu koja bijaše na govornici te je iznese na ulicu gdje je prihvati Stjepan Vidaković i još osam svijesnih bunjevačkih omladinaca. Oni pronesu hrvatsku zastavu Jelačićevom ulicom i Karadjordjevim trgom do trga Slobode i Aleksandrove ulice te se pored gradske vijećnice i Jelačićevom ulicom vrate u Hungariju. Njih su pratile ogromne mase naroda jednako kličući Jugoslaviji i slobodi. Ti svijesni omladinci su bili Lazar Ivandekić, Andrija Mazić, Gavro Čović, Stjepan i Ljudevit Vidaković, Andrija Kujundžić, Geza Perčić, Vinko Orčić, Adrija Čakić i Remija Miljački. Već po izgledu samoga zbora se dalo naslućivati o čemu će se donijeti odluka. Prvi se pojavi na govornici Dr. Stjepan Matijević. U svečanoj tišini pozdravi narod te mu kratkim i jezgrovitim govorom protumači značaj velikih dogadjaja koji Bunjevcima takodjer pružaju prava da na osnovu Vilsonovih načela o samoodredjenju naroda sami odlučuju o nacionalnoj i političkoj sudbini njihovoj. Poradi važnosti odluke koja bi se u tom pogledu imala stvoriti, predlaže za pred-

---

1) Neven, 17. nov. 1918. i orig. dokum.

2) Na izradi te krasne zastave je radila Mara Djordjević-Malagurska.

zkvh.org

sjednika skupštine Simuna Milodanovića, za izvjestitelja Dra Jovana Petrovića, a za perovodju Dra Josipa Prćića. Taj predlog bijaše jednoglasno primljen. Tada predsjednik Milodanović otvori skupštinu i preda riječ Blažu Rajiću. Govornik zanosnim riječima ocrta nove prilike stvorene porazom centralnih vlasti. *Njemačka i Austro-Ugarska su*, veli, *izgubile rat, a mi smo pobjedili. Ne će nas više nitko progoniti zbog naše narodnosti, ne će nam više nitko ukidati jezik u javnim uredima, školama i crkvama koje su naši oci sagradili!* Govoreći o slobodi reče da *ne ćemo više moliti ničiju milost, jer mi Sloveni smo veliki i jaki; ta srpski, hrvatski i bunjevački jezik je isti, zato skočimo na noge lagane i podjimo našim slobodnim sestrama Srbiji, Bosni, Hrvatskoj i Dalmaciji!*[1] Govor je više puta prekinulo urnebesno klicanje slobodi, slozi i Jugoslaviji. Zamor veselja i oduševljenja prekine Dr. Vladislav Manojlović koji stupi na govornicu i dostojanstvenim tonom pozdravi skupštinu u ime bunjevačko-srpskog narodnoga vijeća iz Sombora.[2] Zatim u krasnom govoru pozove prisutne da se drže načela samoodredjenja naroda te u ime Srba izjavljuje da i oni stupaju u narodnu zajednicu sa Bunjevcima. Tada se ponovo zaori gromko klicanje bratstvu i jedinstvu, Na-

---

1) Neven 17. nov. 1918. i orig. dokumenti.

2) Brzojavni pozdrav glasi: *U duši smo s vama, zajednički gredimo ostvarenju težnja jedinstvenog našeg naroda Bunjevaca i Srba.*

Bratski pozdrav
Narodno Veće Bunjevaca i Srba
u Somboru.

(Orig. dokum.)

pokon je govorio Dr. Jovan Petrović u duhu slobode što je takodjer popraćeno velikim ovacijama.

Ideja svih govora bijaše, kao što vidimo, da se Bunjevcima i Srbima osiguraju sva ona prava koja im po ljudskim i prirodnim zakonima pripadaju. Tada se ponovo pojavi na govornici Dr. Jovan Petrović i pročita rezoluciju o tome da se ujedinjeni Bunjevci i Srbi izjavljuju pozvanima riješavati svoju vlastitu sudbinu, a za očuvanje javnoga mira i poretka bira se bunjevačko-srpsko narodno vijeće čiji predsjednik je Šimun Milodanović, podpredsednici su Dr. Jovan Manojlović i Blaž Rajić, tajnici Dr. Jovan Petrović i Dr. Josip Prćić. Kako rezolucija tako i predloženi članovi uprave bunjevačko-srpskog narodnoga vijeća skupština jednoglasno i sa oduševljenjem prihvati.[1] Time je ta historijska skupština završena i narod se u najvećem redu i miru počne razilaziti.

Hoteći vidljivim znakom pokazati da je madjarski suverenitet u Subotici prestao, pomenuti omladinci ponovo prodju se hrvatskom zastavom kroz ulice i trgove centra grada te je na očigled madjarskih vojnih i gradjanskih vlasti izvjese na tornju gradske vijećnice.[2] Taj dan je svakako jedan od najznamenitijih dana u povijesti bačkih Hrvata.

Sutradan 11 novembra sazove tadašnji madjarski vladin komesar Dr. Luka Plesković sjednicu

---

1) Narodno vijeće je brojilo 136 članova.

2) Madjari su doduše, još ostali na upravi grada, ali nisu predstavljali nikakvu silu. Uprava Narodnoga Vijeća 12 novembra zatraži od grada novčanu potporu za uzdržavanje narodne garde. Kad je gradski senat odbio taj zahtjev, ona mu stavi do zanja da joj doznači traženu potporu, jer inače će silom osvojiti gradsku vijećnicu i uzeti potrebnu svotu novaca. Gradska uprava popusti i odmah doznači traženu pripomoć.

zkvh.org.rs

gradskoga zastupstva. Na toj sjednici je Dr. Stjepan Malijević prvi put hrvatski govorio pozdravljen dugim aplauzom od svojih sunarodnika. Istoga dana je narodno vijeće odlučilo da se u bunjevačkim osnovnim školama uvede obuka na našim jeziku. Zatim po naredbi predsjednika narodnoga vijeća Milodanovića oficiri bunjevačko-srpske narodne garde izvjese i srpsku zastavu na tornju gradske vijećnice.[1]

Po drugim gradovima se takodjer osnovaše narodna vijeća. U Somboru je bilo dva: jedno bunjevačko pod vodstvom Dra Ivana Paštrovića, Josipa Strilića, Ivana Parčelića i Josipa Temunovića; drugo pak srpsko-bunjevačko pod predsjedništvom Dra Jovana Laloševića. Istovremeno se i u Baji osnovalo bunjevačko-srpsko narodno vijeće čiji predsjedik bijaše Milutin Grigorijević, a tajnik Beno Trskić. Kao članovi uprave za održanje javnoga poretka su mnogo radili Antun i Josip Lovrelić, Aleksandar Paštrović, Djuka Trskić i Juraj Tomanović. Takve organizacije su bile i po selima. Izmedju narodnih vijeća pojedinih sela i gradova bijahu održane stalne veze u pogledu zajedničkog istupanja za stvarenje naših nacionalnih ideala.

::::::::::::::::::::::

1) Toga dana je hrvatske zastave nestalo i nije se više mogla naći.

GLAVA XXXV.

DOLAZAK SRPSKE VOJSKE U SUBOTICU. HRVATI I SRBI SA NEOPISIVOM RADOŠĆU PRIME SVOJE OSLOBODITELJE. ZAHVALNA SLUŽBA BOŽJA U RIMOKATOLIČKOJ I PRAVOSLAVNOJ CRKVI. SVEČANA MANIFESTACIJA U CIJELOME GRADU.

Čim je sklopljeno bilo primirje izmedju madjarske vlade i zapovjedništva istočne savezničke vojske, znalo se da će antantina i srpska vojska zaposjesti Suboticu i Baju. Madjari su putem svoje štampe trubili da do toga ne će doći ma da je Novi Sad već zaposjela srpska vojska. Oni su, naime, širili vijesti da je zapovjedništvo istočne vojske pozvalo natrag srpsku vojsku iz Novoga Sada. Ove porazne vijesti s pravom zaprepaste članove bunjevačko-srpskog narodnoga vijeća. Oni zato ne klonu duhom nego se drže na okupu i vrše svoje dužnosti. Tako potraja nekoliko dana, a srpska vojska nikako ne dolazi.

Dne 13 novembra 1918. po podne u pet sati održi bunjevačko-srpsko narodno vijeće važnu sjednicu na kojoj je prisustvovao i madjarski kr. komesar Dr. Luka Plesković. Odjednom jave kr. komesaru telefonsku vijest sa Žednika da je na prolazu srpska vojska prema Subotici. Tada se sporazumiše da oba vijeća, bunjevačko-srpsko i madjarsko sa gradskim zastupstvom u šest sati podju na kolodvor i dočekaju srpsku vojsku.

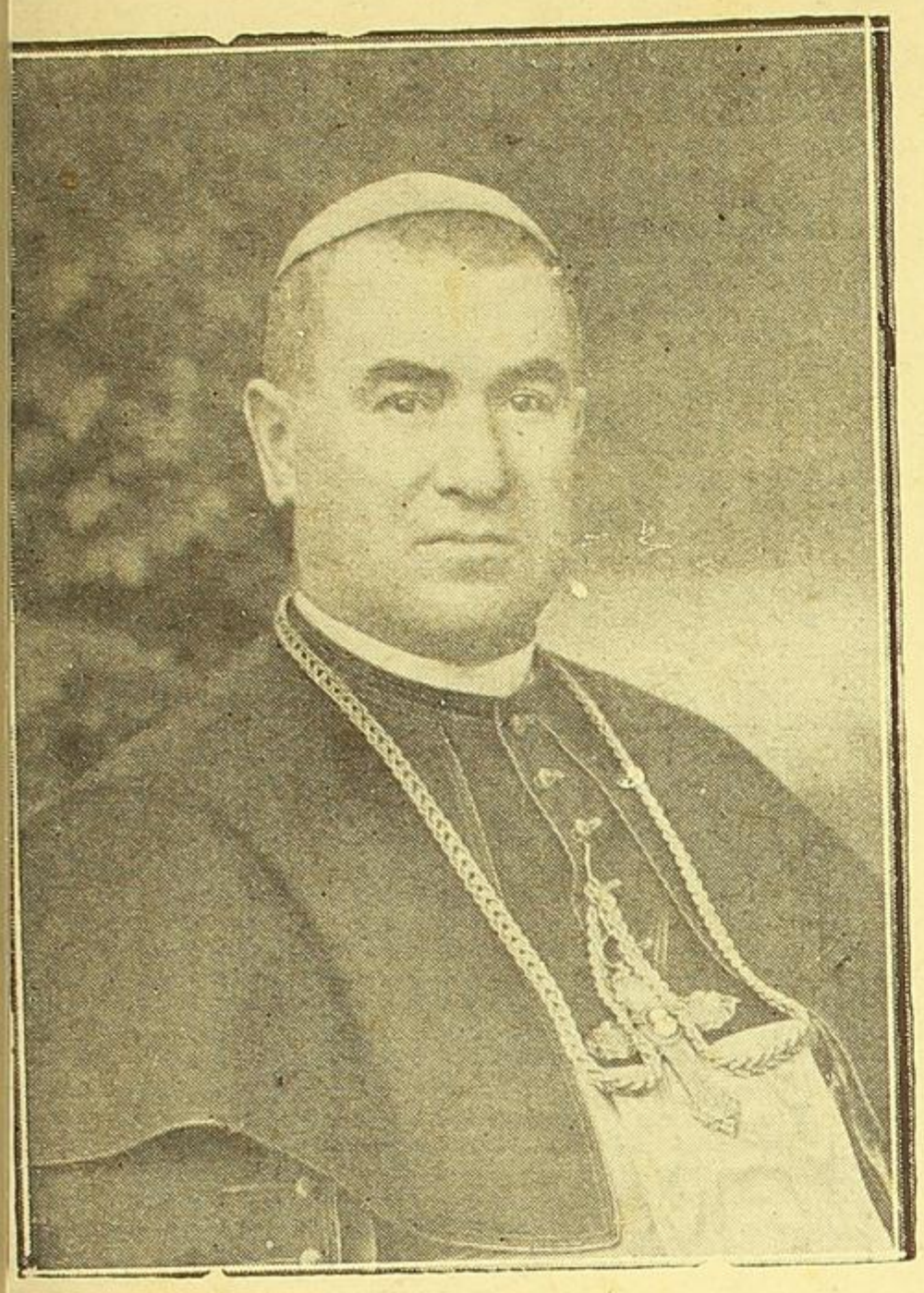
zkvh.org.rs

Medjutim se po cijelome gradu munjevitom brzinom pronijela vijest da dolazi srpska vojska. Mase svijeta navale prema kolodvoru gdje su predstavnici grada i narodnih vijeća već bili na okupu. I doista u šest sati i trideset minuta dojuri vlak u kolodvor. Uzbudjenje naroda bijaše veliko, a postade još veće kad iz vlaka stupi potpukovnik Ante Živulović u pratnji sa dva mlada oficira. U taj čas zaori se: *Živila srpska vojska!* Tada mu pristupi Šimun Milodanović te ga pozdravi u ime bunjevačko-srpskog narodnoga vijeća. Zatim ga pozdravi Dr. Jovan Manojlović uznositim i biranim riječima. U ime grada ga pozdravi Dr. Ljudevit Dembitz, a u ime madjarskog narodnog vijeća Dr. Emil Havas.[1]) Na sve te pozdrave odgovori potpukovnik kratkim govorom zahvaljujući se na dočeku srpske vojske koja je, veli, došla radi uzdržavanja javnoga reda i poretka. Zatim se zaori urnebesno klicanje: *Živila srpska vojska!* a oficiri i vojnici budu obasuti cvijećem. Tada pojedini odjeli vojske podju da zaposjednu kolodvor, glavnu poštu i druga važna mjesta, a potpukovnik Živulović u društvu sa Drom Stjepanom Matijevićem i zamenikom načelnika staba dunavske divizije Bodijem ostane na kolodvoru da otpremi neke vojne odjele prema Baji i Somboru.

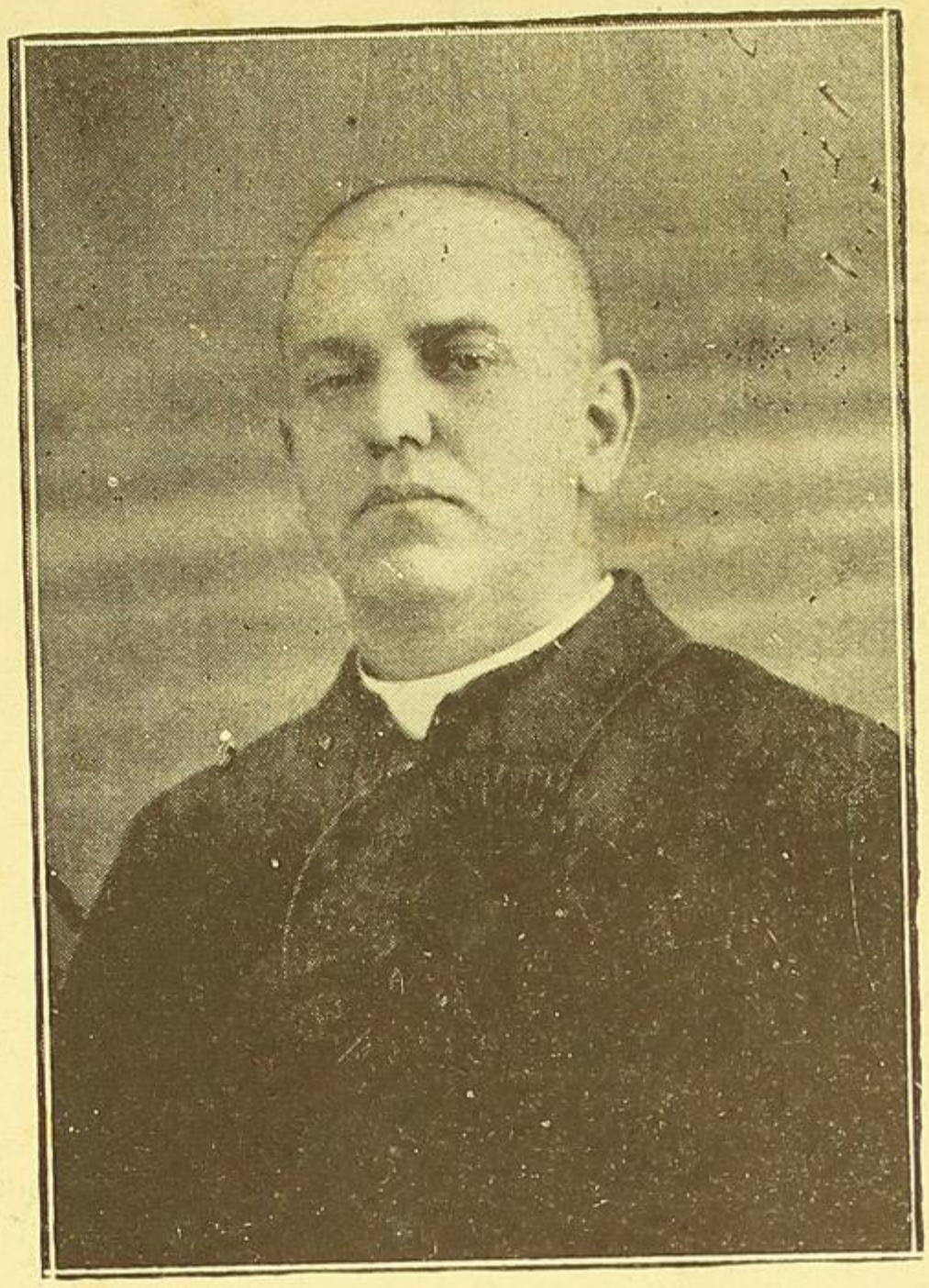
Za to vrijeme se članovi narodnoga vijeća vrate u svoje prostorije gdje se sabralo mnogo svijeta. Oko 10 sati dodje potpukovnik Živulović s Drom Stjepanom Matijevićem i oficirima u prostorije bunjevačko-srpskog narodnoga vijeća. Čim su oni stupili u dvoranu narodnoga vijeća, zaori se slavenska

---

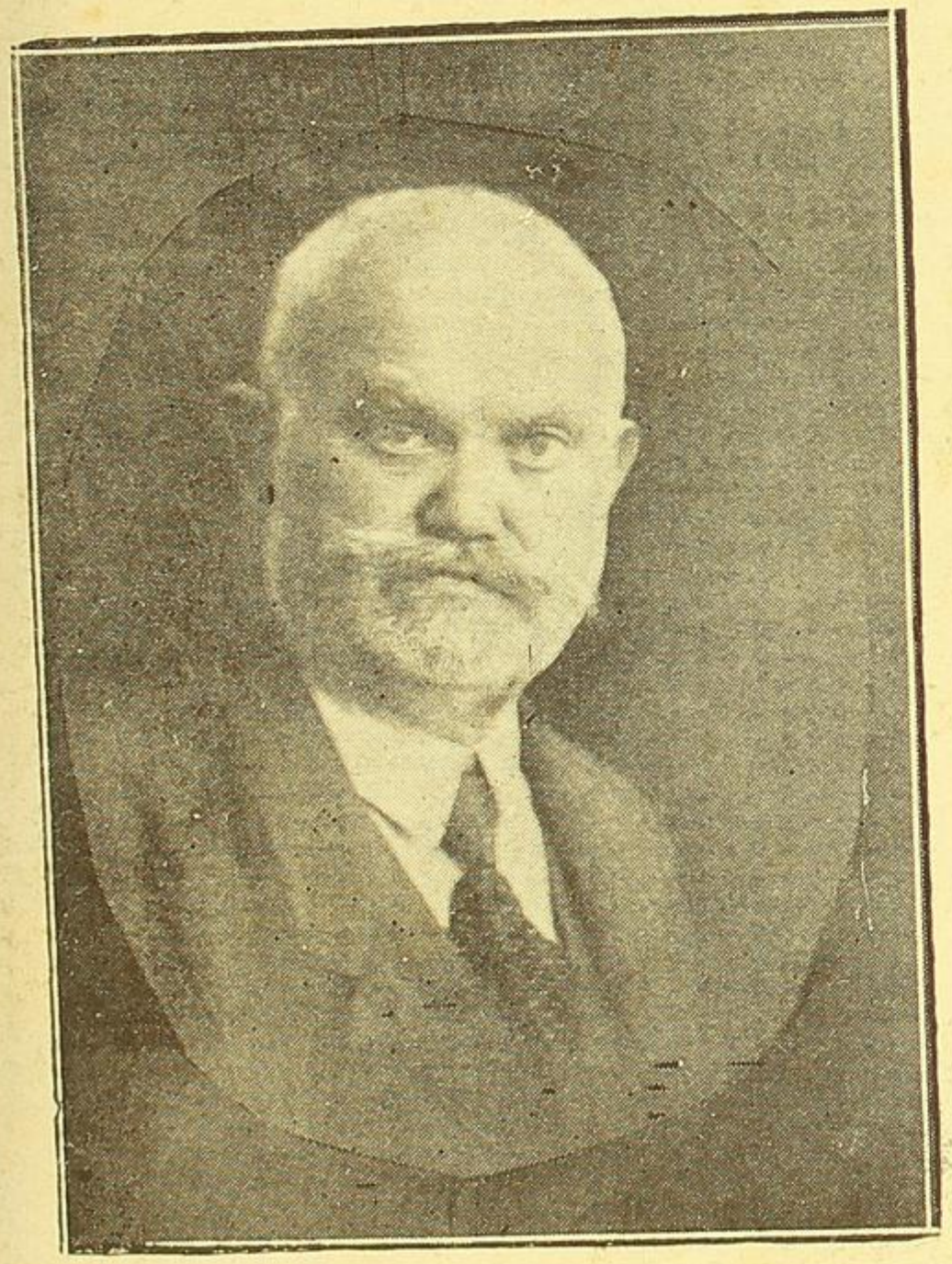
[1]) Te govore je Dr. Jovan Petrović protumačio na srpskom jeziku.

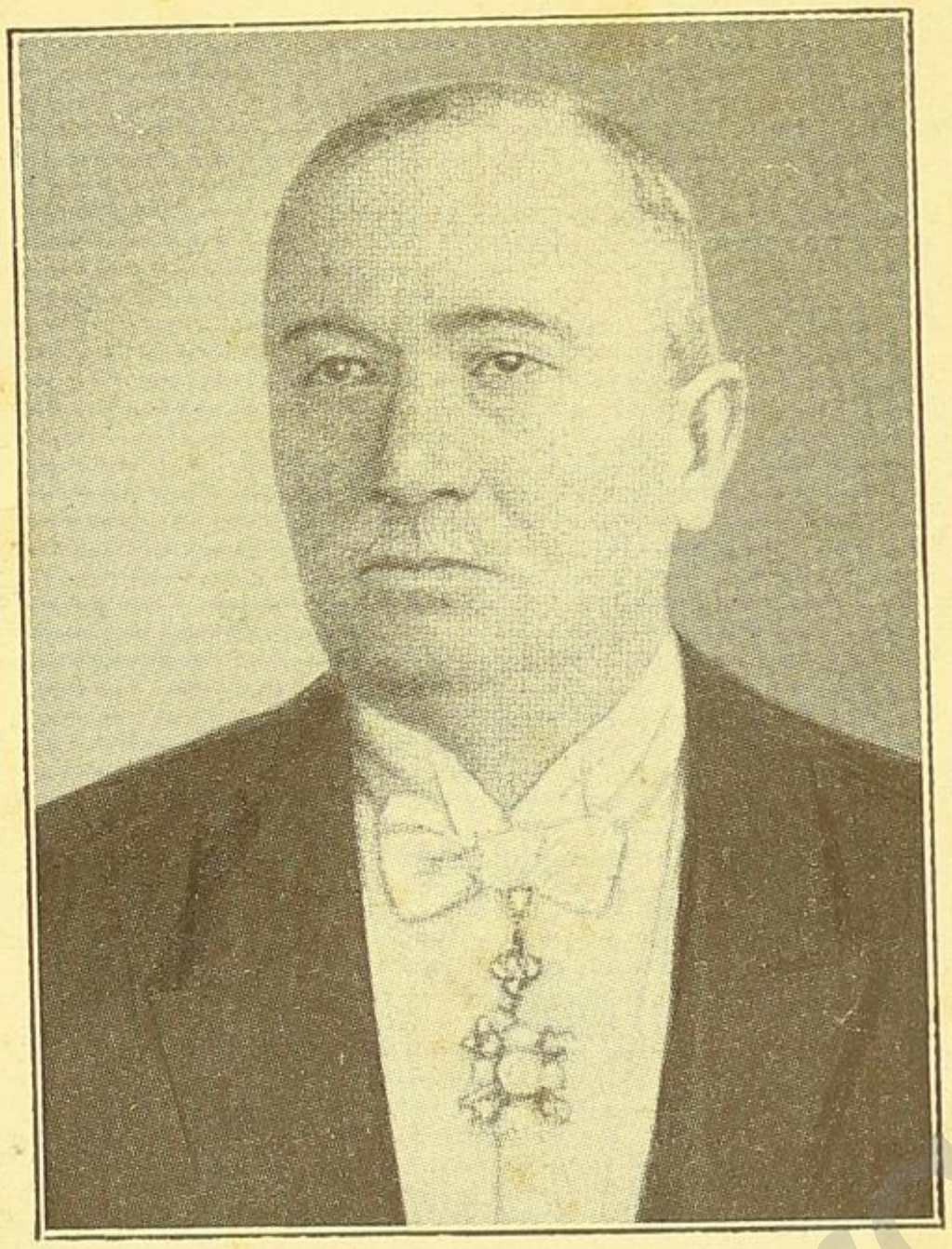
Ljudevit Budanović.

Blaž Rajić.

Dr. Franjo Sudarević

Dr. Stjepan Matijević.

zkvh.org.rs

himna *Oj, Sloveni* . . . Zatim pozdravi Blaž Rajić u ime 70.000 Bunjevaca i Srba potpukovnika i srpske oficire kao naše oslobodiltelje iz teškoga ropstva. Veliča junaštvo srpske vojske i pobjedu nad našim tlačiteljima. *Zveket vašega oružja*, reče, *nama jeste glas zvona što navješćuje naše uskrsnuće, a tresak vaših topova rušenje kula i gradova u kojima je zasjedala privilegirana sila što nas je tlačila. Dva krila slavne srpske vojske jesu dvije ruke majke Jugovića koje molimo da nas prigrle na maternje grudi. Taj zagrljaj će pokidati lance i skršiti jaram pod kojim smo dosada stenjali.* Tada se zaori gromko i dugotrajno klicanje srpskoj vojsci, iza čega je slijedila pjesma *Orao klikće sa visina* . . . . . Poslije toga svi otidjoše u hotel Zlatno Jagnje gdje bijaše priredjena svečana večera u čast potpukovnika Živulovića i njegovih drugova. Tu se održalo više rodoljubivih govora u velikome veselju koje potraja do poslije ponoći. Dok se oni tako veseliše, srpska vojska je već vršila službu po gradskim ulicama.

Sutradan t. j. 14. novembra prispiše u Suboticu odjeli osmoga puka snabdjeveni sa potrebnim topništvom i ostalim sojnim opremama. Istovremeno stiže i konjaništvo pod zapovjedništvom potpukovnika Nedića. Toga dana dodje i pukovnik Vladislav Krupežević sa potpukovnikom Milanom Atanackovićem te preuze zapovjedništvo Subolice. On u večer istoga dana posjeti bunjevačko-srpsko narodno vijeće koje ga pozdravi sa gromnim ovacijama i urnebesnim poklicima *Živio!* a ženske ga obaspu cvijećem. Ganut tim tako lijepim dočekom, pukovnik Krupežević provede neobično raspoložen cijelo veče medju Bunjevcima.

Hrvatski omladinci koji su 10. no[vembra] ... gradske vijećnice.

zkvh.org.rs

Slijedeći dan izda pukovnik Krupežević proglas gradjanstvu Subotice u kojem veli da je srpska vojska zaposjela Suboticu i okolinu i da ga je vojna komanda postavila zapovjednikom u Subotici. Radi općega reda i javne sigurnosti poziva stanovništvo da i nadalje obavlja svoje redovne poslove i da svaki do 28. novembra predade, osim lovačkih pušaka, sve oružje i ratni materijal u vojno slagalište. Zabranjuje širenje alarmantnih glasina i rasturivanje vijesti o vojnim pokretima kao i stvaranje nesklada medju gradjanstvom i vojskom, napokon radi uzdržavanja javnoga poretka zabranjuje svako kretanje po ulicama poslije 11 sati noću. Tom naredbom javni red i mir bijaše sasvim osiguran čemu je mnogo doprinijela i bunjevačko-srpska narodna garda. Ona je, naime, 16. novembra prije podne u 10 sati položila propisanu zakletvu u bivšem austro-ugarskom mjesnom zapovjedništvu (sada štab poliske divizije). Srpsku je vojsku zastupao jedan odred vojnika sa komandantom Krupeževićem na čelu, a narodno vijeće Dr. Jovan Petrović i još neki članovi. Nakon svršene zakletve članovi garde okićeni cvijećem prodju glavnim ulicama i nastave svoju službu.

Medjutim Hrvati i Srbi u Subotici se pripremahu da na veličanstveni način proslave dolazak srpske vojske i svoje oslobodjenje. U nedjelju dne 17. novembra već ranim jutrom stadoše se skupljati pred glavnom poštom mnogi Bunjevci i Srbi iz grada i okoline. Povorke dolažahu pod narodnim hrvatskim i srpskim zastavama. Za kratko vrijeme se sakupe ogromne mase naroda: tu bijaše mlado i staro i svi bunjevački intelektualci. U osam sati po-

vršile svoju dužnost pod najvišom vlašću Narodne Uprave čija odjeljenja su kasnije postala odjeljenja pojedinih ministarstava beogradske vlade.

GLAVA XXXVIII.

POSTAVLJANJE DRA STJEPANA MATIJEVIĆA SUBOTIČKIM, A DRA STJEPANA VOJNIĆA TUNIĆA BAJSKIM I PEČUHSKIM VELIKIM ŽUPANOM. UNUTARNJE UREDJENJE VOJVODINE.

Ma da je odcjepljenje od Madjarske bilo izrečeno i Narodna Uprava preuzela svu političku i upravnu vlast u Vojvodini, u Subotici još uvijek, kao da se ništa nije ni dogodilo, bijaše u zvaničnoj dužnosti madjarski vladin povjerenik Dr. Luka Plesković. On je svaki dan redovno dolazio u zvanje i predstavljao madjarsku vladu. Tome se, naravno, moralo što brže učiniti kraj. Zato Narodna Uprava postavi subotičkim velikim županom Dra Stjepana Matijevića. No Plesković je i nadalje revno pohadjao svoje zvanje. Dne 10 decembra 1918. po naloga novog velikoga župana Dra Matijevića ode Mijo Mandić Pleskoviću te mu reče da je madjarska vlast u Subotici prestala i neka, prema tome, napusti zvanje. Ovaj odgovori da je *on još uvijek vladin povjerenik* i kao takav ostaje na položaju. Mandić mu na to reče: *Ako se ne udaljite, silom će vas odstraniti.* Te su riječi djelovale na njega te bez odlaganja ode kući. Tako je preslao i posljednji znak madjarske uprave u Subotici.

Hrvatski omladinci koji su 10. novembra 1918. u Subotici isti

zkvh.org.rs

Dr. Stjepan Matijević isloga dana zauzme velikožupansko zvanje. Prva zadaća mu bijaše da svi šefovi državnih nadleštava priznadu novo stanje i da polože zakletvu. U tu svrhu sazove ih na dan 11. decembra u 9 sati u gradsku vijećnicu gdje ih upozna sa novim stanjem umolivši ih neka polože zakletvu Jugoslaviji. Na te riječi opazi se medju njima neodlučnost i natezanje: neki hoće, a mnogi odgovore da su oni Madjarskoj položili zakletvu koja ih i sada veže. Videći Matijević da stvar ne ide glatko, reče odlučno: *Ako ne ćete položiti zakletvu, za 24 sata ću vas razriješiti dužnosti.* Tada nastade medju njima pravo komešanje. Napokon ogromna većina se izjavi protiv polaganja zakletve posljedice čega je snosila u gubitku zvanja.

Preuzimanje uprave od Madjara bijaše vršeno i u drugim mjestima Vojvodine. Dr. Stjepan Vojnić-Tunić bude postavljen velikim županom u Baji i Pečuhu. On već 15. decembra 1918. preuze svoje zvanje i razriješi dužnosti madjarske senatore, a na njihova mjesta postavi nove. Bački veliki župan postade Dr. Kosta Bugarski koji takodjer na mjesta razriješenih općinskih poglavarstva postavi nova i to u omjeru prema broju narodnosti u dotičnim mjestima. Županijski, gradski, kotarski, općinski činovnici pa politički predstavnici i sudije budu većinom smjenjeni, a na njihove položaje drugi postavljeni. Narodna vijeća budu raspuštena, a narodne garde ukinute. Kradje su poslajale sve riedje, red i mir osigurani, a za garanciju javnoga poretka bijahu dostatne gradske i općinske policije.

Sa promjenom vlasti je nastala promijena i u administraciji. Mjesto dotadašnjeg madjarskog jezika

Hrvatski omladinci koji su 10. novembra 1918. u Subotici istakli hrvatsku zastavu na tornju gradske vijećnice.

zkvh.org.rs

bude u javnim uredima postepeno uveden kao zvaničan srpsko-hrvatski jezik.

Na školstvu se takodjer agilno radilo. Postavši školski nadzornici, Mijo Mandić i Matija Išpanović dobiju dovoljno učiteljskih sila te nabave potrebna učila i omoguće da se u svim našim osnovnim školama redovno predaje hrvatski. Srednje škole se u svim mjestima takodjer nacionaliziraju. Poteškoća bijaše u tome što se isprva nije imalo dovoljno slovenskih profesora. No agilnost naših rodoljuba tu zaprijeku brzo savlada nabavivši dovoljan broj srpskih i hrvatskih nastavnika. Subotička gimnazija dobije naziv *Bunjevačka Gimnazija.* Prvi direktor joj postade Ivan Vojnić-Tunić, a prva direktorica gradjanske škole Kata Taupert Sudarević.

U selima se takodjer uvadja naš jezik u osnovne škole. Djeca su se začudila kad su prvi put čula u školi predavanje na našem jeziku zbog kojega su od madjarskih učitelja toliko puta bila kažnjavana. Roditelji pak toliko bijahu sretni koliko prije tužni kad su im Madjari na očigled otudjivali djecu od narodnosti koju ona nisu imala sreću da sasvim upoznadu.

Naši se rodoljubi latiše posla po svim gradovima i selima gdje živi naš narod. Ljudevit Budanović sazove 15. januara 1919. u Breg na dogovor Blaža Rajića, Dra Martina Matića i Franju Piukovića. Na toj konferenciji odluče da će u svakoj bunjevačkoj i šokačkoj općini održati javan zbor i ne samo aktima već i manifestacijama Slavenstva pobiti neistinitu madjarsku statistiku koja je naš narod u Bačkoj, osobito u Baji i njenoj okolici okrstila

zkvh.org.rs

raznojezičnom grupom ili ga ubrojila medju Madjare. Prvi takav zbor je istoga dana održan u Bregu, sutradan u Santovu, 18 u Gari, 29 u Čavolju i Gornjem Sv. Ivanu, a 22. januara u Baji. Takovi javni zborovi su održani u svim našim općinama ponajprije u Bačkoj, a zatim u Baranji. Svagdje je prisustvovalo mnogo naroda kome su govornici predstavili značaj oslobodjenja i osnutak narodne države koju Bunjevci i Šokci smatraju svojom. Svi ti zborovi su na osnovu samoodredjenja naroda jednodušno donošenu odluku o ujedinjeniu sa Jugoslavijom brzojavno poslali Narodnoj Upravi u Novi Sad da je dostavi našoj mirovnoj delegaciji u Pariz. Ali Narodna Upruva te odluke nije poslala. Time je učinjena pogrješka čije posljedice ćemo dalje vidjeti.

Medjutim se na nadležnim mjestima radilo na uredjenju države i sazivu Narodnoga Predstavništva. Novosadski Veliki Narodni Savjet 16 februara 1919. odluči da u Narodnom Predstavništvu Bunjevce i Šokce zastupanju Blaž Rajić, Dr. Martin Matić, Ivan Evetović i Dr. Stjepan Vojnić-Tunić. Tako je naš narod imao svoje zastupnike, ali se trebalo postarati i za njegovu budućnost koja se baš u to vrijeme odlučivala.

Vidjeli smo da je naš narod odušavljeno slavio svoje oslobodjenje. Medjutim je Mirovni Kongres a Parizu imao riješiti da li je to pravo oslobodjenje ili samo časovita radosl iza koje dolazi bol i razočaranje. Zato već mjeseca februara 1919. pozove beogradska vlada bajskoga župnika Ljudevita Budanovića da podje u Pariz i zastupa interese svoga

naroda. No Budanović se tome pozivu nije odazvao.[1] Nekoliko dana kasnije bude pozvan i Blaž Rajlć na Mirovnu Konferenciju. On se odazva pozivu i pode 14 marta 1919. u Pariz. Njegovim nastojanjem podje za rukom našoj delegaciji te Mirovna Konferencija isloga mjeseca Suboticu dodijeli Jugoslaviji, ali bez Baje i njene okoline.

Pripojenje Subotice Jugoslaviji prime Bunjevci s najvećim veseljem, a gubitak Baje i okoline prouzrokuje medju njima bol i zaprepaštenje. Ipak ne izgube svu nadu u spas njihove braće. Istaknutiji rodoljubi javno predlažu da se odašalje deputacija u Pariz i zamoli Mirovnu Konferenciju neka odredi plebiscit u Baji i okolini pod kontrolom naše države. I zbilja su Bunjevci bez odlaganja htjeli sprovadjati plebiscit u Bajskome Trokutu dobivši za to dozvolu od vojne komande, a javiše to i velikom županu Bačke. Plebiscit bi za osam dana u korist Bunjevaca bio dovršen, jer je dobar dio Madjara i Nijemaca takodjer tražio ujedinjenje sa Jugoslavijom. No tu akciju osujeti bački veliki župan Dr. Kosta Bugarski zabranivši plebiscit na propast osudjenih Bunjevaca.

Posljedice ustanovljenja naše sjeverne granice su brzo uslijedile. Vlada odluči da povuče vojsku sa demarkacione linije na granicu što je ustanovila Mirovna Konferencija. Tu vladinu odluku je potvrdila rekvizicija konja koja je 13. jula vršena u svim mjestima Bajskoga Trokuta. Rekvirirana stoka se smjesta otpremala u Indiju. Naš narod se prepadne,

---

1) U to doba su dolazile vijesti da je pitanje naše sjeverne granice riješeno i da je Baja sa okolinom pripala Madjarskoj.

zkvh.org.rs

jer bijaše očito da će se srpska vojske povući. Ali Dr. Martin Matić i pisac ovih redaka odu u Beograd, potraže vojvodu Živojina Mišića te ga zamole neka učini da se oduzeta stoka povrati narodu. Vojvoda uvaži molbu te su konji doista povraćeni bili svojim vlasnicima, a evakuacija Baranje i Bajskoga Trokuta bijaše na neizvjesno vrijeme odgodjena. Tako je tužnim Bunjevcima pored sve bijade ostala i nada.

::::::::::::::::::::

GLAVA XXXIX.

DOLAZAK REGENTA ALEKSANDRA U SUBOTICU I SOMBOR. POKUŠAJ PREVRATA U SUBOTICI. NOĆNA BORBA IZMEDJU VOJSKE I BUNTOVNIKA. TRIANONSKI UGOVOR.

U maju 1919 godine dodje u Suboticu tadašnji Maršal Dvora Ješa Damjanović i saopći velikom županu Dru Matijeviću da Regent Aleksandar uskoro namjerava posjetiti Suboticu. Veliki župan odmah sazove gradski senat te na njegov predlog se osnuje odbor koji će se postarati za svečani doček visokoga gosta. Nekoliko dana iza toga dodje vijest iz Beograda da je dolazak Pregentov za neizvjesno vrijeme odložen. Tako se čekalo sve do jula kad stiže vijest od Maršala Dvora da Regent Aleksandar 26 jula 1919 po podne u četiri sata dolazi u Suboticu. Toga dana u tri sata po podne izidje veliki župan sa gradskim senatom na palićki put gdje bijaše već pod vodstvom

Miška Prćića svečani banderij od dvije stotine konjanika i čitava sila svijeta. Oko pet sati dojure krasni automobili sa Regentom i njegovom pratnjom. Tada nastade gromko klicanje: *Živio naš Prestolonasljednik i Regent Aleksandar! Živio kralj Petar!* Veliki župan Dr Matijević biranim riječima pozdravi Regenta na čemu se on srdačno zahvali. Tada mu po starinskom običaju preda Tomo Tumbas kruha, soli i vina, a Bunjevke mu poklone vijenac od klasja i buket cvijeća. Zatim Regent i vojvoda Petar Bojović u četvoroprežnim fijakeru podju gradskoj vijećnici praćeni hiljadama svijeta. Vestibul gradske vijećnice bijaše iskićen cvijećem, a na prvome spratu za Regenta odredjene prostorije bijahu ukrašene perzijskim sagovima i krasnim slikama. Nakon kratkoga odmora, Regent u društvu svoje pratnje i Dra Matijevića posjeti u Hotelu Beogradu narodno veselje. Zatim ode u Hotel Zlatnoga Jagnjeta na svečani banket na kojem su bili prisutni predstavnici vojnih i gradjanskih vlasti kao i raznih prosvjetnih društava. Na banketu održi krasnu zdravicu Dr. Vladislav Manojlović, na što Regent odgovori toplim riječima ističući zasluge Bunjevaca i Srba u borbi za očuvanje svoga jezika. Sutradan je Regent prisustvovao katoličkoj i pravoslavnoj službi božjoj. Pred večer istoga dana izidje na Palić gdje je njemu u počast priredjena svečana zabava i ples. Dne 28 jula se zahvali Subotičanima na tako sjajnome dočeku te u 11 sati sa svojom pratnjom u dvorskome vlaku podje prema Somboru.

U Bajmaku je dvorski vlak prestao na nekoliko minuta. Tu se sabra mnogo naroda, a u ime općine Regenta pozdravi Grgur Patarčić. U Svet. Mi-

zkvh.org.rs

letiću je vlak takodjer prestao, a Regenta pozdravio Mirko Vidaković dok mu je Jelena Vidaković poklonila kitu cvijeća.

Sombor je takodjer dostojno dočekao svog jučkog Regenta. Već izjutra je cio grad bio iskićen zastavama, a oko podne sakupe se na kolodvor hiljade svijeta. Čim je dvorski vlak došao, zaori se gromko: *Živio!* Tada Regenta pozdravi gradonačelnik Dr. Lazar Radišić, potom svečana povorka podje prema županijskoj palači gdje su takodjer bile sakupljene ogromne mase svijeta. Nakon svečanog objeda je na Trgu Sv. Djurdja održano narodno veselje, a na večer u Hotelu Slobodi u čast visokoga gosta priredjen sjajan banket.

Neopisiva radost kojom je naš narod dočekao i pozdravio svoga regenta potvrdjuje sreću njegovog oslobodjenja. Poleta mu je davalo što su nacionalizirani bili ne samo javni uredi i osnovne škole već i srednja učilišta. U Subotici se pak 2 februara 1920. osnuje i Pravni Fakultet koji sačinjava sastavni dio beogradskog Univerziteta. Osim toga osnutak raznih prosvjetnih i dobrotvornih udruženja takodjer pospješi razvoj društvenoga života. Ali to dakako nije godilo Madjarima koji su jednako čekali odlazak Srba i ostvarenje Velike Madjarske.

Baš u doba kada se madjarska delegacija nalazila na Mirovnoj Konferenciji u Parizu, osnuje se mjeseca marta 1920. Iridentistička Liga u Segedinu čija je svrha osnivati na bivšem području Ugarske tajna prevratna društva, učiniti prevrat i podignuti ustanak u zaposjednutim krajevima i time javno manifestirati i dokazati pred čitavim svijetom da narodi u zaposjednutim krajevima teže pod ugarsku vlada-

vinu. Tu je akciju, naravno, podupirala i službena madjarska diplomacija. U tu svrhu osnuje mjeseca marta 1920. u Subotici bivši željezničar Stjepan Rutaly takovu ligu sastavljenu ponajviše od željezničara, radnika i svakovrsnih uličnjaka. Liga je doskora brojila preko hiljadu članova. Njenom osnutku i raširivanju policija nije mogla odmah ući u trag, jer je Rutaly operirao sa skraćenom lozinkom.[1] Sama organizacija bljaše na oko komunistička, ali se iza komunizma krio madjarski nacionalizam zadahnut revanšem i iridentističkim duhom. Organizacija bijaše podijeljena na osam banda od kojih je svaka imala svoga zapovjednika dok je Rutaly bio glavni zapovjednik. Oboružani bijahu sjekirama, bodežima, bombama, revolverima, puškama i puščanim strojevima. Tako oboružani skupe se na odredjenome mjestu van grada te sa svih osam banda navale na Suboticu u noći od 19 na 20 aprila 1920. s namjerom da razoružaju policiju i oružništvo, zauzmu kolodvor i poštu, puste kažnjenike predobiju vojsku za sebe, opljačkaju grad, poubijaju bogataše, naročito Bunjevce kao vladajući elemenat i proglase diktaturu proletarijata. I podje im za rukom zauzeti redarske stražarnice III., VI. i VIII. kruga te ih opljačkaše i ubiše komesara Mirka Gala i redara Stjepana Šarčevića, a uhvališe Jurja Stipića. Po gradu bijaše pucnjava na sve strane, jer su prevratnici otvorili žestoku paljbu na redarske i oružničke stražarnice. Ali tada se alarmirala čitava vojna posada i vojska odmah stupila u akciju. Njoj podje za rukom za nekoliko sati savladati buntovnike. Videći buntovnici

---

1) Lozinka Ligi bijaše: *„Terület védő liga“*, a Rutaly je upotrebljevao samo *Tervel.*

zkvh.org.rs

da im prevrat nije uspio, povuku se u bajsko groblje. No vojska ih za kratko vrijeme opkoli i pohvata glavnije kolovodje osim Rutalya komu uspije u tome metežu pobjeći u Madjarsku. Zahvalna Madjarska mu se oduži time što ga je postavila za svoga žandarn. Pohvatani bruntovnici budu izručeni prijekome sudu koji ih 20 juna 1920. većinom osudi na smrt, ali ih Regent Aleksandar pomilova.

Taj krvavi dogadjaj i pokušaj prevrata potakne Hrvate Subotičane te prirede 25 aprila 1920. veliki zbor na koji se sabere preko 5000 duša. Tu osude čin komunista i njihovih pomagača te osnuju narodnu gardu u koju stupi veliki broj prijatelja javnoga mira i poretka.

U poliličkom životu toga doba nastane promjena u tome što je vlada mjeseca maja 1920. smjenila velikog župana i gradonačelnika Dr. Stjepana Matijevića i na njegovo mjesto postavila Dr Franju Sudarevića.

Medjutim za sudbinu Vojvodine se na Mirovnoj Konferenciji desio važan dogadjaj. Madjarska vlada 4 juna potpiše t. zv. Trianonski Ugovor po kojem Banat, Bačka, osim Bajskoga Trokuta, i južna Baranja bijahu pripojeni Jugoslaviji. Cijela slobodna Vojvodina sa velikim veseljem proslavi taj veliki dogadjaj. Subotica ga je takodjer na skroman, ali dostojanstveni način proslavila. Ta nije ni mogla drugčije da slavi, jer je mnogo našega naroda u Bajskom Trokutu i Baranji silom prilika i nehajem nekih odgovornih političkih faktora pripalo Madjarskoj, a time je dašto učinjena najveća historijska nepravda našemu narodu u Bačkoj i Baranji. Proslava se održi

20 jula 1920. Ponajprije bude u 9 sati održana svečana sjednica gradskoga senata uz sudjelovanje svih predstavnika gradjanskih i vojnih vlasti pa kulturnih i humanih društava i mnogo naroda. Veliki župan Dr. Franjo Sudarević održi krasan govor u kome je istakao značaj proslave. Po tome veliki bilježnik Lazar Oršić pročita predlog senata da se Regentu Aleksandru i kr. vladi pošalje brzojavno zahvalnost radi oslobodjenja i da se umoli vlada da spasi i Bajski Trokut. Predlog je senat jednoglasno prihvatio. Tada se održi svečana služba božja u crkvi Sv. Terezije kao i u pravoslavnoj crkvi. Iza toga je slijedilo narodno veselje.

Nakon te proslave pristupe Hrvati raznim poslovima i organizacijama. Dne 31. avgusta osnuju *Prosvjetno društvo Neven*, a 5 septembra *Udruženje zemljoposjednika*. Da se riješi svega što podsjeća na Madjarsku, gr. senat dade svim ulicama hrvatske nazive.

Kako je u to doba izborno kretanje u cijeloj državi bilo vrlo živo, osnuju naši rodoljubi 15 septembra 1920. političku stranku. Stranka se nazva *Bunjevačko-šokačkom* premda se mnogi protiviše tome hoteći joj dati naziv *Vojvodjanske hrvatske stranke*. Da bi sav narod javno mogao primili na znanje osnutak te stranke, sazovu njeni osnivači 10 oktobra 1920. u Subotici veliku skupštinu na kojoj se sabralo preko 5000 ljudi. Skupština s odobrenjem primi na znanje osnutak stranke. Stranka je zadržala u svome programu državno i narodno jedinstvo, ali zahtjeva autonomiju Vojvodine.

---

zkvh.org.rs

GLAVA XL.

GUBITAK BARANJE I BAJSKOGA TROKUTA. NASILJE MADJARA U IZGUBLJENIM KRAJEVINA.

Vidjeli smo da je sudbina Baranje i Bajskoga Trokuta još u mjesecu martu 1919. bila odlučena, a Trianonskim Ugovorom 4 juna 1920. potvrdjena. Te krajeve smo izgubili zato što ih naše mirovna delegacija u Parizu isprva nije ni tražila. I ovdje se može primijeniti poznata izreka Pašićeva: *Dosta je od latina.* Ta izjava lukavoga Pašića je, doduše, jasno razotkrila njegovu osnovu, ali se tada još nije pravo shvatio čitavi zamašaj njegove namjere. Prognanička škola kroz koju je Pašić prošao nije pružila vjerovatnosti da bi do toga moglo doći. Ali posmatrajmo činjenice. Uzalud su Bunjevci i Šokci blagovremeno tražili pomoći od Narodne Uprave u Novome Sadu, njihova molba se tek onda uzela u obzir kad se već nije mogla povoljno riješiti. Tada istom uvidi naša mirovna delegacija učinjenu pogrješku te svim silama nastoji da spasi te krajeve,[1] ali bez uspjeha. Saveznici joj nisu htjeli dati više no što je ona isprva tražila.

Odluka Mirovne Konferencije prestraši Bunjevce i Šokce u Baranji i Bajskome Trokutu. Ali oni zato ne klonu duhom već šalju deputacije vladi i mole da poradi na spasu njihovoga kraja. Vlada je u tome smislu i slala instrukcije našoj mirovnoj delegaciji, ali ni to nije pomoglo. Zatim podje bajski

---

1) Kasnije se Pašić trudio da spasi krajeve gdje žive Bunjevci koje i on naziva *Hrvatima.*

veliki župan Vasa Dolinka u Pariz na Mirovnu Konferenciju, ali ne učini ništa. Poslije podje i bajski učitelj Dragomir Aranicki u Pariz, ali bez uspjeha.[1] Na tolike silne intervencije i molbe napokon dodje mjeseca septembra 1919. po nalogu naše mirovne delegacije u Baranju i Bajski Trokut Dr. Jovan Cvijić. On obadje sva bunjevačka i šokačka mjesta u Baranji i Bajskome Trokutu i bijaše ugodno iznenadjen videći svagdje živu svijest našega naroda. U Baji mu preda Ljudevit Budanović u ime Bunjevaca i Šokaca sastavljeni memorandum. Pročitavši ga, Cvijić izjavi svoje duboko žaljenje radi gubitka Bajskoga Trokuta, ali ujedno izjavi da se to još može popraviti, jer je on sam uslanovio da u Bajskome Trokutu živi 26.000 Bunjevaca. Iz Baje podje Cvijić u Čavolj, Gornji Sv. Ivan, Bikić, Aljmaš, Subotlcu i napokon u Sombor. Istovremeno stiže u Sombor i profesor pariske Sorbone Emile Haumant u pratnji Dr. Jovana Radonića. Tom prilikom je izjavio Radonić da je svaka promjena granice prema Madjarskoj isključena. Ta se izjava dugo držala u tajnosti. No Cvijić ipak sastavi u Somboru memorandum upravljen na parisku Mirovnu Konferenciju u kome traži da se Bajski Trokut i Baranja sa Mohačem pripoji Jugoslaviji. Taj memorandum je 3 oktobra 1919. ponijela u Pariz od vlade izaslana deputacija[2] pod vodstvom narodnog poslanika Dr. Martina Matića i bajskog velikog župana Vase Dolinke.

---

1) Iz Baranje se također slala deputacija u Pariz, ali nije postigla nikakav uspjeh.

2) U toj deputaciji su bili Hrvati: Franjo Piuković i Šimun Rudić iz Aljmaša, Djido-Josip Vuković iz Bikića, Pavao Išpanović iz Kaćmara, Josip Velin iz Santova i pisac ovih redaka iz Gornjeg Sv. Ivana.

zkvh.org.rs

U Parizu posjeti deputacija 5 oktobra našega ministra Milenka Vesnića umolivši ga da je predstavi delegatima velikih sila na Konferenciji Mira. No Vesnić je deputaciju dosta hladno primio. Ipak su deputaciju primili svi delegati velesila, osim Italije, te joj obećali da će nastojati da njena molba dodje na dnevni red i da se povoljno riješi. Veseli poradi takova uspjeha, izaslanici se 15 oktobra 1919. krenu iz Pariza kući puni nade da će Bajski Trokut sigurno biti pripojen Jugoslaviji, a nisu ni slutili da će nakon dvije godine morati zauvijek napustiti svoj zavičaj.

Za spas Bajskoga Trokuta se najviše zauzeo Dr. Martin Matić. On je dobro znao da neki radikalni prvaci nisu baš saglasni s time, pa je zato nastojao da pridobije demokrate. I to mu podje sa rukom. Postavši 5 novembra 1919. velikim županom i vladinim povjerenikom Baje i Bajskog Trokuta, odmah se dade na posao. On poče organizirati radništvo, a zatim i seljaštvo te u tome toliko uspije da je polovinu Madjara i Nijemaca pridobio za Jugoslaviju. To bijaše njegova predradnja i pripremanje terena za plebiscit, jer se nadao da će našoj vladi poći za rukom isposlovati na Mirovnoj Konferenciji da se odredi plebiscit u Bajskome Trokutu.

Dok je Dr. Matić radio za spas svoga naroda u Bajskome Trokutu, beogradska vlada je 16 juna 1920. godine obećala antanti da će do 20. avg. 1921. evakuirati Baranju i Bajski Trokut Glasovi o povlačenju srpske vojske su često uzrujavali mirno stanovništvo, ali su oni sa nadležne strane uvijek bili demantovani. Tako se Bunjevci primire, a Dr. Ma-

tić nastavi svoj rad svejednako se nadajući pomoći vlade i plebicitu. Ali se dogodilo obratno: vlada nije mogla pomoći, antanta nije odredila plebiscit, a Dr. Matić bude marta 1921. smijenjen i na njegovo mjesto postavljen Vojislav Djurdjević.

Novi vladin povjerenik se nije zauzimao za spas Bajskoga Trokuta sa tolikim trudom kao njegov prethodnik. Tamošnji naši rodoljubi činiše svaki napor za spas toga kraja, ali bez uspjeha. Napokon se povela akcija i za izmjenu Potisja sa Bajskim Trokutom, ali je pokretač te akcije Djido Josip Vuković bio optužen radi veleizdaje. Tako svi pokušaji za spas toga kraja propadnu, a vlada odredi 18 avgusta 1921. da se Baranja i Bajski Trokut za 24 sata evakuiraju. Nastalo je užasno stanje. Prestrašeni Bunjevci počnu plakati: jedni se grozničavom žurbom spreme za bježanje te podju prema Somboru i Subotici, drugi pak u strahu ni sami ne znaju da li da bježe ili da čekaju Madjare, a većina se zatvori u svoje domove te čekaše krutu i neizbježnu sudbinu svoju. Naša nadleštva predadu uprave pojedinih mjesta Madjarima te se povuču prema Jugoslavije.

Srpska vojska je izvršila evakuaciju Baranje i Bajskoga Trokuta 20 avgusta 1921. Bijaše dan Sv. Stjepana zaštitnika Ugarske kad je madjarska vojska zaposje'a evakuirane krajeve. Istoga dana je zauzeo svoje zvanje u Baji madjarski vladin povje. renik Juraj Mesko. On odmah izda proglas u kome ne zabranjuje već kaže da *ne treba* dirati ni jednu narodnost. Zato su Madjari u čitavim grupama insultirali nezaštićene Bunjevce. Slijedećih dana izda

zkvh.org.rs

ministar narodne obrane proglas u kome veli da je na cijelom netom osvojenome području proglašen prijeki sud. Tada se madjarske vlasti počnu osvećivati Bunjevcima koji su simpatizirali sa Jugoslovenima. Već početkom septembra 1921. internirano je iz Baje oko 100, Gornjeg Sv. Ivana 8, Vaškuta 8, pa Čavolja i Aljmaša mnogo Bunjevaca i bivših općinara u Szegszard. Od tih ljudi su neki i osudjeni i ako nisu bili krivi. To je tisućljetno psihološko svojstvo madjarske birokracije koja traži iskaljenje gnjeva nad slabijima pa ma bili i nedužni. Tako je dakle rodno mjesto naših velikih duhova: biskupa Antunovića, biskupa Milašina pa fra Pešťalića konačno rastavljeno od svoje metropole Subotice s kojom je punih tri stolina godina dijelilo zajedničku sudbinu.

GLAVA XLI.

SMJENJIVANJE HRVATSKIH ČINOVNIKA U SUBOTICI I DRUGIM MJESTIMA. TEŠKE POSLJEDICE NERAZUMLJIVE POLITIČKE BORBE.

Nismo mislili de će naš narod u slobodnoj državi dočekati nepravde koje ne možemo i ne smijemo prešutjeti. Nisu to mislili ni veliki duhovi naši kao što je Strossmayer, Daničić, Rački, Mažuranić i drugi propovjednici narodnoga jedinstvo i bratske sloge svih južnih Slovena. Svi ti narodni velikani bijahu uvjereni da će napaćena duša svih Srba, Hrvata i Stovenaca naći sebi pokoj u svojoj zajedničkoj Jugoslaviji. Ali na žalost nije bilo svagdje tako premda je trebalo i moglo biti, Osudjujući svaku nepravdu, ne mislimo raspirivali plemensku mržnju već naprotiv njegovati ideju državnog i narodnoga jedinstva i stvarnu ravnopravnost svih plemena. Zato ćemo predstaviti razdor da ga obilazimo, a slogu da je slijedimo. Mi ćemo radi istine koju osobilo poštujemo iznijeti važnije dogadjaje, koji dovoljno karakterizuju veličinu nepravde, sa toplom željom da se oni u životu našega naroda više nikada ne ponove.

Vidjeli smo da su Bunjevci u Subotici stavivši na kocku svoj vlastiti život prekinuli svaku vezu sa Madjarskom i zauzeli gradsku upravu. Oni su tu svoju dužnost na jednako zadovoljstvo i vlade i naroda vršili sve dok pripadnost Subotice Jugoslaviji nije bila sigurna. No čim je potpisan Trianonski Ugovor ti isti Bunjevci su jedan za drugim svi bili smijenjeni. Već 9. decembra 1920. smijeni vlada velikoga

zkvh.org.rs

župana Dra Franju Sudarevića, a na njegovo mjesto pos-
tavi za župana Srbina Pavla Dobanovačkog, a za na-
čelnika Andriju Pletikosića. Zatim bijahu smijenjeni
podgradonačelnik Dr. Josip Prćić, policijski kapelan
Andrija Mazić pa gradski nadodvjetnik Dr. Mirko Ivko-
vić-Ivandekić, napokon školski nadzornici Mijo Mandić
i Malija Išpanović te direktor gimnazije Ivan Vojnić
Tunić i drugi. Na njihova mjesta budu postavljeni Srbi
i Madjari. Tako je naš narod izgubio pravedan upliv
na administrativnom i prosvjetnome polju. Bunjevce
prestraši to postupanje vlasti. Njima nije bilo krivo
što su braća Srbi podijelili sa njima vlast, ali im nije
moglo biti ni pravo kad su vidjeli smijenjene svoje
najveće rodoljube.

Uzrok te nepravde je politička borba[1] koja
je pod okriljem patriotizma stvarala nezadovoljstvo,
ubijala volju za rad i gušila spontani polet za stva-
ranje uzvišenih misli koje samo sloboda radja. Već
osnutak bunjevačko-šokačke stranke razjari njene po-
litičke protivnike. Tada se razvije žestoka izborna
borba. Ipak Bunjevci i Šokci na dan izbora 28 no-
vembra 1920. pobjede izabravši narodnim poslani-
cima Blaža Rajića, Dr. Franju Sudarevića i Dr. Stje-
pana Vojnića Tunića u Subotici, a Ivana Evetovića u
Somboru. Taj uspjeh toliko raspali njihove političke
protivnike te se obore ne samo na stranku i njene
prvake već i na bunjevačke činovnike koji će biti
žrtve pretjerane stranačke borbe. I doista već u pro-
lieće 1921. bude smijenjeno u Subotici dvadeseti-
osam bunjevačkih činovnika čija mjesta zapreme
Srbi i Madjari. Slično je tome bilo i u drugim

---

1) Bilo je i drugih razloga koji zaslužuju da se u posebnome djelu opišu.

mjestima. Hrvati koji bi po brojnoj jakosti u Bačkoj imali pravo da dobiju podžupansko zvanje i pet kotarskih predstojnika, ne samo da nemaju ni jednoga, već im se, kao što vidimo, smjenjuju njihovi sinovi i sa manjih položaja. To s pravom ogorči Bunjevce: oni prosvjeduju, mole, traže pravdu, ali bez uspjeha, jer je ta nepravda bila djelo samoga režima.

Ta političko stranačka metoda nije vrijedjala samo Bunjevce i Šokce nego je bila pogubna i za samoupravu cijele županije. Općinski namještenici ponajčešće bijahu postavljeni ljudi bez dovoljno činovničke prakse i propisane kvalifikacije. Kako je administracija uslijed svjetskoga rata u svim općinama bila dosta nesredjena, nestručni činovnici umjesto reda naprave još veći nered. Osim toga po volji političara često bijahu premještavani sa jednoga mjesta na drugo i time stanje općina postade još gore.[1] To prouzrokuje u gradjanstvu silno nezadovoljstvo za koje tereti odgovornost nepromišljene faktore kojima je stranački interes bio veći od općega dobra.

Kao što vidimo to zlo je zahvatilo cijelu Vojvodinu. Ono je ogorčilo ne samo Hrvate već i mnoge Srbe, jer se nigdje nije vidio dovoljan rad koji se očekivao da će nastati za sredjivanje unutarnjih prilika naše države. Smjenjivanjem činovnika je stradao i znatan broj Srba rodoljuba; medju činovništvom zavlada partizanstvo, a u administraciji pravi kaos: štićenik moćnog političara čini što hoće, korupcija se širi, a ugled vlasti pada. Posljedica te žalosne pojave nije kasnila; ona je svagdje bila strašna, ali

1) Činovnici nisu mogli imati mnogo volje za rad, jer nisu bili sigurni da će na svome položaju ostati dulje vrijeme.

zkvh.org.rs

nigdje ne u takvoj mjeri kao kod Bunjevaca, jer kad na pr. u srpskome mjestu smijene Srbina činovnika, na njegovo mjesto dolazi opet Srbin, ali kad Bunjevca smijene, na njegovo mjesto rijetko dod,e Bunjevac već skoro uvijek Srbin ili Madjar. Zato se njihov život u narodnoj državi okreće oko obrane svojih sinova. Ovdje nastaje pitanje: Kako da bunjevački poslanici nisu zaštitili Bunjevce od takvoga postupanja? Oni su htjeli, ali nisu mogli. Njihove intervencije su više škodile no koristile, jer oni su bili u žestokoj opoziciji prema vladi. Još gore stanje nastade za Bunjevce kad su 28 juna 1921. njihovi poslanici osim Ivana Crnkovića glasali protiv centralističkog ustava. Demonstracije protiv njih su učestale, a smjenjivanje njihovih činovnika nastavljeno. Dne 6 jula 1921, je priredjena u Subotici svečanost što je donešen vidovdanski ustav. Tom prilikom navali čitava masa omladinaca do stana Blaža Rajića i drugih bunjevačkih prvaka te im kamenjem razlupa sve prozore. Takvi dogadjaji su se više puta ponavljali i prouzrokovali strah i ogorčenje u narodu: tako daleko je došla ta nerazumljiva politička borba! Nije dakle čudo što je takvo postupanje sve više ogorčavalo bunjevačku većinu u Subotici te stvorilo nesklad u najpotrebnijim poslovima, To je najstrašniji period *naše* povijesti od oslobodjenja. Dosta je žalosno što je i Andrija Pletikosić smjenjivanjem bunjevačkih činovnika stekao nezaboravljeni glas. No i on doigra svoju ulogu te na radost Bunjevaca mjeseca avgusta 1922. podnese ostavku.

Žestina stranačke borbe prodre i na crkveno područje. Budući da je kalačka crkvena pokrajina

izgubila Jugoslaviji pripojeno područje, Sv. Stolica 10 januara 1923. postavi subotičkog župnika Ljudevita Budanovića apostolskim administratorom u Bačkoj. Njemu opet nametne beogradska vlada vjeroučitelje koji bez dozvole crkvenih vlasti počeše predavati u školama. Time su nastale prepirke koje su za religiozne Bunjevce takodjer vrlo osjetljive bile i ogorčenje samo povećale. Svećenicima se lupaju prozori starješina franjevačkoga samostana se u svome uredu zlostavlja, u crkvi za vrijeme službe božje se prave skandali, gradjani se maltretiraju i t. d. Takvo je postupanje napokon zgražalo i same studente. Akademsko društvo *Svetlost* u Subotici na svojoj godišnjoj skupštini 1923. donese odluku prema kojoj osudjuje *divljački rad studenata u prošlim godinama, razbijanje prozora mirnih gradjana, zlostavljanje stanovništva i t. d.*[1] Već samo to priznanje nam dovoljno prikazuje prilike toga doba.

U to vrijeme bijahu raspisani parlamentarni izbori te počne strastvena izborna borba. Na dan izbora 18 marta 1923. Hrvati u Bačkoj i Baranji izaberu svojim poslanicima Blaža Rajića, Dr. Franju Sudarovića i Ivana Evetovića, a na radikalnoj listi dobije mandat i Marko Jurić. No Bunjevci ni poslije toga nisu bili skoro nikoliko zastupani u javnim uredima.

Sretnije prilike za Hrvate u Vojvodini su nastale kad je 28 jula 1924. Ljuba Davidović sastavio vladu koju je podupirala i bunjevačko šokačka stranka. Bunjevci naprave sporazum sa demokratskom strankom po kome su imali dobiti gradonačelnički polo-

1) Hrvatske Novine, 29 decembra 1923.

zkvh.org.rs

žaj u Subotici i Somboru, kotarska predstojništva u Topoli, Somboru, Apatinu, Odžacima, Batini i Dardi te bilježnike položaje u 33 općine u Bačkoj i Baranji. Postavljanje novih činovnika je kasno uslijedilo, jer je demokratama teško bilo izvršiti sporazum. Ipak nisu mogli a da ga ne prekrše, jer samo u Topoli postave Hrvata Luju Kopunovića kotarskim predstojnikom dok u ostale Bunjevcima dodijeljene kotare imenuju Srbe. Napokon 30 septembra 1924. budu imenovani novi općinski bilježnici, a Dr. Mirko Ivković Ivandekić bijaše postavljen velikim županom i gradonačelnikom Subotice, Dr. Josip Veselovski gradonačelnikom Sombora. Za Bunjevce i Šokce počne novi, sretniji život koji potraja samo nekoliko dana. Već 15 oktobra 1924. Davidović podnese ostavku vlade, novi činovnici budu smijenjeni, a zlo postane kao što je i bilo.

GLAVA XLII.

RASPAD BUNJEVAČKO-ŠOKAČKE STRANKE. IZBORNA BORBA I NEOBIČAN PRITISAK VLASTI. PROSLAVA HILJADU GODIŠNJICE HRVATSKE KRALJEVINE. PROSVJETNA BORBA.

Nakon pada Davidovićevog kabineta, Nikola Pašić obrazuje 6 nov. 1924 izbornu vladu. Njegova zloglasna izborna metoda je trebala Bunjevce i Šokce zbiti u čvrste redove da odole pritisku vlasti i sačuvaju bar dosadašnje svoje poslaničke mandate. Ali u jeku izborne borbe puče razdor u bunjevačko-šokačkoj stranci u Subotici. Već od dulje vremena se u strančinim sjedinicama više puta sukobiše dvije protivne struje, ali su se sporovi svaki put izgladili. Napokon izbije spor oko naziva stranke. Blaž Rajić i njegove pristaše uzeše zahtjevati da se bunjevačko-šokačka stranka pretvori u vojvodjansku pučku stranku te da stane na čelo svim katolicima u Vojvodini[1] Protivna frakcija koja se okupljala oko Dra Mirka Ivkovića Ivandekića je opet tvrdila da Madjari i Nijemci ne će slijediti i podupirati vojvodjansku pučku stranku, jer i jedni i drugi imaju svoju nacionalnu stranku i jer su na čelu vojvodjanske pučke stranke izraziti bunjevački rodoljubi. Kako vidimo to su dva sasvim oprečna stanovišta koja se ne dadu izravnati. Konačni razdor puče 28 novembra 1924.

---

1) *Hrvatske Novine* u Subotici su još prije rascjepa naglašavale pojrebu vojvodianske pučke stranka.

zkvh.org.rs

kada je Blaž Rajić proklamirao osnutak vojvodjanske pučke stranke. Zatim sazva druga frakcija vijeće bunjevačko-šokačke stranke u Subotici koje odluči da se stranka ne će pretvoriti u vojvodjansku pučku stranku te izda proglas na narod. Iz Subotice prenese se rascjep u Sombor i sva sela gdje je bunjevačko-sokačka stranka imala svoje organizacije. Otada su obje stranke upravo neprijateljski istupale jedna protiv druge, a time dašto rascjepkale dotada složne Bunjevce i Šokce.

Vojvodjanska pučka stranka je samostalno stupila u izbornu borbu dok je bunjevačko-sokačka stranka u Subotici kooperirala sa disidentskom, a u Somboru sa zvaničnom demokratskom strankom, ali ni jedna nije dobila mandat, jer je prije kao i na dan izbora 8 februara 1925. od strane vlasti vršen neobičan pritisak. Naročito veliki pritisak bijaše u Subotici gdje se moglo glasati samo sa legitimacijom što je izdavala gradska policija. Legitimacije su dobili ponajviše oni za koje se držalo da će glasati za vladinu stranku. Protivnici vlade nisu pušteni svi ni na biralište već su mnogi bili zastrašeni, pozatvarani i zlostavljani. Protiv takvoga vodjenja izbora uložila je bunjevačko-šokačko stranka peticiju imunitetnom odboru koju je potpisalo preko 4000 ljudi traživši da se u Subotici odrede naknadni izbori. No imunitetni odbor je tu peticiju odbio.

Nakon tih izbora položaj Hrvata u Vojvodini bijaše otežan, jer nisu imali svojih predstavnika u Skupštini pa je nada da će se kroz Parlamenat njihovo stanje popraviti bila vrlo mala. Marko Jurić je doduše bio izabran poslanikom na radikalnoj listi,

ali on nije mogao, a nije ni htio poći putem naših izrazitih rodoljuba. U tako teškim prilikama Bunjevci i Šokci još intenzivnije nastave rad na njegovanju hrvatske ideje u Vojvodini. Lučonoše toga pokreta su bili bunjevački omladinci koji su kao sveučilištarci u Zagrebu vidjeli potrebu sloge svih Hrvata. Prilike za manifestaciju Hrvatstva Banjevaca i Šokaca bijahu dosta česte. Takva prilika bijaše i proslava hiljadugodišnjice kraljevine Hrvatske. Žalosno je što se zavodjeni bunjevački političari nisu složili da zajednički održe tu njima jednako dragu proslavu. Vojvodjanska pučka stranka je na sjajan način održi 4 oktobra 1925. u Subotici. U proslavi učestvovahu sva katolička društva i ustanove, a velika masa naroda učini da je to doista bilo impozantno hrvatsko slavlje. Tom prilikom je hrv. kat. Orao u Subotici prvi put istupio javnim vježbama. Druga proslava koju je priredila bunj. šok. stranka bijaše održana 20 oktobra 1925. takodjer u Subotici uz učešće svih hrvatskih kulturnih društava kao i hrvatskih sokola iz Osijeka, Vinkovaca, Dalja i Vukovara koji dodjoše pod vodstvom Dra Rudolfa Horvata. Već u osam sati se počeše sakupljati velike mase naroda na trgu Slobode odakle u devet sati podje svečana povorka na trg Kralja Tomislava gdje je svečano otkrivena spomen-ploča kralju Tomislavu. Tom prilikom su govorili Dr. Rudolf Horvat, Djido Josip Vuković, Matija Išpanović i Andrija Šokčić. Potom krenu povorka u franjevačku crkvu gdje se održala svečana služba božja. U podne je za goste priredjen u Hotelu Jagnjeta svečani banket na kome je prisustvovalo 150 osoba, na večer je bila u kazališnoj sali svečana akademija, zatim igranka do zore.

zkvh.org.rs

Isticanje Hrvatstva u Subotici nije godilo ni Srbima ni vladinim krugovima. Oni su htjeli da Bunjevci i nadalje ostanu Bunjevci i da budu most izmedju Srba i Hrvata za stvaranje Jugoslovenstva. Medjutim Bunjevci su vidjeli da od njih hoće da naprave most zato da gaze po njemu. I zato još većim žarom prigrle Hrvatstvo što opet razljuti njihove protivnike te ih počnu nazivati separatistima, madjaronima i t. d. Borba je postajala sve žešća, a za naše državne i nacionalne interese sve gora. Da bi u toj borbi našli jako zaledje, stupe vodje i pristaše bunjevačko-šokačke stranke sa svim svojim organizacijama u hrvatsku seljačku stranku. Ta politička reorganizacija se izvrši 27 juna 1926. godine. Tako su vojvodjanski Hrvati imali oslona u hrvatskoj seljačkoj i Koroščevoj pučkoj stranci, ali nisu popravili svoje stanje, jer su njihovi protivnici još uvijek bili na vlasti.

Ta strastvena politička borba prijedje i na prosvjetno polje. Marko Jurić, Mara Djordjević Malagurska, Antun Vidaković i dr. osnuju *Bunjevačku Prosvjetnu Maticu* kojoj sakupljenim činovničkim, trgovačkim i obrtničkim novcem pa potporom grada sagrade dom. Hrvati opet osnuju 8 marta 1926. društvo koje takodjer sakuplja dobrovoljne priloge za gradnju *Hrvatskog Prosvjetnog Doma*[1] u Subotici. Kad bi se ta borba nastavila samo u kulturnom natjecanju, ona bi svakako bila korisna, ali se malo radilo, a mnogo politiziralo. Borba se vodila svom žestinom. Marko Jurić u samom parlamentu održi 27 februara 1927, govor u kojem veli *da se*

1) Radikalne novine su tom prilioom nazvale Hrvatski Prosvjetni Dom kamenom smutnja i tatarskim domom.

medju Bunjevcima vrši nasilno pohrvaćivanje, da Bunjevci nisu Hrvati i da su za vrijeme Madjara Srbi pomagali Bunjevce, u ne Hrvati. Ali Marko Jurić nije istinu govorio, jer su nas Hrvati u prošlosti pomogli onoliko koliko su mogli. Matica Hrvatska i Društvo Sv. Jeronima raširenі su medju Bunjevcima od svoga postanka. Oni su potpomagali bunjevačku štampu[1]), školovali naše sinove i podupirali svaki naš kulturan pokret. Što se pak tiče *nasilnoga pohrvaćivanja*, ono je toliko neistinito koliko i nemoguće. Ta Hrvati u Subotici nisu imali nikakve vlasti: gradska uprava, skoro svi školski zavodi, katolička zadužbina M. Vojnićeve, sve je to u srpskim rukama, profesorske zborove srednjih učilišta sačinjavaju gotovo sami Srbi, a učitelji osnovnih škola su 90% Srbi. I to je tako u Subotici gdje živi 70% Hrvata. a samo 6% Srba. Prema tome se ne možemo čuditi što su Bunjevci pored sve ljubavi prema domovini i narodnome jedinstvu bili uvrijedjeni i razočarani.

Takve stranačke borbe su bile samo na štetu našim općim interesima. Bilo je ljudi koji su vidjeli da se takvim postupanjem stvara sve gore stanje u državi. Oni su nastojali da se tome učini kraj, ali su bili preslabi te će takovo stanje potrajati još skoro dvije godine.

---

1) Antunovićeve *Bunjevačko Šokačke Novine* su isprva imale više pretplatnika u Zagrebu i Varaždinu nego u Subotici. U Zagrebu su imale 55, u Varaždinu 43, a u Subotici 40 pretplatnika.

zkvh.org.rs

GLAVA XLIII.

PAD DRAGOSLAVA DJORDJEVIĆA POSVEĆENJE LJUDEVITA BUDANOVIĆA ZA BAČKOG BISKUPA. OTKRIVENJE SPOMENIKA CARU IVANA NENADU. POLITIČKA TRVENJA. ZAVRŠETAK.

Česte i strastvene izborne borbe pa pretjerano partizanstvo su priječili miran rad i sretan kulturan i materijalan razvoj našega naroda. Takvo zlo se opažalo u cijeloj Vojvodini, a najgore je bilo u Subotici gdje se vodila najžešća borba. Početkom 1927. godine su se činile pripreme za oblasne izbore.[1] Podvojeni Hrvati su i ovaj put snosili posljedice njihove nesloge dobivši na dan izbora 23 januara 1927. samo sedam poslanika. No ti izbori ni u čemu nisu donijeli nikakvu promjenu.

Nešto su bolje prilike nastale za subotičke Bunjevce kada je vlada 27 aprila 1927. smijenila gradonačelnika Dragoslava Djordjevića[2], a na njegovo mjesto postavila Dr. Karla Stipića čovjeka umjerenijih političkih nazora. Njemu nikada nije bilo krivo što se Bunjevci nazivaju Hrvatima. Kako je on ujedno bio i veliki župan, vlada postavi velikim županom Dušana Manojlovića koji se takodjer znao uzdići nad sve partije i vršiti svoju dužnost na opće zadovoljstvo svih gradjana. Bunjevcima zbog Hrvatstva od strane vlasti otada nitko nije činio nikakve smetnje.

---

1) Zakonom od 1922. država bijaše podijeljena na oblasti. Prema toj podjeli je istočna Bačka (Potisje) pripadala beogradskoj vlasti, ostali dio Bačke sa Baranjom je sačinjavao bačku oblast.

2) Taj čin vlade pozdrave hrvatski omladinci te prirede javnu manifestaciju sa bakljadama oko gradske viječnice kličući vladi što je smijenila Djordjevića.

U to doba se desio u Subotici značajan dogadjaj sa kojim počinje povijest bačke biskupuje. Dne 1 maja 1927. je posvećen Ljudevit Budanović za bačkoga biskupa. Posvećenje je obavio u deset sati prije podne u crkvi Sv. Terezije papin nuncij Hermenigildo Pellegrinetti uz sudjelovanje zagrebačkoga nadbiskupa Dra Ante Bauera i djakovačkoga biskupa Dra Antuna Akšamovića, a uz učešće Rafaela Rodića beogradskog i Dra Ivana Šarića sarajevskoga nadbiskupa te Klementa Bonifaćića splitskog, Mateja Karolina mariborskog i Dionizija Nyáradija križevačkoga biskupa.

Toj svečanosti su prisustvovali predstavnici gradjanskih i vojnih vlasti te raznih prosvjetnih društava, a naroda je bilo ne samo puna crkva već i oko nje pa na Trgu Sv. Ćirila i Metoda su čekale završetak posvećenja hiljade vjernika. Po podne u jedan sat je u kavani Zlatnoga Jagnjeta u čast novoga biskupa i visokih gostiju priredjen svečani banket na kome je učestvovalo preko dvije stotine uzvanika iz cijele biskupije. U isto vrijeme je novi biskup u prostorijama Kat. Momačkog Društva pogostio preko dvije stotine siromaha. Poslije podne u četiri sata bijaše u zavodu Školskih Seslara od Naše Gospe svečana akademija koju su izvodile učenice zavoda. Na večer sva katolička društva u Subotici prirede manifestaciju sa bakljadama. Povorka se krene od gradske vijećnice te podje Srosmajerovom, Vilsonovom, Zagrebačkom i Trumbićevom ulicom na trg Sv. Ćirila i Metoda pred biskupov dom. Kad se novi biskup i visoki gosti pojaviše na balkonu, pozdravi ih u ime subotičkih katolika predsjednik senata crkvenih općina Dr. Josip Prćić i

zkvh.org.rs

time ta impozantna crkvena svečanost bijaše završena.

Budući da se 1927. navršuje 400 godina od smrti pučkoga cara Ivana Nenada znatnog organizatora Hrvata i Srba u Bačkoj i Banatu, na inicijativu Dra Alekse Ivića, Mije Mandića i dr. odluči gradski senat u Subotici da mu na tu obljetnicu podigne krasan spomenik. U tu svrhu se osnuje priredjivački odbor čiji predsjednik bijaše Mijo Mandić. Odbor odmah otpočne svoje djelovanje sakupljanjem dobrovoljnih priloga za podizanje toga spomenika. U svome radu tako uspije da mu je već 5 oktobra 1927. na svečani način položen osnovni kamen na trgu Slobode, Otkrivenje je pak na veličanstveni način obavljeno 27 oktobra uz učešće princa Pavla, više članova kraljevske vlade i svih gradjanskih i vojnih vlasti te raznih društava i humanitarnih ustanova. U devet sati prije podne je održana služba božja u crkvi Sv. Terezije, zatim u pravoslavnoj crkvi, a u 10 sati bijaše svečana sjednica u gradskoj vijećnici gdje je Mijo Mandić pozdravio princa Pavla, a Dr. Milorad Aćimović profesor univerziteta održao govor o značaju akcije cara Ivana Nenada. Zatim svi prisutni podju samom spomeniku na trg Slobode gdje se sakupilo preko 30.000 duša. Tu održi Mijo Mandić govor i otkrije spomenik te ga preda na čuvanje gradonačelniku Dr. Karlu Stipiću. On ga primi te prvi položi kraljev vijenac. Zatim je slijedilo polaganje vijenaca raznih društava. Mimohod vojske završi svečanost otkrivenja, a u jedan sat po podne je priredjen sjajan banket u koncertnoj sali gradskoga pozorišta.

Medjutim položaj naroda ni u kom pogledu nije bio tako sjajan kao što su sjajno priredjivane te proslave. Razlog je tome i opet ta političko-stranačka borba i medjusobno nerazumijevanje, a kod Bunjevaca i njihova nesloga. Kad je vlada za 11 septembar 1927. raspisala parlamentarne izbore, radikali se slože sa Madjarima i Nijemcima, a nesložni Bunjevci medjusobnim trvenjem učine da ni ovaj put nisu dobili ni jedan mandat[1] ni u subotičkom ni u somborskom izbornom okrugui Poslije toga budu raspisani i općinski izbori. Videći kobne posljedice nesloge Bunjevaca, pozove hrvatska seljačka stranka u Subotici vojvodjansku pučku stranku na izbornu kooperaciju, ali ona to odbije. Umjesto sporazuma, obore se i ovaj put ne samo na vladine stranke već i jedna na drugu na opću štetu Bunjevaca. Zato na dan izbora 6 novembra dobiju manjinu i u samoj Subotici.

Poslije tih izbora pokušaše Hrvati u Subotici saradjivati sa radikalima, ali ih ovi naprosto odbiju te stupe u saradnju sa Madjarima i židovima. Sporazumivši se u pogledu biranja gradonačelnika, izaberu na sjednici gradskog predstavništva 4 decembra 1927. sa 52 protiv 48 glasova gradonačelnikom Dra Karla Stipića. Protiv toga izbora je opozicija uložila utok, no ministarstvo je izbor potvrdilo.

Nova gradska uprava održa sjednicu 16 januara 1928. na kojoj su izabrani gradski činovnici, ali je, na žalost, i ovaj put kao i uvijek više odlučivala partija no pravda. Medju višim činovništvom su Bunjevci vrlo slabo zastupani. Ipak tim izborom administrativno sredjivanje grada krene na bolje, jer izabrani činovnici sa više volje nastaviše svoj rad.

---

1) Marko Jurić je i ovaj put bio izabran na radikalnoj listi.

zkvh.org.rs

Kao što smo vidjeli od oslobodjenja je naš narod u Vojvodini živio jedva dvije godine u sreći i zadovoljstvu. Poslije toga je nastupilo zapostavljanje i smjenjivanje naših činovnika te postavljanje Srba u gotovo svim općinama i gradovima. To je Bunjevce ljuto uvrijedilo te nisu htjeli saradjivati sa Srbima ni na prosvjetno-socijalnome polju. Na Srbima je bilo da tu nepravdu poprave, ali oni u čijim rukama bijaše vlast nisu ni mislili da to učine.[1] Dok su se oni za svoje lične i partijske interese sve žešće borili, stanje u državi je postajalo sve gore. Eto u kakvim prilikama je vojvodjanske Hrvate zatekao 6. januara 1929. novi režim od kojega se nadamo da će popraviti sve ono što se dotada kvarilo.

1) Bilo je Srba rodoljuba koji su osudjivali takvo postupanje vlasti, ali nisu bili u stanju da to zlo poprave.

DIO PETI

MATERIJALNA I DUŠEVNA KULTURA.

GLAVA XLIV.

ZADRUZNI ŽIVOT, KARAKTER I MENTALITET, ZANIMANJE I MATERIJALNA KULTURA HRVATA U VOJVODINI.

Kao Hrvati u Hrvatskoj, Dalmaciji, Bosni i Hercegovini, živeli su i Bunjevci i Šokci u zadrugama od kojih je svaka brojila 20—40 članova. Na čelu zadruge stajaše domaćin koji je upravljao svim pokretnim i nepokretnim imutkom, brinuo se za sve potrebštine njezine, naredjivao što će tko raditi, predstavljao je kod javne vlasti i bio njezin neograničeni gospodar. On može za svaki neposluh isključiti iz zadruge nepokornoga člana.[1]) Osim toga brinuo se da se mladji naraštaj strogo odgaja na temelju katoličke vjere i budno pazio na ćudoredni život. Stanovao je u gradu ili na selu dok su drugi živjeli po pustarama ili salašima. Unuci ga nazivahu *didom*, a oca *čičom* ili *baćom*, što je i danas u običaju. God. 1771. nastoje državne vlasti da ukinu zadružni život, jer umanjuje državne dohotke i množenje naroda. Ipak se zadruga, dašto s nekom promjenom, održala još sto godina. Tada je istom nestane kod Bunjevaca, ali kod Šokace u nekim mjestima još i danas postoji.

---

2) *Tko mene ne će slušati, taj ne će moj kruh jesti,* znao bi reći starješina zadruge.

zkvh.org.rs

Domovi su Bunjevaca i Šokaca u starije doba bili vrlo jednostavni, Koncem osamnaestoga stoljeća gradili su ponajviše od zemlje nabijene, rjedje od valjaka ili opeke zidane kuće koje su prema ulici imale dva prozora sa drvenim kapcima. Pokrivali su ih trskom, a u novije doba daščicama ili crijepom. Zidove su olijepili i oličili vapnom, a kapiju od ulice sabili od poprječno položenih dasaka. Takve su kuće imale otvoreni hodnik, ponajčešće dvije sobe, kuhinju i nekoliko uzgrednih i gospodarskih prostorija. Sobe krase nekoliko svetih slika, a od namještaja kreveti, sto, klupe i po koji orman. One su bijelo oličene (rijetko bojadisane), a u njima vlada najljepši red i uzorna čistoća. Takva je kuća starijih vremena, ali u novije doba se dašto grade upravo sjajne palače sa mnogo prostorija koje krasi bogati namještaj. U domovima im vlada umjerenost, jer Bunjevac i Šokac prezire raspikuću.

Salaši su im slični običnim kućama po selima i gradovima samo što imaju više prostorija za stoku Dvorište bi ogradili pleteram, koljem ili tarabama dok je rjedje bez ograde. Osim toga je obično zasadjeno drvljem, voćem i vinovom lozom.

Karakter i mentalitet Bunjevaca i Šokaca se potpuno slaže sa gore opisanim načinom njihova života. Bunjevci su ozbiljni i puni narodnoga ponosa. Oni su marljivi, iskreni, čestiti i miroljubivi u javnom i privatnome životu, požrtvovni, hrabri, postojani i vijerni u vojsci. Pobožni su i vrlo moralni, mnogo hodočaste po raznim prošteništima, čine zavjete, obilno podupiru siromahe i u velike štuju crkvene poglavare. Vole glazbu, vrlo su gostoljubivi,

Hrvatska narodna nošnja u Subotici koncem devetnaestoga vijeka.

Hrvatski bračni par iz Subotice
(god. 1925.)

Hrvatica iz Subotice u narodnom
odijelu (god. 1929.)

zkvh.org.rs

strastveni plesači, a raskošni u odijelu. Uslužni su, čedni i stidljivi prema gospodi i starješinama. Bunjevac je visoka stasa, pravilnoga držanja i razvijena tijela, ponajviše crne, smeđe, a rjeđe plave kose, crnih, rijetko plavih očiju. Bunjevka je visoka i vitka stasa, crnomanjaste, smeđe, rjeđe, plave kose, malenih usta i krasna lica. Zato i veli Ivanić da su Bunjevci najljepši narod u Ugarskoj, a Simonović da su najljepši na čitavome svijetu. Nije čudo što Nikola Kujundžić ovako prikazuje Bunjevca:

Nije majka rodila sinaka
K'o što j' sinak divnih Bunjevaka,
Nit će majka roditi junaka
K'o Bunjevca taka veseljaka:
Kolo vodi, svaki mu se divi,
Nek se znade da Bunjevac živi!

Bunjevku nam isti pjesnik ovako opisuje:

Ni divojke ne biše u nane
K'o što j' ćerka bunjevačke grane:
Svilu nosi, a zlatom se krasi,
Crne oči, crne su joj vlasi,
Kolo igra, svaki joj se divi,
Nek se znade da Bunjevac živi!

Šokac je dobro razvijen, snažan, prilično visoka rasta i marljiv radnik. On je dobar, blag i pitome naravi, a kad ustreba, hrabar i neustrašiv borac. Šokica je pak na daleko poznata kao neobična ljepotica. Tijela je proporcionalno i lijepo razvijena, krasnih očiju i divne prirodne rumeni lica. Ona je religiozna, blaga, dobroćudna, poslušna, marljiva i ujedno ponosna, strastvena, ali poštena. Rijetko se koja Šokica uda za Madjara ili Nijemca kao što je rijetkost da Šokac uzima za ženu Madjaricu ili Njemicu. Zato su Šokci kao malo koji narod sačuvali svoj antropološki tip.

Isprva se Bunjevci i Šokci baviše ponajviše stočarstvom, jer njihov drveni plug nije bio prikla-

HRVATSKI PROSVJETNI DOM u SUBOTICI

zkvh.org.rs

dan za obradjivanje veće površine zemljišta. Velika stada goveda, konja (argela) i ovaca pasili su po prostranim i obilnim pašnjacima gdje se razvi oveseo i bujan pastirski život. Konjušari, govedari, pastiri i ostali stočari se natjecahu u tome tko će odgojiti ljepšu stoku. S napretkom tehnike sve se to promijenilo te mjesto stočarstva počne se razvijati zemljodjelstvo i vinogradarstvo. U drugoj polovini prošloga stoljeća se opaža znatan napredak u gospodarstvu. Bunjevci u obradjivanju zemlje su toliko napredovali, da su već pretekli Madjare i Srbe pa i Nijemce. Naročito su gospodarski jaki u Subotici gdje mnoge obitelji posjeduju 150, 200 pa 300 i više katastralnih jutara zemlje. Oni održavaju stalno rekord u poljoprivrednom pogledu. Tu se može vidjeti osim uzornoga obradjivanja zemlje, modernih gospodarskih zgrada i orudja, cijeli skup, dapače cijela sela salaša sa krasnim stanovima i uzgrednim prostorijama, u kojima vlada besprikorna čistoća. Tu se goje vrsni konji i razne domaće životinje tako da je pored zemljodjelstva i stočarstvo na dostojnoj visini. Zato nije ni čudo što se našem agrikulturnom napretku i prirodnom bogatstvu divio i profesor pariske Sorbone Emile Haumant kad je septembra 1919. bio u Subotici. U drugim mjestima kao što je Bajmak, Svet. Miletić, Sombor i t. d. raš narod također dobro stoji u gospodarskome pogledu. No slabije stoje u poljoprivredi šokačka mjesta. Šokci su također dobri gospodari, ali materijalno mnogo slabije stoje od Bunjevaca. K tomu ih je agrarna reforma najviše pogodila, jer su mnogi ostali bez zarade te su prisiljeni tražiti posla u dalekim krajevima.

U vinogradarstvu Bunjevci najbolje napreduju u Subotici. ali su ih u tome pretekli baranjski Šokci koji su poznati kao vrsni vinogradari.

U trgovini Bunjevci i Šokci u starije doba bijahu slabo zastupani, jer su se radije zanimali ratarstvom i stočarstvom. Istom u drugoj polovini prošloga stoljeća dadoše se neki Bunjevci u Subotici na trgovinu te pokazaše lako vidljive rezultate 'da su brzo natkrilili Madjare pa i Židove. Šokci su u trgovini dosta slabo ili gotovo nikoliko zastupani.

U obrtu su Bunjevci slabije napredovali no u trgovini. Istom u naše doba prianjaju oni više obrtu dok Šokci i ovdje pokazuju svoju konzervativnost.

Domaći je obrt u Bunjevaca i Šokaca u predjašnje doba bio dosta razvijen te se njegovi ostatci više sačuvaše kod potonjih no kod prvih. Poglavito su bili znameniti prelački, tkalački i vezilački radovi. Predju su preli od vune, lana i konoplje. Od lanene i konopljine predje su tkali razne tkanine te izradjivali rublje, ubruse i postelje, a od grublje pokrivala, vreće, ponjave i t. d. Od vune su takodjer tkali razne tkanine različitih boja : sagove i pregače sa raznim motivima i strekama pa plahte, torbe i t. d. U vezivu su se takodjer istakli. Vezli su stolnjake, kušulje i t. d. sa različitim motivima (cvijećem, ticama, grančicama, crkvama, palačama). Neki od takvih radova su tako vješto i krasno izradjeni da čine pravo remek-djelo domaće industrije. Kraj vezenja i čončali su sa pamukom u raznovrsnim motivima. Osim toga je pletivo i čipkarstvo bilo dosta znamenito. Sve se to radilo, kao što smo napomenuli, većinom u prošlosti. Neobični napredak moderne industrije istisnu gotovo sasvim naš domaći

zkvh.org.rs

obrt kome jedva preosta traga u gdje kojoj bunjevačkoj i šokačkoj seljačkoj kući.

Pored takvoga materijalnoga blagostanja, čudnovato je da Bunjevci nisu imali ni jedan veći novčani zavod. God. 1903. Ivan (Ico) Malagurski, Marko Dulić i Dr. Franjo Sudarević osnuju u Subotici *Zemljodilsku Štedionicu d. d.* koja je 24 maja 1904. otpočela svoje poslovanje. Broj dionica je rastao neobično brzo, a ulošci su za kratko vrijeme dosegli svotu od 1.000.000 kruna. Štedionica bi lijepo mogla napredovati da je imala stručnoga osoblja. Ona se naskoro lati riskantne trgovine, koja joj nanese goleme gubitke. Ne mogavši tu financijalnu nepriliku sanirati, ona je nakon tri i pol godine likvidirala, a njene osnivače, osobito Dra Franju Sudarevića svalila u materijalnu katastrofu. Taj nesretno svršeni pothvat Bunjevaca u bankarstvu je možda jedan od glavnijih razloga da otada oni više nisu osnivali novčanih zavoda. Oni su najsigurniju dobit očekivali od obradjivanja zemlje u čemu doista prednjače u cijeloj državi.

GLAVA XLV.

NARODNI OBIČAJI HRVATA U VOJVODINI

O bunjevačkim i šokačkim običajima ne mislimo opširno govoriti, jer oni su skoro potpuno jednaki sa hrvatskima u Dalmaciji, sjeverozapadnoj i zapadnoj Bosni te Hrvatskoj i Slavoniji. Ipak ćemo glavnije iznijeti i to poradi toga što su Bunjevci i Šokci tečajem stoljeća poprimili neke običaje od susjednih romannskih i germanskih naroda i time oteščali istraživanje svoga porijekla te doveli neke pisce do krivoga zaključka i očevidne bludnje.

Naše prikazivanje ćemo početi sa božićnim običajima i to ponajprije sa *matericama*. Materice se održavaju druge nedjelje pred Božić. Već u subotu na večer ili u nedelju prije podne čestitaju djeca, rodjaci, znanci i prijatelji majkama, rodjakinjama i t. d. riječima: *Čestitamo vam materice.* Tada čestitači budu pogošćeni, a djeca se daruju novcem, orasima, liješnjacima i t. d. [1] Slijedeće nedelje se održe oci [2] koji se na isti način slave kao i materice.

Kao svi katolici tako i Bunjevci i Šokci sa veseljem očekuju Božić. Već ranim jutrom u oči Božića na badnjak peku se kolači (božićnjak i bad-

---

1) U Subotici i nekim drugim mjestima je običaj da imućniji daruju čestitača jabukom u kojn utisnu zlatnik. To se čini obično odraslijima. Siromašniji daruju na isti način jabuku sa srebrnim novcem. No mnogo puta se daruje i sam novac.

2) U Dalmaciji oce zovu o č i ć i.

zkvh.org.rs

njača[1] u svakoj bunjevačkoj i šokačkoj kući. Zalim cio dan zgotovljavaju domaćice razna jela za večeru na kojoj valja da bude sa makom filovanoga tijesta, ribe, graha. meda, jabuka, oraha, suhih šljiva i bijela luka. Pred večer namiješa domaćin u vječu raznih žitarica čime će preko blagdana hraniti stoku. U sutonu se unese u sobu slama[2], a domaćica stavi na sto sijena ili slame te ga pokrije bijelim stolnjakom na koji opet stavi lijepo nakićeno božićno drvo.[3] Potom ulazi domaćin u sobu noseći u ruci pšenicom napunjenu čašu u kojoj su zadjenute tri goruće svijeće i pozdravi obilelj riječima: *Hvaljen Isus, čestitom vam porodjenje Gospodina Isukrsta!* Na što prisutni obično odgovore: *Ti živ i zdrav bio.* Tada slijedi večera. Ponajprije se jede bijela luka sa medom, a potom ostala jela. Nakon večere mladji se razidju ponajviše rodjacima i prijateljima gdje se zabavljaju i pjevaju božićne pjesme. Do ponoći rijetko će tko spavati, jer valja ići na ponoćnicu na koju navrvi sila svijeta. Prvi dan Božića proslave Bunjevci najsvečanije uzdržavajući se od svake bučne i javne zabave.

Spomenuli smo već da Pučka Kasina u Subotici priredjuje veliku pokladnu zabavu *Veliko Prelo.* Takva prela se održavaju i po selima, naravno u

---

1) Božićnjak i badnjača se nakite raznim od tijesta napravljenim ticama, klasjem, mjesecom, suncem, domaćim životinjama te svilom ili platnom ovijenim i u jaslice položenim Isusom. To je romanskih običaj, a uveo ga je 1223 Sv. Franjo asiški sa odobrenjem pape Honorija III. u mjestu Greciju. Tamo je u nekoj špilji s pomoću nekoga prijatelja Ivana dao prirediti male jaslice, u njih stavio sijena, privezao osla i vola pa tako na zoran način prikazao rodjenje Kristovo. To bijaše prva polnoćnica. Otuda nastade običaj jaslica i betlehema koji se na razne načine priredjuje.

2) Nitko ne nosi slamu u sobu sa tolikim veseljem kao djeca koja sve kliču od radosti.

3) Kićenje božićnog drveta je njemački običaj.

manjoj mjeri. No riječ *prelo* ne označuje samo zabavu, jer ona je postala od glagola *presti*. Zato se u starije doba prelom svao i ženski sastanak na kojem se pjevalo, prelo i veselilo. Otuda se i sada još zove prelom kada ženske u januaru i februaru polaze na dulje vrijeme u goste. Takvo gostenje obično traje deset, petnaest pa i mjesec dana.

O uskrsu je crkveni običaj da Bunjevci jutrom na veliku subotu i prvi dan uskrsa nose za uskršnje blagdane pripremljeno janje i druga jela na blagoslov u crkvu. Taj katolički običaj nastao je otuda što su kršćani u predjašnja vremena za vrijeme korizme strogo postili te Bunjevci kao dobri katolici ne htjedoše na uskrs jesti mesa dok ga svećenik ne blagoslovi. Kada je nastao taj običaj, nije utvrdjeno. Drugi dan Uskrsa je i kod nas uobičajeno polijevanje.

Na duhove *kraljice*[1] čine krasan običaj kod Bunjevaca i Šokaca. Kraljicama se nazivaju osam u narodno odijelo odjevenih djevojčica koje na prvi i drugi dan duhova idu od kuće do kuće te pjevaju razne kraljičke pjesme. Svaka od njih ima od cvijeća opleteni vijenac na glavi. One same izaberu kraljicu i djevera koje smjeste u sredinu, a četiri pjevačice se uhvate u kolo i pjevaju cupkajući dok dvije zastavnice stoje pored kola držeći krasno iskićene zastave. Te su pjesme skoro jednake melodijom, ali su različite sadržajem i namjenom. Tako ima posebnih pjesama za starce i starice, mladiće i djevojke, braću i sestre, mladoženje i nevjeste, gospodu i svećenike i t. d. Taj

3) U Dalmaciji kraljice zovu *ljelje*.

zkvh.org.rs

običaj su vjerovatno Bunjevci donijeli iz Dalmacije, ali su mnogo pjesama primili i od Srba.[1]

Svadbeni običaji Hrvata u Vojvodini nisu svagdje u svim pojedinostima jednaki. Razlog je tome taj što oni u skoro svim mjestima žive pomiješano sa drugim narodima čiji uljecaj učini da su više-manje varirali svoje originalne običaje. Mi ne možemo iznijeti sve te varijacije nego ćemo ukratko opisati najčistije bunjevačke običaje koji se do skoro sačuvaše u Subotici i njenoj okolini.

Prosidba djevojke se obavlja ponajčešće na veliki blagdan iti nedeljom u 11 sati prije podne. Tom prilikom obično proščeve rodjake uzmu jebuku, maramu i cvijećem iskićenu flašu rakije (rozolije) te podju dievojačkoj kući. Došavši u djevojački stan, izjave u čije ime dolaze te naglase: *Donosimo rakiju za našu divojku.* Zatim predstave materijalno stanje proščevo. Time je djevojka zaprošena, ali odluka istom kasnije dolazi. Nekoliko dana iza toga djevojka pošalje svoju povjerljivu osobu proščevoj kući sa viješću: *Dodjite, divojka prima rakiju.* U negativnom slučaju pak vraća sve darove u znak da se predlog ne prima.

Nakon prijema povoljne vijesti, prosci na zarečeno vrijeme posjete djevojku u čijem stanu su na stolu poslavljeni pomenuti darovi. Djevojka poljubi u ruku budućeg svekra i svekrvu. Tada svekar pokida cvijeće na flaši sa rakijom te ga stavi u pregaču djevojci, zatim joj veže dukate oko vrata.[2] To

---

1) U nekim mjestima su Madjari u Nijemci primili od nas taj običaj te ga izvode sasvim na drugi način. To je i razumljivo gdje su narodi tako izmiješani kao u Bačkoj.

2) U bogatijim porodicama.

je simbol da je oni smatraju svojom kćerkom, a ona pak da će im biti poslušna. Prve nedjelje iza toga budu održane zaruke ili t. zv. *piće* na koje se okupe mnogi gosti. Djevojka ih redom sve poljubi, a oni je daruju novcem. Dosadašnje svečanosti se, kao što vidimo, obavljahu bez učešća mladoženje. Istoga dana na večer oko 11 sati dodje on sa nekoliko svojih drugova u pratnji tamburaškoga zbora na piće. Djevojka ih dočeka na ulazu pa sve poljubi osim mladoženje. Tada nastave ples i nakon kratkoga veselje svečanost pića bude završena.

Po tome nastanu pripreme za vjenčanje koje se obavlja obično ponedjeljkom i srijedom, u novije vrijeme i nedjeljom. Na dan u oči vjenčanja se prenese djevojačka oprema u stan mladoženje. Sutradan pak nevjesta sa starim svatom, a mladoženja sa kumom podju na vjenčanje. Po vjenčanju se mladoženja sa svojim svatovima vrati u svoj stan, a nevjesta sa starim svatom, a u pratnji dvaju staćala i nekoliko gostiju sa mladoženjine strane, godje u roditeljski dom. Poslije objeda stara svatica i drugi gosti podju u pohode nevjesti koja ih dočeka na ulazu te ih redom ljubi, a svaki joj dade novac u poklon. Ona isto čini i pri odlasku svatova. Zatim se spreme svi svatovi te podju po nevjestu. Došavši pred njen dom, stari svat, svatica i mladoženjine sestre ili rodjake izvedu nevjestu. U taj čas zasvira tamburaški zbor u djevojčinim svatovima tužnu, a u mladoženjinim veselu pjesmu. Tada se cijela povorka krene mladoženjinom domu. Pred kućom ih dočeka mladoženjin otac koji za izvjesnu svotu novaca otkupi nevjestu koja ga poljubi u ruku. Zatim se nas-

zkvh.org.rs

tavi svadbeno veselje koje skoro nikada ne podje bez raznih običaja.

Od ostalih naših običaja vrijedno je spomenuti dožeancu. Dožeanca je običaj da se nakon dovršene žetve oplete vijenac od klasja i priredi zajednička gozba i veselje. To je radost, a ujedno i zahvalnost što se sa žetvom prima i hljeb za cijelu godinu. Taj lijepi običaj se uz crkvenu svečanost upravo sjajno priredjuje u Subotici. Drugi pak naši običaji u veselju, žalosti i raznim prigodama su, naravno, isti sa običajima južnih Slovena ukoliko nisu pod utjecajem Madjara i Nijemaca promijenjeni.

Narodna nošnja Hrvata u Vojvodini je više sačuvala svoju originalnost kod Šokaca no kod Bunjevaca. I jedni i drugi se, naročito pak ženske, odijevaju veoma raskošno. Dok Šokica slijedi tradicionalno šarenilo u nošnji, Bunjevka se odijeva u razne i skupocjene svile koje često predstavljaju čitavi kapital. U novije vrijeme narodna nošnja Bunjevaca sve više gubi svoj narodni karakter koji će u skoroj budućnosli posvema nestali.

::::::::::::::::::::::::

GLAVA XLVI.

KNJIŽEVNOST HRVATA U VOJVODINI. GRGUR PEŠTALIĆ, IVAN ANTUNOVIĆ, AMBROZIJA ŠARČEVIĆ.

Hrvati i Vojvodini nemaju ni staru ni bogatu književnost. Najpopularnije su medju njima nabožne knjige i novine vjerskoga sadržaja. Medju najstarije pisce spada Mirko Pavić koji 1764. u Budimu izda svoje *Epistole i evandjelja priko svju godissnji nediljah i svetkovinah.* Knjiga je štampana starom ortografijom, na pr. X. se izgovara kao sadašnji Ž. i t. d. Od to doba do Grgura Pešćalića nema ništa spomena vrijednoga za našu literaturu.

Grgur Pešćalić je rodjen u Vaškutu oko 1755. godine. God. 1776. studira teologiju, a 1777 i 1778. i filozofiju na budimskome sveučilištu.[1] Dne 27. septembra 1778 odsluži prvu sv. misu u Baji, a 24. jula slijedeće godine posloje doktor filozofije. Dne 1 septembra 1779. postavljen je profesorom u Baji gdje neobičnom lakoćom predaje filozofiju.[2] Tu je ostao dvanaest godina, a kasnije ne znamo gdje se nalazio. Znamo toliko da je bio u Vukovaru i da je 6 maja 1806. iz Mohača došao u Baju te postao gvardijan franjevačkoga samostana. Tu ostade do svoje smrti koja ga svadje 1 februara 1809.[3]

1) Arh. franj. samost. u Budimu.

2) U bajskome samostanu je zabilježeno o njemu: . . . . In scientia philosophicis apprime excultus et facilitate ees tradendi clarus.

3) U protokolu bajskoga samostana 2 februara 1809. je zabilježeno: Eodem die sepultus est Rev. P. Gregorius Pestalica A. A. et Philosophiae Doctor, amantissimus noster Guardianus, qui postquam annos duodecim seraphicam nostram juventutem variis in conventi-

zkvh.org.rs

Peštalić se bavio, filozofijom i teologijom, ali, premda malo, i lijepom književnošću. Krunisanje Leopolda II. mu dade povoda te opjeva bački banderij u spjevu *Doslojna Plemenite Bačke.*[1] Djelo je štampano 1790. u Kalači i slihovi su mu deseterci; oni su dokumenat više historijske no književne vrijednosti. Poslije toga je 1795. izdao: *Ulishenje oxalostjenih u sedam pokorni pisama Kralja Daviga iztomačeno.* U tome djelu prevodi i tumači sedam pokornik psalama Davidovih. opisuje grozote Kuge[2] u Srijemu 1795. godine. No najviše djela je izdao iz oblasti filozofije. U Budimu izda 1802; *Tentamen ex Phisica et Philosophia morum*, god. 1803: *Tentamen publicum ex Methaphisica*, napokon 1805: *Positiones philosophiae.*[3] U bajskome samostanu se čuva njegov rukopis neštampanoga djela. *Prologium Philosophicum seu Dialectica rationalis.* Od mnogobrojnih javnih predavanja mu je najznamenitije održano 19 jula 1781. o temi: *Defensio publica ex universa philosophia.* Bio je veoma marljiv stalno je radio na naučnom polju[4] pa je šteta što

---

bus in philosophic's erudivisset superata feliciter pestili clausura Vukovarini, Bajae in patria Guardianus. Deo carus, populo gratus et suis amabilis multorum cum fletu et lacrimis in criptam depositus jacet.

1) Potpuni naslov knjige je: *Doslojna Plemenite Bačke starih uspamena sadašnji i drugi slavinske krvi delijah Slava,* To djelo je više puta izdavano u Subotici: drugo izdanje je priredio 1886. Boško Vujić, treće 1890 Mijo Mandić, a četvrto sa opširnim uvodom 1929. Vasa Stajić.

2) U toj knjizi ima i stihova od kojih se do sada sačuvala poznata crkvena pjesma: *Zdrav o Roče! naš prisveti . . . .*

3) Sva ta latinska djela se čuvaju u knjižnici bajskoga samostana.

4) God 1784. on i Ignjat Katić su konstruirali jedan zrakoplov te ga pustili u zrak u prisustvu i uz pljeskanje mnogo naroda. O tome je u bajskom sastanu zabilježeno slijedeće:

„Gr. Peštalich et eius coadjutor Ignatius Katich Profesor machinam aerosticam e carta subtilissima confectam ad auras emiserunt spectantibus utriusque sexus hominibus cum ingenti applausu."

mu je smrt prekinula rad koji bi još mogao biti dosta plodan.

Poslije Pešta l ća se njegov učenik Grgur Čevapović posvetio naukama te sakupio mnoge podatke za povijest Bunjevaca u djelu *Memoria Gentis Illlricae* koje, na žalost, nije šiampano. U to doba se njeguje samo crkvena književnost. God. 1812. izda korovodja subotičke crkve Sv. Terezije Djuro Arnold molitvenik pod naslovom: *Pismenik za ilirski narod*, a 1845. pečuhski župnik Stjepan Gerdenić napisa knjigu *Vrata Nebeska.* Otada do akcije Antunovićeve na književnom polju nije ništa učinjeno.

Ivan Antunović se rodio u Kunbaji (Madjarska) 19 juna 1815. Škole svrši u Subotici, Segedinu, Pečuhu, a teologiju u Katači. Dne 8 oktobra 1838. je zaredjen za svećenika, a prvu sv. misu otpjeva u aljmašu 4. novembra iste godine. Zatim postade kapelanom u Cantaviru, a slijedeće 1839. dvorskim svećenikom u Kalači. God. 1840. posta bilježnikom i arhivarom biskupije, a 1842. župnikom u Aljmašu. God. 1851. postade vicearhidjakon aljmaškoga okruga, 1859. kalački kanonik, 1863. veliki prepozit, a 1866. naslovni bosanski biskup i član ugarskog gornjega doma. Bio je veoma obrazovan, govorio je više stranih jezika. Pod stare dane proputova Hrvatsku, Dalmaciju, Bosnu, Hercegovinu i Crnu Goru, Umre 13 januara 1888. u Kaloči.

Antunović je veći rodoljub no književnik. Na književnom polju se javlja dosta kasno, što je možda i razlog što njegova djela nisu tako sredjena i jaka kako bi toliko aktivan starac u mladjim godinama

zkvh.org.rs

mogao napisati. Prvo književno djelo izda u Temišvaru 1872. pod naslovom *Poučne iskrice*. U njemu opisuje svoje putovanje kroz Italiju u povijest važnijih mjesta na pruzi od Kalače do Rima. God. 1875. napisa dvije knjige: *Slavijan* i *Odmetnik*. Slavijan je štampan u Kalači, a sadržaje bunjevački život i običaje; Odmetnik je pak štampan u Zagrebu. U njemu se prikazuje sudbina nekadašnjeg redovnika Marlinovića koji je napustio svoj stalež i poslao zavjerenikom protiv države uslijed čega izdahnu na vješalama. Četiri godine kasnije izda svoje najveće djelo *Bog s čovikom na zemlji* koje obuhvata oko 800 stranica, a glavni mu je sadržaj tumačenje Sv. Pisma starog i novoga zavjeta. God. 1882. izda u Beču *Raspravu o podunavskih i potiskih Bunjcvcih i Šokcih*. Ta ljubavlju pisana, ali bez sustavnoga reda sastavljena rasprava je najvažnije djelo o Hrvatima u Vojvodini. Iz nje su mnogi crpili gradivo za pisanje o Bunjevcima i Šokcima. God. 1884. napisa molitvenik *Čovik s Bogom*. U to vrijeme se pojavi u bačkoj i pešťanskoj županiji nazaretska sekta protiv koje Antunović izda *Naputak* u kojem opominje Bunjevce da ostanu vijerni svojoj rimokatoličkoj crkvi. Antunović je pisao vrlo jednostavnim jezikom, on je pored ikavštine upotrebljavao i ijekavštinu dok su prije njega Bunjevci pisali samo ikavski. Ipak po njegovim djelima sudimo da je on bio čovjek visoke naobrazbe. Osim pomenutih djela je napisao još i dvije madjarske knige: *Fény és Árnyképek* i *Kalocsa város fényképei*. Oslavio je u rukopisima *Barišu Kitkovića* i *Obliek Subotice*.

Antunović je bio i veliki dobrotvor. O svom trošku je školovao više od dvije stoline učenika od kojih su mnogi postali apostoli i širitelji njegove rodoljubive akcije.

Ambrozija Šarčević je rodjen 30 marta 1820. u Subotici. Pučke i srednje škole svrši u rodnome mjestu, zatim poče studirati filozofiju, ali je naposti te se upiše na pravni fakultet u Pečuh gdje 1840. srvši pravne nauke. God 1842, posta odvjetnik, a 1845. počasni županijski odvjetnik, 1848. kotarski predstojnik, 1854. kotarski sudija u Aljmašu. U šezdesetim godinama postade u Subotici gradski pododvjetnik, ali zbog slaboga sluha morade naskoro napustiti svoj položaj.

Na nacionalno-prosvjetnome polju poče raditi 1867. godine. Prvo djelo izda u Subotici 1869. pod naslovom *Zbirka mudrih i poučnih izreka.* U osamdesetim godinama izda *Riječnik bunjevačko-madjarski* za učitelje i činovnike *i Tolmač izvornih i zemljopisnih riči.* Kao što vidimo, on je mnogo više radio na političko-nacionalnom nego na književnom polju.

.....

zkvh.org.rs

GLAVA XLVII.

ANTUNOVIĆEVI UČENICI KNJIŽEVNICI I PROSVJETNO- NACIONALNI RADNICI KONCEM DEVETNAESTOG I POČETKOM DVADESETOGA VIJEKA.

Poslije Antunovića najneustrašiviji borac za hrvatska prava bijaše Pavao Kujundžić. On je rodjen 15. maja 1859. u Subotici gdje svrši osnovne škole i šest razreda gimnazije, potom ode u Kalaču gdje svrši bogosloviju, Dne 3 juna 1882. bijaše zaredjen za svećenika. Bio je kapelan u Bikiću, Monoštoru, 1884. postade vjeroučitelj u subotičkoj gimnaziji, a 19. maja 1909 bude izabran za župnika crkve Sv. Djurdja u Subotici. Umre 10 oktobra 1915.

Na književnom polju se javlja dosta rano. On je 1883. pokrenuo u Subotici kalendar *Danicu*, saradjivao je u Nevenu, Našim Novinama i raznim listovima. God. 1914. napisa brošuru pod naslovom *Narodnosno pitanje i budućnost Ugarske*. U njoj zagovara prava Bunjevaca, traži uvadjanje našega jezika u pučke škole, tvrdi da su Bunjevci ogranak hrvatskoga naroda i naš jezik zove hrvatskim jezikom. On je iza Antunovića najveći bunjevački rodoljub.

Ivan Zetović učitelj je rodjen 28. avgusta 1846. u Somboru. Napisa *Zemljopis Bačke.*

Nikola Kujundžić rodjen je 9 februara 1861. u Subotici gdje svrši pučke i srednje škole. Isprva htjede studirati filozofiju, ali je napusti te ode u svećenike. God. 1884. bude zaredjen svećenikom. Bio je kapelan u Dušnoku, Bikiću, Aljmašu, Svet. Miletiću: 1896. posta župnik u Bajmaku, a 1903. deken subotičkog okruga. Gradio je stihove medju kojima

Hrvatska narodna nošnja u Baranji ⟨Luč, 1929.⟩

Hrvatska narodna nošnja u Banatu oko 1900. ⟨Klarija⟩.

Hrvatica ⟨Šokica⟩ iz B. Brega u narodnom odijelu ⟨1929.⟩

zkvh.org.rs

se osobito ističu bunjevačka himna *Kolo igra*, zatim *Dvi mlade Algaševe.* Njegovih pet prelskih pjesama je izdala Pučka Kasina u Subotici 1893. godine.

Augustin Mamužić rodjen je 28. aprila 1844. u Subotici gdje svrši gimnaziju, a pravne nauke u Budimpešti te postade odvjetnik u Subotici. Vidjeli smo da je on već za vrijeme Antunovićeve akcije imao važnu ulogu u nacionalnim pokretima Hrvata u Subotici. Bio je vješt politički organizator te je znao okupiti i za narodnu stvar oduševiti gotovo sve bunjevačke mase. Njegov dom je vazda bio otvoren svim onima koji su radili za interese svoga naroda. Zato su ga Bunjevci osobito poštovali. Prilikom izborne borbe orila se na sve strane pjesma:

Pokaži se bunjevačka snago,
Živio nam naš Mamužić Ago!...

On je bio inicijator osnivanja Kola Mladeži; on je okupljao i na rad poticao našu srednjoškolsku i sveučilišnu omladinu sve do svoje smrti 21. marta 1902.

Lazar Mamužić se rodio 1. marta 1847. u Subotici. Srednje škole svrši u Subotici, a pravo u Gracu. Godine 1872. steče odvjetničku diplomu te otvori kancelariju u Subotici. Njegovo političko-nacionalno djelovanje smo već u glavnom opisali. Nikada Bunjevci nisu imali tako vještog i agilnog političara kao njega. Ali kad se Madjari dignu protiv težnja Bunjevaca, njegov rad bude sasvim onemogućen. Od njega se s jedne strane tražilo da udovolji zahtjevima Bunjevaca s druge strane pak da medju Bunjevcima sprovodi pomadjarivanje. On je nastojao da pomogne Bunjevcima i da blaži Madjare, ali u tome nije uspio, jer Madjarima nije bio dosta velik Madjar, a Bunjevcima opet nije bio dosta velik Bunjevac. To je

zkvh.org.rs

prouzrokovalo njegov pad sa gradonačelničkog položaja Subotice. Bio je svijestan Slaven i izrazit rodoljub. Proputovao je Rusiju i više evropskih država. Kad je izbio svjetski rat, čekao je oslobodjenje svoga naroda, ali ga u tome prekine smrt 25. jula 1916.

Stjepan Grgić (Krunoslav) je rodjen 19. jula 1835. u Vancagi, gdje je svršio i osnovne škole. Dalje nije studirao, ali se kao ratar posvetio naukama i, primajući razne knjige od svećenika i bajskih franjevaca, izobrazio tako temeljito da je u književnosti mogao samostalno raditi. Već 1856. izda u Subotici zbirku svojih (iz madjarskog prevedenih) pjesama. Zatim prevede molitvenik *Živu Ružicu* koji je do 1901. doživio deset izdanja. Saradjivao je u Antunovićem Bunjevačkim i Šokačkim Novinama, Vili, Nevenu i Danici. Pisao je prostim jezikom pa zato su njegovi molitvenici prodrli u široke narodne slojeve. Umre 1914. godine.

Matija Kujundžić rodjen je 15. februara 1855. u Subotici. Osnovne škole i šest razreda gimnazije svrši u rodnome mjestu, zatim stupi u sjemenište čanadske biskupije gdje položi maturu. God. 1878. je zaredjen za svećenika te iza kratkoga kapelanovanja posta župnik u Neuzini. Kasnije stupi u red isusovački te nastavi bogoslovne nauke u Insbruku. Svršivši po drugi put bogosloviju, podje u Bosnu te posta profesor gimnazije u Travniku, a zatim i bogoslovije u Sarajevu. U književnosti je stekao velikih zasluga. God. 1927. izda svoje ogromno djelo *Život i muka Isusa Krista.* Djelo je izašlo u tri sveske koje sadržavaju razmatranja po uzoru Sv. Ignacija.

Mijo Mandić je rodjen 12. septembra 1857. u

Kaćmaru gdje je svršio pučke škole. Zatim stupi u kalačku preparandiju te 1876. položi učiteljski ispit. Iste godine posla učitelj u Madarašu, zatim u Garipa Kaćmaru i napokon 30 oktobra 1892. u Subotici. Na tom položaju osta sve do 1918. kada je nakon oslobodjenja postao školski nadzornik, ali je koncem 1920. smijenjen te postavljen upraviteljem gradske knjižnice. Publicističkim radovima se javlja dosta rano. Po naredbi biskupa Kubinskoga god. 1880. napisa realije ili udžbenike za osnovne škole. Zatim sastavi molitvenik *Nebesko janješce*. God. 1896. napisa brošuru na madjarskom jeziku: *Bunjevác kérdés* u kojoj zagovara uvadjanje našega jezika u pučke škole. Medju Bunjevcima je postao poznat svojim dugogodišnjim rodoljubivim djelovanjem i učešćem u raznim nacionalnim i prosvjetnim pokretima. U Danici i Nevenu je pisao rodoljubive članke i iznosio razne historijske crtice. Prigodom pedesetgodišnjice Pučke Kasine napisa kratak historijat Kasine. Sva ta djelca zbog vrlo jednostavnoga jezika i slaboga stila nemaju književnu već samo historijsku vrijednost. Za prosvjetan i nacionalan rad odlikovan je ordenom Sv. Save prelog i trećeg stepena.

Ljudevit Budanocić je rodjen 27. marta 1873. u Bajmaku. Osnovne škole svrši u svom rodnome mjestu, zatim podje u Kalaču gdje svrši gimnaziju i bogosloviju. Dne 24 juna 1897. je zaredjen za svećenika. Bio je kapelan u Santovu, Kaćmaru, Subotici, Novome Sadu, Somboru i Baji. Župnikom je izabran 26 januara 1912. u Bregu, a januara 1919. u Baji, napokon 12 januara 1920. u župi Sv. Terezije u Subotici. Zatim ga Sv. Stolica imenuje 10. februara

zkvh.org.rs

1923. administratorom, a 18 februara 1927. i biskupom bačke biskupije.

Na prosvjetno-nacionalnome radu se javlja dosta rano. Već kao kapelan je svagdje okupljao Bunjevce i Šokce te osnivanjem čitaonica i priredjivanjem narodnih zabava i pozorišnih predstava budio u njima nacionalnu svijest. Kao saradnik Nevena i Danice, napisao je mnogo poučno-zabavnih članaka. God. 1900. izda u Budimpešti svoj pomno sastavljeni molitvenik *Slavu Božju* koji je za kratko vrijeme prodro u sva mjesta gdje žive Bunjevci i Šokci. Osim toga je preveo sa latinskog nekoliko odlomaka iz crkvene književnosti. Postavši biskupom mnogo radi na uredjenju svoje nove biskupije.

Blaž Rajić se rodio 7. januara 1878. u Subotici gdje svrši osnovne škole i šest razreda gimnazije, zatim podje u Kaloču gdje položi maturu i svrši bogosloviju. Bio je kapelan u Dušnoku, Santovu i Subotici, 18 maja 1911. bude izabran župnikom crkve Sv. Roka u Subotici. U doba sloma Ugarske je imao najvažniju ulogu od Hrvata u Vojvodini. Bio je narodni poslanik do 6. novembra 1924, Dne 13 februara 1923 postade vikarom bačke biskupije, god. 1925 papin prelat, a 1927 apost. protonotar.

Na književnom polju se javlja 1900. sa molitvenikom *Dohovna Mana* koja je kod Bunjevaca dosta omiljela. God. 1908 izda *Pridslavu*[1] pripovijest iz doba prvih kršćana. Dvije godine iza toga izda zbirku naših narodnih pjesama pod naslovom *Narodno Blago*. Nakon oslobodjenja publikovao je u novinama svoj politički dijalog: *Ivan i Bašo*. Za-

1) To djelo je izlazilo i kao podlistak u *Našim Novinama*.

tim ista 1925. u Subotici djelo sa naslovom *Stari Mirotvorci*. U tome djelu pisac riše u obliku pripovijesti mučeničku smrt Sv. Petra i Pavle i progonstvo kršćana za cara Nerona. To je najbolje djelo piščevo. Osim toga je u novinama publikovao mnogo raznih članaka. U političkome životu svagda neumorno brani perom i govorom interese svoga naroda. On je veliki rodoljub, uzoran svećenik i vrstan govornik. Odlikovan je ordenom Sv. Save trećega stepena.

Dr. Franjo Sudarević je rodjen 19 septembra 1868 u Subotici gdje je svršio osnovne škole i stupio u gimnaziju. Već kao srednjoškolac bio je povjerenik Matice Hrvatske. To se dakako madjarskim profesorima nije svidjalo te su ga progonili kao *panslava*. Zato je morao napustiti subotičku gimnaziju te otići u Maromaros Sziget gdje 29 juna 1890. svrši maturu. Tada počne u Budimpešti studirati medicinu. God. 1895. prekine nauke na tri godine. Potom nastavi studije i 1899. steče liječničku diplomu. Na budjenju nacionalne svijesti Bunjevaca je već kao sveučilištarac radio u *Kolu Mladeži* i svim kulturnim pokretima Hrvata u Subotici. Bio je osnivač 1904. Zemljodilske štedionice, 1906. *Bunjevačke stranke*. Narod ga je vrlo poštovao. Nakon oslobodjenja bio je od 20 maja do 9 novembra 1920. gradonačelnik i veliki župan Subotice, a od 28. novembra iste godine bio je narodni poslanik sve do svoje smrti koja ga snadje 14 maja 1924. Njegova smrt prouzrokuje bol kod svih Bunjevaca. Prilikom pogreba trgovci pozatvaraše svoje radnje, a hiljade zahvalnih Hrvata su pratile u groblje svog omiljelog poslanika.

zkvh.org.rs

Dr. Stjepan Matijević je rodjen 19 jula 1872. u Subotici gdje je svršio osnovne i srednje škole, zatim studirao i svršio pravo u Budimpešti. God. 1899. dobije odvjetničku diplomu te kao odvjetnik praktizira do 1916. kada stupi u svojsku gdje ostane do konca oktobra 1918. Njegovo javno djelovanje prije i poslije rata smo već opisali. Vidjeli smo da on već više od trideset godina aktivno podupire svaki nacionalni pokret Bunjevaca. Bio je prvi gradonačelnik i veliki župan Subotice od oslobodjenja do 20 maja 1920. Od to doba je kr. javni bilježnik u Subotici. God. 1928. izda brošuru pod naslovom *Dogadjaji koji su se odigrali za vreme mog javnog delovanja.* Ali u toj brošuri nisu opisani svi dogadjaji. Odlikovan je ordenom Sv. Save trećega stepena.

Dr. Fabijan Malagurski je rodjen 15 januara 1876. u Subotici, Osnovne škole svrši u Subotici, a srednje počne u Subotici, a završi u Halašu. Pravne nauke je studirao u Budimpešti i Kolozsváru. Odvjetničku diplomu dobije 1906. te od to doba vrši odvjetničku praksu u Subotici. Već prije rata ga susretamo kao agilnog radnika za nacionalnu stvar Bunjevaca, Prilikom poraza centralnih vlasti, predlaže da Bunjevci preko Zagreba stupe u pregovore o stvaranju Jugoslavije. No to se smatralo nepotrebno, jer se već osnivala država koja će obuhvatati sve južne Slovene. Bio je prvi starješina Jugoslavenskog Sokola u Subotici. On je poznati rodoljub i podupire svaku humanu i nacionalnu akciju.

Dr. Stjepan Vojnič-Tunić se rodio 25 decembra 1883, u Subotici. gdje je svršio osnovne i srednje škole. Zatim nastavi pravne nauke u Budimpešti te

1912. položi odvjetnički ispit. Bio je odgojen u hrvatskome duhu te je već kao omladinac aktivno učestvovao u nacionalnim pokretima Bunjevaca. Bio je član Narodnoga Vijeća u Zegrebu, god. 1919. veliki župan u Baji i Pečuhu, a zatim narodni poslanik do novembra 1924. Bio je urednik *Nevena*, pokretač i osnivač gotovo svih hrvatskih prosvjetnih društava u Subotici. Stalno i neumorno je radio za svoj hrvatski narod u svakom pogledu, ali ga 4 septembra 1928. prekine smrt u tome radu koji bi još mogao biti dugotrajan i urodili obilnim plodom na kulturnom polju Hrvata u Vojvodini.

Dr. Mirko Ivković-Ivandekić je rodjen 16 februara 1884. Osnovne i srednje škole svrši u Subotici, a pravo u Budimpešti. Odvjetnički ispit položi 16 juna 1911. godine te se kao vrstan pravnik posveti svojoj odvjetničkoj profesiji. Vidjeli smo da je već prije rata učestvovao u nacionalnim pokretima; bio je urednik *Nevena* te ga u zamjenu slao čak u Petrograd. Bio je član Narodnoga Vijeća u Zagrebu, Velikog Narodnog Saveta u Novome Sadu te je kao prvi gradski nadodvjetnik od oslobodjenja mnogo doprineo preuredjenju gradske uprave u Subotici. Za Davidovićevog kabineta 1924. je bio, kao što smo vidjeli, gradonačelnik i veliki župan Subotice. Član je raznih prosvjetnih društva u Subotici te kao istaknuti rodoljub i svijestan Hrvat, izdašno podupire nacionalno kulturna nastojanja subotičkih Hrvata.

Djido·Josip Vuković rodjen je 16 februara 1890. u Subotici gdje je svršio osnovne škole i sedam razreda gimnazije. Kao saradnik *Nevena* se javlja

zkvh.org.rs

već 1910. Njegova korespondencija prije i za vrijeme velikoga rata potvrdjuje da je vjerovao u ostvarenje Jugoslavije. Od oslobodjenja neumorno radi na političkom, kulturnom i društvenome polju. God. 1919. je kao član deputacije iz Bajskog Trokuta bio na mirovnoj konferenciji u Parizu. Pod pseudom *Djido* publikovao je u *Nevenu* veliki broj stihova, rodoljubivih, političkih i raznih članaka. Član je brojnih prosvjetnih i nacionalnih društava u Subotici. On je vatreni rodoljub, agilan nacionelno prosvetni radnik i vrlo vjest organizator.

Matija Ispanović se rodio 11 februara 1874. u Subotici. Osnovne škole i pet razreda gimnazije svrši u svom rodnome mjestu, a preparandiju u Kalači. God. 1894. je izabran za učitelja u Bikiću, zatim u Pavlovcu gdje je budio nacionalnu svijest medju Bunjevcima salašarima. God. 1897 je već upravitelj osnovne škole Sv. Djurdja u Subotici. Otada se javlja kao saradnik Nevena i Danice te podupire svaku nacionalnu akciju Bunjevaca. Nakon oslobodjenja je bio školski nadzornik i upravnik šegrtske škole u kojoj je cijelu nastavu preuredio u stručnom pravcu pojedinih zanata.

Ivan Petreš rodjen je 21. oktobra 1876. u Kačmaru. Osnovne škole svrši u svom rodnome mjestu, a gimnaziju i bogoslaviju u Kalači. Bio je kapelan u Horgošu, Subotici, Aljmašu, Miski, a sada je župnik u Čavolju Uredjivao je *Naše Novine*, saradjivao u *Nevenu* i *Danici*, a 1912. izdao u Subotici svoju zbirku pjesama pod naslovom *Moje Jadi* medju kojima je najznamenija: *Prid prozorom procvatala ruža* koju je uglazbio *Josip Mlinko*. U Madjarskoj uredjuje tamošnju Danicu i bunjevačke novine.

Franjo Piuković rodjen je 26. jula 1880. u Bačkom Aljmašu. Srednje škole i teologiju svrši u Kalači, a za svećenika je zaradjen 27. juna 1905. u Ostrogonu. Bio je kapelan u Vaškutu, Santovu, Baču, Somboru, a sada je župnik u B. Monoštoru. On je poznat hrvatski rodoljub, god. 1919. bio je kao član vladine deputacije na mirovnoj konferenciji u Parizu.

Ante Miroljub Evetović je rodjen 12. juna 1862. u Aljmašu Gimnaziju svrši u Kaloči te stupi u franjevački red Kapistranske provincije. Teologiju studira u Beču, Dunaföldvaru, Vukovaru, a završi je 1886. u Baji. God. 1897. postade nadstojnik samostana u Baji, ali već 1899. napustt franjevački red i stupi u svjetovne svećenike. Bio je župnik u Veliškovcima. Harkanovcima, a godine 1912. je izabran župnikom u Valpovu gdje je ostao do svoje smrti 2. februara 1921. Svoje pjesničke radove je objelodanio u *Nevenu, Danici Viencu, Smilju,* osječkoj *Narodnoj Obrani* i *Jeci od Osijeka.* Epskom opširnošću je napisao u desetercu *Milankovu Anku, Tužnu ljubav* i *Milićevu Jelku,* a u rimovanom aleksandrincu *Pop Ivu* (Antunovića). No mnogo su bolje njegove lirske pjesme koje je u posebnom svesku izdao 1908. u Osijeku pod naslovom *Sretni i nujni časi.* U toj zbirci ima krasnih pjesama, ali medju lijepima je najljepša *Jorgovane, jorgovane* ... koju je uglazbio madjarski glazbenik *Vilhar.* U njoj pjesnik bolno izražava svoju tugu za izgubljenom majkom.

Ilija Kujundžić se rodio 31. jula 1857. u Subotici. Sredje škole svrši u Subotici, a teologiju u Kalači. Bio je kapelan u Dušnoku, Svet. Miletiću, a od 1885 katehet a u Subotici sve do 1893. kad je

zkvh.org.rs

izabran za župnika u Dušnoku. Već kao katehela u Subolici je aktivno branio naša prava u osnovnim školama. Bio je urednik i saradnik *Nevena i Danice*, veliki rodoljub i oduševljeni Hrvat. Njegovi članci su poznati pod pseudom *Gromović*.

Ivan Evetović rodjen je 15 maja 1860. u Aljmašu. Gimnaziju i teologiju svrši u Kaloči zatim bijaše kapelan u Baći, Bikiću, Aljmašu, Kaćmaru, Bajmoku i Baji. God. 1902. postane župnik, a 1915. prepozit u Baču gdje umre 10. avgusta 1923. God. 1912. bude isabran narodnim poslanikom za ugarski sabor. Kao poslanik bunjevačko-šokačke stranke, bio je član Privr. Narodnog Predstavništva, Ustavotvorne i Zakonodavne Skupštine. Objavio je više članaka iz povijesti Bačke, napisao na madjarskom jeziku *Iz prošlosti grada Baje* i saradjivo u Nevenu i Danici pod pseudom Janko Kostelinac.

Dr. Martin Matić rodjen je 6 novembra 1876. u Somboru. Srednje škole svrši u Somboru i Kalači, a pravne nauke u Budimpešti. Već kao sveučilištarac je počeo svoje rodoljubivo djelovanje stupivši u kolo bunjevačkih rodoljuba. Bio je saradnik *Nevena i Subotičkih Novina* i agilno radio na budjenju nacionalne svijesti Bunjevaca. God. 1918 i 1919. bio je medju prvima u radu za ujedinjenje Vojvodine sa Jugoslavijom. Bio je član Narodnog Predstavništva u Beogradu, a kasnije i veliki župan u Baji. Vidjeli smo koliko je radio za spas Baje i okoline. Nakon toga postade upravitelj blagajne za osiguranje radnika u Somboru

Lazar Stipić novinar i publicist. Bio je saradnik raznih budimpeštanskih i bečkih listova, a 1913. se javi na polju lijepe književnosti sa zbirkom pjesama:

Večna vatra. God. 1925. napisa brošuru *Istina o Vojvodini*, a 1929. *Istina o Madjarima*. Njegovi razni radovi su objavljeni u *Jugoslavenskom Loydu*, *Trgovinskom Glasniku*, *Narodnoj Odbrani* i drugim listovima.

Josip Šokčić novinar i publicista. God. 1924 je izdao zbirka *Pjesama*, a 1925. brošura političko stranačkog karaktera pod naslovom *Putokaz Bunjevcima i Vojvodini*. Zatim se posvetio žurnalistici te se kao redovan saradnik *Obzora* i drugih zagrebačkih i beogradskih listova javlja svojim često puta lijepo uspjelim člancima.

Jelena Čović rodjena je 13 jula 1879. u Subotici Srednje škole svrši u Subotici zatim se posvetila slikarstvu. God. 1899. do 1902. je pohadjala u Šopronu umj. slikarsku školu i sa odlikom svršila svoje studije. Slijedeće godine nastavi svoje studije u Budimpešt, a god. 1903. kod Paula Nauena u Münchenu, god. 1908. pohadja *Die Kunstgeverbeschule* u Berlinu, a god. 1909. *Julienovu* školu u Parizu. Zatim posta nastavnica crtanja u višoj djev. školi u Kőszegu, kasnije u zanat. trgovačkoj školi u Subotici. Imala je uspješne izložbe svojih slika u Münchenu, Budimpešti, Subotici i drugim mjestima. Za trideset godina svog umjetničkoga rada naslikala je 2346 uljem bojadisanih slika, akvarela, pastela i t. d.

Mara Djordjević-Malagurski je mnogo više radila na društvenom na književnom polju. Ona se već prije velikoga rata istakla u javnome djelovanju: učestvovala je u svim prosvjetnim i humanim pokretima, saradjivala je u Nevenu i poznate je bila kao svijesna rodoljupka. Nakon oslobodjenja nastavi svoj društveno prosvjetni rad. Ona je možda najviše učinila

zkvh.org.rs

za ostvarenje *Bunjevačke Matice*. Publikovala je u *Književnom Severu* priču *Gurku Darociju* a 1927. je izdala brošuru pod naslovom *Bunjevački običaji* u kojoj u obliku igrokaza prikazuje bunjevačke narodne običaje.

Josip Mlinko je glazbom stekao priznanje Bunjevaca. On je svojim tamburaškim zborom i bunjevačkim pjesmama postao popularan medju bačkim Hrvatima. Uglazbio je više bunjevačkih pjesama medju kojima je najpoznatija Petreševa *Pred prozorom procvatala ruža* koja se raznim prigodama rado pjeva.

Ivo Prćić se istekao sabiranjem bunjevačkih poslovica i narodnih pjesama. Pisao je stihova i raznih članaka u Danici, Nevenu i Hrvatskim Novinama. Od oslobodjenja on uredjuje i izdaje Danicu.

Od starijih književnika i publicista znameniliji su još Šimun Ivić i Stanisa Neorčić kao pisci prigodnih pučkih pjesama pa Blaž Modrošić, Franjo Vujković Lamić koji je sastavio *Duhovnu Manu*, Ivan Palić i Ivan Mihalović, od mladjih pak pokazuju nadu Marica Vujković, Veco Dulić i Ljudevit Vujković.

Medju ostalim nacionalno-prosvjetnim radnicima su poznatiji Beno Sudarević, Antun Skenderović, Dr. Josip Prćić, Dr. Josip Vojnić-Hajduk, Ivan Malagurski, Dr. Matija Evetović, Ivan Vojnić-Tunić, Marko Jurić, Dr Karlo Stipić, Miško Prćić, Šimun Rudić, Dr. Bela Ostrogonac, Dr. Lazar Oršić, a u slikarstvu se ističe Martin Džavić.

Kao što vidimo Bunjevci nisu baš oskudjevali u proznim piscima i pjesnicima, ipak se kod njih književan život nije skoro nikoliko razvio. Razlog je

lome laj što oni nisu imali takvu naučno-kulturnu uslanovu kao što je na pr. u Novome Sadu Matica Srpska. Takvo društvo je za njegovanje književnosti neophodno potrebno, naročito gdje narod u tolikim masama živi kao Hrvati u Subotici. Knjige Matice Hrvatske i Društva Sv. Jeronima pa narodne pjesme o Kraljeviću Marku i t. d. su i medju Bunjevcima i Šokcima bile dosta raširene, ali to sve nije bilo dovoljno, jer bez kulturnoga centra klone i oni koji bi sposobni bili da rade. Žalosno je što se nakon oslobodjenja ulagalo mnogo više truda u razornu političku borbu no u kulturnu i duševnu odgoju našega naroda. Posljedica takvoga djelovanja je ozbiljna opomena da se u buduće sa više volje radi na prosvjećivanju i duševnom oplemenjivanju našega naroda, jer misao čini čovjeka velikim i dostojnim da rješava probleme o kojima ovisi sreća i blagostanje ne samo pojedinaca već i država pa i cijeloga čovječanstva.

---

zkvh.org.rs

GLAVA XLVIII.

NOVINSTVO HRVATA U VOJVODINI.

Novinstvo Hrvata u Bačkoj je dosta staro, ali se nije onako razvijalo kako se to sa pravom očekivalo. Osim *Nevena* ni jedna bunjevačka novina nije bila dugoga vijeka. Kao što smo spomenuli, Antunović je god. 1870. u Kalači počeo izdavati *Bunjevačke i Šokačke novine* koje su pod njegovim uredništvom izlazile sve do 1875. kada je pokrenuo *Bunjevačku i Šokačku Vilu* pod urednišivom župnika Blaža Modrošića. Vila je kao beletristički list izlazila sve do osamdesetih godina prošloga stoljeća dok su Bunjevačko-Šokačke Novine bile političko-prosvjetnog obilježja. Antunovićevi saradnici bijahu još Lovro Lipočević, Stjepan Vujević, Ilija Akrugić, Stjepan Grgić i drugi.

Karlo Milodanović pokrene 1872. u Subolici *Misečnu Kroniku*, a 1873. *Subotički Glasnik* koji je izlazio do 1876. Tada Milodanović napusti novinstvo i podje u Srbiju.

God. 1883. izidje, kao što smo ranije spomenuli, *Subotička Danica, bunjevačko-šokački kalendar.* Taj almanah svake godine donosi razne članke i pjesme naših poznatih rodoljuba. U njemu čitamo radove biskupa Antunovića, Pavla, Ilije pa Nikole Kujundžića, Mije Mandića, Ante i Ivana Evetovića, a u novije vrijeme Ljudevita Budanovića, Blaža Rajića, Ivana Petreša i drugih.

God. 1883 počne izdavati Ivan Batori u Somboru tjednik *Bunjevac*, ali zadahnut protunarodnim duhom, uze kritizirati i napadati biskupa Antunovića uslijed čega pretplatnici i saradnici otkažu svaku potporu i saradnju tako da *Bunjevac* iste godine prestane izlaziti. U isto vrijeme Stjepan Tumbas poče u Vajsci izdavati *Južnu Ugarsku*. List bijaše većinom gospodarskoga karaktera, ali je zbog protunarodnog pisanja za kratko vrijeme prestao izlaziti.

Mijo Mandić uz novčanu potporu biskupa Antunovića pokrene 25. januara 1884. u Baji *Neven* kao zabavno poučni mjesečnik. List je donosio u kršćanskome duhu gradjenih stihova, pripovjedaka, privrednih, zemljopisnih, povjesnih, zdravstvenih, pedagoških i raznih drugih članaka. Dne 15. jula iste godine preseli se izdavanje Nevena iz Baje u Sombor, a 15. juna 1887. u Suboticu. Dne 1. januara 1892. presta Mandić uredjivati Neven, a novi urednik mu postade seljak Petar Skendrović iz Subotice. On ga je uredjivao do 1. februara 1895. kad je uredništvo preuzeo Nikola Matković. U to doba bijahu glavni saradnici lista braća Kujundžići, Stjepan Grgić i Mijo Mandić. Matković je uredjivao list osam godina. Dne 1. januara 1903. preuze uredništvo Dr. Franjo Sudarević koji osta urednik do 15. marta 1910. kada stupi na njegovo mjesto Aleksandar Rajčić. Pod njegovim uredništvom postade Neven 1. januara 1912. tjednikom, a 15. februara 1913. političkim organom Bunjevaca i Šokaca u Ugarskoj. Dne 5. jula presta Rajčić uredjivati Neven, a urednikom postaje Dr. Mirko Ivković-Ivandekić koji osta sve do 26. jula 1914. kada je madjarska vlada zabranila izlaženje Nevena.

zkvh.org.rs

Nakon oslobodjenja poče Neven 17. novembra 1918. ponovo izlaziti kao dnevnik i *glas slobode i narodnog jedinstva* pod uredništvom Dra Josipa Prčića. Dne 12. marta 1919. posta Lazar Stipić odgovorni urednik. Oba urednika odstupiše 30. oktobra iste godine kad glavnim urednikom postade Ilija Kujundžić, a odgovornim Dr. Bela Ostrogonac, a za njim Dr. Stjepan Vojnić-Tunić. Ilija Kujundžić 13. februara 1920. preda uredništvo Josipu Lukiću koji je list uredjivao do 3. jula 1920.

Neven 1. oktobra 1920. posta organ bunjevačko-šokačke stranke, ali stajaše na hrvatskoj strani. Dne 16. decembra 1921. bude obustavljen na mjesec dana zbog članka *Mir i Bog*. Dne 15. januara 1922. izidje pod uredništvom Dra Stjepana Vojnića Tunića, ali kao tjednik. Izlazio je do 16. decembra 1922., otada nije izlazio dvije cijele godine. Istom 20. decembra 1924. poče ponovno izlaziti kao tjednik pod uredništvom Dra Mirka Ivkovića Ivandekića. Dne 27. maja 1927. postade organ hrvatske seljačke stranke za Srijem i Vojvodinu. Glavni saradnici su mu Djido Josip Vuković, Dr. Mihovil Katanec i Matija Išpanović.

Neven je svojim dugogodišnjim izlaženjem znatno utjecao na nacionalni rad Hrvata u Vojvodini. Stoga je za vrijeme Madjara bio i proganjan, ali se, uza sve neprilike, sve do danas održao.

God. 1893. pa do 1898. izdavao je Mladen Karanović u Subotici *Subotičke Novine bunjevačko šokački nediljnik, list za mistne opće stvari prosvitu zabavu i gazdinstvo.* God. 1907. počeše izlaziti u Subotici *Naše Novine* pod uredništvom Ivana Petreša,

a kasnije i Blaža Rajića. Već 27 septembra 1913. tuži se Blaž Rajić da su *Naše Novine* u neprijateljskim rukama. Njihova vlastništva i uredništva se dokopaše Josip Mamužić i Bela Mesaros. Izlazile su do oslobodjenja.

Nakon oslobodjenja je u Subotici izlazilo više političko-partijskih listova, ali ni jedan nije bio dugoga vijeka. Dne 9 novembra 1919. pokrene Lazar Stipić u Subotici dnevnik *Narod* kao organ demokratske stranke koji je izlazio do konca 1922. Iste godine počne izdavati Blaž Rajić tjednik *Subotičke Novine* kao organ *kršćanskog i uarodnog udruženja* pod uredništvom Miška Prćića. One su izlazile do 27. oktobra 1923. kada su obustavljene na šest mjeseci zbog oštroga prosvjeda protiv postupanja vlasti, Na to Blaž Rajić pokrene *Hrvatske Novine* koje izlaze nedjeljno jedanput pod uredništvom Miška Prćića. Istovremeno je Lazar Stipić izdavao dvotjednike *Istinu* i *Slogu*, ali su već iza nekoliko brojeva prestali izlaziti. God. 1922. počne u Subotici izlaziti *Zemljodilac* tjednik i organ radikalne stranke pod uredništvom Šimuna Rudića. *Zemljodilca* 1923 zamijene *Bunjevačke Novine* koje je izdavala Zemljodilska Kasina. U isto doba se pokrene *Princip*, zatim *Severna Pošta*, ali njihovo izlaženje prestade iza nekoliko mjeseci. God. 1925. počne nedeljno dva puta izlaziti *Subotički Glasnik* kao list radikalne stranke pod uredništvom Djordja Pendžića pa Nikole Bogdanovića i Šimuna Rudića. No i on koncem 1927. prestane izlaziti.

Kao što vidimo svi su ti politički listovi, osim *Nevena i Hrvatskik Novina*, obustavljeni padom

zkvh.org.rs

političara koji su ih financirali. Zato kraj tolikih listova nije bilo ni jednoga koji bi dostojno predstavljao Slovene ovoga dijela naše domovine. Za takav list je trebalo složiti javne radnike svih stranaka, a to bi opet u tadašnjim prilikama i pored najbolje volje vrlo teško bilo učiniti. Strastvena politička borba je tome najviše smetala. Mjesto složnoga rada, publicisti su većinom podijeljeni bili na političke partije i godine provodili u ljutoj i razornoj polemici, stvarali razdor u narodu i medjusobno uništavali produktivan rad što bi zajedničkim silama za dobrobit i napredak svoga naroda doista mogli učinili.

GLAVA XLIX.

PROSVJETNE USTANOVE I RAZNA KULTURNA I HUMANA DRUŠTVA.

Najstarija bunjevačka prosvjetna ustanova je *Pučka Kasina* koja je, kao što smo vidjeli, osnovana po zamisli Ambrozije Šarčevića 1878. godine. Njezina je svrha njegovati naš nacionalan život u svakom pogledu i biti ustukom protiv pomadjarivanja. Ona je tu svoju zadeću časno vršila priredjivanjem zabava pa velikoga prela koje od 1879. održaje svake godine na dan 2. februara. Veliko prelo nije samo najomiljelija zabava bunjevačka nego se na njemu uvijek odeklamuje po koja pjesma budilica koja nerijetko prodre u najšire narodne slojeve. Ona je brzo postala kulturno i nacionalno središte Bunjevaca: u njoj se rješavaju najvažniji dogadjaji naše povijesti; iz nje izlazi pobjednik Lazar Mamužić, rodoljub Pavao Kujundžić i toliki drugi vrli sinovi našega naroda. Ona odlučuje o svakoj političko-prosvjetnoj akciji, uredjivanju Nevena i Danice i osnutku školske zadruge. Ona utječe na cio javni život Bunjevaca, jer u njoj su zastupani svi društveni staleži.

Godine 1903. proslavi Kasina pedesetgodišnjicu svoga opstanka. Slijedeće 1904. godine sagradi si vlastiti dom. U svome domu ima čitaonicu, dvoranu za zabavu pa knjižnicu koja je za vrijeme rata gotovo sva uništena.

Kasina je za vrijeme Madjara nagradjivala mar-

zkvn.org.rs

ljive bunjevačke djake što i sada čini. Ona je pokrenula bunjevačke mase 10 novembra 1918. a od oslobodjenja takodjer nastavlja svoj rad. Dne 4 i 5 maja 1928. je na impozantan način proslavila svoju pedesetgodišnjicu. Proslavu su uveličali sva hrvatska kulturna društva u Subotici te članovi zagrebačke Opere. Kasina održi svake godine glavnu skupštinu koja potvrdjuje staru ili bira novu upravu.[1)]

Pored Pučke Kasine je najviše uljecalo na budjenje svijesti Bunjevaca *Kolo Mladeži.* Već 1894. počeše se obrazovaniji bunjevački omladinci sakupljati u domu Augustina Mamužića gdje su svirali i plesali naše narodne pjesme ! plesove. Tako se osnovalo Kolo Mladeži t. j. mladih Bunjevaka i Bunjevaca čija je glavna svrha njegovali glazbu, širiti naše narodne pjesme i priredjivali razne zabave. Medju njima bijaše i vrsni glazbenik Andrija Stipić-Švabov sa svojim sinovima Markom i Andrijom. Njima se pridružiše učenici srednjih škola i niži činovnici, a napokon 1895. i svenčilisna omladina. Tada se Kolo Mladeži pod predsjedništvom Dra Stjepana Matijevića preobrazi te osnuje tamburaški zbor i otpočne vrlo uspješen rad. Dne 12 aprila 1896. priredi *veliko kolo* koje je vanredno uspjelo. Zabava počne sa pjesmom: *Čuj, Bunjevce, vesel glas!...* Zatim Dr. Stjepan Matijević održi govor, a Lujza Prčić deklamova jednu prigodnu pjesmicu iza čega je slijedio ples do zore. Na toj lijepoj zabavi je bilo i mnogo Srba, osobito intelektualaca. Tu su pale

1. Predsjednici Kasine bijahu: Eugen Dulić od 1878 do 13 decembra 1885., Marko Dulić od 2 januara 887. do 1 januara 1888. Eugen Dulić od 1 januara 1888 do 20 decembra 1888., Karlo Djukić do 15 decembra 1898, Ivan Stantić X do 18, Albert Prćić do 4 jan. 1905, Vecho Sudarević, Marko Dulić ml. Miško Prćić, Josip Malagurski, a od 1 jan. 1929. Nikola Matković.

krasne nazdravice bratskoj slozi Srba i Bunjevaca koji su doista živeli u medjusobnom razumijevanju.

Te godine Kolo Mladeži podnese svoja pravila ministarstvu na odobrenje, ali ih gradska uprava povrati s time da ono i bez pravila može nastaviti svoj rad. Slijedeće godine htjedoše omladinci ponovo priredili *kolo*. Gradonačelnik Lazar Mamužić htjede da i jednu madjarsku pjesmu unesu u svoj program. Omladinci to odbiju[1]), a policija im zabrani održati kolo. Tada nastane za Kolo Mladeži nesretna borba. Omladina se obrati senatu, a senat ih odbije, najzad se 11 aprila 1899 obrate Ministarstvu. ali ih ono 20 nov. 1900 takodjer odbije. Time je Kolo Mladeži bilo ukinuto.

Katolički Krug su osnovali 1895. prepozit Matija Mamužić, Ilija i Pavao Kujundžić. Svrhu Katoličkoga Kruga nam dovoljno tumači već i sam njegov naziv. Osim toga se zauzimao i za našu narodnu stvar, jer su mu članovi bili gotovo svi Bunjevci pa i poznati naši rodoljubi. Od oslobodjenja do svoje smrti mu bijaše predsjednik Ilija Kujundzić.

Katolička Čitaonica Sv. Djurdja u Subotici je osnovana 5 marta 1905. Zadaća joj je uzdržavati i širiti naš jezik i narodne običaje. Prvi predsjednik joj bijaše Marko Vukov. Čitaonica osnuje početkom 1912 i svoje pjevačko društvo pod vodstvom Petra Vojnića Zelića. Društvo je spočetka brojilo 40 članova, ali mu broj raste. Prvi javni koncerat je iste godine održalo u Čitaonici Sv. Djurdja.

---

1) Nije potrebno tumačiti da su se omladinci malo prkosno držali prema gradonačelniku.

zkvh.org.rs

Katolička Čitaonica Sv. Roka u Subotici je osnovana 29 maja 1910. Ona je brzo postala važna za nacionalnu stvar Hrvata, jer je okupila i za složan rad potakla veliki broj Bunjevaca iz toga dijela grada.

Kolo Mladih Nevenaša je osnovano marta 1910. te je preuzelo uredništvo Nevena i Danice. Glavna mu je svrha buditi našu narodnu svijest putem štampe i širiti prosvjetu u svim slojevima naroda. Ti omladinci koji čine malu četu vatrenih rodoljuba jesu: Grgur Čović, Dr. Stjepan Vojnić-Tunić, Aleksandar Rajčić, Josip Prćić Ivan, Vidaković, Petar Vojnić Z. Matej Brčki, Franjo Čović, Josip Čović, Bela Ostrogonac, Lazar Slipić i Pavao Ivkovic-Ivandekić.

Kat. Divojačko Društvo u Subotici je osnovao 1911. Blaž Rajić. Već na početku svoga rada obrazovalo je diletansko društvo koje priredi više kazališnih predslava. Nakon oslobodjenja je osnovano i *Djevojačko Društvo Sv. Ruka i Sv. Djurdja.* Sva ta društva se ističu humanim i karitativnim radom u snabdjevanju hranom i odijelom mnogih siromaha.

Kad je 1914. izbio svjetski rat, sva su ta društva prestala raditi, a neka medju njima i opstojati. Svršetkom rata nastaje za naš narod novi život pa se, prema tome, osnivaju i nova prosvjetna i karitativna društva. Prvo takvo društvo bijaše *Dobrotvorna Zajednica Bunjevaka* koju je januara 1919. osnovao Ilija Kujundžić. Naše dobre i milosrdne Bunjevke prigrle svoju Zajednicu tako da je za kratko vrijeme brojila više od 700 članica. Njena svrha je duševno i materijalno potpomagati siromahe, naročito

siromašnu dječicu. Ona svake godine snabdjeva odjećom i obućom 60—100 djece. Osim toga se brine i za školovanje i prehranjivanje siromašnih učenika. U karitativnu svrhu priredjuje i dosta uspjele zabave. Prva predsjednica joj bijaše Katarina Prćić pa Manda Sudarević-Dulić, a sada je Manda Šarčević.

Hrvatsko Prosvjetno Društvo „Neven“ je osnovano 31 avgusta 1920., a glavna svrha mu je unapredjivanje književnosti i prosjećivanje našega naroda u hrvatskome duhu. Prvi predsjednik mu bijaše Ilija Kujundžić, zatim Dr. Stjepan Vojnić-Tunić pa Matija Išpanović. Neven je priredio veliki broj sijela, raznih predavanja i kazališnih predstava. Nemajući dovoljno prostorija, je njegovih redova se osnovalo 1926. Društvo za podizanje Hrvatskog Prosvjetnog Domu u kojemu bi sva hrvatska prosvjetna društva u Subotici imala svoje prostorije. Predsjednik toga društva bijaše Dr. Stjepan Vojnić-Tunić

Organizacija jugosl. kat. djaštva je osnovano 1919. u Subotici. Zadaća joj bijaše održavati predavanja, priredjivati zabave i t. d. Prvi predsjednik joj posta Dr. Marko Kuntić.

Hrvatsko Pjevačko Društvo Neven je od oslobodjenja postiglo najpriznatiji uspjeh od svih hrvatskih prosvjetnih društava u Vojvodini. Osnovano je 4 decembra 1920. kao sekcija Prosvjetnog Društva Nevena. Zborovodja, a ujedno i glavni osnivač društva je bio Matej Jankač sudski savjetnik. Neven je brzo okupio ljubitelje pjesme iz svih staleža i nastavio svoj uspješan rad. Prvi javni nastup je priredilo na veliko prelo 2 februara 1921 na kome je otpjevalo Novakovu *Bi mirna noć*, Florschützovu *Mojoj pjesmi* i

zkvh.org.rs

bunjevačku himnu *Kolo igra, tamburica svira.* Otada je stalno nastupao sa pojedinim tačkama gotovo na svim sijelima Prosvjetnog Društva Nevena. Brzi napredak njegov učini da je u jesen 1922. osnovan i ženski zbor, a zborovodja ženskog i mješovitog zbora postade Dr. Mihovil Katanec odvjetnik. Takvim silama je 11 februara slijedeće 1923. godine održao u gradskome kazalištu svoj prvi i lijepo uspjeli koncerat. Od to doba svake godine priredjuje koncerte koji su ga učinili prvim i vodećim reprezentantom muzičke kulture u Subotici. Aprila mjeseca 1925. postaje samostalno i od Prosvjetnog Društva nezavisno društvo čijim predsjednikom bude izabran profesor Ivan Vojnić-Tunić, a tajnikom Željko Vidaković. Prigodom proslave hiljadugodišnjice hrvatske kraljevine i pedesetgodišnjice Hrv. Pjevačkog Saveza u Zagrebu priredjen je prvi festival sa pjevačkim natjecanjem svih u Savezu začlanjenih društava. Neven se na tome festivalu dostojno afirmirao i postigao dva boda, a cijela hrvatska štampa ga je ubrojila medju najbolja pjevačka društva. I na drugim utakmicama je postigao takve rezultate da je dobio zvaničan naslov *Prvak župe.* Za tako lijepo i uspješno napredovanje najveća zasluga pripada njegovom agilnom zborovodji Dru Mihovilu Katancu koji neumornim trudom i upravo divnom ustrajnošću radi na muzičkom usavršivanju svog omiljeloga društva.

Bunjevačko Momačko Kolo u Subotici je osnovano 1920. pod predsjedništvom Tome Kujundžića. Svrha mu je kat. prosvjeta za poljoprivrednu omladinu. Priredjivalo je više puta i uspjele pozorišne predstave. i zabave.

Hrvatsko akad. društvo Antunović su osnovali 1924. hrvatski svenčilištarci u Subotici. God. 1927. su bunjevački studenti u Zagrebu osnivali Hrv. akad. društvo *Bunjevac* čiji predsjednik je Andrija Šokčić. Zadaća obaju društva je širenje prosvjete u hrvatskome duhu.

Bunjevačko Kolo u Somboru je osnovano 1921. Njegovi osnivači su: Dr. Josip Veselovski, Stjepan Stolišić, Martin Čeljuska, Antun Bošnjak, Pavao Vujević, Dr. Toma Rajić, Šimun Firánj, Franjo Mraković, Josip Strilić, Franjo Bošnjak, Josip Palić, Stjepan Matarić, Stjepan Vuković i dr. To kolo je brzo privuklo naš narod iz sviju staleža te se raznim predavanjima, glazbom, pjesmom i priredjivanjem zabava radi na prosvjećivanju somborskih Hrvata. Naročitu aktivnost su pokazali u budjenju narodne svijesti omladinci Matija Kolar, Dr. Pavao Vujević, Dr. Grgur Vuković i drugi. Prvi Predsjednik Kola bijaše Antun Bošnjak, tajnik Dr. Tomo Rajić, perovodja Pavao Vujević, kontrolor Stjepan Stolišić, bibliotekar Franjo Mraković. U okviru Kola je 1924. osnovana i *Dobrotvorna Zadruga Bunjevaka* čiji predsjednica je Julija Bošnjak.

Zemljodilsku Kasinu u Subotici su 1922. osnovali Marko Jurić, Ivan Crnković, Djuka Marković Antun Vidaković i drugi. Zadaća joj je unapredjenje gospodarstva i podizanje materijalnoga blagostanja zemljodjelskoga staleža.

Bunjevačka Prosvjetna Matica je, kako smo već spomenuli, osnovana 1925. u Subotici. Njezini osnivači su Marko Jurić, Dragoslav Djordjević i supruga mu Mara, Antun Vidaković i drugi prvaci

zkvh.org.rs

radikalne stranke. Od tadašnje gradske uprave i nekih srpskih društava je dobila znatnu potporu te si zagradila dom koji je 1 januara 1927. posvećen i na svečani način otvoren. Zadaća je ove ustanove da medju Hrvatima širi prosvjetu pod bunjevačkim imenom. Osim toga priredjuje zabave i diletantske predstave, a ima i svoj tamburaški zbor. Matica broji oko 300 članova, a predsjednik joj je Marko Jurić.

Hrvatsko seljačko prosvjetno društvo „Seljačka Sloga". Ovo društvo je osnovano 6. januara 1927. u Subotici (Tavankutu) Svrha mu je širita hrvatsku prosvjetu medju seljaštvom. Predsjednik mu je Luka Kujundžić-Striko. Društvo je već pri svom osnutku brojilo preko sto članova, ali mu broj svejednako raste. Isto društvo je osnovano 1927. i na Ljutovu.

Hrvatski katolički Orao. Ovo gimnastičko društo je osnovano februara 1921. u Subotici. Ono jeste ustuk protiv materijalizma i bezboštva, a zadaća mu je prosvjetno-tjelesni odgoj katoličke muške omladine i preporodi ljudskog društva u duhu kršćanske etike, humanosti i idealizma. Predsjednik mu je Ljudevit Pozderović. God. 1925. je osnovana i *Hrvatska Katolička Orlica* čija svrha je ista kao i kat. Orla. Predsjednica joj je zlata Vrbanjac.

Hrvatski Sokol je osnovan 25 septembua 1925. na inicijativu hrvatske akademske omladine u Subotici. Cilj mu je prosvjetno-tjelesni odgoj muške i ženske omladine u hrvatskome duhu. Broji oko dvije stotine članova. Prvu akademiju je priredio u gradskome kazalištu prigodom proslave Zrinjsko Frankopanske 1927. Osim toga je sudjelovao na raznim priredbama Hrv. Sokola u Osijeku, Vinkovcima i Vukovaru. Prvi

starješina mu poslade Djido Josip Vuković, a 3 jula 1927. je starješinom izabran Ivan Ivković-Ivandekić

Nogometni Klub Bačka. Bačku su osnovali 1901. u Subotici sportisti Ivan Sarić, Dr. Josip Mamužić, Andrija Kozla, Zollan Wagner i drugi ljubitelji nogometa. Ispriva su Bačku sačinjavali Madjari i Bunjevci, ali poslije pretegnu Bunjevci. Ona je naskoro postala prvo nogometno društvo u južnoj Ugarskoj, a kasnije sa neobičnim uspjesima steče i kontinentni glas. Ona je kroz čitave decenije održavala prvenstvo utakmice pa je otuda još za vrijeme Madjara nastala ona narodna: *K'o što j' Bučka takve više nema.* God, 1919. nastojanjem Dra Josipa Prćića Bačka dobije naziv *Jugoslovensko Atletsko Društvo Bačka.* Otada je ona obarala sva beogradska i druga društva. God. 1926. je proslavila svoju dvadesetpetgodišnjicu. Klub broji preko 400 članova od kojih su 95% Hrvati. Ima vlastito igralište sa pokrivenom tribinom. Vrste sporta su mu nogomet, atletika i tenis. U sportu su stekli evropski glas Ivan Sarić i Juraj Stantić.

Prosvjetna društva, čitaonice i druge kulturne i humane ustanove se i u ostalim hrvatskim mjestima takodjer osnivaju. U većim mjestima kao što je Baja, Bački, Aljmaš i Bikić su kasine i čitaonica osnovane, kao što smo već spomenuli, još prije velikoga rata. No prosvjetna nastojanja Hrvata u cijeloj Vojvodini su postala življa samo nakon oslobodjenja. Sa budjenjem narodne samosvijesti se osjeća i potreba rada na društveno-prosvjetnome polju. Zato je gotovo u svakoj hrvatskoj općini osnovana čitaonica gdje se češće održavaju korisna predavanja, kazališne predstave i razne druge zabave. Tako u Bajmaku god. 1919 Lazar

zkvh.org.rs

Bešlić i drugi hrvatski rodoljubi osnuju *Kasinu* koja je dosta lijepo napredovala dok se nije uvukla u nju politika koja razbije slogu medju gradjanima i time onemogući uspješan rad Kasine. No prilike nisu bile svagdje tako nesretne. U drugim mjestima vidimo prosvjetni rad sa više rezullata. U Čonoplji se na pr. 1920. osnovala *Bunjevačka Čitaonica* sa lijepom knjižnicom koja broji znatan broj hrvatskih hnjiga. U njoj se održavaju godišnje više kazališnih predstava i raznih zabava. U Bačkom Monoštoru je god. 1920. osnovana *Šokačka Čitaonica* čiji predsjednik je Marin Bešlin. U Baču je god. 1926. osnovana *Šokačka Udružna Kasina* čiji predsjednik je Franjo Azaševac, a tajnik Ljudevit Kesejić. Zatim je osnovano i pjevačko društvo koje lijepo napreduje. U Sonti je god. 1926. osnovana *Šokačka Čitaonica* čiti predsjednik je Matej Domić. God. 1928. je osnovano *Momačko Kolo*, a zatim i *Pjevačko Društvo* čiji korovodja je Julije Knežević. U ostalim hrvatskim mjestima u Vojvodini se opaža sličan prosvjetni pokret koji pokazuje dobar znak u povoljan uspjeh.

Po gornjem opisu vidimo da su golovo sva prosvjetna društva i druge ustanove osnovane nakon oslobodjenja. Njihov rad je, prema tome, u početnom i ujedno najtežem stadiju iza kojega dolazi, ako se bude neumorno radilo, plod uložena truda. Ta velika i časna zadaća u prvome redu čeka našu svijesnu hrvatsku omladinu koja je najviše pozvana da se ljubavlju posveti dužnome prosvjećivanju svoga naroda. Ona je taj zadatak i dosada vršila pa se nadamo da će ga i u buduće vršiti.

GLAVA L.

ZAKLJUČAK.

Pri pisanju ovoga djela najviše sam nastojao da pored važnijih historijskih dogadjaja prikažem i život našega naroda sa materijalnog, prosvjetnog i društvenoga gledišta. Misao vodilja mi bijaše sustavno, savjesno i nepristrano prikazivanje stvari. Od mnogo materijala birao sam ono što najbolje karakterizuje život i rad našega naroda. Zato neka se i ne traže u ovome djelu razne anekdote i registar lica koja za našu povijest upravo ništa ne znače. Nije na pr. važno znati tko je bio gradski kapetan ili senator u osamnaestom ili devetnaestome vijeku ako dotični nije učinio za svoj narod spomena vrijedno djelo, ali je važno istaći postupanje silnih prema slabima jer time se upoznaje socijalno stanje narodnih masa. Trudio sam se da u jasnim potezima istaknem činjenice koje prikazuju duh vremena i nazore tadašnjega društva. Znam da još dosta podataka nisam mogao naći, ali povijest je takva da se neprestano dopunjuje. Zato se nadam da će moja knjiga zadovoljiti opći zahtjev, jer ona doista obuhvata život Hrvata u Vojvodini od najstarijih vremena do 1929. godine.

Na osnovu dosadašnjih poglavlja i raznih izlaganja možemo dakle sa ponosom reći da se vrlo varaju svi oni koji tvrde (a takvih je priličan broj) da naši predji u prošlosti nisu imali nikakvu važnu ulogu pa prema tome da mi nemamo ni naše historije. Vidjeli smo da znatan dio našega naroda već oko

zkvh.org.rs

dvije hiljade godina živi u lijepoj ravnici bogate Vojvodine i da se drugi, veći dio doselio iz kolijevke Hrvatstva i sobom donio svoj krasao ikavski jezik kao najočevidniji znak svog hrvatskoga porijekla.[1] Vidjeli smo i to da se u svojoj domovini brzo domogoše glavne uloge u vojnom i gradjanskome životu. Opisali smo da ih je u takvoj ulozi zadesila teška nesreća: Turci i kuruci su pustušili njihove krajeve, to bijaše pravo mučeništvo naših predja i stradanje kojem jedva ima primjera u povijesti kojega naroda. Oni su vazda bili junački u borbi, a vijerni prema kralju. Zalo su i zadobili razna odličja, zapremali najvidnije položaje i uživali veći ugled i od samih Madjara. To je potrajalo dotle dok je ta čast bila u skladu sa interesima njihova naroda. No čim su Madjari počeli raditi protiv njihove slavenske narodnosti, Bunjevci su odmah stupili u ogorčenu borbu sa njima. Tu je veliki rodoljub Antunović sa njegovom nacionalnom gardom održao sjajnu pobjedu nad svim nasiljem i progonstvom okrutnih tlačitelja. Zatim vidimo Pavla Kujundžića i njegovih drugova kako vode odlučnu i dugotrajnu borbu i obranu našega jezika protiv svežešćega nasilja ogorčenoga neprijatelja. Taj pritisak Madjara je prouzrokovao santovačke vjerske nemire, tužne momente naše historije, zabrinutost naših rodoljuba, a ujedno i poticaj na još ustrajniju borbu i obranu svojih legitimnih prava. Gaženje zakona i čovječjih prava je lako daleko doš-

---

1) Ikavština je čisto hrvatsko narječje, jer Srbi upravo nigdje (iznimku čine možda nekoliko stotina) ne govore ikavski. U cijeloj Bosni, Hercegovini, Crnoj Gori, Dalmaciji i Hrvatskoj govore oni samo ijekavskim narječjem. Ovo narječje vlada također skoro u cijeloj Šumadiji te sjaroj Raši. Ekavštinom govore Srbi samo u Vojvodini, Srijemu oko Osijeka, Beogradu i njegovoj okolini.

lo da se našemu narodu uskratilo podizanje još i privatnih škola. Od takvoga nasilja bi naš narod jamačno brzo klonuo da nije buknu veliki rat koji se završio porazom naših tlačitelja[1]). Tada na inicijativu Blaža Rajića velika narodna skupština u Subotici 10. novembra 1918. kida veze sa Madjarskom i proglasuje ujedinjenje sa južnim Slavenima.

Kroz čitavu burnu historiju našu, mi smo uvijek imali znamenitih ljudi svih staleža. Imali smo vojskovodja, političara, učenjaka, književnika i pjesnika, velikih župana, podžupana, crkvenih dostojanstvenika, visokih sudija i drugih značajnih, i znamenitih ljudi. I to smo imali u tudjoj državi koja nas je u devetnaestom i dvadesetome vijeku toliko progonila. U slobodnoj državi pak možemo postići mnogo više. O nama ovisi koliko ćemo napredovati u kulturno mi materijalnom pogledu. Uslov sreće i blagostanja u svakoj državi je mir, sloga i zadovoljstvo. Gdje toga ima, neumornim radom se može osigurali dobrobit pojedinaca i cjeline. Uzmimo primjer iz naše prošlosti. Hrvati i Srbi u Vojvodini su kroz stotine godina živjeli u bratskoj slozi i medjusobnom potpomaganju Zajednički se borahu protiv istoga neprijatelja, zajednička im bijaše radost i tuga kao i sudbina njihova. Bilo je na žalost i neželjenih dodadjaja u našoj prošlosti, ali oni su, na sreću, uvijek bili kratkoranji. Srbi i Hrvati su ipak nastavili svoj život u liepome skladu i bratskoj ljubavi. Novosadsko srpsko pozorište je

---

1) Rezultat je naše dugotrajne i teške borbe taj da koliko se od našega naroda pomadjarilo toliko se, otprilike, i Madjara pohrvatilo. To se vidi u subotičkoj i somborskoj okolini gdje Hrvati žive u velikim masama Na pr. Ságodi Kalmár, Firány, Asztalos, Mészáros, Eskiidt, Návai, Ovári, Szegedi, Odri, Hodossy, su nekada bili Madjari, a danas su Hrvati.

zkvh.org.rs

dosta puta gostovalo medju Bunjevcima koji su ga brojnim prosjetama bratski podupirali. Srbi su opet uvijek rado dolaziti na bunjevačke zabave. U takvom razumijevanju su oni živjeli u tudjoj državi gdje su pored velikog pritiska vlasti sačuvali svoju narodnost, a materijalno bolje stajali i od ujihovih ugnjetača Madjara. Kad su dakle tako živjeli u tudjoj državi, u svojoj vlastitoj domovini treba da neprispodobivo više gaje bratsku ljubav i da ulože sve sile kako bi podigli na dostojnu visinu duševno i materijalno blagostanje svoga naroda. Nastojmo da kako Srbi tako i Hrvati u potpunom zadovoljstvu što bolje osjećaju skupo stečenu i jedva dočekanu slobodu. Sjetimo se da imamo dosta zajedničkih neprijalja koji treba da nas opominju na slogu, snošljivost i zajednički rad za i dobrobit ove naše lijepe domovine koja je krvlju stečena i koju će samo ljubav i sloga sačuvati.

SADRŽAJ

PREDGOVOR . . . . . Strana 5

DIO PRVI
OD NAJSTARIJIH VREMENA DO MOHAČKE BITKE 1526.

GLAVA I.
Statistika, geografski položaj i geološka formacija Vojvodine . 9

GLAVA II.
Agatirci, Sigeni, Skiti, Geti, Dačani, Jazigi, Slaveni . . . 13

GLAVA III.
Slaveni u Vojvodini za vrijeme Huna i Avara 17

GLAVA IV.
Kulturne prilike u Vojvodini prije dolaska Madjara. Kršćanstvo. Život i karakter Slavena 22

GLAVA V.
Dolazak Madjara. Utjecaj Slavena na Madjare. Madjari primaju kršćanstvo od južnih Slavena 26

GLAVA VI.
Slaveni u Vojvodini do mohačke bitke 1526. 31

GLAVA VII.
Bitka na mohačkom polju. Car Ivan ili Jovan Nenad . . . 37

DIO DRUGI
OD OKUPACIJE TURSKE DO 1867. GODINE.

GLAVA VIII.
Seoba Slavena u Vojvodinu za vrijeme turske okupacije. O narodnosti vojvodjanskih Slavena 42

GLAVA IX.
Život Hrvata u Vojvodini za vrijeme Turaka. Turska uprava. Porezi. Pravosudje. Privatan život. Materijalne i prosvjetne prilike 47

GLAVA X.
Bunjevci u Bačkoj. O imenu Bunjevac i Šokac. Velika seoba Bunjevaca 53

zkvh.org.rs

Strana

GLAVA XI.

Narodnost Bunjevaca. Da li su Bunjevci Hrvati ili Srbi? . . 63

GLAVA XII.

Osnivanje vojne krajine u Bačkoj. Junaštvo Hrvata . . . 71

GLAVA XIII.

Upadi Turaka i Kuruca u Bačku. Bijeg stanovništva u šume i ritove. Djelovanje franjevaca. Bitka kod Sente . . . 76

GLAVA XIV.

Mir u Bačkoj. Rakocijeva revolucija. Kuruci provaljuju u Bačku. Hrvati se zaklanjaju u ritove. Kuruci spale ritove. Luka Sučić potuče Kuruce kod Kecskemeta 81

GLAVA XV.

Vojna krajina od 1711. do 1745. godine. Rat s Turčinom. Držanje graničara za vrijeme mira. Graničari se bore u Moravskoj, Šleskoj i Bavarskoj 86

GLAVA XVI.

Ukidanje vojne krajine. Subotica postaje povlašćeni kameralni grad. Nezadovoljstvo Srba. Nesloga u Subotici. Sombor. Slob. Kr. grad. Kolonija bačkih Srba i Hrvata u Rusiji . 91

GLAVA XVII.

Osnivanje i naseljivanje hrvatskih sela u osamnaestome vijeku 98

GLAVA XVIII.

Administrativno uredjenje Bačke. Krunska oblast. Samoupravne grane. Subotica postaje slobodan kraljevski grad. Reforme cara Josipa 108

GLAVA XIX.

Materijalno blagostanje i prosvjetne prilike u Vojvodini tokom osamnaestoga vijeka 115

GLAVA XX.

Ratovi s Turcima. Odlikovanje Nikole Milašina. Banderij bačkih plemića i krunisanje Leopolda II. Mir u Sistovu . . . 121

GLAVA XXI.

Ustanak plemića. Bački Hrvati u francuskim ratovima . . . 126

GLAVA XXII.

Hrvatska naselja u Banatu. Krašovani. Hrvati u Mariji Radni, Temeš Rékášu, južnom i srednjem Banatu 131

GLAVA XXIII.

Utjecaj Hrvata u političkom, administrativnom i društvenom životu do 1848. godine. Plemićke porodice. Biskup Pavao Sučić odgojitelj Strossmayerov. Obijest plemića 136

Strana

GLAVA XXIV.

Madjarska revolucija 1848.—1849. Ustanak Srba i držanje Hrvata u Bačkoj 144

GLAVA XXV.

Srpska Vojvodina. Hrvati zapremaju važnije administrativne položaje. Apsolutizam. Stanje Hrvata do 1867. god. . . . 150

DIO TREĆI
OD 1867. DO 1918. GODINE.

GLAVA XXVI.

Preporod Hrvata u Bačkoj. Ivan Antunović počinje borbu protiv pomadjarivanja. Osnutak Pučke Kasine u Subotici . . 156

GLAVA XXVII.

Dolazak Hrvata na vlast u Subotici i borba za njihova prava u školama. Nasilno pomadjarivanje 164

GLAVA XXVIII.

Akcija Pavla Kujundžića za uvadjanje hrvatskoga jezika u subotičke osnovne škole 170

GLAVA XXIX.

Crkvene prilike. Nasilje madjarskoga klera. Dogadjaji u Gornjem Sv. Ivanu, Bajmaku, Kaćmaru i drugim mjestima. Crkveni raskol u Santovu 176

GLAVA XXX.

Napad na hrvatsku štampu u Subotici. Odbijanje zakonitih zahtjeva Hrvata. Smrt Ambrozije Šarčevića i Augustina Mamužića. Pad Lazara Momužića 183

GLAVA XXXI.

Borba protiv pomadjarivanja. Dogadjaji u Baji i Kaćmaru. Zasluge hrvatskih svećenika. Utjecaj crkvene književnosti na spas nacionalizma Hrvata 190

GLAVA XXXII.

Osnutak bunjevačke stranke u Subotici. Ustoličenje Pavla Kujundžića. Osnutak Kršćanske Čitaonice i prvo veliko prelo u Baji. Budjenje narodne svijesti u drugim mjestima . . . 196

GLAVA XXXIII.

Druga akcija Pavla Kujundžića. Ugarska vlada zabranjuje Hrvatima podizanje privatnih škola. Svjetski rat. Smrt Pavla Kujundžića i Lazara Momužića. Konac borbe 202

zkvh.org

Strana

DIO ČETVRTI
OD OSLOBODJENJA DO 1929. GODINE.

GLAVA XXXIV.

Propast Austro-Ugarske Monarkije. Veličanstveni zbor u Subotici. Blaž Rajić uz urnebesno klicanje i odobravanje naroda izjavljuje ujedinjenje sa južnim Slavenima. Osnutak narodnoga vijeća u Subotici i drugim mjestima . . . 208

GLAVA XXXV.

Dolazak srpske vojske u Suboticu. Hrvati i Srbi sa neopisivom radošću prime svoje oslobodiltelje. Zahvalna služba božja u rimokatoličkoj i pravoslavnoj crkvi. Svečana manifestacija u cijelome gradu 215

GLAVA XXXVI.

Preuzimanje političke uprave od Madjara. Dr. Stjepan Matijević postaje gradonačelnik Subotice. Uvadjanje hrvatskog jezika u osnovne škole. Neopisivo oduševljenje Hrvata i Srba 222

GLAVA XXXVII.

Veličanstvena skupština u Novome Sadu. Odcjepljenje od Ugarske. Narodna Uprava u Novome Sadu preuzima političku vlast Vojvodine 227

GLAVA XXXVIII.

Postavljanje Dra Stjepana Matijevića subotičkim, a Dra Stjepana Vojnića-Tunića bajskim i pečuhskim velikim županom. Unutarnje uredjenje Vojvodine 231

GLAVA XXXIX.

Dolazak Regenta Aleksandra u Suboticu i Sombor. Pokušaj prevrata u Subotici. Noćna borba izmedju vojske i buntovnika. Trianonski ugovor 236

XL.

Gubitak Baranje i Bajskoga Trokuta. Nasilje Madjara u izgubljenim krajevima 242

GLAVA XLI.

Smjenjivanje hrvatskih činovnika u Subotici i drugim mjestima. Teške posljedice nerazumljive političke borbe . . . 247

GLAVA XLII.

Raspad bunjevačko-šokačke stranke. Izborna borba i neobičan pritisak vlasti. Proslava hiljadugodišnjice kraljevine hrvatske. Prosvjetna borba 253

Strana

GLAVA XLIII.

Pad Dragoslava Djordjevića. Posvećenje Ljudevita Budanovića za bačkoga biskupa. Otkrivanje spomenika caru Ivanu Nenadu. Politička trvenja. Završetak 258

DIO PETI

MATERIJALNA I DUŠEVNA KULTURA.

GLAVA XLIV.

Zadružni život, karakter i mentalitet, zanimanje i materijalna kultura Hrvata u Vojvodini 263

GLAVA XLV.

Narodni običaji Hrvata u Vojvodini 269

GLAVA XLVI.

Književnost Hrvata u Vojvodini. Grgur Peštalić, Ivan Antunović i Ambrozija Šarčević 275

GLAVA XLVII.

Antunovićevi učenici. Književnici i nacionalno-prosvjetni radnici koncem devetnaestog i početkom dvadesetoga vijeka . . 280

GLAVA XLVIII.

Novinstvo Hrvata u Vojvodini 294

GLAVA XLIX.

Prosvjetne ustanove i razna kulturna i humana društva . . 297

GLAVA L.

Zaključak 309

zkvh.org.rs

Strana

DIO ČETVRTI
OD OSLOBODJENJA DO 1929. GODINE.

GLAVA XXXIV.

Propast Austro-Ugarske Monarkije. Veličanstveni zbor u Subotici. Blaž Rajić uz urnebesno klicanje i odobravanje naroda izjavljuje ujedinjenje sa južnim Slavenima. Osnutak narodnoga vijeća u Subotici i drugim mjestima . . . 208

GLAVA XXXV.

Dolazak srpske vojske u Suboticu. Hrvati i Srbi sa neopisivom radošću prime svoje oslobodítelje. Zahvalna služba božja u rimokatoličkoj i pravoslavnoj crkvi. Svečana manifestacija u cijelome gradu 215

GLAVA XXXVI.

Preuzimanje političke uprave od Madjara. Dr. Stjepan Matijević postaje gradonačelnik Subotice. Uvadjanje hrvatskog jezika u osnovne škole. Neopisivo oduševljenje Hrvata i Srba 222

GLAVA XXXVII.

Veličanstvena skupština u Novome Sadu. Odcjepljenje od Ugarske. Narodna Uprava u Novome Sadu preuzima političku vlast Vojvodine 227

GLAVA XXXVIII.

Postavljanje Dra Stjepana Matijevića subotičkim, a Dra Stjepana Vojnića-Tunića bajskim i pečuhskim velikim županom. Unutarnje uredjenje Vojvodine 231

GLAVA XXXIX.

Dolazak Regenta Aleksandra u Suboticu i Sombor. Pokušaj prevrata u Subotici. Noćna borba izmedju vojske i buntovnika. Trianonski ugovor 236

XL.

Gubitak Baranje i Bajskoga Trokuta. Nasilje Madjara u izgubljenim krajevima 242

GLAVA XLI.

Smjenjivanje hrvatskih činovnika u Subotici i drugim mjestima. Teške posljedice nerazumljive političke borbe . . . 247

GLAVA XLII.

Raspad bunjevačko-šokačke stranke. Izborna borba i neobičan pritisak vlasti. Proslava hiljadugodišnjice kraljevine hrvatske. Prosvjetna borba 253

Strana

GLAVA XLIII.

Pad Dragoslava Djordjevića. Posvećenje Ljudevita Budanovića za bačkoga biskupa. Otkrivanje spomenika caru Ivanu Nenadu. Politička trvenja. Završetak 258

DIO PETI

MATERIJALNA I DUŠEVNA KULTURA.

GLAVA XLIV.

Zadružni život, karakter i mentalitet, zanimanje i materijalna kultura Hrvata u Vojvodini 263

GLAVA XLV.

Narodni običaji Hrvata u Vojvodini 269

GLAVA XLVI.

Književnost Hrvata u Vojvodini. Grgur Peštalić, Ivan Antunović i Ambrozija Šarčević 275

GLAVA XLVII.

Antunovićevi učenici. Književnici i nacionalno-prosvjetni radnici koncem devetnaestog i početkom dvadesetoga vijeka . . 280

GLAVA XLVIII.

Novinstvo Hrvata u Vojvodini 294

GLAVA XLIX.

Prosvjetne ustanove i razna kulturna i humana društva . . 297

GLAVA L.

Zaključak 309

zkvh.org.rs

ISPRAVCI:

Na 22. str. 8 redak odozdo mjesto *pročavajmo* čitaj: *proučavajmo.*

Na 40. str. 3 redak odozgo mjesto *isprava* čitaj: *isprva.*

Na 164. str. 13 redak odozgo mjesto *iste godine* čitaj: *slijedeće godine.*

Na 217. str. 11 redak odozdo mjesto *sojnim* čitaj: *vojnim.*

Na 225. str. 1 redak ozgo mjesto *Taj oke* čitaj: *Tako je.*

Na 229. str. 14 redak odozdo mjesto *doma dinastije* čitaj: *dinastije.*

Na 247. str. 1 redak ozdo mjesto *decembra* čitaj: *novembra.*

Na 257. str. 13 redak odozdo mjesto *90%* čitaj: *70%.*

Na 280. str. 2 redak odzdo mjesto *deken* čitaj: *dekan.*

Neke od gornjih pogrješaka su ispravljene prije no što je cijela naklada bila otisnuta.

zkvh.org.hr